

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

No

94

170

No 94 - 170

W. G. B. B. B.

W. G. B. B. B.

W. G. B. B. B.

W. G. B. B. B.

W. G. B. B. B.

H A N D L E I D I N G
T O T D E N
N E D E R L A N D S C H E N S T I J L ,
ó y
V O L L E D I G E A A N W I J Z I N G
T E R
V E R V A A R D I G I N G
V A N
S C H R I F T E L I J K E O P S T E L L E N
V O O R
N E D E R L A N D E R S ,
Z O O I N H E T A L G E M E E N A L S I N B E R O E F S -
B E T R E K K I N G E N , E N G E G R O N D O P D E
R E D E N E E R K U N D E ;
D O O R
J . C . B E I J E R ,
O N D E R W I J Z E R A A N D E A R T I L L E R I E - E N G E N I E S C H O O L
T E D E L F T .

Derde druk.

—•••—
T e R O T T E R D A M ,
B I J M E N S I N G E N V A N W E S T R E N E N .
1 8 2 7 .

Onze taal maakt ons zoo zeer als iets anders tot
eene bijzondere natie, en bevordert ongemeen onzen
eigen' publicken geest.

G. K. Grave VAN HOEENDORP.

16209291

V O O R B E R I G T.

De ondervinding heeft de bruikbaarheid en het nut van dit handboek ter aanleering van eenen goeden nederlandschen stijl voldoende bewezen; daar twee drukken van dit werk veel spoediger dan ik gedacht had noodig zijn geweest.

Slechts weinige veranderingen en verbeteringen heeft dit werk kunnen ondergaan; niet, omdat ik hetzelfde voor geene meerdere verbeteringen vatbaar acht, en ik niet door eenige verstandige beoordeelingen opmerkzaam op dezelve gemaakt ben; maar omdat omstandigheden, van mij geheel onafhanke-

lijk, mij belet hebben deze derde uitgave zoodanig te bezorgen, als ik gewenscht had. Nog minder is deze druk alzoo van den laastvoorgaanden onderscheiden, als deze van den eersten verschilde.

Dat dit handboek moge blijven dienen ter beoefening en uitbreiding der nederlandsche taal- en letterkunde is mijn hartelijke wensch.

INHOUD.

	Bladz.
INLEIDING.	1.
E E R S T E D E E L.	
KORTE SCHETS DER REDENEERKUNDE.	
<i>De werkzaamheden van den geest</i>	7.
E E R S T E A F D E E L I N G.	
DE DENKBEELDEN.	
1. <i>Aard der denkbeelden</i>	8.
2. <i>Voorwerp der denkbeelden</i>	9.
3. <i>Denkbeelden der ervaring en zuivere denkbeelden</i>	ib.
4. <i>Inhoud en omvang der denkbeelden</i>	ib.
5. <i>Afgetrokkene en zamenvattende denkbeelden</i>	11.
6. <i>Klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden</i>	13.
T W E E D E A F D E E L I N G.	
VERBINDING DER DENKBEELDEN	14.
<i>Eerste hoofdstuk.</i>	
Het oordeel.	
1. <i>Bestanddeelen van het oordeel</i> :	ib.
2. <i>Enkevoudige, veelvoudige en zamengestelde oordeelen</i>	15.

VI I N H O U D.

3. *Algemeene, bijzondere en eenvoudige oordeelen* . . . . . bladz. 16.
4. *Bevestigende en ontkennde; stellige, voorwaardelijke en scheidende oordeelen* . . . . . ib.
5. *Twijfelachtige, verzekerende en ontegensprekelijke oordeelen* . . . . . 17.
6. *Omkeering der oordeelen* . . . . . ib.

Tweede hoofdstuk.

De sluitrede.

1. *Bestanddeelen van een besluit* . . . . . 18.
2. *Figuren der sluitrede.* . . . . . 20.
3. *Stof en vorm der sluitredenen* . . . . . 21.
4. *Grondregels der sluitrede* . . . . . 22.
5. *Verborgene sluitredenen* . . . . . 24.
6. *Ingekorte sluitrede* . . . . . ib.
7. *Met redenen bekleede sluitredenen* . . . . . 25.
8. *Voorwaardelijke sluitrede* . . . . . ib.
9. *Scheidende sluitrede* . . . . . 26.
10. *Sluitrede door optelling* . . . . . ib.
11. *Dubbelbewijs* . . . . . 27.
12. *Ketting- sluitrede.* . . . . . ib.

DERDE AFDEELING.

MIDDELEN TER OPHELDERING EN UITBREIDING ONZER KENNIS.

Eerste hoofdstuk.

Het verklaren en verdeelen.

1. *Beschrijving, verklaring, bepaling.* . . . . . 29.
2. *Eigenschappen der bepalingen* . . . . . 30.

- 3. *Verdeeling* . . . . . bladz. 33.
- 4. *Regelen voor de verdeeling* . . . . . 36.
- 5. *Ontbinding en onderscheiding* . . . . . 37.

Tweede hoofdstuk.

Het bewijzen.

- 1. *Wat bewijzen is. Staf der bewijzen* . . . . . 38.
- 2. *Vorm der bewijzen* . . . . . 40.
- 3. *Soorten van bewijzen. Veronderstellingen* . . . . . 41.
- Regelen voor de bewijzen* . . . . . 43.

Derde hoofdstuk.

De kunst van te wederleggen en te overtuigen . . . . . 46.

- .. *Algemeene regelen voor het wederleggen en overtuigen* . . . . . 47.
- 2. *Naders ontwikkeling dezer regelen* . . . . . 48.
- 3. *Orde, in de wederlegging te houden* . . . . . 50.
- 4. *Wederlegging van onderstellingen en gevolgtrekkingen.* . . . . . 52.
- 5. *Bijzaken, dienende ter bevordering der wederlegging.* . . . . . ib.
- 6. *Braafheid van hem, die bewijst.* . . . . . 55.

Vierde hoofdstuk.

- Drogredenen* . . . . . 58.
- 1. *Handelwijze der drogredenaars* . . . . . ib.

VIERDE AFDEELING.

VEREISCHTEN EN HULPMIDDELEN TOT DENKEN, EN BEHOEDMIDDELEN TEGEN DWALING.

VIII I N H O U D.

Eerste hoofdstuk.

Vereischten en hulpmiddelen
tot denken . . . . . bladz. 64.

1. *Verbeeldingskracht* . . . . . ib.
2. *Geheugen.* . . . . . 65.
3. *Verstand in eenen uitgebreiden zin* . . . . . 67.

Tweede hoofdstuk.

Behoedmiddelen tegen dwaling.

1. *Wat dwaling is. Soorten van dwaling* 71.
2. *Waardoor wij tot dwaling vervallen* . . . . . ib.
3. *Behoedmiddelen tegen dwaling* . . . . . ib.

VIJFDE AFDEELING.

DE KUNST VAN UITLEGGOEN . . . . . 74.

T W E E D E D E E L.

VEREISCHTEN VAN DEN STIJL.

Verband tusfchen de redeneerkunde en de taal 77.

EERSTE AFDEELING.

GRONDIGE TAALKENNIS.

Algemeene beschouwing der taal . . . . . 79.

Eerste hoofdstuk.

Woordgronding.

Voorloopige beschouwing der woorden, voorstellen, volzinnen en perioden 81,

A Zelfftandige naamwoorden.

1. *Derzelyer aard en soorten.* . . . . . 99.
2. *Geflachten der zelfftandige naamwoorden* 100.
3. *Getallen der zelfftandige naamwoorden* 102.

4.	<i>Gevallen der zelfstandige naamwoorden.</i>	bl. 103.
	B. Lidwoorden	104.
	C. Bijvoegelijke naamwoorden.	
1.	<i>Derzelyer aard</i>	105.
2.	<i>Veranderingen der bijvoegelijke naamwoorden.</i>	107.
3.	<i>Trappen van vergelijking</i>	109.
4.	<i>Verbuiging in het algemeen, en regels voor de buiging der lidwoorden, zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden in het bijzonder</i>	110.
	D. Voornaamwoorden.	
1.	<i>Derzelyer aard en hoofdsoorten.</i>	115.
2.	<i>Persoonlijke voornaamwoorden</i>	ib.
3.	<i>Bijvoegelijke voornaamwoorden</i>	118.
	E. Werkwoorden.	
1.	<i>Derzelyer aard en hoofdsoorten</i>	123.
2.	<i>Wijzen der werkwoorden</i>	125.
3.	<i>Tijden der werkwoorden</i>	126.
4.	<i>Personen der werkwoorden</i>	127.
5.	<i>Hulpwerkwoorden</i>	ib.
6.	<i>Gelijkvloeiende, ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden</i>	135.
7.	<i>Algemeene regels voor de vervoeging der werkwoorden</i>	136.
8.	<i>Bijzondere soorten van werkwoorden</i>	141.
9.	<i>Bijzonderheden, de werkwoorden betreffende</i>	143.

* I N H O U D.

F. Deelwoorden , . .	bladz. 144.
G. Bijwoorden. . . .	145.
H. Voorzetsfels . . .	146.
I. Voegwoorden . . .	147.
K. Tusschenwerpfels . .	ib.

Tweede hoofdstuk.

Woordvoeging.

Algemeen overzicht	148.
------------------------------	------

I. VERBINDING VAN ENKELE WOORDEN.

A. Lidwoorden en derzélver verbinding met zelfstandige naamwoorden	149.
B. Zelfstandige naamwoorden	151.
C. Bijvoegelijke naamwoorden	152.
D. Voornaamwoorden . .	157.
E. Werkwoorden.	
1. <i>Wijzen der werkwoorden</i>	164.
2. <i>Tijden der werkwoorden</i>	166.
3. <i>Personen</i>	167.
4. <i>Getallen</i>	168.
5. <i>Gebruik der hulpwerkwoorden</i> . .	169.
6. <i>Verbinding van het eene werkwoord met het andere</i>	170.
7. <i>Verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord</i>	172.
F. Deelwoorden	175.
G. Bijwoorden	176.
H. Voorzetsfels	177.

I. Voegwoorden	bladz. 177.	
K. Tusschenwerpsels	178.	
II. ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE OP ELKANDER MOETEN VOLGEN.		
A. Schikking der woorden in het algemeen	ib.	
B. Verhalende, vragende en verbindende woordschikking	184.	
C. Omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordschikking	186.	
D. Voornaamste gebreken in de schikking der woorden	189.	
III. JUISTE ZAMENSTELLING DER VOL- ZINNEN.		
A. Zamentrekking der volzinnen door bij- voegelijke naamwoorden en deelwoorden	191.	
B. Algemeene vereischten der volzinnen	194.	
<i>Derde hoofdstuk.</i>		
Spelling.		
<i>Algemeene beschouwing . . . . .</i>	212.	
A. Gebruik der zelfklinkers.		
1. Spelling met enkele en dubbele klinkers	214.	
2. Zacht- en scherplange e en o	215.	
3. De ij en derzelyer verschil met ei	226.	
4. De tweeklanken	232.	
B. De medeklinkers in het alge- meen		233.
1. Verwantschapte medeklinkers	234.	
2. Overige medeklinkers	241.	

C. Verdere bijzonderheden, de	
spelling betreffende. . . . . bladz.	
1. Inlasching en verwiseling van letters	242.
2. Verkleinwoordjes	243.
3. Gelijkkluidende maar in beteekenis verschildende woorden	244.
4. Uitheemsche woorden	255.
D. Zinscheiding . . . . . 258.	
I. Scheittekens . . . . . 260.	
1. De komma	ib.
2. Het kommapunt (semicolon)	267.
3. Het dubbele punt (colon)	272.
4. Het punt	273.
II. Zinteekens.	
1. Het vraagteeken	277.
2. Het uitroep- of verwonderingsteeken	278.
3. Het aandachtsteeken, (parenthesis, teksthaakjes)	280.
5. Het afdeelingsteeken (paragraaf)	283.
6. Het verdeelingsteeken	284.
7. Het opschortings- of weglatingsteeken	286.
8. Het aanhalingsteeken	287.
9. De koppelfreep	288.
10. Het afskappingsteeken (apostrophe)	ib.
11. Het aanmerkingsteeken	ib.
12. Teekens, voor uitheemsche woorden en gebruikelijke verkortingen dienende	289.
E. Gebruik van kapitale of	
hoofdletters . . . . . 299.	

I N H O U D. XIII

1ste Regel	bladz. 300.
2de Regel	ib.
3de Regel	301.
4de Regel	303.
5de Regel	304.
6de Regel	305.
7de Regel	306.
8ste Regel	307.
9de Regel	ib.
10de Regel	ib.
11de Regel	ib.

TWEEDE AFDEELING.

DE DUIDELJKHEID.

Algemeen overzicht	308.
------------------------------	------

Eerste hoofdstuk.

Gepaste keus van woorden.	309.
-----------------------------------	------

Tweede hoofdstuk.

Overeenstemming der woorden	316.
---------------------------------------	------

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen, tot bevordering der duidelijkheid strekkende	319.
--	------

DERDE AFDEELING.

DE STERKTE OF NADRUKE VAN DEN STIJL	323.
---	------

Eerste hoofdstuk.

Keus en verbinding der woorden	324.
--	------

Tweede hoofdstuk.

Andere middelen tot bevordering
van den nadruk , ... bladz. 329.

Derde hoofdstuk.

Figuurlijke taal, tot bevordering
van den nadruk dienstig . . . . . 338.

VIERDE AFDEELING.

DE SIERLIJKHEID . . . . . 343.

Eerste hoofdstuk.

Welluidendheid . . . . . ib.

Tweede hoofdstuk.

Tropen en figuren, welke tot ver-
fiering der rede strekken . . . . . 349.

1. *De overnaming* (metonymia) . . . . . 353.
2. *De vervanging* (synecdoche) . . . . . 355.
3. *De overdragt* (metaphora). . . . . 356.
4. *De bijpraak* (allegorie) . . . . . 361.
5. *De vergrooting* (hyperbole) . . . . . 363.
6. *De vergelijking* (comparatie) . . . . . ib.
7. *De tegenstelling* (antithesis) . . . . . 366.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen ter bevordering
der sierlijkheid.

1. *Natuurlijkheid of eenvoudigheid* . . . . . 367.
2. *De levendigheid* . . . . . 369.
3. *Het inylechten van sierlijke beschrijvingen* 370.
4. *Het gebruik van snedige en scherpzinnige
gezegden* . . . . . 371.

I N H O U D. xv

DERDE DEEL.

DE HULPMIDDELEN TOT EENEN GOEDEN

STIJL . . . . . bladz. 373.

EERSTE AFDEELING.

HET LEZEN . . . . . ib.

TWEEDE AFDEELING.

DE NAVOLGING . . . . . 382.

DERDE AFDEELING.

DE EIGENE OEFENING . . . . . 384.

Eerste hoofdstuk.

Kunst van uitvinden. . . . . 393.

Tweede hoofdstuk.

Kunst van schikking en verdeeling
der gevondene bouwstoffen. 398.

1. *Geschiedkundige stoffen. Derzelyer vereischten en schikking* . . . . . 399.
2. *Beschrijvende stoffen. Schikking en verdeeling derzelve* . . . . . 404.
3. *Onderrigtende opstellen. Schikking derzelve* 406.

Derde hoofdstuk.

Orde of schikking der voordragt
in het algemeen . . . . . 416.

1. *De inleiding* . . . . . 417.
2. *Behandeling van het onderwerp* . . . . . 418.
3. *Het slot* . . . . . 423.

VIERDE DEEL.

KARAKTERS VAN DEN STIJL EN SOORTEN
VAN ONGEBONDEN OPSTEL . . . bladz. 425.

EERSTE AFDEELING.

KARAKTERS VAN DEN STIJL . . .	ib.
1. <i>De eenvoudige stijl</i>	426.
2. <i>De middelmatige stijl</i>	427.
3. <i>De verhevene stijl</i>	428.
4. <i>Drooge, platte of kunstlooze, nette, fraaije en bloemrijke stijl</i>	429.
5. <i>Uitvoerige en beknopte stijl</i>	431.
6. <i>Natuurlijke en gemaakte stijl</i>	432.
7. <i>Driftige of hartstogtelijke stijl</i>	ib.

TWEEDE AFDEELING.

SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL,
BIJZONDER MET BETREKKING TOT DEN
BEROEPSTIJL . . . . . 433.

Eerste hoofdstuk.

Openbare beroepsvoordragt.

1. <i>De ministeriële of diplomatische stijl voor buitenlandsche aangelegenheden</i>	440.
2. <i>De kabinetsstijl voor binnenlandsche aangelegenheden</i>	441.
3. <i>Proclamatien</i>	442.
4. <i>Voordragt in staatsvergaderingen</i>	443.
5. <i>Gepaste voordragt in wetten en verordeningen</i>	444.

- 6. *Schrijftrant in rescripten, resolutien en beschikkingen* . . . . . bladz. 461.
- 7. *Berigtende voordragt* . . . . . 468.
- 8. *Verzoek- klaag- en smeekschriften, voordragten, gedenkschriften* . . . . . 471.
- 9. *De geregtelijke stijl* . . . . . 483.

Tweede hoofdstuk.

Bijzondere beroepsvoordragt . 505.

A. De briefstijl.

- 1. *Stof en andere inwendige eigenschappen der brieven* . . . . . 506.
- 2. *Titels en andere uitwendige eigenschappen der brieven* . . . . . 510.
- 3. *Soorten van brieven* . . . . . 517.
- BERIGTEN . . . . . ib.
- VERZOEKBRIEVEN . . . . . 520.
- DANKZEGGINGEN . . . . . 524.
- GELUKWENSCHINGEN . . . . . 527.
- BRIEVEN VAN VERTROOSTING; bijzonder VAN ROUWBEKLAG (condoleantie) . . 529.
- BRIEVEN VAN AANBEVELING . . . . . 531.
- BRIEVEN VAN VERONTSCHULDIGING . . 533.
- KLAGTEN, VERMANINGEN, BERISPINGEN, VERWIJTINGEN . . . . . 535.
- BRIEVEN VAN GEMENGDEN INHOUD . . 538.
- ANTWOORDEN . . . . . 539.
- ANDERE SOORTEN VAN BRIEVEN . . . . 542.
- B. *Onderhandfche acten* . . . . . 543.
- 1. *Verbandschriften (contracten)* . . . . 544.

XVIII I N H O U D.

RUILING, KOOP- EN VERKOOPCONTRACT, TRANSPORT, *KUSTING . . .	bladz. 546.
HUUR- EN VERHUURCONTRACT . . .	550.
LEENCONTRACTEN	553.
2. <i>Volmagten</i>	557.
3. <i>Wissels, briefjes {aan order, assignatien, promessen, acceptatien, quitantien, advies- brieven</i>	561.
4. <i>Verklaringen en getuigschriften</i>	567.
5. <i>Kwijtingen, rekeningen, enz.</i>	568.

De ontleding en het uittreksel der redevoering van Cicero voor Cluentius, in de noot op bladz. 499 ten voorbeelde opgegeven, vindt men in den tweeden druk van BLAIR's *Lessen*. II. D. op bl. 169 volgg. en niet op bl. 205.

H A N D L E I D I N G

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL.

I N L E I D I N G.

§ 1. De mensch bezit het vermogen om te gevoelen en te denken. Alle veranderingen, welke door de werkzaamheid van dit vermogen in hem plaats hebben, zijn of gewaarwordingen of voorstellingen.

§ 2. Beide deze veranderingen gaan in den mensch zelve om; zonder dat iemand buiten hem, zich daarvan bewust is. De behoefte nu, om aan een ander redelijk wezen zijne gedaachten en gewaarwordingen, zijne wenschen en begeerten kenbaar te maken, deed reeds vroegtij-

A

2 I N L E I D I N G.

dig den onbeschaafden mensch naar een middel daartoe uitzien.

§ 3. Het middel, waarvan hij zich te dezen einde bediende, bestond in zekere zichtbare en hoorbare, en bij gevolg uiterlijke teekenen. Deze uiterlijke aanduiding der gedachten was de taal.

§ 4. Zeer onderscheiden echter was deze uiterlijke aanduiding, namelijk, door geluiden, oogwenken, gebaren, of ook door woorden. De eerste soort van mededeeling der gedachten, de taal des ongeregelde geluids en der gebaren, was zeer gebrekkig; de andere, de woordentaal, bevond men geschikter en bezigde dezelve bij voorkeur.

§ 5. Daar de mensch in den beginne ruw en zinnelijk was, en hij de taal slechts ter bevrediging zijner behoeften gebruikte, zoo was ook de eerste taal arm, onvolkomen en wanluidend. Naar mate echter de menschelijke beschaving toenam, naar die mate werd de taal woordrijker, krachtiger en bevalliger.

§ 6. De taal is thans tot die hoogte van beschaving geklommen, dat zij een werktuig der

verstgebragte verfijning geworden is. Niet alleen toch hebben alle voorwerpen, welke ons omringen, benamingen verkregen, waardoor wij ons op de gemakkelijkste en spoedigste wijze verstaanbaar kunnen uitdrukken, en in de menigvuldige behoeften des levens voorzien; maar ook weet men alle overeenkomsten en verscheidenheden tusschen de voorwerpen op het nauwkeurigste voorestellen, de onzichtbaarste innerlijke gewaarwordingen te schilderen, de afgetrokkenste begrippen bevattelijk te maken, en de denkbeelden, welke alleen door opmerkzame beschouwing ontdekt, of door verbeelding kunnen voortgebragt worden, met eigene bewoordingen aan te duiden. Wij zijn niet meer te vreden met bloote verstaanbaarheid, maar vorderen eene niet geringe mate van sierlijkheid in de uitdrukking.

§ 7. Het schrift, eene afbeelding en uitbreiding der taal en daarom later uitgevonden, was het middel, om zich bij afwezigheid, door zichtbare teekens, van anderen te doen verstaan. Deze waren van tweederlei soort, teekens van zaken en van woorden. Tot de eerste soort be-

4 I N L E I D I N G.

hoorden de teekeningen en hieroglyphen of beek-
spraak; van de laatste soort zijn de algemeen be-
kende letters, of schriftteekens, gewoonlijk let-
terschrift, of eenvoudig schrift, genoemd.

§ 8. Het schrift is eene der nuttigste uitvin-
dingen van den menschelijken geest, en bij den
trap van beschaving, welke onze eeuw bereikt
heeft, is het van ieder te verwachten, dat hij
niet alleen het geschrevene lezen kunne, maar
ook zich in geschrifte, zoo wel als bij
monde, verstaanbaar, gepast en bevallig wete
uit te drukken.

§ 9. Dan behalve de verpligting, welke op
ieder denkend mensch rust, om gebruik te ma-
ken van de gelegenheid, welke de tijd, waarin
hij leeft, hem aanbiedt, ten einde den hoogsten
trap van beschaving te bereiken, zoo is het ook
thans in elken stand, in elke betrekking, tot
eene onontbeerlijke behoefte geworden,
om zijne gedachten op eene gepaste wijze mon-
deling en schriftelijk uit te drukken.

§ 10. In elke mondelinge of schriftelijke voor-
drag onderscheiden wij de gedachten en de

uitdrukking derzelve. Door het eerste verstaat men de zaken of den wezenlijken inhoud, door het laatste de omkleeding met woorden.

Vandaar dat de voordragt twee hoofdzaken bevat, namelijk: naauwkeurigen samenhang der gedachten, en juiste uitdrukking in woorden. Het eerste is het onderwerp der redeneerkunde of leer van juist te denken (logica), het tweede het onderwerp der redekunst (rhetorica) of de leer van zich wel uit te drukken.

§ 11. Gedachten en uitdrukking oefenen eene wederkeerige werking op elkander. Wanneer wij ons kwalijk uitdrukken, wordt zulks, behalve door gebrek aan taalkennis, meestal door een gebrek in de wijze, waarop wij het onderwerp begrijpen, veroorzaakt, en verwarde, duistere en zwakke uitdrukkingen zijn niet zelden het gevolg van verwarde, duistere en zwakke denkbeelden. Wanneer wij daarentegen onze gedachten met orde en naauwkeurigheid leeren mededeelen, leeren wij tevens naauwkeurig en met orde denken. Redeneerkunde en redekunst staan derhalve in een zeer naauw verband; door de eerste leeren wij de

6 I N L E I D I N G.

wetten van het denken, door de laatste de wetten der taal kennen.

§ 12. Daar het denken natuurlijk voor het spreken en schrijven komt, zoo zal het niet ongepast zijn, de leer van de wetten der taal te doen voorafgaan door die van de regelen voor het denken. Deze handleiding, ter vorming van eenen goeden nederlandschen stijl, zal derhalve behelzen

- 1°. *eene korte, maar zakelijke en bevattelijke schets der regelen van het denken of der redeneerkunde;*
- 2°. *de vereischen van voormelden stijl;*
- 3°. *de hulpmiddelen om tot denzelve te geraken;*
- 4°. *en eindelijk de verschillende karakters van den stijl en de soorten van ongebonden opstel.*

HANDLEIDING

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL.

E E R S T E D E E L.

KORTE SCHEP DER REDENEERKUNDE.

De werkzaamheden van den geest.

§ 13. Wanneer men denkt, vormt men denkbeelden of men verbindt dezelve tot een geheel. Bij dit een en ander werkt slechts een en hetzelfde vermogen van den geest, te weten: het kenvermogen, ook wel verstand in eenen uitgestrekten zin genoemd. Dit vermogen toont zich werkzaam op eene dubbele wijze: door aanschouwen en denken.

§ 14. Het vermogen om te aanschouwen, en het denkvermogen oefenen bijzondere werkingen uit. Het denkvermogen is datgene, wat eigenlijk zich bezig houdt met de vorming der denkbeelden en derzelver verbinding; het vermogen om te aanschouwen levert de stof daartoe en uit de vereeniging van beide ontstaat kennis. Volgens de bijzondere wijzigingen van het denkvermogen bestaat de kunst van denken: 1. in de leer der denkbeelden; en 2. in de leer van de verbinding derzelve tot eenheid.

8 HANDLEIDING TOT DEN
EERSTE AFDEELING.

DE DENKBEEDEN.

1. *Aard der denkbeelden.*

§ 15. Door uitwendige zintuigelijke aanschouwing, verkrijgen wij kennis van de tegenwoordigheid der voorwerpen buiten ons in tijd en ruimte. Deze zintuigelijke aanschouwing wordt verschafte door de zintuigen, welke zekere indrukken van de voorwerpen ontvangen en dezelve verder voortplanten. Wij hebben door den inwendigen zinnelijkheid van deze indrukken, alsmede van de indrukken der veranderingen, welke in ons zelven plaats hebben, en dit noemt men voorstelling, gewaarwording. Wanneer ons denkvermogen de afzonderlijke gewaarwordingen van enkele deelen tot een geheel vereenigt, ontstaat datgene, wat wij denkbeeld noemen. Zoo bekomen wij b. v. het denkbeeld, van *boom*, als wij de bijzondere voorstellingen van wortels, stam, takken, bladen enz. tot eene voorstelling verbinden.

§ 16. Wanneer ons denkvermogen aldus werkzaam is om denkbeelden van zaken te scheppen, dan noemt men hetzelfde verstand, in eenen beperkten zin. Het verstand kweekt derhalve begrippen aan, terwijl het door de zintuigelijke aanschouwing de enkele kenteekenen aan een voorwerp waarneemt en in eene voorstelling verbindt.

§ 17. Men kan de denkbeelden beschouwen

met betrekking tot derzelve stof en vorm. De stof der denkbeelden is derzelve voorwerp, de vorm is de wijze, waarop de denkbeelden ons bekend zijn en betreft voornamelijk derzelve oorsprong, algemeenheid en volkomenheid. De stof der denkbeelden is buiten ons, maar de vorm in ons zelve gelegen.

2. *Voorwerp der denkbeelden.*

§ 18. Het voorwerp van een denkbeeld is alles, wat hetzelfde voorstelt. Dit is of zelfstandigheid, dat is, iets dat op zich zelve bestaat, als: *huis, ziel*, enz., of eene hoedanigheid, dat is, eene eigenschap der zelfstandigheid, als: *groot, dapper*, enz.

3. *Denkbeelden der ervaring en zuivere denkbeelden.*

§ 19. Ziet men op den oorsprong der denkbeelden, zoo verdeelt men dezelve in denkbeelden der ervaring (empirische) en zuivere denkbeelden. De eerste zijn denkbeelden van zaken, welke door de zintuigen kunnen waargenomen worden, b. v. *huis, groen*; de laatste zijn dezulke, welke niet door de zintuigen worden waargenomen, b. v. *god, onsterfelijkheid, noodlot*, enz.

4. *Inhoud en omvang der denkbeelden.*

§ 20. De denkbeelden kunnen ook beschouwd

worden, in hunne betrekking tot elkander en tot het denkend onderwerp. In de eerste betrekking of die der algemeenheid, kunnen zij ten aanzien van inhoud en omvang onderscheiden zijn. Er kunnen namelijk verscheidene voorstellingen in het denkbeeld of onder hetzelfde begrepen zijn. Het denkbeeld *huis* bevat de kenteekens *muren, deuren, vensters, dak, hout, steenen* in zich, en dit is de inhoud van het denkbeeld *huis*. Hetzelfde denkbeeld *huis* bevat ook de voorstellingen *lusthuis, woonhuis, tuinhuis, zomerhuis*, enz. onder zich, en dit is deszelfs omvang.

§ 21. Hoe meer voorstellingen een denkbeeld onder zich bevat, des te grooter is deszelfs omvang. Onder het denkbeeld *dier* zijn *paarden, schapen, honden*, enz. begrepen; onder het denkbeeld *paard* zijn de *arabische, engelsche, spaansche, vriesche paarden* en meer andere rassen bevat. Het denkbeeld *dier* heeft alzoo eenen grooteren omvang dan het denkbeeld *paard*.

§ 22. Hoe meer kenmerken een denkbeeld in zich bevat, des te grooter is deszelfs inhoud. Het denkbeeld *boom* bevat slechts de kenmerken *wortels, stam, takken*, enz.; maar het denkbeeld *notenboom* bevat, behalve de opgenoemde kenteekens, ook nog dezulke in zich, welke denzelfden van alle overige vruchtboomen onderscheiden.

§ 23. Als men aan een denkbeeld eenige ken-

NEDERLANDSCHEN STIJL. II.

merken toevoegt, zoo vergroot men deszelfs inhoud, en vermindert deszelfs omvang. Inhoud en omvang van een denkbeeld zijn derhalve in eene omgekeerde verhouding.

§ 24. Het denkbeeld, dat een ander denkbeeld onder zich bevat, wordt met betrekking tot dit laatste het hoogere; het denkbeeld, dat onder een ander begrepen is, het lagere genoemd. *Huis* is met betrekking tot *woonhuis* een hooger, daarentegen het laatste met betrekking tot het eerste een lager denkbeeld.

§ 25. Het hoogere denkbeeld noemt men met betrekking tot het lagere het geslacht, het laatste met betrekking tot het eerste de soort. Bij het afdeelen in geslachten en soorten, richt men zich naar de ondeeligen (individuen), wordende een denkbeeld, dat alle zulke enkele dingen bevat, welke onderling met elkander overeenkomen, eené soort, en dat, hetwelk alle soorten, die overeenkomst met elkander hebben, in zich vereenigt, een geslacht genoemd. Wijders noemt men het geslacht, waarin eenig ander geslacht ondergeschikt is, naastaan gelege n geslacht; terwijl het verafgelegen geslacht datgene is, waartusschen nog andere gelegen zijn.

5. *Afgetrokken en zamenvattende denkbeelden.*

§ 26. De handelwijze om uit een denkbeeld

een of meer kenteekenen weg te laten en een nieuw denkbeeld te vormen, waardoor men den inhoud der denkbeelden verkleint, derzelve omvang integendeel vergroot en dus het denkbeeld algemeener maakt, noemt men afzondering (abstractie). De tegengestelde handeling, dat is, om aan een denkbeeld een kenteeken toe te voegen, heet bepaling (determinatie). Wanneer ik b. v. aan het denkbeeld *ligchaam* willekeurige beweging en gevoel toevoege, zoo verkrijg ik het denkbeeld *dier*; voeg ik hierbij het kenteeken *viervoetig*, zoo bekom ik het denkbeeld *viervoetig dier*, enz.

- § 27. Door afzondering ontstaan denkbeelden, welke men afgetrokene (abstracte) denkbeelden noemt. Elk woord, geen eigen naam zijnde, en geene bepalingen als, *die*, *mijn* enz. bij zich hebbende, stelt zulk een afgetrokken denkbeeld voor, als: *huis*, *boom*. Denkbeelden van een enkele bepaalde zaak worden, in deze betrekking, zamenvattende (concrete) denkbeelden genoemd. Bij het zamenvattend denkbeeld wordt het voorwerp met zijne hoedanigheden zamengenomen, b. v. *een dapper krijgsman*, *die boom*, *mijn hoed*; maar wanneer men zich *dapper* voorstelt, zonder aan eenig voorwerp, waarin deze hoedanigheid gevonden kan worden, te denken, zoo is dit een afgetrokken denkbeeld.

6. *Klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden.*

§ 28. Met betrekking tot de hoedanigheid (qualiteit) der denkbeelden, komt het aan op den graad van bewustheid, waarmede de ziel, het denkende onderwerp, zich dezelve voorstelt. Er zijn klare en duistere, duidelijke en verwarde denkbeelden. Klaar zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve, afzonderlijk voorgesteld, bewust zijn. Van een *paard* heb ik een klaar denkbeeld, als ik het van andere voorwerpen onderscheiden kan, zonder mij eerst met het onderzoek van de bijzondere kenteekenen in te laten. Duister zijn onze denkbeelden, wanneer wij ons dezelve afzonderlijk niet bewust zijn. Zoo zijn de denkbeelden der menschen over de luchtverschijnselen duister, als zij die van andere denkbeelden niet behoorlijk onderscheiden kunnen. Een denkbeeld, hetwelk ik mij door middel van bijzondere kenteekenen denke, is duidelijk. Zoo heb ik een duidelijk denkbeeld van den mensch, als ik de kenmerken *dier* en *rede*, welke aan hetzelfde toekomen, onderscheiden kan. Verward is een denkbeeld, wanneer men geene kenteekenen van een denkbeeld kan opgeven en er ook geene orde in het denken hierbij plaats heeft. Zoo kunnen sommige menschen geene kenteekenen van de denkbeelden *regt* en *onregt* opgeven, ofschoon zij dargene, wat *regt* is, zeer wel kennen.

TWEDE AFDEELING.

VERBINDING DER DENKBEEDEN.

§ 29. De verbinding der denkbeelden geschiedt of onmiddellijk of middellijk. Het eerste wordt oordeelen, het laatste besluiten genoemd.

Zoo is b. v. een oordeel: *de redeneerkunde is nuttig*

Een besluit: *eene wetenschap is nuttig; de redeneerkunde is eene wetenschap: derhalve is de redeneerkunde nuttig.*

Eerste hoofdstuk.

Het oordeel

1. Bestanddeelen van het oordeel.

§ 30. Oordeelen is het onmiddellijk verbinden van twee denkbeelden in eene gedachte, dat is, zonder tuschenkomst van eenig ander denkbeeld, b. v. *de mensch is sterfelijk*, waarin men het denkbeeld *sterfelijk* met dat van *mensch* verbindt. *Hendrik is niet dapper* zegt, dat de denkbeelden van *Hendrik* en *dapper* zoo in eene gedachte verbonden zijn, dat *dapper* aan *Hendrik* ontzegd wordt.

§ 31. Elk oordeel heeft twee denkbeelden en eene verbinding derzelve, b. v. *de mensch is sterfelijk*. Het eerste denkbeeld (hier *mensch*) wordt onderwerp (subject) genoemd, en is datgene, waarvan iets geoordeeld wordt. Het

andere (*sterfelijk*) heet gezegde (predicaat, attriboot), en is datgene, wat men van het subject oordeelt. De verbinding dezer twee denkbeelden in eene gedachte noemt men koppeling (copula).

§ 32. De verbinding of koppeling wordt uitgedrukt door het koppelwoord *is*; echter niet altijd, daar dikwijls, door eene bijzondere wending in de taal, het koppelwoord *is* met het gezegde door een woord uitgedrukt wordt, b. v. *het boek behaagt* voor *het boek is behagelijk*, zoo als hierna bij de beschouwing van de taal nader zal gezien worden. Dit verschil in uitdrukking wordt in geenen deele veroorzaakt door onderscheidene verbinding der denkbeelden; want het oordeel verbindt de denkbeelden *behagelijk* en *boek* op dezelfde wijze, als die van *sterfelijk* en *mensch* hier boven. Het oordeel, door woorden uitgedrukt, noemt men voorstel.

2. *Enkelvoudige, veelvoudige en zamengeselde oordeelen.*

§ 33. De oordeelen zijn enkelvoudig; wanneer derzelver onderwerp en gezegde elk slechts een denkbeeld bevatten, b. v. *de lente is aangenaam*; veelvoudig, wanneer in het onderwerp of gezegde of in beide, meer dan een denkbeeld begrepen is, b. v. *de zon en maan zijn hemelligchamen*; *de krijgsman is beschaaft, kundig en dapper*. Zamenger

steld is een oordeel, wanneer het uit de verbinding van verscheidene oordeelen bestaat, als: *de winter is voorbij en de zomer is aanstaande.*

3. *Algemeene, bijzondere en eenvoudige oordeelen.*

§ 34. De oordeelen zijn algemeen, wanneer zij zich tot alle voorwerpen uitstrekken, welke tot den omvang van een denkbeeld behooren, b. v. *alle paarden zijn viervoetig; geene menschen zijn onsterfelijk;* bijzonder, wanneer zij slechts tot eenige deelen van den omvang eens denkbeelds betrekking hebben: *eenige honden zijn zwart; vele boomen dragen vruchten; sommige dieren zijn groot;* eenvoudig, wanneer zij zich slechts tot een voorwerp van den omvang eens denkbeelds uitstrekken: *Hendrik is moedig; deze koopman is rijk.*

4. *Bevestigende en ontkennende; stellige, voorwaardelijke en scheidende oordeelen.*

§ 35. Bevestigend zijn de oordeelen, welke het predicaat aan het subject toekennen: *Willem is rijk;* ontkennend die, bij welke het eerste aan het laatste ontkend wordt: *de tafel is niet rond.*

§ 36. De oordeelen zijn stellig (kathégorisch), als het gezegde enkel bevestigd of ontkend wordt: *goud is zwaarder dan zilver; Karel is niet verstandig.* Een oordeel is voorwaardelijk

(hypothetisch), wanneer door hetzelfde iets voorwaardelijk bevestigd of ontkend wordt, b. v. *wanneer men met nadenken leest, heeft men van zijn lezen nut.* Het gedeelte, dat de voorwaarde bevat, noemt men het voorgaande en het andere het volgende lid.

§ 37. Een oordeel is scheidend, wanneer tot het onderwerp onderscheidene mogelijke, maar elkander uitsluitende gezegden, behooren, b. v. *Hendrik is geleerd of ongeleerd.*

5. *Twijfelachtige, verzekerende en ontegensprekelijke oordeelen.*

§ 38. Twijfelachtig (problematisch) zijn de oordeelen, in welke het opgegevene verband der kenteekens bloot als mogelijk voorgesteld wordt, b. v. *eer kan gelukkig maken.* In een verzekerend (asfertorisch) oordeel, wordt het verband als werkelijk voltrokken gedacht, b. v. *Willem is geleerd.* Een oordeel is ontegensprekelijk (apodictisch), wanneer elk verband als noodzakelijk voorgesteld wordt, b. v. *de mensch moet sterven.*

6. *Omkeering der oordeelen.*

§ 39. Daar het gezegde in de meeste gevallen van grootere, doch noodzakelijk ten minste van gelijke uitgestrektheid is als het onderwerp, zoo volgt daaruit, dat men de oordeelen niet altijd

kan omkeeren, dat is, het onderwerp met het gezegde verwisfelen, b. v. *een paard is een dier*, omgekeerd *een dier is een paard*. Dit zal men niet toegeven; dewijl het denkbeeld *dier* eenen grooteren omvang heeft dan het denkbeeld *paard*. Die oordeelen alleen kunnen omgekeerd worden, in welke het gezegde zich niet verder uitstrekt dan het onderwerp, b. v. *eene lijn is eene lengte-uitgebreidheid*; omgekeerd, *eene lengte-uitgebreidheid is eene lijn*. De beide denkbeelden zijn hier van gelijken omvang, of liever hetzelfde denkbeeld, eens ontwikkeld en eens niet ontwikkeld. Ontkennende oordeelen kunnen altijd omgekeerd worden, b. v. *geen mensch is almachtig*, omgekeerd, *geen almachtige is een mensch*.

Tweede hoofdstuk.

De fluitrede.

1. Bestanddeelen van een besluit.

§ 40. *Befluiten of redeneren is het verbinden van twee denkbeelden, door middel van een derde, volgens de wetten van het denken. Een besluit is derhalve zulk een oordeel, dat men niet door aanschouwing van een voorwerp velt, maar hetwelk uit andere oordeelen wordt afgeleid. Wanneer het denkvermogen werkzaam is om besluiten te maken, dan noemt men deze wijziging rede.*

§ 41. In een geregeld besluit kunnen slechts drie hoofddenkbeelden, termen genoemd, bestaan: een minderterm (terminus minor), een meerderterm (terminus major) en een middelterm (terminus medius), b. v.

alle menschen zijn sterfelijk;

Karel is een mensch:

dus is Karel sterfelijk.

Karel is hier de minderterm, omdat in het afgeleide oordeel het subject *Karel* kleiner is dan het predicaat *sterfelijk*, hetwelk de meerderterm genoemd wordt; dewijl dit van meerder dingen gezegd kan worden, en dus van grooteren omvang is. *Mensch* is de middelterm, welke dient als middel, om de overeenkomst der andere denkbeelden te bepalen. Deze drie denkbeelden, welke in elk welingerigt redebesluit of sluitrede (syllogismus) vervat zijn, vormen drie oordeelen of voorstellen: het meerdere voorstel, het mindere voorstel, en het besluit. De beide eerste heeten voorafgaande voorstellen (premisen); het laatste is het eigenlijke besluit (conclusie). In het bovenstaande voorbeeld bevat het meerdere voorstel twee termen, *mensch* en *sterfelijk*; het mindere voorstel bekomt eenen nieuwen term, namelijk *Karel*. Het besluit bevat in het geheel geenen nieuwen term, het bevat niets, dat niet in de premisen begrepen is, te weten:

het gezegde van het meerdere voorstel, en het onderwerp van het mindere voorstel.

2. *Figuren der sluitrede.*

§ 42. De sluitredenen laten zich onder vier vormen of figuren brengen, welke door de plaatting van den middelterm bepaald worden, die in de voorafgaande voorstellen tweemaal voorkomt.

a.) Eerste figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het onderwerp, en in het mindere voorstel het gezegde is b. v.

*alle deugden maken den mensch beminnelijk;
de weldadigheid is eene deugd:
derhalve maakt de weldadigheid den mensch be-
minnelijk.*

b.) Tweede figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het gezegde is, b. v.

*alle deugdzamen zijn matig;
een dronkaard is niet matig:
gevolgelyk is een dronkaard niet deugdzaam.*

c.) Derde figuur, wanneer de middelterm in beide premissen het onderwerp is, b. v.

*alle goddeloozen zijn verachtelyk;
eenige goddeloozen zijn rijk:
diensvolgens zijn eenige rijken verachtelyk.*

d.) Vierde figuur, wanneer de middelterm in het meerdere voorstel het gezegde en in het mindere voorstel het onderwerp is, b. v.

*eenige rijken zijn goddeloos ;
ieder goddelooze is verachtelijk :
dus zijn eenige rijken verachtelijk.*

§ 43. Daar de eerste figuur de natuurlijkste en gebruikelijkste is, en ook de sluitredenen der drie overige zich ligt in die der eerste laten veranderen; zoo kan men de laatste wel ontberen.

3. *Stof en vorm der sluitredenen.*

§ 44. Eene sluitrede, waarin eenige afwijking van de waarheid verborgen ligt, noemt men eene drogrede (sophisme), b. v. *wat ik niet verloren heb, bezit ik nog; eenen juweelen ring heb ik niet verloren: dus bezit ik dien nog.*

Het bedrog kan in de stof of in den vorm gelegen zijn; weshalve tot eene deugdelijke sluitrede vereischt wordt, dat deze beide goed zijn.

§ 45. De stof eener sluitrede is vervat in de premissen, welke waar moeten zijn, om een waar besluit uit dezelve te kunnen afleiden. De kennis der zaken zelve, over welke wij oordeelen, levert ons de stof tot eene sluitrede.

Die kennis moet ons leeren of de voorgaande voorstellen waar zijn, b. v.

*geen dier, dat in het water leeft, is een zoogdier ;
de olifant is een dier, dat in het water, leeft :
derhalve is de olifant geen zoogdier,*

De natuurlijke geschiedenis leert ons, dat de premissen hier valsch zijn.

§ 46. De vorm eener sluitrede is gelegen in de wijze, waarop het besluit uit de voorgaande voorstellen wordt afgeleid. Deze moeten ook goed zijn, opdat men niet uit voorstellen, welke volkomen waar zijn, mischien iets besluite, hetwelk geheel valsch is.

4. Grondregels der sluitrede.

§ 47. Tot eenen behoorlijken vorm der sluitredenen zijn de volgende regels in acht te nemen.

a.) In eene sluitrede moeten niet meer noch minder dan drie termen begrepen zijn, en daar elke term tweemaal voorkomt, zoo moet die de eene en andere maal in dezelfde beteekenis staan, b. v.

de vaste sterren zijn voor ons onmaetsbaar;

de zon is eene vaste ster:

dus is de zon voor ons onmaetsbaar.

In de twee voorafgaande voorstellen komt het denkbeeld vaste ster in onderscheidene beteekenis voor. In het eerste, in tegenoverstelling van zon, maan, dwaal- en staartsterren; in het tweede voorstel in eenen sterrekundigen zin. Zulk eene sluitrede noemt men eene sluitrede van vier termen.

b.) Wat van een geheel geslacht bevestigd of ontkend wordt, moet ook van iedere soort of van ieder enkel ding dezes geslachts bevestigd of

ontkend worden. Wat b. v. van den mensch in het algemeen waar is, dat is ook waar van mannen, vrouwen, kinderen, Europeërs, Negers; en in het kort van elk mensch in het bijzonder.

c.) Het meerdere voorstel moet volstrekt een algemeen voorstel zijn; want wilde men een bijzonder voorstel daartoe gebruiken, dan moest men kunnen besluiten: wat van eenige soorten des onderwerps geldt, dit geldt ook van allen. Zoo zou het ongerijmd zijn uit de premissen:

eenige kooplieden zijn rijk;

Willem is een koopman,

het besluit te trekken: *dus is Willem rijk.*

d.) Beide voorafgaande voorstellen mogen niet ontkennend zijn, ofschoon zij beide bevestigend zijn kunnen, en alsdan noodzakelijk een bevestigend besluit geven, b. v.

een mensch is geen redeloos schepsel;

een hond is geen mensch,

wat moet nu hieruit volgen?

e.) Wanneer van de premissen de eene ontken-
nend is, zoo is het besluit ook ontkennend.
B. v. het meerdere voorstel ontkennend zijnde:
*geen mensch is vrij van dwaling; Hendrik is
een mensch: bijgevolg is Hendrik niet vrij van
dwaling.* Het mindere voorstel ontkennend zijnde,
b. v. *wie beschaafd is, moet ten minste zijns
moedertaal kennen; Willem verstaat zijne moe-
dertaal niet: derhalve is Willem niet beschaafd.*

f.) In het besluit moet niet meer en ook niet minder vervat zijn dan in de premissen, b. v. *alle deugden maken gelukkig; de werkzaamheid is eene deugd: dus maakt de werkzaamheid eeuwig gelukkig.* Hier is uit de voorafgaande voorstellen meer afgeleid dan daarin vervat is.

5. *Verborgene sluitredenen.*

§ 48. De vorm der sluitredenen, volgens meerder voorstel, minder voorstel en besluit, ligt in al onze redeneringen tot grondslag; maar dezen vorm nemen wij slechts zelden in acht. Wij zijn gewoon dien te veranderen, door het besluit vóór te plaatsen, en de premissen te laten volgen; de voorstellen zamen te trekken; er een uit te laten en dergelijke schijnbare onregelmatigheden meer te begaan. Zulke vormen noemt men verborgene sluitredenen.

6. *Ingekorte sluitrede.*

§ 49. Wanneer men een voorstel uitlaat, heet de sluitrede eene ingekorte sluitrede (enthymema) b. v. *de redeneerkunde verligt de beoefening der wetenschappen: derhalve is zij nuttig.* Hier is het meerdere voorstel uitgelaten, namelijk: *alles, wat de beoefening der wetenschappen verligt, is nuttig.* In de volgende ingekorte sluitrede, *alle menschen zijn sterfelijk: bijgevolg is Karel ook sterfelijk,* ontbreekt het mindere voorstel, *Karel is een mensch.*

Het besluit kan ook uitgelaten worden, offchoon hetzelfde het hoofdvoorstel uitmaakt; want de premissen geleiden er zoo regelregt op toe, dat hetzelfde gemakkelijk kan aangevuld worden, indien het weggelaten is; b. v. *wij zijn menschen en de mensch is een zwak schepsel*. Hier kan niemand verlegen zijn, om het besluit te raden, te weten, *wij zijn zwakke schepsels*.

7. *Met redenen bekleede fluitrede.*

— § 50. De met redenen bekleede fluitrede (epicherema) is zulk eene, waarin men een of beide voorafgaande voorstellen met eene bijgevoegde reden bevestigt, b. v. *hetgeen de beoefening der wetenschappen verligt is nuttig, dewijl er veel aangelegen is, om zich dezelve spoedig en gemakkelijk eigen te maken; de redeneerkunde verligt de beoefening der wetenschappen, dewijl zij juist leert denken: derhalve is zij nuttig*.

8. *Voorwaardelijke fluitrede.*

§ 51. De voorwaardelijke (hypothetische) fluitrede is die, welke in plaats van den middelterm eene voorwaarde heeft, b. v. *het is een vermaak met menschen om te gaan, wanneer zij verstandig en goed zijn; Willem is verstandig en goed: dus is het een vermaak met Willem om te gaan*.

9. *Scheidende sluitrede.*

§ 52. De scheidende (disjunctive) sluitrede is die, welke de waarheid van een lid des meerderen voorstels, hetwelk altijd een scheidend voorstel is, uit de valsheid aller overige; of de valsheid van al de overige leden der scheiding uit de waarheid van het eene aantoon. Tot een voorbeeld van het eerste kan dienen: *ieder mensch is of een Europeër, of een Aziaat; of een Afrikaan, of een Amerikaan, of een Australiër;— Karel is geen Aziaat,— Karel is geen Afrikaan,— Karel is geen Amerikaan,— Karel is geen Australiër:— dus is Karel een Europeër.*

De mindere voorstellen worden gewoonlijk samengetrokken: *Karel is geen Aziaat, geen Afrikaan, geen Amerikaan, geen Australiër.*

Tot een voorbeeld op het tweede geval kan strakken: *ieder mensch is of een Europeër, of een Aziaat, of een Afrikaan, of een Amerikaan, of een Australiër;*

Karel is een Europeër:

dus geen Aziaat, geen Afrikaan, enz.

10. *Sluitrede door optelling.*

§ 53. De sluitrede door optelling (inductie) wordt genoemd zulk eene bewijsrede, waarmede men besluit tot de bevestiging van iets, door

stuksgewijze van elk van deszelfs deelen te bevestigen, b. v.

Europa is in oorlog; Afrika is in oorlog; Azië is in oorlog; Amerika is in oorlog; Australië is in oorlog: bij gevolg is de geheele aarde in oorlog.

II. *Dubbelcwijs.*

§ 54. Wordt het meerder voorstel van eene voorwaardelijke fluitrede door een scheidend oordeel gevolgd, zoo heet zulk eene fluitrede een dubbelcwijs (dilemma). Gewoonlijk bedient men zich van dezelve om aan te toonen, dat er iets ongerijms beweerd wordt, b. v.

Zoo het waar is, dat God zich niet om zijne schepsels bekommert, zoo moet hij of niet kunnen of niet wilken;

zoo God het niet doen konde, zoo zoude hij niet almachtig zijn;

zoo God het niet doen wilde, zoo zoude hij niet algoed zijn jegens zijne schepselen:

een en ander strijdt tegen zijne volmaaktheid, derhalve is de stelling valsch, dat God zich niet om zijne schepselen bekommert.

12. *Ketting-fluitrede.*

§ 55. De ketting-fluitrede (sorites) is eene aaneenschakeling van meer dan twee vooraf-

gaande voorstellen, waaruit het besluit afgeleid wordt, b. v.

Wie zich aan angstige zorg en knagend verdriet overgeeft, verzwakt zijne ziels- en lichaamskrachten;

wie zijne ziels- en lichaamskrachten verzwakt, verwoest zijne gezondheid;

wie zijne gezondheid verwoest, maakt zich onbekwaam tot vervulling zijner beroepspligten, en verkort zijn leven;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, overtreedt de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve;

wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve overtreedt, zondigt:

wie zich dus aan angstige zorgen en knagend verdriet overgeeft, zondigt..

Hier zijn de voorafgaande voorstellen op zulk eene wijze zamengevoegd, dat de meerderterm van het voorgaande de minderterm van het volgende voorstel wordt; dan men kan dezelve ook zoo zamenstellen, dat de minderterm van het voorgaande de meerderterm van het volgende voorstel wordt, b. v.

Wie de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelve overtreedt, zondigt;

wie zich onbekwaam maakt tot vervulling zijner beroepspligten en zijn leven verkort, over-

treedt de pligten jegens God, zijnen naasten en zich zelyen, enz.

DERDE AFDEELING.

MIDDELEN TER OPHELDERING EN
UITBREIDING ONZER KENNIS.

Eerste hoofdstuk.

Het verklaren en verdeelen.

I. *Beschrijving, verklaring, bepaling.*

§ 56. Wij geraken tot duidelijke kennis van een voorwerp door beschrijving, verklaring en bepaling.

§ 57. Door beschrijving van een voorwerp verstaat men de opgave van zoo vele kentekens, als toereikend zijn, om hetzelfde, tot zeker doel, in zekere tijden en omstandigheden, van andere dingen gemakkelijk te onderscheiden. De beschrijving maakt dus geene aanspraak op volkomenheid der kenmerken. Beschrijft men een *schaap* als een viervoetig huisdier, dat wol draagt, zoo heeft men wel onderscheidende, maar op verre na niet alle kenmerken van hetzelfde opgegeven. Zoo beschrijft men de gesteldheid eener voorhanden zijnde of geschiede zaak, een oord, eenen veldslag, enz. Beschrijvingen heeten dikwijls tafereelen, schilderingen, enz.

§ 58. Door verklaring van een denkbeeld verstaat men de voorstelling van deszelfs ken-

merken, waarbij men wel het oogmerk heeft, om alle kenmerken op te geven, maar het altijd nog mogelijk blijft, dat de opgave niet volkomen zij. De verklaring onderscheidt zich van de beschrijving daardoor, dat in de eerste slechts inwendige, in de beschrijving uitwendige en ook inwendige kenteekenen opgenomen worden.

§ 59. Eene bepaling (definitie) is de volkomene en juiste voorstelling der wezenlijke kenmerken eens denkbeeds. Men onderscheidt woordelijke en zakelijke bepalingen. De woordelijke bepaling bevat alleen uitwendige kenteekens, welke uit de vergelijking van het denkbeeld met andere voortvloeijen, en drukt dus de verhouding van het denkbeeld tot andere denkbeelden uit, b. v. *eene balans is een werktuig, dievendt om het gewigt van een ligchaam met het gewigt van een ander te vergelijken.* — Eene zakelijke bepaling toont de mogelijkheid van een voorwerp uit inwendige kenteekenen aan. Zij leert den aard, de gesteldheid en eigenschappen van hetzelfde kennen, b. v. *eene balans, is een tweearmige hefboom, wiens steunpunt juist in het midden geplaatst is.*

2. Eigenschappen der bepalingen.

§ 60. De bepalingen moeten de volgende algemeene eigenschappen hebben.

a.) Iedere bepaling moet verstaanbaar zijn

Bij dezen regel komt het er op aan, in welk verband de bepaling gegeven wordt. Zoo kan men b. v. in de meetkunst, zonder tegen dezen regel te zondigen, van het *vierkant* de bepaling geven, dat het een *gelijkzijdige rechthoek* is, daar te voren bepaald wordt, wat men door *rechthoek* te verstaan hebbe.

b.) In eene bepaling moeten de wezenlijke kenteekens beknopt opgegeven worden. Verwerpelijk is derhalve van den *menschelijken geest* de volgende bepaling: *hij is het in ons denkende en opgeklaarde wezen; want opgeklaardheid is eene toevallige eigenschap van den geest.*

c.) Eene bepaling moet geene ontkenkende kenmerken bevatten. Wanneer ik zeg: *groen is niet blaauw, niet geel, enz.*, zoo zoude men toch nimmer weten, wat groen ware. Zoo ontbreken aan de bepaling: *de cirkel is een plat vlak, bestaen binnen eene kromme lijn, die geen begin en geen einde heeft*, niet slechts wezenlijke kenmerken, maar zij bevat ook ontkenningen.

d.) Het woord, dat bepaald moet worden, of eenig van hetzelfde afgeleid woord, mag niet in de bepaling voorkomen, b. v. *de beweegbaarheid is die algemeene eigenschap der lichamen, dat zij van de eene plaats naar de andere bewegen worden.* Het moet zijn: *dat zij van plaats kunnen veranderen.* Door het herhalen van het te bepalen woord ontstaat een cirkel. Zoo ont-

staat b. v. een cirkel, wanneer men *optellen* aldus verklaart: *het is de som te vinden van eenige getallen, en de som is het getal, dat men door optelling vindt.*

e.) De bepaling moet noch te naauw beperkt, noch te uitgebreid zijn. Zoo is de bepaling te zeer beperkt: *een driehoek is eene platte vlakteruimte, welke door drie rechte lijnen bepaald is*; dewijl er ook *kromlijnige* (bolvormige) driehoeken zijn. De bepaling: *een vierkant is eene, door vier gelijke rechte lijnen bepaalde, platte vlakte ruimte*, is te uitgestrekt; dewijl zij ook op de *ruit* (rhombus) toepasfelijk is. Eene bepaling kan, te zelfden tijde, in zeker opzigt te naauw beperkt en in een ander te uitgebreid zijn, b. v. wanneer men van eenen *driehoek* zegt, dardezelve *eene, door rechte lijnen bepaalde, platte vlakteruimte* is.

§. 61. Men kan zich in bepalingen niet te veel oefenen, om zijn verstand te vormen en de dagelijksche behoefte in het gemeene leven te gemoet te komen. Goede bepalingen zijn de volgende:

Beweging is de gedurige plaatsverandering eens ligchaams.

Een werktuig is een middel, om iets op eene geschikte wijze te verrigten.

Een recht is de bevoegdheid tot zekere daden.

Plicht is die handeling, waartoe iemand verbonden is.

Openhartigheid is de gewoonte, om alles, wat men denkt, te zeggen.

Opregtheid is de overeenstemming van de uitdrukkingen met de inwendige overtuiging.

Karakter is de eigenaardige gesteldheid van den wil.

Nijd is de neiging, om het welzijn van anderen met leedwezen waar te nemen.

Hoop is de aangename voorstelling van eene gunstige toekomst.

Vernuft is het vermogen, om overeenkomst tus- schen zaken te ontdekken, die op het eerste oog- blik geene overeenkomst schijnen te hebben.

Scherpzinnigheid is het vermogen, om het kleinste verschil aan onderscheidene voorwerpen te ontdekken.

Verstandig is hij, die gepaste middelen aan- wendt, om zeker doel te bereiken.

Wijs is hij, die alleen de beste bedoeling kiest en dezelve tracht te bereiken.

List bestaat daarin, dat men door misleiding van anderen in zijne oogmerken zoekt te slagen.

Arglistigheid is de boosaardige list, die de schade en het verderf van anderen beoogt.

3. Verdeeling.

§ 62. Gelijk door bepalingen onze kennis op- gehelderd wordt, zoo wordt dezelve door ver- deelingen uitgebreid. Een denkbeeld ver- deelen is: de verschillende denkbeelden, welke onder hetzelfde begrepen zijn, volkomen op

geven. De omvang van het geheel, dat verdeeld moet worden, heet het verdeelde, de deelen zelve worden leden der verdeeling, en het kenteken, volgens hetwelk de verdeeling geschiedt, grond der verdeeling genoemd, b. v. *de menschen zijn mannen of vrouwen*. Het geslacht is hier de grond der verdeeling. Verdeelingen, welke meer dan twee leden bevatten, worden met den naam van drie-, vier- en, in het algemeen, veelledige verdeelingen bestempeld.

§ 63. Verdeelt men een en hetzelfde denkbeeld volgens onderscheidene gronden van verdeeling, zoo ontstaan er nevenafdeelingen, b. v. wanneer men de *driehoeken*, met betrekking tot derzelver zijden, in *gelijkzijdige*, *gelijkbeenige* en *ongelijkzijdige*, en ook, met betrekking tot derzelver hoeken, in *regt- stomp- en scherphoekige* verdeelt.

§ 64. Verdeelt men de verkregene leden der verdeeling op nieuw, dan verkrijgt men eene onderafdeeling, b. v. *de natuurlijke lichamen zijn of bewerktuigde of onbewerktuigde, de bewerktuigde zijn of planten of dieren*. Het laatste is hier eene onderafdeeling.

§ 65. Het overzicht (systema) van verdeelingen en onderverdeelingen noemt men eene tafel (tabelle), welke of met haakjes of met inpringing vervaardigd wordt. Van beide soorten volgt hier een voorbeeld.

Tafel met haakjes.

Straffen.

Natuurlijke straffen.		Zielkundige straffen.		Vrijheidsstraffen.	
Doodstraffen.	Ligchamelijke straffen.	Herloosma-	Ver- mo- gen	Altijd	Straf- fen
Een- you- dige straf- fen.	Ge- meng- de straf- fen.	Ver- min- ken- de straf- fen.	Lig- chaams de in een' beperk- ten zin.	ken- de straf- fen. of geld- straf- fen.	ren- voor de straf- fen, be- paal- den tijd.

(tuchtiging).

Tafel met inspringing.

Plichten.

A. Jegens God.

- I. Regte kennis van Hem te verkrijgen.
- II. Het voeden van godsdienstige aandoeningen.
- III. Het vertoonen dezer aandoeningen naar buiten.

B. Jegens ons zelve:

- I. Omtrent ons ligchaam.
  - a.) Voorzigtigheid.
  - b.) Matigheid.

- c.) Naarftigheid.
- d.) Betamelijke uitspanningen.
- e.) Zindelijkheid.
- II. Omtrent onze ziel.
  - a.) Verrijking met nuttige kundigheden.
  - b.) Zich wachten voor alle ondeugd.
- III. Betrekkelijk onzen uiterlijken welstand.
  - a.) Zuinigheid, in tegenstelling van verkwisting en gierigheid.
- C. Jegens onzen naasten.
  - I. Algemeene, jegens alle menschen.
  - II. Bijzondere pligten.
    - a.) Omtrent ouders en leeraars.
    - b.) Omtrent onze bloedverwanten en vrienden.
    - c.) Omtrent vaderland en overheden.
  - III. Van het gezellig leven.
    - a.) Dienstvaardigheid.
    - b.) Nederigheid.
    - c.) Vriendelijkheid.
    - d.) Vergevensgezindheid.
    - e.) Stilzwijgendheid.
    - f.) Dankbaarheid.
    - g.) Weldadigheid.
    - h.) Waken tegen nijd, toorn, enz.
- 4. *Regelen voor de verdeeling.*

§ 66. Bij de verdeeling der denkbeelden moet men de volgende regelen in acht nemen:

a.) Elk lid der verdeeling is een denkbeeld, dat aan het verdeelde ondergeschikt is, en heeft dus kleiner' omvang. B. v. *natuurlijke straf* heeft eenen kleineren omvang dan *straf*.

b.) De verdeeling moet volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten den omvang van het verdeelde denkbeeld geheel vervullen. In: *de straffen zijn of ligchaams- of geldstraffen*, ontbreken de *eerestraffen*. Er mag ook geen lid overtollig zijn: *straffen zijn ligchaamsstraffen, geldstraffen, eerstraffen of verwijtingen*.

c.) De leden der verdeeling moeten zoo onderscheiden zijn, dat zij elkander wederkeerig uitsluiten, en mogen dus niet in elkander begrepen zijn. *De straffen zijn of geldstraffen of onregtvaardige straffen*, is met dezen regel strijdig; want *geldstraffen* kunnen ook *onregtvaardige straffen* zijn.

5. *Ontbinding en onderscheiding.*

§ 67. Van de verdeeling verschilt de ontbinding en onderscheiding. De ontbinding is de voorstelling van een zamengesteld geheel, herleid in zijne bestanddeelen, als: *het menschelijk ligchaam bestaat uit vaste en vloeibare deelen*.

§ 68. Men onderscheidt, wanneer men de verschillende beteekenissen van een en hetzelfde woord bepaalt; b. v. *door het woord band verstaat*

men of den band der vriendschap, of den band eens boeks, of eenen wollen band. Ook onderscheidt men, wanneer men het verschil opgeeft van denkbeelden, welke schijnbaar gelijk zijnde, slechts in de hoofdgedachte overeenkomen: b. v. van kommer, bezorgdheid, hartzeer, zwaarmoedigheid. Kommer is het onaangename gevoel van een tegenmoordig kwaad in de voorzien gevolgen. Bezorgdheid is het onaangename gevoel bij de voorstelling van toekomstige, ligt mogelijke kwalen, met de poging om dezelveu aftewenden. Hartzeer is diepe, aanhoudende droefheid over een kwaad, waaraan wij niets meer veranderen kunnen. De hoogste trap van droefheid is zwaarmoedigheid.

Tweede hoofdstuk.

Het bewijzen.

1. *Wat bewijzen is. Stof der bewijzen.*

§ 69. Om te bewijzen moet men van juiste denkbeelden uitgaan. Bewijzen (betoogen) is de waarheid eens oordeels uit de waarheid van andere oordeelen, dat is, uit algemeen geldige gronden aantoonen. Algemeen ware of voorwerpelijke (objective) gronden zijn dezulke, welke door alle redelijke wezens, en uit de rede zelve, als waar en juist erkend worden. Door bijzonder ware of onderwerpelijke (subjective) gronden

den verstaat men dezulke, welke alleen voor ons zelveu genoegzaam zijn.

§ 70. Wat wij uit subjective en objective toereikende gronden voor waar houden, dat weten wij; wat ik voor waar houd uit gronden, die voor mij, maar niet voor ieder voldoende zijn, dat geloof ik; wanneer ik iets voor waar houde, maar daarbij weet, dat mijne gronden noch voor mij (subjectief) noch voor ieder (objectief) voldoende zijn, zoo meen ik. Wat meer gronden voor dan tegen zich heeft, noemen wij waarschijnlijk.

§ 71. Een oordeel, dat geen bewijs behoeft, en waarvan men de waarheid inziet, zoodra men hetzelfde verstaat, heet men grondstelling (axioma).

§ 72. Die oordeelen, uit welke de waarheid van een ander oordeel ingezien wordt, heten bewijsgronden (argumenten). Die bewijsgrond, op welken alle overige berusten, noemt men hoofdgrond.

§ 73. Alle bewijzen zijn sluitredenen of kunnen in dezelveu ontbonden worden. De juistheid van een bewijs berust op de waarheid en juistheid der bewijsgronden en derzelver juist verband met het gevolg.

2. *Vorm der bewijzen.*

§ 74. Met betrekking tot den vorm, onderscheidt men den opklimmenden (progressieven) bewijstrant van den afdalenden (regressieven).

§ 75. Begint men met het besluit of het oordeel, dat men bewijzen wil, en lost hetzelfde in twee voorafgaande oordeelen op, zoo lang tot de voorafgaande oordeelen geene verdere oplossing behoeven, zoo bedient men zich van de afdalende of analytische manier, b. v.

Alle vrijē wezens zijn vatbaar voor toerekening; alle redemagtige wezens zijn vrijē wezens; alle menschen zijn redemagtige wezens; Pieter is een mensch: dus is Pieter vatbaar voor toerekening.

§ 76. Begint men bij de voorgaande oordeelen, en laat het besluit het laatste volgen, zoo maakt men een opklimmend of synthetisch bewijs, b. v.

Pieter is een mensch; alle menschen zijn redemagtige wezens; alle redemagtige wezens zijn vrijē wezens; alle vrijē wezens zijn vatbaar voor toerekening: dus is Pieter vatbaar voor toerekening.

§ 76. De opklimmende bewijstrant gaat van de voorwaarden tot de gevolgen, van de gronden tot de uitkomsten (resultaten) over; de afdalende betreedt eenen tegengestelden weg.

3. *Soorten van bewijzen. Vooronderstellingen.*

§ 78. Het regtstreeksche (directe) bewijs toont de waarheid eener stelling onmiddellijk aan, dat is, uit inzicht der gronden, b. v. *vrij wezens zijn vatbaar voor toerekening; de mensch is een vrij wezen: dus is hij vatbaar voor toerekening.*

§ 79. Het omgekeerde (indirecte) bewijs toont de waarheid eener stelling middellijk, door de valsheid of dwaling van het tegengestelde te doen blijken. Men bewijst, b. v. de stelling: *de mensch is een vrij wezen*, wanneer men voor een oogenblik het tegendeel aanneemt: *gesteld dat de mensch niet vrij ware, zoo zoude men hem noch eene deugdzame daad als verdienste, noch eene booze daad als misdad kunnen toerekenen: de belooning van de eerste zoude eene dwaasheid, de straf der laatste eene wreedheid zijn.* Deze bewijzen toonen, dat uit het aannemen van het tegendeel gevolgen voortvloeijen, welke met erkende waarheden strijden, en waardoor men derhalve tot ongerijmdheden (in absurdum) vervallen zoude.

§ 80. De sterkste en overtuigendste kracht ligt in de verbinding van beide leerwijzen, als men van de indirecte tot de directe overgaat.

§ 81. Wordt een bewijs zoo gemaakt, dat men aan het tegendeel van de bewezene stelling

niet behoeft te denken, dan noemt men het een ontegensprekelijk (apodictisch) bewijs.

§ 82. Daar zulk een bewijs niet altijd mogelijk is, moeten wij ons dikwijls, in plaats van met optwijfelbare grondstellingen, met vooronderstellingen (hypothesen) behelpen, dat is, zulke stellingen, welke eenen grond zonder bewijs aannemen; dewijl die daarna door de waarheid zijner gevolgen bewezen zal worden, of stellingen, waarvan men de waarschijnlijkheid aanneemt, om iets anders, waarvan de wezenlijkheid niet te bewijzen is, daaruit te verklaren.

§ 83. Om deugdelijk te zijn, moet eene vooronderstelling niets tegenstrijdigs in zich bevatten; tegen geene erkende waarheden aandruifchen; met de omstandigheden overeenstemmen, die zich bij de zaak, welke men daaruit verklaren wil, opdoen; onder alle andere vooronderstellingen, die van eene zaak voorhanden zijn konden, de rijkste en eenvoudigste zijn, en geene nieuwe hulponderstelling behoeven, om daardoor hare waarschijnlijkheid zelve eerst te bewijzen.

§ 84. Ziet men op de stof der bewijzen, zoo hebben zij ten doel onze rede te overtuigen, of door de inzage in den samenhang van algemeene denkbeelden en grondstellingen, of door het gevoel, dat is, door zintuigelijke waarneming, waartoe de ondervinding de gronden oplevert. De eerste worden bewijzen a priori of door de

rede, de andere bewijzen a posteriori of door de ondervinding genoemd.

§ 85. Onder de bewijzen der ondervinding verdienen deze eene bijzondere opmerking, welke van het bijzondere tot het algemeene besluiten. In dit geval besluit men of van vele dingen eenersoort tot alle dingen derzelve, hetwelk men bewijs door optelling (inductie) noemt, b. v. *de zoogdieren, vischen, vogelen, enz. hebben eene willekeurige beweging: derhalve zullen alle dieren eene willekeurige beweging hebben*; of men besluit van de bijzondere overeenstemming einiger dingen tot derzelve geheele overeenkomst, hetwelk men bewijs door overeenstemming (analogie) noemt.

§ 86. Geschiedkundige bewijzen berusten op de getuigenis of uitspraak van anderen. Hunne waarde hangt van de meerdere of mindere geloofwaardigheid der getuigen af. Met de bewijzen moet men de voorbeelden ter opheldering niet verwarren.

§ 87. Voor alle dingen moet men onderzoeken, of de stelling, die men bewijzen zal, op algemeen ware (objective) gronden beruste, en aldus voor een bewijs vatbaar zij.

4. Regelen voor de bewijzen.

§ 88. Voor de bewijzen heeft men de volgende regelen:

1.) In een deugdelijk bewijs mag geene gaping, geen sprong gevonden worden.

2.) Men mag niets anders bewijzen, dan hetgeen bewezen moet worden; ook niet meer of minder.

3.) Men mag niets als uitgemaakt onderstellen, dat zelf nog bewezen moet worden.

4.) Er mag in het bewijs geen cirkel bevat zijn.

5.) In elk bewijs moet het besluit wettig zijn.

§ 89. Met betrekking tot de schikking der bewijzen is het volgende op te merken:

1.) Om overtuigend te zijn, moeten de bewijzen met juistheid en volledigheid in een behoorlijk verband voorgedragen worden.

2.) Men moet niet met gronden willen bestormen, maar langzamerhand de bewijzen ontwikkelen, en tijd tot nadenken en onderzoek laten.

3.) Men moet eene zaak van verscheidene zijden voorstellen, tot men die treft, van welke zij het beste voorkomt.

4.) Men moet op ware overtuiging, en niet op overreding werken.

5.) Eerst moeten de waarschijnlijke punten of de bewijzen a priori aangevoerd worden, vervolgens de getuigenissen en beslissende gronden a posteriori.

6.) Eene andere wijze is, eerst de algemeene bewijzen voor te stellen, en dan de bewijzen uit enkele deelen der zaak te laten volgen.

7.) Dikwijls vordert de aard der zaak, dat men omgekeerd te werk ga, door eerst de bewijzen der ondervinding op te geven, en vervolgens het verschijnsel uit algemeene gronden te verklaren.

8.) In vele opstellen vordert het beleid, dat men met de bewijsgronden (data) aanvangt, om alzoo daaruit het besluit af te leiden; dikwijls evenwel is het raadzamer met het besluit of de stelling, die men bewijzen wil, aan te vangen, dezelve in twee voorafgaande oordeelen op te losfen, en elk van dezelve weder in voorafgaande, tot zoo lang deze laatste geene verdere oplossing behoeven.

9.) Wat de plaatsing van gelijksoortige bewijzen betreft, zoo leert de natuur van het menschelijke denken en gevoel, dat zij opklimmen, dat is, van het minder tot het meer gewigtige voortgaan moeten.

10.) Er zijn ondertuschen ook gevallen, waarin het raadzamer is, met de sterkste gronden en bewijzen te beginnen, dezelve in hunne geheele sterkte te ontwikkelen, de zwakkere als toegift te doen volgen, en beide zoo te verbinden, dat zij elkander wederkeerig ondersteunen.

11.) Het kan ook voordeelig zijn, eenige gewigtige gronden tot aan het einde van het bewijs terug te houden. In het algemeen komt het hierbij veel op den aard der zaak, op het oors

deel en de menschenkennis aan van hem, die bewijst.

§ 90. Bestaat het bewijs in het wederleggen van het tegendeel, zoo moet men de wederleggende bewijzen volgens de orde in het bewijs van het tegendeel inrigten.

§ 91. De voorgaande regelen of het redeneerkundige gebouw, door welks hulp het geheel een grondig en welgeordend aanzien krijgt, moet men onder eenen vrijen en ongedwongen vorm der voordragt verbergen.

§ 92. Hiertoe verdient vooral vermeld te worden de uitbreiding (amplificatie), dat is, die uitdrukking van een voorstel, welke zich niet blootelijk met de wezenlijke en tot volkomenheid volstrekt onontbeerlijke gedachten vergenoegt, maar ook andere begrippen en stellingen daarmede weet te verbinden, welke nu eens tot opheldering of verzinnelijking, dan tot de overtuigende of overredende kracht van hetgene men beweert, bijdragen.

Derde hoofdstuk.

De kunst van te wederleggen en te overtuigen.

§ 93. Met de bewijzen gaat de kunst van te wederleggen en te overtuigen hand aan hand.

§ 94. Iemand bestrijdt eene stelling, wanneer hij gronden tegen dezelve zoekt op te geven; hij wederlegt dezelve, wanneer hij de valsheid der stelling werkelijk aantoonst. Hij, die zich moeite geeft om de gronden tegen eene stelling krachteloos te maken, verdedigt de stelling.

§ 95. Men onderscheidt geschil voeren en redetwisten (disputeren). Beide verrigtingen komen daarin overeen, dat zij door wederkeerige tegenstelling der oordeelen eenparigheid zoeken voort te brengen; maar zij zijn daarin onderscheiden, dat men bij het redetwisten deze eenparigheid naar bepaalde, dat is, objective begrippen als bewijsgronden heeft te bewerken, terwijl daarentegen bij het geschil voeren zulke bepaalde begrippen geene plaats vinden.

1. Algemeene regelen voor het wederleggen en overtuigen.

§ 96. Bij ieder twistgeding moeten de volgende algemeene regelen worden in acht genomen:

- 1.) Van beide zijden moet een goede wil, om elkander te begrijpen, bestaan.
- 2.) Men trachte zich naauwkeurig in het spraakgebruik en de voorstellingswijze zijner tegenpartij te verplaatsen.
- 3.) Men make deze voorloopig op logische

gebreken en onbepaalde uitdrukkingen in derzelver taal opmerkzaam, en late die verbeteren.

4.) Dan zal de gronddwaling of in eene onwetendheid, of in een vooroordeel ten opzichte van eenig gedeelte bestaan.

5.) Met opzigt tot deze gronddwaling is het dan niet genoeg dezelve te wederleggen, maar de hoofdzaak is den schijn bloot te leggen, die dezelve deed geboren worden.

2. Nadere ontwikkeling dezer regelen.

§ 97. Bij twistvragen komt alles daarop aan, dat men het geschilpunt (statum controversiæ) eerst juist bepale, opdat er geen misverstand en woordenstrijd (logomachie) ontstaan.

§ 98. Men moet het met zijne partij over de grondstellingen eens zijn; want zonder dat is het niet mogelijk den twist te eindigen.

§ 99. Is de twistvraag verward, zoo moet men dezelve uit elkander zetten.

§ 100. Wie lachverwekkende en gevaarlijke gevolgen uit de stelling van een ander' trekt, waardoor de waarheid eener stelling niet wederlegd, maar de partij slechts belagchelijk of gehaat gemaakt wordt, doet eenen vijandelijken of hatelijken en altijd onredelijken aanval.

§ 101. Wie gevolgen uit eene stelling afleidt, tot een ander einde dan om dezelve te wederleggen, wordt een gevolgtrekkingmaker genoemd.

§ 102. Tegen eenen onwetenden verdedigt men zich, wanneer men deszelfs onwetendheid doet kennen. Eenenvolgtrekkingmaker verwaardigt men met geene verdediging, maar bewijst alleen, dat hij ongepaste gevolgtrekkingen maakt.

§ 103. Men tast of de stelling of het bewijs eener stelling aan. In het laatste geval laat men de waarheid of valsheid van eene stelling onaangeroerd; want al worden er verscheidene bewijzen eener stelling wederlegd, zoo kan er toch nog een ander mogelijk zijn; maar hij, die eene stelling wederlegt, wederlegt ook al derzelver bewijzen.

§ 104. Al worden ook alle bekende bewijzen voor eene stelling wederlegd, zoo volgt derzelver valsheid nog niet; want eene onderwerpelijke onbegronde stelling is nog geene valsche stelling. Slechts het beweren, dat men derzelver waarheid inniet, is valsch.

§ 105. Wederlegt men iemand met onderwerpelijke gronden (ex concessis); zoo overreedt men hem (en de wederlegging heet ad hominem); wederlegt men hem daarentegen met voorwerpelijke gronden, zoo overtuigt men hem (en de wederlegging heet ad veritatem.)

§ 106. Ieder geding kan op tweederlei wijze gevoerd worden: of men bewijst zijne stelling, of men wederlegt de gronden der partij. Wederleggen wij alleen de gronden, wel-

ke tegen onze stelling aangevoerd worden, zoo hebben wij wel de partij tot zwijgen gebragt, maar nog niet overtuigd. Overtuigd kan hij dan eerst worden, wanneer de voorgedragene stelling zoo bewezen wordt, dat de partij de waarheid en bondigheid van het bewijs moet erkennen.

§ 107. Men wederlegt zijne partij op drierlei wijze: men toont, *a.*) dat derzelve bewijs of in den vorm valsch is, als men gebreken in de *statredenen* aanwijst; *b.*) of in de *ft of onnaauwkeurig*, wanneer men de valscheit der gronden aantoot; *c.*) of men trekt uit derzelve stelling gevolgen, welke tegen erkende waarheden aandruischen.

§ 108. Nog volkomener is de wederlegging, als men, behalve de valscheit der aangevoerde bewijzen, nog doet blijken, hoe de partij in deze dwaling vervallen is, door aan te wijzen, welke *tuerlijke omstandigheden* de partij verhinderden de zaak juist te beoordeelen, of welke *valsche grondstellingen* deze tot de stelling verleid hebben.

3. *Orde in de wederlegging te houden.*

§ 109. Om eene zaak op eene overtuigende wijze voor te stellen, is het dikwijls raadzaam alle vooroordeelen, twijfelingen en tegenwerpingen welke men tegen dezelve zou kunnen aan-

voeren, vooraf te verdrijven. Men zoekt eerst de sterkste tegenwerpingen op, en daalt tot de zwakste af; heeft men dezelve alle doen verdwijnen, zoo gaat men tot de bewijzen voor de zaak over, waarbij men in eene omgekeerde orde te werk gaat, namelijk, van de zwakkere tot de sterkere. Hierdoor heeft men het gewichtige voordeel, van de volgorde zijner bewijzen onafgebroken te kunnen doen doorgaan.

§ 110. Dat men de bewijzen aanvoert na de wederlegging steunt op eenen dubbelen grond.

a.) De wederlegging bewerkt in de meeste gevallen slechts de overtuiging, dat aan het beweerde gevoelen niets van belang in den weg staat; van deszelfs waarheid en noodzakelijkheid moeten ons eerst de bewijzen overtuigen.

b.) Dikwijls kan eene tegenwerping zulk eenen aanmerkelijken invloed hebben, dat men eene na-deelige meening opvat, en de voordragt niet met die opmerkzaamheid volgt, als men zou gedaan hebben, wanneer tot zulk eene meening geene aanleiding gegeven ware, of de twijfelingen en tegenwerpingen, welke bij dezelve ten gronde liggen, dadelijk opgeheven en wederlegd waren.

§ 111. Het is een gewichtig voordeel, wanneer men kan aantoonen, dat de tegenwerpingen tegen eene zaak juist tot haar voordeel strekken, of dat de bewijzen voor eene zaak juist tot het tegendeel geleiden. Men wordt

door zulk eene wending verrast en op eene zeer gunstige wijze gewonnen.

4. *Wederlegging van onderstellingen en gevolgtrekkingen.*

§ 112. Bij willekeurige onderstellingen is de geheele redenering wederlegd, als de grond der onderstelling wederlegd is.

§ 113. Noodzakelijk is elke gevolgtrekking valsch, welke, als regel aangenomen, eene ongerijmdheid zoude bevestigen. Zulke gevolgtrekkingen worden in hare naaktheid voorgesteld, wanneer in enkele voorbeelden, die onder den regel begrepen zijn, de onmogelijkheid van den regel klaarblijkelijk gemaakt wordt.

§ 114. Dergelijke betoogen van de onmogelijkheid eener bepaalde gevolgtrekking uit enkele voorbeelden heten instanten. Uit derzelver begrip volgt, dat zij niet regtstreeks tegen de stelling zelve, maar tegen de wijze van besluiten gerigt zijn.

§ 115. De valscheit van eenen regel laat zich derhalve op het kortste aantoonen door eene instantie, dat is, een geval, hetwelk mede onder den regel behooren moest, en toch niet onder denzelfden begrepen is.

5. *Bijzaken dienende ter bevordering der wederlegging.*

§ 116. *Daadzaken en omstandigheden,*

waarop men zijn voornaamste bewijs niet genegen is te gronden, worden dikwijls met zeer veel voordeel gebruikt, wanneer men van dezelve slechts vlugtig en als bij toeval gewag maakt. Door deze kunstgreep geeft men te verstaan, dat men het in zijne magt heeft, veel meer voor eene zaak te zeggen, dan men werkelijk doet, en terwijl men uit eenen overvloed van bewijzen blootelijk eenige weinige van de gewigtigste schijnt te kiezen, zal de hoorder of lezer ligt in verzoeking gebragt worden, om aan die, welke met stilzwijgen voorbijgegaan worden, meerder gewigt te hechten dan denzelfen toekomt.

§ 117. Ook is er een zeker gewigtig punt, waaruit daadzaken of omstandigheden beschouwd, slechts eenen enkelen oogenblik een gunstig voorkomen hebben. Bepaalt men nu de opmerkzaamheid langer daarbij, zoo wordt het voordeelige licht, in hetwelk zij aanvankelijk verschenen, altijd weder verzwakt.

§ 118. Tot den vorigen regel behoort ook het geval, wanneer men van zich zelve spreekt. Het vermelden in het voorbijgaan of het voorbedachtelijk overflaan van vele enkele omstandigheden, met betrekking tot zich zelve, heeft nog een ander voordeel, namelijk, het voorkomen van bescheidenheid; en in dit opzigt wordt een gunstig denkbeeld omtrent den persoon opgewekt.

§ 119. Dikwijls zijn enkele omstandigheden, op zich zelve beschouwd, onbelangrijk, ja kunnen zelfs, wanneer men ze alle uitvoerig ontleedt, een denkbeeld van de armoede der zaak doen geboren worden; brengt men dezelve integendeel onder een algemeen gezigtpunt zamen, en stelt ze slechts eenen oogenblik voor oogen, zoo zullen zij tot den gunstigen uitslag van het geheel medewerken.

§ 120. In zekere omstandigheden is het raadzaam niet alles te zeggen, of ten minste niet te schijnen te zeggen, wat zich over eene zaak laat bijbrengen, maar een gedeelte daarvan over te laten, ten einde den geest en de verbeeldingskracht stof tot werkzaamheid te geven.

§ 121. Het moet zich evenwel ook werkelijk laten aanzien, dat men nog meer zou kunnen zeggen. Onze toestand moet het waarschijnlijk maken, dat wij toereikende gronden hebben, om het bewijs niet verder voort te zetten dan wij werkelijk doen.

§ 122. Zien wij iemand, van wien wij reeds eene gunstige meening hebben opgevat, in eenen toestand, die hem verplicht om de waarheid te verhelen, deze of gene omstandigheden te onderdrukken, en geschiedt dit alles uit gematigheid, zoo maakt het veel meer indruk dan iets anders, dat men over de zaak, al ware het ook nog zoo overtuigend en voldingend, had kunnen zeggen.

§ 123. Ondertusſchen moet men, bij het be-
zigen van deze kunstgreep, niet vergeten dat
ſtilz wijgen, als men er geenen grond toe heeft,
belagchelijk wordt, en dat alsdan de ondendruk-
king van den vrijen loop der gedachten eene te-
genovergeſtelde uitwerking moet voortbrengen.

6. *Braafheid van hem, die bewijst.*

§ 124. Niets draagt zoo zeer bij om over-
tuiging te weeg te brengen, dan het voorkomen
van opregtheid en onpartijdigheid, ge-
paard met bereidwilligheid om zich te la-
ten overtuigen, wanneer men in dwaling ver-
keert. Wie zijn gevoelens met zulke beſcheiden-
heid voordraagt, zijn eigen oordeel miſtrouwt,
geene reden, geen belang ſchijnt te hebben, dat
hij ten behoeve der onwaarheid ſpreken zoude,
dien zal men gewis zonder vooroordeel aanhoo-
ren.

§ 125. Wij toonen deze opregtheid, wanneer
wij ſchijnen in twijfel te zijn, en onze
eigene twijfelingen openhartig onderzoeken, wan-
neer wij de tegenwerpingen zoo veel gewigt als
mogelijk toekennen, en in het bijzonder als wij
dat terug nemen, wat wij al te voorbarig hebben
beweerd, in het kort, wanneer wij onze onpar-
tijdigheid in het opzoeken en erkennen der waar-
heid van alle verdenking trachten te zuiveren.

§ 126. Velen gelooven verkeerdelijk, dat

men zijne partij niets moet toegeven, en onderdrukken, verminken of verdraaijen derzelve bewijzen. In plaats van haar daarmede te benadeelen, benadeelen zij veeleer zich zelve; want daardoor wordt tot de meening grond gegeven, dat men zich te zwak gevoelt, om aan de tegenbewijzen, in hunne ware kracht, met hoop op een goed gevolg het hoofd te bieden.

§ 127. Wanneer daarentegen de hoorder of lezer gevoelt, dat men de gronden zijner partij alle in derzelve volle kracht opgeeft, eer men tot de wederlegging overgaat, zoo doet dit een zeer gunstig gevoelen ontstaan, hetwelk den hoorder of lezer overhaalt, om het overwigt der gronden op onze zijde te willen vinden.

§ 128. Hij, die zich aldus tevens als eerlijk en schrandert vertoont, zal ons zeer genegen vinden, om zijne eigene overtuiging als de onze aan te nemen.

§ 129. Soms is het raadzaam iets van de tegengestelde gronden over te slaan. In het bijzonder kan dit geval plaats hebben bij dingen, welke met zekere teedere betrekkingen in aanraking komen; zoodat men niet meer durft zeggen, zonder aanstootelijk te worden, of den weg te banen tot het geven van onbehagelijke of nadeelige ophelderingen, hetwelk mogelijk juist het boosaardig oogmerk van de tegenpartij was.

§ 130. Men moet veeltijds trachten voor de

zaak welwillendheid in te boezemen. Ten einde het gevoelen, dat der zaak nadeelig is, uit te wisfchen, of om een gunstig denkbeeld voor dezelve op te wekken, trachte men de toegerekende gebreken als ongegrond voor te stellen of te verontschuldigen, en het goede in een helder licht te plaatsen.

§ 131. Het is een hoofdregel, van de gronden tot de overreding over te gaan. Men moet eerst het verstand overtuigen alvorens men het hart winnen wil.

§ 132. Met het wenden van de rede tot de verbeeldingskracht, of, naar gelang der omftandigheden, tot het gevoel, vertoont zich de levendigheid, en deze zal dan onfeilbaar, als het verstand beflist heeft, de zegepraal voltoojen.

§ 133. De voordragt moet zoo eindigen, dat men de leyendigfte en voor de zaak voordeeligfte indrukken te weeg brenge. Dit doel kan in fomnige gevallen het best bereikt worden, door eene beknopte herhaling der hoofdzaken van de ganfche voordragt, in andere, door de voorftelling der gedachten, welke de laafte afdeeling van de bewijsrede zelve aan de hand heeft gegeven, of ook door het aanknoopen van verwantschapted denkbeelden, welke met den geest van het geheel in een ongezoct verband ftaan. De herhaling van het bewijs moet evenwel niet in een nieuw bewijs ontaarden.

§ 134. Wat eindelijk de waardigheid van den kamp voor waarheid en recht betreft, het zij dezelve mondeling of schriftelijk plaats hebbe, zoo zijn rustige bedachtzaamheid, zuivere waarheidsliefde en het edele bewust zijn van onrecht te lijden, de schutshengelen, onder wier bescherming wetenschap en waarheid door geschil voeren winnen.

Vierde hoofdstuk.

Drogredenen.

§ 135. Er komen niet zelden gevallen voor, dat men mondeling of schriftelijk, in plaats van bewijsgronden, zich van enkele overredingskunstgrepen bedient. Dit kan b. v. het geval zijn, wanneer men zulke menschen iets voor te dragen heeft, die strenge bewijzen niet kunnen bevatten, of drooge bewijzen niet achten; wil men hen des te zekerder en ligter voor de waarheid winnen, zoo zijn zulke middelen wel geoorloofd, die den algemeenen menschenplicht niet kwetsen. Ongeoorloofd echter zijn die verblindende kunstgrepen, waarmede men alleen tracht te misleiden en zwakke hoofden in te nemen. Men moet dezelve ten minste kennen, om daar tegen op zijne hoede te zijn.

1. *Handelwijze der drogredenaars.*

§ 136. De drogredenaar (sophist) zoekt hem,

wien hij overreden wil, voor eene stelling in te nemen, en in hem den wensch voort te brengen, dat dezelve waar zij.

§ 137. Hij zoekt de woorden der partij te verdraaijen, en aan dezelve ongemerkt eenen anderen zin te geven, waarvan de dwaling zich gemakkelijk laat bewijzen.

§ 138. Hij grijpt dat aan, wat der tegenpartij onvoorziens ontvalt en waarop deze niet gevat is; hij zoekt zijne partij van de hoofdzaak af te brengen en te verleiden tot het beweren van iets, waarvoor deze niet is opgewassen.

§ 139. De sophist zoekt de partij met velerlei listige vragen te verwarren, en het oogmerk, om deze tot ongerijmde stellingen te brengen, te verbergen onder den dekmantel, dat men de beantwoording tot verklaring der stelling noodig heeft. Verder zoekt hij zich het aanzien eens naauwgezeten geschilvoerders te geven, laat zijne partij altijd meer bepalen, tot dat hij dezelve tot spitsvindigheden verleidt.

§ 140. De sophist zoekt de partij in drift te brengen, opdat deze daardoor verhinderd worde bedaard te denken en te onderzoeken. Dit geschiedt het volkomenst: 1.) door in de rede te vallen en door uitroepingen; 2.) daardoor, dat men de partij belagchelijk en verachtelijk maakt, met aan derzelve bewijzen alle kracht en doelmaticheid te ontzeggen, of deze voor ligt en onbe-

66. HANDLEIDING TOT DEN

duidend uit te krijten, of belagchelijke voorbeelden tot instanten te gebruiken; 3.) door verkeerde gevolgtrekkingen en hatelijke aanvallen, als men het gevoelen van de partij als voor den staat en de zeden gevaarlijk voorstelt; 4.) daardoor, dat men de sterkte van doorzigt aangrijpt of twijfelachtig maakt, door te zeggen, dat de stelling niets nieuws behelst, dat dezelve reeds vele honderdmalen beweerd is geworden, dat de partij altijd hetzelfde herhaalt, zich in eenen cirkel draait, enz.; 5.) dat men het op het geweten drukt en staande houdt, dat hij, die zoo iets zeggen kan, van alle regtschapenheid ontbloot moet zijn.

§ 141. De sophistische verdediger eener zaak draagt slechts bedriegelijke en dubbelzinnige stellingen voor, welke zich naar alle wijzen laten wenden en keeren; hij verklaart zich nooit behoorlijk, maar houdt altijd iets achter; hij ontkent alle stellingen, en vordert van alle bewijs.

§ 142. Eene stelling wordt op eene sophistische wijze aangetast als volgt: 1.) zoekt men de partij, door ingewikkelde sluitredenen, door zijdelingsche aanvallen, in verwarring te brengen; 2.) dwingt men de partij altijd om te bewijzen, door te beweren, dat de aangevoerde gronden geen gronden zijn; 3.) in het bijzonder zoekt men schielijk te spreken, vele sluitredenen achter elkander zonder ophouden met een zegespralend ge-

laat uit te galmen, en zich van den opklimmenden (synthetischen) bewijstrant te bedienen, opdat de partij aanvankelijk in het geheel niet wete, waar het heen wil, op de premissen niet behoorlijk acht geve, en daardoor in het antwoord tot valsche premissen verleid worde, welke de overwinning gemakkelijk maken; 4.) den hoofdgrond vermeldt men niet opzertelijk, maar slechts in het voorbijgaan, opdat de partij er niet toe kome, om denzelfen te onderzoeken.

§ 143. De sophist zoekt zorgvuldig achteloossheden en toevallige onvolkomenheden in de voordragt der tegenpartij op, en behandelt dezelve als zaken van gewigt, op welke het uitzigt en de beslissing van de hoofdzaak berust. Hij geeft zich met voordacht scheinbaar bloot, opdat de partij hem daar aangrijpe, waar hij door wederlegging zijne overmagt zoude kunnen toonen.

§ 144. Hij brengt dikwijls stellingen in verband met algemeen bekende dingen, aan welke niemand twijfelt, bij welke echter de vele bepalingen en de verwarde schein gemakkelijk eene zijde openlaten, waarbij het valsche, aan het ware grenzende, tevens mede insluit.

§ 145. Hij houdt zich op eene aangename en fijne wijze met nevenbegrippen bezig, en mengt er onnaauwkeurigheden onder, zonder dat men het gewaar wordt. Hij zoekt voordeel daar mede te doen, dat hij alle zijne grondstellingen

terug brengt op de heerschende zeden en gevoelens van den tijd, met welke de lezer of hoorder bekend is, en die aantrekkelijk voor hem zijn.

§ 146. De sophist brengt verblindende stellingen, bewijzen en voorbeelden ter bane, waaraan de partij derzelve goedkeuring niet weigeren kan: hij laat die eerst erkennen en wendt ze dan terstond op het onderwerp in geschil aan. Hij heeft ook dikwijls de looze bescheidenheid, den toehoorder zelve de uitspraak over de waarheid van de voorgedragene zaak over te laten, maar heeft reeds alles in het werk gesteld, om hem voor te bereiden en voor de zaak ongemerkt te winnen.

§ 147. Het is eene sofistishe kunstgreep, liever de zwarigheden van eene stelling aan te toonen, dan dezelve regelrecht te wederleggen.

§ 148. Eene gewone kunstgreep is het, een gevoel en belagchelijk te maken, in plaats van hetzelfde te wederleggen of het tegengestelde te bewijzen.

§ 149. Dikwijls hoort men den sophist groote mannen tot gezag in de te bewijzen stelling aanvoeren, en het als belagchelijk voorstellen, dat men wijzer wil zijn dan deze mannen; of men beroept zich op het gezond verstand, op de oudheid en algemeenheid van het beweemde, en het niet na daarbij aan te merken, hoe wel

men zich tot hiertoe bij dit gevoelen bevonden hebbe.

§ 150. De sophist beproeft dikwijls stellingen, die men niet bewijzen kan, als bewezene waarheden op eenen beflissenden toon voor te dragen, en het belagchelijk te maken aan derzelve juistheid te twijfelen.

§ 151. Even zoo dikwijls behelpt hij zich met geestige wendingen, en verbergt daardoor de zwakheid van het bewijs.

§ 152. De sophist brengt dikwijls voor zijne stelling alle mogelijke gronden te zamen, ten einde derzelve zwakheid door de menigte te vergoeden.

§ 153. Wij hooren den sophist het algemeen belang des menschdoms en van den godsdienst, het welzijn van den staat, van de maatschappelijke orde, nu eens voor dan weder tegen eene zaak, aanvoeren. Hij zoekt alsdan door eenen schitterenden woordenstroom (tiraden) voorin te nemen, door woordenpralerij en eene opgesierde voordragt te verblinden; en daaronder het gebrek aan zamenhang der fluitredenen en gevolgtrekkingen te verbergen.

VIERDE AFDEELING.

VEREISCHTEN EN HULPMIDDELEN
TOT DENKEN, EN BEHOEDMID-
DELEN TEGEN DWALING.

Eerste hoofdstuk.

Vereischten en hulpmiddelen tot
denken.

§ 154. De vereischten tot denken zijn ver-
beeldingskracht, geheugen en verstand
in eenen uitgebreiden zin.

1. *Verbeeldingskracht.*

§ 155. De verbeeldingskracht is het ver-
mogen, om eenig beeld in zich zelve te vernieu-
wen of te scheppen. Zij is het voornaame vermo-
gen, zonder hetwelk geen vergelijken, geen on-
derscheiden, geene zamenstelling van dat, wat te
zamen gedacht moet worden, mogelijk is. Zonder
verbeeldingskracht zouden geene bedoelde uitwin-
dingen plaats hebben.

§ 156. Gebrek aan eene gemakkelijke, levendige
en veel omvattende verbeeldingskracht kan dik-
wijls uit natuurlijke gebreken van ligchaam en geest
ontstaan; maar zeer dikwijls ligt de grond daartoe
in het gebrek aan opwekking en oefening.
Ter vermijding van dit gebrek dient:

a.) Dat men zich gewenne, om de voorwerpen

buiten ons scherp op te nemen, en aan de ziel er volkomene beelden van toe te voeren; daardoor worden wij bekwaam, om in het vervolg deze beelden met naauwkeurigheid te vernieuwen en regelmatig te verbinden.

b.) Men wekke de neiging voor het zinnebeeldige op, door ook in het levenlooze en redelooze iets beduidends op te zoeken, waardoor aan het doode, leven, en aan de stof, geest toegekend wordt.

c.) Men make zich gemeenzaam met werken der verbeelding en dichtkunst, als daar zijn: de beeldende kunsten, gedichten, fabelen en gelijkenissen.

d.) De verbeeldingskracht moet everwel slechts ten dienste van het verstand werkzaam zijn, zal dezelve niet in wilde verbeelding en dweeperij ontaarden.

Geheugen.

§ 157. Geheugen is het vermogen, om de voorstellingen, welke wij gehad hebben, te bewaren. De volkomenheid van het geheugen hangt grootendeels af van de natuurlijke bewerktuiging des ligchaams, maar kan ook veel door vroegtijdige en doelmatige oefening bevorderd worden.

§ 158. Het geheugen onderscheidt zich daarin van het herinneringsvermogen, dat het eerste de verkragene voorstellingen behoudt, terwijl

E

het laatste enkel zegt, dat ik zekere voorstellingen reeds cenmaal gehad heb. Ik kan mij daarom zekere indrukken, welke ik gehad heb, herinneren, zonder dat ik dezelve volkomen kan terug roepen. Ik herinner mij, b. v. eene schoone redevoering gehoord te hebben, maar inhoud en woorden heb ik vergeten.

§ 159. De eigenschappen van een volkomen geheugen bestaan daarin: dat het eenen grooten omvang hebbe; dat het lang behoude; dat het gemakkelijk en snel opneme; dat het juist en gemakkelijk weder te voorschijn roepe. Er is een woordelijk-, zakelijk-, plaatselijk-, getallen- en namen-geheugen.

§ 160. Ten einde het geheugen te versterken, neme men de volgende regels in acht.

a.) Men leere dagelijks iets van buiten, en zegge het aan zich zelve of aan anderen op. Het wederverhalen van het gelezene of gehoorde, het vervolgen van den draad eens gespreks ruggewaarts tot aan het eerste denkbeeld zijn zeer nuttige oefeningen.

b.) Men geve zich voornamelijk moeite, om datgene, wat men van buiten wil leeren, volkomen te verstaan, en stelde zich den samenhang daarvan regt duidelijk voor. Door het verbinden van begrippen maakt men het verstand tot een steun voor het geheugen, tot eenen medehelper in de zaken welke het geheugen betreffen.

c.) Bij woorden en getallen is het overluid doorlezen zeer aan te prijzen; dewijl het zintuig van het gehoor het geheugen even zoo zeer ondersteunt, als het zintuig van het gezigt, wanneer men naauwkeurig op de regels en derzelve stand, of op enkele merkteekens, welke men met potlood maakt, zijne aandacht vestigt.

3. *Verstand in eenen uitgebreiden zin.*

§ 161. Het verstand in uitgebreiden zin is het vermogen, om begrippen, oordeelen en besluiten te vormen. Tot gebruikmaking van het verstand geraken wij door opmerken en nadenken. De opmerkzaamheid is het pogen onzer ziel, om de voorstellingen duidelijk te bevatten; zij bestaat derhalve daarin: dat men zijne gedachten uitsluitend, vast en met volharding op een onderwerp vestigt. Gebrek aan opmerkzaamheid heet verftrooiing.

§ 162. Om de opmerkzaamheid te oefenen betrachte men de volgende regelen.

a.) Men houde het gewigt en de groote waarde der opmerkzaamheid altijd levendig voor oogen, en houde het voor onmogelijk om, zonder opmerkzaamheid, tot duidelijke, juiste en zekere begrippen te geraken.

b.) Men vestige zijne gedachten niet te gelijker tijd op te veel voorwerpen; dewijl deze de opmerkzaamheid verdeelen.

c.) Men make elke gelegenheid, welke zich tot bevordering van duidelijker kennis aanbiedt, ten nutte.

d.) Men schrijve dagelijks, zoo veel mogelijk, zijne waarnemingen op, en onderzoek, of men aan duidelijke en juiste inzigten toegenomen hebbe.

§ 163. Men bevodore het zelfdenken bij het gebruik van het verstand. Hiertoe dient:

a.) Dat men zich gewenne zelf te onderzoeken, wat en hoe iets zij. Om te begrijpen moet men eerst vergelijken, dat is, de overeenkomst van voorstellingen opsporen; onderscheiden, dat is, het verschil van dezelve ontdekken; men moet het wezenlijke van het toevallige onderscheiden. Uit het niet behoorlijk onderscheiden vloeit bij vele menschen wijdloopigheid in hunne verhalen voort. Het vermogen, om ook het kleinste verschil aan de voorwerpen te ontdekken, heet scherpszinnigheid, en dat, om de meest verborgene overeenkomst spoedig op te sporen, schrandrheid. Beide vereenigd noemt men vernuft, hetwelk ontstaat uit de verbinding des verstands met de verbeeldingskracht.

b.) Nog gewigtiger is het, van alle dingen oorzaak, werking en grond op te sporen, bijgevolg niet ligtgeloovig te zijn. Oorzaak is dat, waardoor iets voortgebracht wordt; grond dat, waarom iets is of geschiedt; werking

is datgene, wat geschiedt of door eene oorzaak voortgebracht wordt.

c.) Even zoo belangrijk is het nadenken over doel en middel. Wie iets tot stand brengen of verkrijgen wil, heeft een oogmerk; datgene, wat hij verkrijgen of bewerken wil, is zijn doel, en dat, waardoor hij zijn doel tracht te bereiken, heet middel.

§ 164. Ter verligting van het nadenken (mediteren) neme men de volgende regelen in acht:

a.) Men bejvere zich eene bedaarde gemoeds-gesteldheid te verkrijgen.

b.) Men brengt datgene, wat men zoekt, in den vorm eener vraag, bepale dezelve zoo naauwkeurig mogelijk en drukke dezelve op verschillende wijzen uit.

c.) Men onderzoekte of het onderwerp, waarover men nadenkt, in het algemeen te kennen zij; door welken weg men tot de kennis er van komen kan en of men voorafgaande kundigheden genoeg bezit, om dezen weg te betreden.

d.) Men ontlede de vraag, scheidte het bekende van datgene, wat men zoekt, en zoekte het vereenigingspunt van het onbekende met iets bekend te vinden.

e.) Men onderscheide het hoofdonderwerp van het onderzoek en de bijzaken, en vestige op het eerste zijne aandacht,

f.) Men hebbe steeds voor oogen, waar men is en waar men heen wil, opdat men, gedurende den loop der gedachten, zich altijd weder teregt kan vinden.

g.) Bij onderwerpen der ervaring lette men op betrekkingen van ruimte en tijd.

h.) Men zoeke het naast hoogere denkbeeld, onder hetwelk het voorwerp, waarover men nadenkt, staat, en zie, wat men van hetzelfde kent; alsdan vergelijkte men het voorwerp met gelijksoortige voorwerpen.

i.) Men verzinnelijke, waar men kan, het voorwerp van het nadenken, met behulp van de verbeeldingskracht, door middel van beelden, gelijknissen en overeenstemming.

k. Men beproeve eerst de analytische methode, tot dat men op bekende voorwerpen komt.

l.) Men schrijve dat, wat men door nadenken verkregen heeft, kortelijk neder.

m.) Men zie, bij nalezing, of er niets bij te voegen zij, of zich niet veel laat vereenvoudigen of onder algemeene denkbeelden brengen.

n.) Men zoeke het verkregen geheel door verdeeling, als leden der verdeeling te verkrijgen, en zie of men geene gapingen ontdekt, welke aangevuld moet worden.

o.) Men zoeke de deelen in een gemakkelijk onderling verband te brengen; zoodat het volgende door het voorgaande, het te verklarende door het verklaarde bepaald wordt.

p.) Men vorfche de gronden der fellingen en de oorzaken der verfehijfelen na.

q. Wat men op de analytische wijze gevonden heeft, ftele men fynthetifch voor.

Tweede hoofdfuk.

Behoedmiddelen tegen dwaling.

1. *Wat dwaling is. Soorten van dwaling.*

§ 165. Wie iets, dat valsch is, voor waar houdt, dwaalt. Ontftaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige aanwending van de wetten voor het denken, zoo is het eene logifche (formele) dwaling, ten opzichte van den vorm; ontftaat het dwalen uit eene onnaauwkeurige kennis der voorwerpen, zoo is het eene ftoffelijke (materiele) dwaling. Datgene, wat het verftand tot dwaling verleidt, noemen wij fchijn; er is derhalve een logifche en een materiele fchijn.

2. *Waar door wij tot dwaling vervallen.*

§ 166. Wij kunnen tot dwalingen verleid worden op velerlei wijzen, als: door de zintuigen, verbeeldingskracht, geheugen, neigingen en hartstogten, teekenen van onze gedachten of woorden, enz.

3. *Behoedmiddelen tegen dwaling.*

§ 167. Om ons tegen het bedrog der zin-

tuigen te beschermen, moeten wij onze zintuigen oefenen en verbeteren; wij moeten de voorwerpen, welke men door de zintuigen waarneemt, van alle zijden, in hunne enkele deelen, herhaalde malen, uit een behoorlijk standpunt, [zoo veel mogelijk door verschillende zintuigen waarnemen en onderzoeken; ook moeten wij onze waarnemingen met de waarnemingen van anderen vergelijken.

§ 168. Om de misleiding te verhoeden, welke uit verbeeldingskracht, geheugen, enz. ontspringt, moet men, op de volgende regelen acht geven:

a.) Opdat de verbeeldingskracht ons niet bij het scheppen van voorstellingen tot dwaling verleide, moet men de strengste opmerkzaamheid oefenen; wij moeten b. v. het belang nagaan, dat wij bij voorstellingen hebben, ons oordeel met het oordeel van anderen vergelijken, en daardoor deszelfs eenzijdigheid voorkomen; wij moeten in het algemeen de verbeeldingskracht aan het verstand en aan den wil onderwerpen, opdat dezelve niet uitspatte.

b.) Het geheugen is zelden zeer getrouw, en verliest de voorstellingen geheel of ten deele; men moet hierom zijn geheugen oefenen.

c.) Dikwijls beheerschen ons neigingen en hartstogten; wij hebben b. v. vooringenomenheid met het oude of nieuwe, met zekere gebrui-

ken door opvoeding, levenswijze, verkeer, enz.; wij oordeelen anders in den hartstogtelijken toestand en sterke aandoeningen dan bij eene bedaarde gemoedsgefteldheid. Zoodanigen invloed moet men streng onderzoeken, en zijn eigen oordeel met dat van anderen vergelijken.

d.) Ten einde de dwalingen af te weren, waarin wij door de teekenen onzer denkbeelden of de taal kunnen vervallen, trachte men niet alleen eene naauwkeurige kennis van de taal in het algemeen en van zijne moedertaal in het bijzonder te verkrijgen, maar men bevljigtige zich ook, om de denkbeelden zorgvuldig en naauwkeurig te bepalen, alvorens men zijn oordeel daarop bouwt.

§ 169. Even zoo veelvuldig zijn de dwalingen, welke uit het verftand zelf ontstaan. Om zich tegen dezelve te beveiligen, neme men de volgende regels in acht:

a.) Men oordeele niet voorbarig, maar na rijp overleg.

b.) Men oordeele niet over eene zaak, zonder de vereischte voorloopige kundigheden. Zoo oordeelt men, b. v. zeer dikwijls verkeerd over natuurverschijnsels, dewijl men derzelve oorzaken niet kent. Onwetendheid is eene der meest gewone bronnen van dwaling.

c.) Men onderwerpe zijn oordeel niet blindelings aan het oordeel, aanzien en de gezegden van anderen, maar behoude steeds die vrijheid

van denken, welke aan het verstand zijne eigene overtuiging laat volgen. — De neiging, om het gezag van anderen, zonder onderzoek, te volgen is de bron van vele vooroordeelen. Een vooroordeel is eene dwaling, welke als grondstelling wordt aangenomen. Bevrijding van vooroordeelen heet verlichting.

d.) Men vrage nooit bij het zoeken van waarheid: waartoe zal ons dat brengen? De waarheid moet voor ons het heiligste zijn.

e.) Men leere zich zelve, zijne neigingen en hartstogten kennen, om op den invloed derzelve te kunnen rekenen.

f.) Men mistrouwe de uitkomsten, welke met onze wenschen overeenstemmen.

g.) Men stelle zijner begeerte tot veelweterij pallen; want zij verleidt ons dikwijls tot overijde oordeelen.

h.) Men wachte zich voor de zucht tot wonderfpreuken (paradoxen); menigeen wil door dezelve opzien baren en eenen naam maken.

V I J F D E A F D E E L I N G.

DE KUNST VAN UITLEGGEN.

§ 170. Door kunst van uitleggen (hermeneutica, interpretatie) verstaat men de bekwaamheid, om den zin van eene mondelinge of schriftelijke voordragt, of van een geheel ge-

schrift uit te vinden, en wel dezen zin uit de woorden en begrippen van het gesprokene en geschrevene zoo te ontwikkelen, als dezelve, immers wanneer de redenaar of schrijver zich duidelijk en overeenkomstig den aard der taal uitgedrukt heeft, door hem gedacht is geworden.

§ 171. Hij, die zich gewent om alles, wat hij hoort en leest, met naauwkeurigheid uit te leggen, oefent zijn verstand in 'het denken, verwerft zich een oordeelkundig gevoel, en beveiligd zich tegen dwaling. De hoofdregels der kunst van uitlegging zijn de volgende:

a.) Wie naauwkeurig wil uitleggen, moet de taal, in welke hetgene uitgelegd moet worden gesproken of geschreven is, ten volle magtig zijn.

b.) De uitlegger moet het geheele onderwerp, waarover gehandeld wordt, kennen.

c.) Hij behoort de hoofdgedachte op te zoeken, welke bij het geheel ten grondslag ligt en die verhandeld moet worden.

d.) Hij moet met de denkwijze des schrijvers en met alles, wat invloed op dezelve heeft, bekend zijn.

e.) Hij moet de eigendommelijkheid des schrijvers ook uit andere voorbeelden van hem kennen, met dezelve vergelijken en volgens dezelve beoordeelen.

f.) Men kan tot regel aannemen, dat ieder zijne

gedachten zoo duidelijk, als hem slechts mogelijk geweest is, hebbe willen uitdrukken; van daar is het te vermoeden, dat de gemakkelijkste zin de juiste is, en men moet alzoo van de eigenlijke beteekenis niet eer afgaan, voor dat men toercikende gronden daartoe heeft. Tot deze gronden behoort onder anderen de bedoeling van den schrijver, om zijne meening te verbergen.

g.) Men moet zich wel wachten, den schrijver; eenig gevoelen aan te wrijven.

h.) Het is te vermoeden, dat de schrijver zijne uitdrukkingen in de gewone beteekenis genomen hebbe, of wanneer hij daarvan afgaat, dat hij toch zijn eigen spraakgebruik getrouw blijve.

i.) Donkere en twijfelachtige plaatsen worden deels uit den logischen en spraakkunstigen zamenhang, deels uit het oogmerk des schrijvers, deels uit overeenkomstige (parallele) plaatsen verklaard.

k.) Men moet genegen zijn, allerwege eenen verstandigen zin te vinden, en zonder onkloochenbare bewijzen niets voor ijdele woorden, onzin, tegenstrijdig of gevaarlijk verklaren.

l.) Ter beoordeeling van het geheel moet men ook daarop zien, of de schrijver zich verdiensten verworven hebben door de stof, de zaak zelve, die hij voorstelde, of door den vorm, hoe hij dezelve voorstelde, of wegens beide tegelijk; ook daarop, hoe hij zich gelijk gebleven zij.

HANDLEIDING

TOT DEN

NEDERLANDSCHEN STIJL.

TWEEDE DEEL.

VEREISCHTEN VAN DEN STIJL.

Verband tusſchen de redeneerkunde en de taal.

§ 172. De voorgedragene wetten van het denken moeten bij ieder opstel tot grondſlag liggen, zal de voordragt met naauwkeurigheid bepaald zijn; met dien verſtande echter, dat derzelve ſteffematige vorm in zekere opſtellen niet te veel doorſtrale. Het is veeltijds bevallig, dat, bij eene oorspronkelijk ſteffematige aaneenſchakeling van gedachten, de ſchijn er van vermeden wordt, en de denkbeelden zich natuurlijk en ongedwongen voordoen. Dit ongedwongene zal des te volkomener zijn, hoe naauwkeuriger en hoe meer gegrond op het wezen der zaak, het oorspronkelijk ontwerp is. Uit de vereeniging van een ten uiterſte grondig doordacht ontwerp en eenen zeer ongedwongen vorm in de uitvoering, zal alzo de ſchoonheid van eenig opstel ontſtaan.

§ 173. De redeneerkunde kan dus als ontken-
nend grondbeginſel hare regten niet opge-
ven. Niet dat men zich angſtig behoeve te maken,
wanneer verſchillende dingen onder eenen alge-
meenen titel gebragt zijn, welke daartoe op het

allerstrengste niet behooren ; wanneer de leden eener verdeeling niet allen met de stiptste naauwkeurigheid gescheiden zijn ; als somtijds volgt , wat naar de regels had moeten voorafgaan , en omgekeerd , vooral wanneer de vorm zich bovendien als vrij vertoont . Dan zij dult volstrekt niet , dat hare grondwet , aan welke zelfs het onbeschaafde verstand gehoorzaamt , geschonden worde ; dat men vermene , wat wezenlijk onderscheiden is ; dat men het tegenstrijdige vereenige ; dat men valsche gevolgtrekkingen make , en dat alle mogelijkheid , om de menigte van zaken onder een gezigtspunt te vereenigen , benomen worde , waardoor ongetwijfeld de geheele samenhang van gedachten verbroken en ons gemoed in eene pijnlijke onzekerheid gebragt wordt .

§ 174. Het hoofddoel van elke voordragt , welke ook de inhoud zij , is in het algemeen juist en gemakkelijk verstaan te worden . Dan behalve dit algemeene doel hebben de opstellen naar gelang van derzelve inhoud en eindogmerk , vele bijzonderheden , waarin zij van elkander verschillen . Alle opstellen echter , hoe verscheiden ook van aard en bedoeling , hebben zekere algemeene eigenschappen , welke in alle soorten van opstel bestendig in meer of mindere mate gevonden moeten worden . Hierom zullen wij eerst de algemeene vereischten van eenen goeden nederlandschen stijl , met opzigt

tot allerlei soort van opstellen, opgeven, en naderhand, bij de behandeling der onderscheidene soorten van opstellen, tevens gevoegelijk derzelver bijzondere vereischten ontvouwen.

§ 175. Men kan de hoofdvereischten van den stijl gevoegelijk brengen tot de volgende vier: 1. grondige kennis der taal; 2. duidelijkheid en juistheid van uitdrukking; 3. nadruk en gepastheid van zeggen en eindelijk 4. schoonheid of sierlijkheid der rede.

EERSTE AFDEELING.

GRONDIGE TAALKENNIS.

Algemeene beschouwing der taal.

§ 176. De spraak is het vermogen van den mensch, om zijne gedachten door middel van onderscheidenlijk gevormde klanken uit te drukken, en spreken derhalve, zijne gedachten uitdrukken door middel van de stem.

§ 177. De taal is de verzameling van al de klanken, bij een bijzonder volk, ter uitdrukking der gedachten in gebruik.

§ 178. De taal is niet bij alle volken dezelfde. Ieder volk heeft de zijne, welke met betrekking tot dit volk moedertaal heet, zoo als het nederlandsch ten onzen opzichte.

§ 179. De veranderingen, welke bij volken plaats hebben, veroorzaken ook veranderingen

gen in derzeiver talen. Hierdoor zijn verschillende talen, als volkstalen verloren geraakt, andere worden nog door geheele volkeren gesproken. De eerste noemt men doode talen, ook wel talen der geleerden, zoo als: het grieksch, latijn, enz.; de laatste heeten levende talen, zoo als: het nederlandsch, duitsch, fransch, enz.

§ 180. Oorspronkelijke talen noemt men die, waaruit andere talen ontstaan zijn, gelijk het latijn met betrekking tot het italiaansch, fransch, spaansch, enz. Afgeleide talen zijn zulke, welke haren oorsprong uit eene andere taal hebben, als: het nederlandsch, duitsch, (*) fransch, enz.

§ 180. Een tongval is de taal van een volk met eene verscheidenheid in de uitspraak,

(*) Dengenen, welke door onkunde nog in den waan verkeerden, of, door vooringenomenheid met de duitsche taal, laatdunkend staande houden, dat onze nederlandsche taal eene dochter en niet eene zuster van de tegenwoordige duitsche taal zij, bevelen wij ter lezing aan de bekroonde *Verhandeling over den rijkdom en de voortreffelijkheid der Ned. Taal*, van den Hoogleeraar M. SIMONNEERK, te vinden in het V. Deel van de *Werken der Bat. Maatschappij van Taal- en Dichtkunde*, alwaar men op bl. 124 en verv. onder anderen aangetoond vindt, dat zelfs onverschillige Duitschers de meesterschap der nederlandsche en duitsche talen volmondig erkennen. —

en met zekere uitdrukkingen, aan eenig gewest des lands bijzonder eigen; zoo als het vlaamsch, geldersch, zeeuwsch, enz. met betrekking tot het nederlandsch.

§ 182. De talen zijn gegrond op beginfelen van de redeneerkunde ontleend, en dienende om de woorden, welke onze gedachten uitdrukken, te bepalen en te rangschikken. Zij zijn alle aan zekere algemeene regelen onderworpen, welke den grondslag van de bijzondere regels voor elke taal uitmaken.

§ 183. De kennis van die bijzondere regels der taal, in welke men zijne gedachten uitdrukt, noemt men taalkennis of taalkunde.

§ 184. De nederlandsche taal is het geheel der uitdrukkingen, welke bij de Nederlanders in gebruik zijn, om hunne gedachten elkander mede te deelen.

De regels der taal worden onderscheiden in:

1. regelen van woordgronding.
2. regelen van woordvoeging.
- en 3. regelen van spelling.

Eerste hoofdstuk.

Woordgronding.

Voorloopige beschouwing der woorden, voorstellen, volzinnen en perioden.

§ 185. Woordgronding is de kennis van

den aard, de eigenschappen, de afleiding en de beteekenis der woorden, met de veranderingen, waarvoor zij vatbaar zijn. De woorden, waaruit eene taal zamengesteld is, zijn vereenigde klanken, welke hunne bijzondere beteekenis hebben. De bestanddeelen der woorden zijn lettergrepen, dat is, een of meer bijzondere enkele of gewijzigde geluiden.

§ 186. Elke rede is eene verzameling van volzinnen, alle ter uitdrukking van eene en dezelfde hoofdgedachte zamen werkende, en elk uit een of meer voorstellen bestaande.

§ 187. Een voorstel is elk door woorden uitgedrukt oordeel, als: *de mensch is sterfelijk*.

De twee denkbeelden en de verbinding of koppeling derzelve, in het oordeel voorkomende, worden door drie woorden in het voorstel uitgedrukt, als:

1. het woord voor het onderwerp (*de mensch*);
2. het woord voor het gezegde (*sterfelijk*); en
3. het koppelwoord (*is*).

Dikwijls is het koppelwoord verborgen, b. v. *het paard loopt*, alwaar het koppelwoord in het gezegde wegsmelt. Blij de oplossing van het voorstel vindt men dit koppelwoord altijd weder, als: *het paard is loopende*.

§ 187. Sommige gezegden, welke zekere handeling of werking aanduiden, zijn niet volko-

men, zoo lang daarbij niet wordt uitgedrukt wat eigenlijk door de opgegevene handeling of werking bewerkt wordt. Het bewerkt wordende, dat, onderscheiden van het onderwerp, in een voorstel voorkomt, noemt men het voorwerp. Zoo wordt het voorstel *de onderwijzer beloont* eerst volkomen, wanneer men hetgene beloond wordt er bij voegt, als: *de onderwijzer beloont den leerling*.

§ 189. Menigmaal wordt het onderwerp, gezegde of voorwerp door een of meer woorden nader bepaald. Het woord of de woorden, welke men te dien einde gebruikt, en waardoor het voorstel de vereischte duidelijkheid verkrijgt, dragen den naam van bepaling des voorstels. B. v. in: *de daden van brave menschen ondergaan dikwijls de onverdiende berisping der boozen*, dient *van brave menschen* tot bepaling van het onderwerp, *dikwijls* tot bepaling van het gezegde, en *der boozen* tot bepaling van het voorwerp.

§ 190. De meeste bepalingen nemen een der volgende woordjes voor zich, welke om die reden voorzetsels genoemd, en aan dat kenmerk gemakkelijk onderkend worden, als: *aan, van, voor, achter, beneden, binnen, boven, bij, buiten, in, na, naar, om, onder, op, over, tegen, tot, tuschen, door, met, uit, te, ten, ter*, enz.

§ 191. Daar de voorstellen niet anders zijn

dan oordeelen in woorden uitgedrukt, zoo heeft men, als bij deze laatste: enkelvoudige, veelvoudige en zamengestelde; algemeene, bijzondere en eenvoudige; bevestigende en ontkennende; stellige, voorwaardelijke en scheidende, als mede de mogelijkheid aanduidende, verzekerende en ontegensprekelijke voorstellen.

§ 192. De voormelde onderscheiding der voorstellen heeft plaats ten aanzien van de stof; dan ook met opzigt tot den vorm zijn de voorstellen onderscheiden, en wel voornamelijk in verhalende, verzoekende, bevelende, wenschende of uitroepende. Al deze vormen kunnen met elkander in een en hetzelfde voorstel afwisselen, als: *ik heb hem gezien, maar, helaas! in welk eenen toestand!* waar de verhalende met den uitroependen vorm verbonden is.

§ 193. Uit een spraakkunstig oogpunt beschouwd komt de onderscheiding, met betrekking tot de stof der voorstellen, in enkelvoudige, veelvoudige en zamengestelde bijzonder in aanmerking.

§ 194. Enkelvoudig is een voorstel, wanneer het onderwerp en gezegde benevens het voorwerp en de bepaling, als deze tot het voorstel vereischt worden, enkelvoudig zijn, en het

voorstel dus in geene andere voorstellen te ontbinden is, als: *het boek is goed; de jongeling leert de wiskunde.*

§ 195. Een veelvoudig voorstel is datgene, waarvan het onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling veelvoudig zijn, als: *deugd, vriendschap, vrijheid en gezondheid zijn de kostbaarste goederen. Karel is oplettend, vlijtig en deugdzaam. De onderwijzer bestraft den jongen en het meisje.*

§ 196. Een zamengesteld voorstel bestaat uit de verbinding van verscheidene voorstellen, als: *Hendrik leert de wiskunde en Maria maakt eene vertaling.*

§ 197. Deze voorstellen zijn:

1. of zonder verfiëring, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp en bepaling zonder verdere omschrijving uitgedrukt zijn, als: *de hitte is groot. Willem staat den hond met eenen stok* (enkelvoudige voorstellen zonder verfiëring). *Zwakheid, ouderdom en ziekten kwellen hem onop houdelijk* (veelvoudig voorstel zonder verfiëring). *De hitte vermoeit den reiziger en geen koelte verkwikt hem. De jeugd verdwijnt en de schoonheid verwelkt* (zamengestelde voorstellen zonder verfiëring).

2. Of verfiërd, wanneer onderwerp, gezegde, voorwerp of bepaling, door middel van enkele rededeelen, zoo als bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, enz. nader omschreven zijn,

als: *de brandende middagzon vermoet den wandelaar* (enkelvoudig voorstel met versiering). *De groote zwakheid, de hooge ouderdom en de pijnlijke ziekten kwellen en vermageren hem grootelijks* (veelvoudig voorstel met versiering). *De brandende middagzon vermoet den reiziger en geen aangenaam koelje verkwikt hem.* *De zedere jaren der kindshid verdwijnen, en de bloeiendste schoonheid verwelkt spoedig* (zamengestelde voorstellen met versiering).

3. Of eindelijk uitgebreide voorstellen, wanneer in de voorstellen andere als bepalingen ingevlochten of ingeschoven worden, welke bepalingen doorgaans den naam van tusschenzinnen dragen, als: *het kind, dat ik gesproken heb, is gestorven. De wis- en teekenkunde, op welke gij verzult u toe te leggen, zijn onontbeerlijk in het beroep, dat gij gekozen hebt. De schoone natuur, die ons hier omringt, opens ons de vrolijkste uitzigten in een beter land, aan gene zijde des grafs.*

§ 198. Een volzin is de uitdrukking van eenen volkomen, verstaanbaren en geëindigden zin. Men onderscheidt de volzinnen in enkelvoudige en zamengestelde.

§ 199. Een enkelvoudige volzin is die, waarin de eenheid van zin ontstaat uit de eenheid van onderwerp en gezegde en uit de vol-

strekte onderlinge afhankelijkheid der zamenstellende deelen. Zoo zijn enkelvoudige voorstellen: *het regeren is eene moeilijke kunst. Groot en klein zijn betrekkelijke denkbeelden. De regtvaardigheid, dat groot geschenk des Hemels, moet ons allen dierbaar zijn. Overheden en onderdanen, aanzienlijken en geringen, mannen en vrouwen, grijsaards en kinderen treuren om zijn afsterven. Cesar kwam, zag en overwon. Het gezigt verschaft aan de ziel de rijkste verscheidenheid van gewaarwardingen, houdt zich met de voorwerpen op den versten afstand bezig, en blijft den langsten tijd werkzaam, zonder van zijn eigen genot vermoeid of verzadigd te worden.*

§ 200. De enkelvoudige volzinnen kunnen, niettegenstaande er geene voorafgaande of volgende voorstellen in gevonden worden, echter door de menigte van opgenomene bepalingen zoo uitgebreid worden, dat zij zamengestelde volzinnen in grootte overtreffen. Ter bevestiging zullen wij den zeer eenvoudigen volzin, *ik schrijf u eenen brief*, tot eenen meer uitgebreiden verlengen. *Om vele gewigtige redenen, die ik wegens beperktheid in tijd nu niet ontwikkelen kan, schrijf ik u eenen welligt niet zeer aangenaamen brief, voor welken gij in het vervolg, door eene langere eryaking de voorwerpen rondom u in derzelve waar licht aanschouwende, mij nog danken zult.*

§ 201. Een zamenstelde volzin is die, waarin de eenheid van zin geboren wordt door verbinding van voorstellen, welke, zonder eene volstrekte afhankelijkheid van elkander, echter zoo naauw verbonden zijn, dat het eene tot volkomenheid van zin het andere vereischt. *Wie op deze wereld zijnen pligt vervult, (die) kan eens gerust sterven. De mensch moet vlijtig zijn, wil hij nuttig worden; daarom spoor ik u tot eenen rustellozen ijver aan. Wanneer ik deze wereld, die zoo vele volkomenheden bezit, en die de Schepper met zoovele schoonheden versierde, eens verlaat; zoo verwacht ik in eenen beteren toestand, welke aan mijne op aarde verkregene vorming geëvenredigd zijn zal, over te gaan. Ware beschaafdheid is het zout der samenleving, de liefelijkste gezellin der deugd, en strekt dikwijls ten besten behoedmiddel tegen vele ondeugden; omdat zij den geest eene kieschheid bijzet, waarbij alle ruwe vermaken smakeloos zijn.*

§ 202. De meeste zamengestelde volzinnen bevatten twee voorname voorstellen of deelen, waarvan het eene deel het voorzindeel en het andere het nazindeel genoemd wordt. De nazindeelen zijn tweederlei: volstrekt en betrekkelijk. Een volstrekt nazindeel is datgene, waarbij het voorzindeel onvolkomen blijft, en geenen zin en samenhang oplevert wan-

neer het nazindeel wegvalt, als: *konde onze deugd reeds hier geheel haar doel bereiken; zoo zoude de leer der onsterfelijkheid een groot deel van hare kracht verliezen. Hoe meer de opmerkzaamheid van onzen geest opgewekt wordt; des te meer wordt het voor denzelyven behoefte om in den inhoud der gedachten dieper in te dringen.* Een betrekkelijk nazindeel is datgene, waarbij wel het voorzindeel op zich zelf bestaan en begrepen kan worden, al valt ook dat nazindeel weg, maar waarbij het nazindeel, dat gewoonlijk den grond des voorzindeels behelst, niet op zich zelf bestaan en geen eigen voorstel worden kan; dewijl het, om regt begrepen te worden, van het voorzindeel afhangt, als: *gij kunt in allen gevalle op mij rekenen; want ik houd het voor plicht, u te ondersteunen. Dikwijls ergeren zich de menschen over den hoogmoed van anderen; dewijl zij zelyven hoogmoedig zijn en te groote gedachten van hun' eigen' persoon koesteren.*

§ 203. Ter verbinding van de deelen in zamengestelde volzinnen gebruikt men, even als in voorstellen te zelfden einde geschiedt, woordjes, waaraan men uit dien hoofde den naam van voegwoorden geeft, als: *en, want, dewijl, omdat, vermits, als, daarom, doch, maar, dat, opdat, indien, zoo, of, enz.* Zoo vele onderscheidene foorten van voegwoorden er nu in de taal zijn, door welke de betrekkingen

tüsſchen twee of meer volzinnen worden aangeduid, even zoo vele onderscheidene ſoorten van zamengeſtelde volzinnen treft men aan. Hierdoor heeft men redegevende volzinnen, als: *ik beloön hem, omdat hij het verdient*; verbindende, als: *de ſon is in de kimmen gedaald, en de ſterren worden zichtbaar*, en meer dergelijken. —

§ 204. Perioden worden genoemd die bijzondere enkelvoudige volzinnen, waarin de uitdrukking der hoofdgedachte, door eenigen tuſſchenzin, wordt van een geſcheiden, zoodat men als door eenen omweg (*) tot het einde van den hoofdzin wordt gebragt, als: *mijn vriend heeft mij de bezorging eener zaak, waaraan hem veel gelegen was, opgedragen. Ik ſchrijf u, om vele gewigtige redenen, die ik, wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan, eenen, mogelijk niet zeer aangenaamen, brief. Ondeugd en zedebederf zijn, wanneer zij het hart hebben aangestoken, in ſtaat de grootſte bekwaamheden te onderdrukken. Zelfs de verlosſer van zijn land vreesde, door eene daad van geweld, ſchoon inderdaad roemwaardig, der godheid, wier groote eigenschappen en bijzondere ſchikkingen voor hem verbor-*

(*) Het griekſche woord *periodos* in het neerlandsch voor boven omschrevene volzinnen algemeen en uitaluitend overgenomen, is uit *peri* (om) en *odos* (weg) zamengeſteld, en beteekent dus letterlijk eenen omweg.

gen lagen, deze geduchte teekenen te hebben afgeperst.

§ 205. Door eene kleine verschikking van de leden der periode, welke ten minste twee in getal zijn, gaat dezelve heel verloren, als voor de bovenstaande voorbeelden: *ik schrijf u eenen mogelijk niet zeer aangename brief, om vele gewigtige redenen, die ik, wegens gebrek aan tijd, nu niet ontwikkelen kan.* Het tweede voorbeeld verandert op deze wijze in eenen gewonen volzin: *wanneer ondeugd en zedebederf het hart hebben aangefoken, zijn zij in staat de grootste bekwaamheden te onderdrukken.*

§. 206. Het is allezins nuttig zich in het ontleden (analyseren) der volzinnen te oefenen, om de voorstellen, welke in de volzinnen vervat zijn, en de deelen dezer voorstellen behoorlijk te kunnen onderscheiden; ten einde daarop de veranderingen, welke sommige woorden ondergaan, te kunnen gronden.

§ 207. Nemen wij ter ontbinding het volgend voorbeeld: *wij leven in eene wereld, die ons alles, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid laat verdienē, eer wij ons aan het genot mogen overgeven. Willen wij derhalve het genot der gelukzaligheid smaken, zoo moeten wij ons daartoe door werkzaamheid voorbereiden. Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij waarlijk nuttig zijn zal, een bepaald doel hebben; want anders verspillen*

wij onze krachten nutteloos, en leiden een plantenleven, dat ons ten laatste walgt.

§ 208. Dit geheel bestaat uit drie volzinnen, wegens de drie hoofdgedachten, welke in hetzelfde voorkomen, als: 1.) *werkzaamheid* [algemeene stelling]; 2.) *genot door werkzaamheid* [aan het eerste deel ondergeschikt]; 3.) *genot door doelmatige werkzaamheid* [aan het tweede onmiddellijk, aan het eerste middellijk, namelijk door middel van het eerste, ondergeschikt].

§ 209. De eerste volzin is in de volgende voorstellen te ontbinden:

1. *Wij leven in eene wereld* (hoofdvoorstel),
2. *De wereld laat ons alles door werkzaamheid verdienen* (voorstel ter bepaling van wereld).
3. *Wij zijn en worden* (tusfchenvoorstel).
4. *Wij mogen ons aan het genot overgeven* (voorstel, uitmakende het nazindeel van den volzin, en dienende ter bepaling van het 2° voorstel).

De tweede volzin, welke tevens een voorwaardelijk voorstel is, bevat de volgende voorstellen:

1. *Wij willen het genot der gelukzaligheid smaken* (voorstel, uitmakende het voorzindeel, en bevattende de voorwaarde in zich).
2. *Wij moeten ons tot het genot door werkzaamheid voorbereiden* (voorstel, uitmakende het volstrekt nazindeel).

De derde volzin bevat:

1. *Deze werkzaamheid moet een bepaald doel hebben* (hoofdvoorstel van het voorzindeel.
2. *Zij zal nuttig zijn* (tusfchenvoorstel van het voorzindeel.)
3. *Wij verspillen onze krachten nutteloos* (eerste gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).
4. *Wij leiden een planterleven* (ander gedeelte van het betrekkelijk nazindeel).
5. *Het leven walgt ons* (voorstel ter bepaling van *leven* dienende).

§ 210. De ontleding der gezamenlijke voorgaande voorstellen in derzelver afzonderlijke deelen kan aldus geschieden:

1. *wij (de menschen)*, onderwerp,
2. *leven*, gezegde,
3. *in eene wereld*, bepaling van het gezegde,
4. *die*, onderwerp,
5. *ons*, bepaling van het gezegde,
6. *alles*, voorwerp,
7. *wat*, gezegde,
8. *wij*, onderwerp,
9. *zijn*, koppelwoord,
10. *en*, voegwoord,
11. *worden*, koppelwoord,
12. *door werkzaamheid*, bepaling van het gezegde,
13. *laat verdienen*, gezegde,
14. *eer*, voegwoord,

94   HANDLEIDING TOT DEN

15. *wij*, onderwerp,
16. *ons*, voorwerp,
17. *aan het genot*, bepaling van het gezegde,
18. *mogen overgeven*, gezegde,
19. *willen smaken*, gezegde,
20. *wij*, onderwerp,
21. *derhalve*, voegwoord,
22. *het genot*, voorwerp,
23. *der gelukzaligheid*, bepaling van het voor-
werp,
24. *zoo*, voegwoord,
25. *moeten voorbereiden*, gezegde,
26. *wij*, onderwerp,
27. *ons*, voorwerp,
28. *daartoe*, bepaling van het gezegde,
29. *door werkzaamheid*, bepaling van het ge-
zegde,
30. *deze werkzaamheid*, onderwerp,
31. *moet hebben*, gezegde,
32. *echter*, voegwoord,
33. *een bepaald doel*, voorwerp,
34. *wanneer*, voegwoord,
35. *zij (die werkzaamheid)*, onderwerp,
36. *waarlijk*, bepaling van het gezegde,
37. *zal zijn*, koppelwoord,
38. *nuttig*, gezegde,
39. *want*, voegwoord,
40. *anders*, bepaling van het gezegde,
41. *verspillen*, gezegde,

42. *wij*, onderwerp,
43. *onze krachten*, voorwerp,
44. *nutteloos*, bepaling van het gezegde,
45. *en*, voegwoord,
46. *leiden*, gezegde,
47. *een plantenleven*, voorwerp,
48. *dat (het leven)*, onderwerp,
49. *ons*, bepaling van het gezegde,
50. *eindelijk*, bepaling van het gezegde,
51. *walgt*, gezegde.

§ 211. De volgende voorbeelden kunnen geschiktelijk op dezelfde wijze ontleed worden.

1^e voorbeeld a.) *De jeugd is de schoonste tijd in het menschelijke leven.* b.) *Alle krachten vertoonen zich in haar eerste ontwaken; een onbegrensd doel breidt zich voor den jongeling in een ruim verschiet uit; niets ligt hem te ver, niets schijnt hem te zwaar, dat hij niet denkt te bereiken en te voleinden.* c.) *Met vertrouwen en liefde hecht hij zich aan de menschen; want de wereld heeft hem nog niet misleid.* d.) *Zijne hoop, zijne weet- en eergierigheid zijn in werking gebracht, en liefde, goedkeuring, achting en belooning zijn in staat deze werking eene hooge en veel omvattende rigting te geven.*

Dit geheel bestaat uit vier volzinnen. De eerste bevat eene algemeene stelling; de tweede de nadere ontwikkeling derzelve, en in den derden en vierden wordt dezelve verder op-

gehelderd en bewezen. *b.) c.) en d.)* zijn alzoo aan *a.)* ondergeschikt.

2^e voorb. *a.)* Het verdienstelijke der menschelijke daden moet niet naar derzelve gevolgen maar naar derzelve gronden berekend worden. *b.)* Immers wanneer wij de waarde der menschelijke daden naar de gevolgen, die zij hebben, beoordeelen konden; zoo zouden wij ook de daden, welke de eergierigheid, het eigenbelang en somwijlen de eenvoudigheid verrigten, als goede daden moeten aanmerken, zoodra hare gevolgen zich slechts ver uitstrekken en toevallig tot het algemeen welzijn bijdragen. *c.)* Wanneer echter de menschelijke handelingen inderdaad, bij derzelve dikwijls geheel onverwachte gevolgen en onberekende uitkomsten, slechts volgens hare gronden in onze magt staan, wanneer deze gronden alleen over de goedheid of verwerpelijkheid onzes karakters beslissen; zoo bepalen deze gronden alleen de wezenlijke waarde en verdiensten onzer daden, al waren ook de gevolgen anders dan wij vermoed hadden. *d.)* De menschelijke daden kunnen derhalve blootelijk naar derzelve gronden juist beoordeeld worden; want al derzelve gevolgen zijn zeer dikwerf van betrekkingen afhankelijk, die een beperkt verstand, welks werkzaamheid aan de eenmaal bestaande orde der dingen gebonden is, niet overzien kan.

Dit geheel bestaat uit vier volzinnen, als: *a.)*

Hoofdgedachte: *de verdienste der mensche-lijke daden is gelegen in derzelyer gronden en geenszins in derzelyer gevolgen.* b.) Ondergeschikt, het bewijs is uit het ongerijmde van het tegendeel genomen. c.) Ondergeschikt (en met b. gelijkgeordend), het stellige (positive) bewijs. d.) Het flot, aan het tweede en derde deel onmiddellijk ondergeschikt. De volzinnen hangen door voegwoorden aan elkander. In den tweeden is een volstrekt nazindeel, en in den derden desgelijks; maar hetzelfde volgt op twee voorzindeelen. In den vierden wordt een be-trekkelijk nazindeel gevonden.

3. voorb. a.) *Onder alle goederen, die het leven van den mensch kunnen versieren, staat de vriendschap boven aan.* b.) *Dit kan echter die vriendschap niet zijn, welke op eigenbelang gegrond is; want het eigenbelang kan even min eenen vasten knoop strengelen, als trotschheid en koelheid, achterhoudendheid jegens den vriend en snapachtigheid bij toevertrouwde geheimen de eigenschappen kunnen zijn, welke ons voor de vriendschap geschikt maken.* c.) *Wilt gij, o jongeling, u aan de zaligheid der vriendschap overgeven; zoo wees rondborstig en opregt, geniet de genoegens van den vertrouwelyken omgang, en verg nooit meer warmte en verkleefdheid aan u dan gij zelf kunt en wilt geven.*

Dit stuk bevat drie volzinnen.

G

a.) Hoofdgedachte: *de vriendschap is het grootste goed des levens.*

b.) Ondergeschikt: *kentekens der ware vriendschap.*

c.) Slot: *toepassing op eenen enkelen persoon.*

Op het woordje *die*, dat met andere letters gedrukt is, valt de nadruk. Het nazindeel in den tweeden volzin is betrekkelijk, de nazindeelen in den derden zijn voltrekt.

§ 212. De rede, waardoor wij onze gewaarwordingen en voorstellingen uitdrukken, is dus zamengesteld uit volzinnen, de volzinnen uit voorstellen, en deze uit woorden, welke men in verschillende foorten verdeelt.

§ 213. In elk voorstel treft men twee voorname foorten van woorden aan:

1.) de namen der dingen, en 2.) de gezegden; waarom men ook al de woorden, waaruit de nederlandsche taal is zamengesteld, in twee hoofdfoorten kan onderscheiden. De eerste hoofdfoort, de namen der dingen, noemt men in het algemeen naamwoorden. De tweede hoofdfoort, de gezegden, wanneer deze het bestaan der dingen wijzigen, noemt men werkwoorden.

§ 214. Door eene nadere verdeling dezer hoofdfoorten verkrijgt men tien bijzondere foorten van woorden, die men taaldeelen of rede-deelen noemt. Deze tien foorten zijn:

1.) de zelfstandige naamwoorden,

2.) de lidwoorden, 3.) de bijvoegelijke naamwoorden, 4.) de voornaamwoorden, 5.) de werkwoorden, 6.) de deelwoorden, 7.) de bijwoorden, 8.) de voorzetsels, 9.) de voegwoorden en 10.) de tuschenwerpfels. De zeven eerste soorten ondergaan, de eene meer de andere minder, veranderingen; de overige soorten zijn onveranderlijk.

A. Zelfftandige naamwoorden.

1. Dierzeker aard en soorten.

§ 215. Zelfftandige naamwoorden zijn woorden, welke zelfftandigheden uitdrukken, het zij wezenlijk bestaande of als bestaande aangetmerkt wordende, als. 1.) *krijgsman, schip, Amsterdam*, 2.) *deugd, moed, dapperheid*, enz. Men onderscheidt dezelve in eigene en gemeene.

§ 216. Eigene zelfftandige naamwoorden zijn die, welke bepaaldelijk een enkel voorwerp uitdrukken, als: *Willem, Rotterdam, Nederland*, enz.

§ 217. Gemeene zelfftandige naamwoorden zijn dezulke, welke op een geheel geslacht of eene geheele soort toepasselijk zijn, als: *paard, heid*, enz.

§ 218. Een zelfftandig naamwoord, voorstellende een voorwerp, dat men door de achtervoe-

ging van *je*, *ije*, *pie* als verkleind voorstelt, wordt verkleinwoord genoemd, als: *huysje*, *boompije*, *zoontje*, enz.

2. Geslachten der zelfstandige naamwoorden.

§ 219. Het geslacht is eene onderscheiding van hetgene mannelijk of vrouwelijk is, of tot geen van beide behoort. Men heeft dus in de nederlandsche taal drie geslachten: het mannelijke, vrouwelijke en onzijdige.

§ 220. Tot het mannelijke geslacht behooren: alle namen van mannen, mannelijke eigenschappen en verrigtingen, als: *Willem*, *koning*, *schilder*; ook de woorden in *er* uitgaande en eene werking op een werktuig overgebracht voorstellende, als: *snuiter*, *pasfer*; — verder de woorden in *dom* uitgaande en eene gesteldheid of eenen staat aanduidende, als: *eigendom*, *adeldom*; — eindelijk die op *em*, *sem*, *lm*, en *rm* eindigen, als: *adem*, *alfem*, *galm*, *arm*, enz.

§ 221. Van het vrouwelijke geslacht zijn: alle namen van vrouwen, vrouwelijke hoedanigheden, waardigheden en verrigtingen, als: *Maria*, *koningin*, *voedster*, uitgezonderd *wijf*, dat onzijdig is; insgelijks vele op *ij* uitgaande, van naamwoorden afgeleid, en eenen staat of eene werking beteekenende, als: *waardij*, *abtdij*, *maatschappij*, enz.; — verder die, op *schap* uitgaande, eene hoedanigheid of verzameling uitdrukken,

als: *blijdschap*, *vriendschap*, *priesterschap*, enz.; de woorden op *ing* uitgaande, en van eëmig werkwoord afgeleid, als: *belooning*, enz.; — die den uitgang *nis* hebben, en eene daad of gefteeldheid beteekenen, als: *behoudenis*, enz., uitgezonderd *vonnis*, dat onz. is, en *getuigenis*, dat vrouwel. en onz. gebruikt wordt; — die op *heid* uitgaan, als: *gelegenheid*, enz.; — die, van bijvoegelijke naamwoorden afgeleid, in *te* uitgaan, als: *hoogte*, enz.; — alsmede die met verlen- ging in *e* eindigen, als: *schaduwe*, enz.; — eindelijk de woorden op *st* uitgaande, als: *gunst*, *winst*, enz.

§ 222. Van het onzijdige geslacht zijn: de namen van landen en steden, als: *het oude Delft*, enz.: — de onbepaalde wijzen der werkwoorden en de bijvoegelijke naamwoorden, zelfstandiger wijze genomen, als: *het leven*, *strijden*, *groen*, *ruim*, enz.; — woorden in het algemeen de stof- fen aanduidende, als: *het goud*, *graan*, enz.; — de woorden, die, van werkwoorden afgeleid, de voorzetzels *be*, *ge* of eenig ander voor zich heb- ben, als: *het beleg*, *gerij*, *geval*, *gejammer*, *toeval*, *ontslag*, enz.; — woorden op *te*, van een zelfstandig naamwoord afgeleid, met het voor- voegfel *ge*, als: *het gebergte*, *geboomte*, enz.; — de woorden in *fel* uitgaande, als: *het dekfel*, *schepfel*, enz.; — de woorden op *schap* eindigen- de, en eene waardigheid of gefteeldheid eener zaak

uitdrukkende, als: *het priesterfchap, meesterfchap*, enz.; — die, in *dom* eindigende, een ambt, staat of gezelffchap van perfoonen aanduiden, als: *het pausdom, vorftendom, menschedom*; — alle verkleinwoordjes, als: *het meisje, boompje*, enz.

§ 223. Zulke woorden, welke mannelijk of vrouwelijk zijn, naarmate zij van mannen of vrouwen gebezigd worden, noemt men gemeenflachtig, b. v. *erfgenaam, boeteling*, enz.; terwijl dezulke, welke beide de fexfen onder een en hetzelfde geflacht bevatten, gelijk- of zelfflachtig genoemd worden, b. v. *arend, uil*, enz., mannelijk, *muif, zortel*, enz., vrouwelijk; en *paard, fchaap, kind*, enz. onzijdig. — Alle zamengeftelde zelfftandige naamwoorden volgen het geflacht van het laafte, als: *het ftadhuis*, fchoon *ftad* vrouwel. is. *Houtfapel* is mannel., offchoon *hout* onz. is.

3. Getallen der zelfftandige naamwoorden.

§ 224. Door getal verftaat men de voorftelling van eene eenheid of veelheid in de zelfftandige naamwoorden, als: *tafel, tafels*. Het eerfte noemt men enkelvoud, het andere meervoud.

§ 225. De aanwijzing van het meervoud gefchiedt door achter het enkelvoud *s, n, en, ers* of *eren* te voegen, fomtijds met verdubbeling tevens van de laafte letter, of met verwifeling

van *f* in *v*, en van *s* in *z*, als: *vader*, *vaders*; *genoegen*, *genoegens*: *behoefte*, *behoefsten*; *boom*, *boomen*; *stal*, *stallen*; *hof*, *hoven*; *huis*, *huizen*; *boekje*, *boekjes*; *kind*, *kinders* of *kinderen*; *lied*, *liederen*; *rund*, *runders* of *runderen*; *volk*, *volken* of *volkeren*; *been*, *beenen* of *beonderen*; *kalf*, *kalfen*, *kalfers* of *kalferen*; *rad*, *raden*, *raders* of *raderen*. — *Lid* heeft in het meervoud *leden*; *schip*, *schepen*; *stad*, *steden*; *smid*, *smeden*; *spit*, *spiten*, enz. De woorden op *heid* hebben in het meervoud *heden*, als: *beyaligheid*, *beyaligheden*, enz.

§ 226. Eenige woorden zijn niet in het meervoud gebruikelijk, als: *goud*, *zwaaf*, *tarw*, *adem*, *armoede*, *eer*, *nijd*, *rouw*, *vrede*, enz.; andere niet in het enkelvoud, als: *hersenen*, *inkomsten*, *gebarren*, *lieden*, enz.

4. Gevallen der zelfstandige naamwoorden.

§ 227. De onderscheidene betrekkingen, waarin een persoon of eene zaak, door het zelfstandig naamwoord uitgedrukt, kan voorkomen, noemt men gevallen.

§ 228. Men kan deze gevoegelijk tot drie brengen, welke zijn: Het 1ste geval, of de betrekking, waarin het onderwerp, waarvan men iets getuigt, of dat aangesproken wordt, zich bevindt, als: *Willem is vlijtig*, *de man staat den hond*: *het boek wordt gelezen*; *jonge-*

ling; besteed uwen tijd wel. Ook het gezegde kan men aanmerken in dezelfde betrekking, en dus in hetzelfde geval te staan, als: *mijn huis is schoon; het goud is een metaal; de Ruiters was een deugdzaam held.* Het 2de geval, of de betrekking van het voorwerp eens voorstels, als: *Ik zie Hendrik; het kind slaat den hond.* Het 3de geval, of de betrekking van een naamwoord, als bepaling van een voorstel voorkomende, b. v. *de vlijt van Willem of Willems vlijt is groot; Karel geeft het boek aan Pieter; de held sterft voor het vaderland; hij is weldadig jegens de armen.*

B. Lidwoorden.

§ 229. De lidwoorden zijn woordjes, die men voor de zelfstandige naamwoorden stelt, om de meerdere of mindere bepaaldheid van derzelver beteekenis aan te wijzen. Zij worden verdeeld in bepalende, *de en het*, en in nietbepalende, *een, eene*. De eerste dienen om bepaaldelijk den persoon of de zaak, die men bedoelt, aan te wijzen; de laatste dienen, om eenen persoon of eene zaak meer algemeen aan te duiden.

§ 230. De lidwoorden schikken zich in geslacht, getal en geval naar de zelfstandige naamwoorden, welke zij meer of min bepalen.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

1. *Derzelve aard.*

§ 231. De bijvoegelijke naamwoorden duiden aan de hoedanigheden of eigenschappen der dingen, alsmede de stof, waaruit iets is zamengesteld, en het getal der dingen, b. v. *een groot leger; een dapper held; een koperen ketel; alle menschen; veel goed; twee huizen; de eerste mensch.* Zij zijn of oorspronkelijk, als: *klein, wit,* enz.; of afgeleid en zamengesteld, als: *eerlijk, weldadig, deugdzaam,* enz.

§ 232. De afgeleide of zamengestelde bijvoegelijke naamwoorden hebben verschillende uitgangen. De voornaamste zijn: *baar, ig, lijk, loos, zaam, achtig, haftig, sch.*

§ 233. De uitgang *baar*, afkomstig van het oude *baren, dragen, voortbrengen*, heeft, achter zelfstandige naamwoorden gevoegd, altijd die beteekenis, b. v. *vruchtbaar*, dat vruchten voortbrengt; *dienstbaar*, dat diensten bewijst; zoo ook *wonderbaar, blijkbaar.* Achter werkwoorden drukt deze uitgang zeker vermogen om te doen of te lijden uit, als: *strijdbaar*, bekwaam om te strijden; *weerbaar*, in staat om te weren, verweren; *leesbaar*, dat gelezen kan worden; zoo ook *getbaar, kenbaar.*

§ 234. De uitgang *ig* geeft den aard van,

of eene geneigdheid tot iets te kennen, als: *levendig, haastig, willig*, enz., onderscheiden van *levende, haastende, willende*, enz., welke de dadelijke werking aanduiden. Gelijke kracht heeft *ig* in *hoofdig, lijvig, moedig, gebrekkig*.

§ 235. De uitgang *lijk*, van *lijken, gelijken* duidt, bij zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden geplaatst, het wezen of den aard der zaken aan, als: *goddelijk, mannelijk, eerlijk, ziekelijk, armelijk*, enz. — Bij het zakelijke deel van werkwoorden gevoegd, drukt het de daad dier werkwoorden uit, als: *bezagelijk, bedriegelijk*, enz., of de mogelijkheid van dezelve, als: *sierfelijk*, enz.

§ 236. De uitgang *loos* beteekent gemis, als: *geldeloos*, zonder geld; *reddeloos*, zonder redding, zoo ook *stercloos*, enz.

§ 237. De uitgang *zaam*, achter zelfstandige naamwoorden voorkomende, heeft de beteekenis van gelijkheid, ook van geneigdheid tot iets, als: *deugdzaam*, enz.; achter het zakelijke deel eens werkwoords duidt het de geschiktheid of het vermogen aan om iets te doen, als: *leerszaam*, enz.

§ 238. De uitgang *achtig* drukt eenige gelijkheid of overeenkomst uit, en dient om aan te wijzen, dat iets daarvoor gehouden moet worden, als: *lougenachtig, aardachtig, witachtig*, enz., welke den klemtoon op het naamwoord hebben, *dealachtig, waarachtig, woonachtig* daarentegen

zijn voor *deelhastig*, *waarhastig*, *woonhastig*, en beteekenen eigenlijk *deel hebbende het*, *ware hebbende*, *woon hebbende*, en ontvangen den klemtoon op den uitgang. De uitgang *hastig*, van *haven*, *hebben*, duidt aan, dat iets waarlijk de eigenschap eener zaak heeft, als: *ernsthastig*, *heldhastig*, *krijghastig*, enz.

§ 239. De uitgang *sch*, bij zamentrekking uit *isch*, is zeer gemeenzaam in bijvoegelijke naamwoorden, het zij van andere bijvoegelijke, het zij van zelfstandige naamwoorden afkomstig, als: *grootsch* van *groot*, *trotsch* van *trots*, *daagsch* van *dag*, *Delftsch* van *Delft*. Eenige weinige bijvoegelijke naamwoorden hebben eene enkele *s*, als: *dwers*, enz.

§ 240. De namen, die bepaald of onbepaald zekere eenheid of veelheid aanduiden, en die men uit dien hoofde telwoorden noemt, behooren ook meerendeels tot de bijvoegelijke naamwoorden, b. v. *twee menschen*; *de eerste koning*; *veel goed*; *alle menschen*.

2. *Veranderingen der bijvoegelijke naamwoorden.*

§ 241. De bijvoegelijke naamwoorden schikken zich in geslacht, getal en geval naar de zelfstandige naamwoorden, tot welke zij behooren, en worden gemeenlijk voor dezelve geplaatst; welk alles uit de voor-

beelden van verbuiging zal blijken. Sommige echter blijven altijd onveranderd, en wel: 1.) die op *lei* en *hande* uitgaan, als: *allerlei menschen, velerhande geld*, enz.; 2.) alle stoffelijke bijvoegelijke naamwoorden, als: *gouden, zilveren* en *steenen beelden*; 3.) die van een land of eene stad ontleend zijn, en op *er* uitgaan, als: *Straatsburger snuif; Amsterdammer schipper*, enz.; 4.) die, welke tot gezegden in een voorstel gebezigd worden, als: *de helden zijn dapper*.

§ 242. In het mannelijke en vrouwelijke geslacht, als ook in het onzijdige met *het, dit, of dat*, ontvangen zij eene *e*: als: *grootte dienst, waarde dochter, dit rijke land, het sterke paard*, enz.; daarentegen zegt men zonder *e*: *wit papier, een hoog huis, zeker schoon gebouw*, enz.

§ 243. Persoonlijke naamwoorden van het mannelijke geslacht, welke eenen ambtenaar, bestuurder of dienaar aanduiden, en op *er, aar, ier* of *ling* uitgaan, als: *arbeider, leeraar, hovener, hoveling*, alsmede de woorden *koning, vorst, admiraal, leermeester, knecht, onderdaan, vriend, vijand, man* en *mensch* vereischen, dat hunne bijvoegelijke naamwoorden, wanneer die op de werking, en niet op de personen zelve zien, met het lidwoord *een*, zonder *e* onverbuigelijk gebezigd worden, als: *een groot krijgsman*, die als krijgsman groot is; daarentegen *een grootte krijgsman*, die groot van gestalte is.

§ 244. De bijvoegelijke naamwoorden nemen meermalen de beteekenis, en alsdan ook de veranderingen aan van zelfstandige, als: *het goed, het kwaad, de zieke, de blinde, de goeden, de blinden, sommigen, anderen, enz.*

§ 245. Wanneer echter zelfstandige naamwoorden alleenlijk weggelaten zijn, om de lastige herhaling te vermijden, dan veranderen de bijvoegelijke naamwoorden, als of zij zelfstandige achter zich hebben, als: *alle menschen moeten sterven, rijke zoo wel als arme. De geleerden zijn het niet altijd eens, sommige zijn van dit, andere van een tegengesteld gevoelen.*

3. Trappen van vergelijking.

§ 246. Er zijn twee trappen van vergelijking, of wijzen om de meerdere of mindere uitgebreidheid der beteekenis van bijvoegelijke naamwoorden, alsmede van sommige deelwoorden en bijwoorden, uit te drukken, namelijk: de vergrootende en de overtreffende trap.

§ 247. De eerste drukt eene meerderheid uit, en wordt door bijvoeging van *er* gemaakt, de laatste stelt eene *verhevenheid* boven al de overige van eene zekere foort voor, en wordt door achtervoeging van *st* gevormd, als: *hoog, hooger, hoogst, enz.* Zoo ook de deelwoorden, *drukkend, drukkender, drukkendst; gedrukt, gedrukker,*

gedruksst. Eenige echter, als: *beminnend, ha- tend*, enz., lijden deze vergrooting niet. In som- mige gevallen worden *meer* en *meest* gebezigd, als: *meer, meest gedachtig*, enz. Dikwerf wordt *aller* voor den overtreffenden trap gevoegd, als: *allergrootst.* Eenige zijn onregelmatig, als: *goed, beter, best; kwaad, erger, ergst; weinig, min- der, minst*; bij andere is slechts de overtreff- ende trap in gebruik, als: *uiterst, achterst, bovenst*, enz.

§ 248. Eenige bijwoorden van hoeda- nigheid en plaats nemen insgelijks de trappen van vergelijking aan, en volgen dezelfde regels als die voor de bijvoegelijke naamwoorden, als, *hij schrijft fraai, fraaijer, het fraaist; hij woont ver, verder, het verst*, enz.

§ 249. Zulke zamengestelde woorden, bij welker eerste gedeelte geene vergrooting kan gedacht worden, lijden geene vergrooting, als: *beendroog, ijskoud, sneeuw wit*, enz. Zoo ook zijn *de eerste, schriftelijk, vierkant, vijfjarig*, enz., uit hoofde hunner beteekenis, voor geene vergrooting vatbaar.

4. *Verbuiging in het algemeen, en regels voor de buiging der lidwoorden, zelf- standige en bijvoegelijke naam- woorden in het bijzonder.*

§ 250. Verbuigen is het veranderen van

de naamwoorden, volgens de onderscheidene betrekkingen, waarin zij voorkomen. De lidwoorden, bijvoegelijke naamwoorden, voornaamwoorden en deelwoorden staan in eene naauwe betrekking tot de zelfstandige naamwoorden, en volgen deswege de regelen der verbuiging.

§ 251. In de nederlandsche taal wordt de verbuiging aangewezen door verandering van de lidwoorden, of van de laatste letters der woorden, of door het plaatsen van voorzetsels voor dezelve.

§ 252. Het lidwoord *de* verandert in *den*; en het lidwoord *een* in *eenen*, wanneer het voor een enkelvoudig mannelijk voorwerp of voor eene dergelijke bepaling staat, b. v. *Ik zie den, eenen boom. Hij vertrouwt op den broeder.*

§ 253. In de bepalingen, welke ter opheldering of omschrijving van eenigen naam dienen, wordt het voorzetsel *van* zeer dikwijls weggelaten, maar dan heeft men voor het enkelvoud van mannelijke en onzijdige woorden *des* of *eens*, met eene *s* achter den naam, b. v. *des, eens broeders*; ook welluidendheidshalve wel eens *et* of *en* in plaats van *s*, als: *des huizes, des heeren*. In het vrouwelijke geslacht heeft men *der* of *eener*, en in het meervoud van alle drie geslachten *der*; in beide laatste gevallen zonder *s* achter den naam, b. v. *der vrouw, der menschen*, enz.

§ 254. Het voorzetsel *aan* wordt in de bepalingen dikwijls weggelaten, doch dan worden de lidwoorden voor het mannelijke en onzijdige geslacht in beide getallen in *den*, en voor vrouwelijke woorden in beide getallen in *der* veranderd; terwijl men alsdan welluidendheidshalve somtijds in het enkelvoud eene *e* achter den naam stelt, b. v. *den heere, der vrouwe, den lande*, enz. Het weglaten van het voorzetsel *aan* is slechts bij de gezegden *geven, gelijken, behagen, toebehooren*, en weinige andere geoorloofd. Wanneer het onderwerp aangesproken wordt, gebruikt men geen lidwoord.

§ 255. De bijvoegelijke naamwoorden nemen eene *e* aan: 1.) voor enkelvoudige vrouwelijke naamwoorden; 2.) voor het meervoud van alle geslachten; en 3.) wanneer het bepalend lidwoord of een aanwijzend voornaamwoord vooraf gaat.

§ 256. Zij nemen den uitgang *en* of *n* aan in alle gevallen, waarin het lidwoord in *n*, *en* of *s* verbogen wordt.

§ 257. Ter toepassing dezer regels dienen de volgende voorbeelden van verbuiging, waarin, zoo veel mogelijk, bekort is, door het zelfstandig naamwoord, dat tot het bepalend en niet bepalend lidwoord beide betrekkelijk is, slechts eens uit te drukken. — Dergelijke bekortingen zijn in het vervolg doorgaans in acht genomen.

1. Verbuiging van een mannelijk zelfstandig naamwoord, vergezeld van een bijvoegelijk naamwoord, met het bepalend en niet bepalend lidwoord.

Enkelvoudig.

1. een <i>hooge</i>	en <i>de hooge berg</i> ;
2. <i>eenen hoogen</i>	en <i>den hoogen berg</i> ;
3. { <i>van eenen hoogen</i>	{ <i>van den hoogen berg</i>
{ <i>of eens hoogen</i>	{ <i>of des hoogen bergs</i> ;
{ <i>aan eenen hoogen</i>	en { <i>aan den hoogen berg</i>
{ <i>of eenen hoogen</i>	{ <i>of den hoogen berg</i> .

2. Verbuiging van een dergelijk vrouwelijk naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2. <i>eene hooge</i>	en <i>de hooge kust</i> ;
3. { <i>van eene hooge</i>	{ <i>van de hooge kust</i> of
{ <i>of eener hooge</i>	{ <i>der hooge kust</i> ;
{ <i>aan eene hooge</i>	en { <i>aan de hooge kust</i> of
{ <i>of eener hooge</i>	{ <i>der hooge kust</i> .

3. Verbuiging van een dergelijk onzijdig naamwoord.

Enkelvoudig.

1. en 2. <i>een hoog</i>	en <i>het hooge huis</i> ;
3. { <i>van een hoog</i>	{ <i>van het hooge huis</i> of
{ <i>of eens hoogen</i>	{ <i>des hoogen huizes</i> ;
{ <i>aan een hoog</i>	en { <i>aan het hooge huis</i> of
{ <i>of eenen hoogen</i>	{ <i>den hoogen huize</i> .

H

4. Verbuiging van een desgelijk meervoudig naamwoord in alle geslachten.

1. en 2. <i>hooge</i>	en de <i>hooge bergen,</i> <i>kusten, huizen;</i>
3. <i>van hooge</i>	{ <i>van de (der) hooge</i> <i>bergen, kustén,</i> <i>huizen;</i> en <i>aande hoogebergen,</i> <i>kusten, huizen,</i> <i>of den hoogen ber-</i> <i>gen, huizen, en</i> <i>der hooge kustén.</i>
<i>aan hooge</i>	

§ 258. Op gelyke wijze als met de voorzetsels *van* en *aan*, worden in dit geval de bepalingen met de overige voorzetsels *door, met, tuschen*, enz. verbogen, b. v. *op, met, tuschen den hoogen berg*, enz. Ter bekorting is echter, in de bovenstaande voorbeelden, slechts van de bepalingen met *van* en *aan* gebruik gemaakt.

§ 259. Alle eigennamen worden verbogen door middel van de voorzetsels *van, aan*, enz. als:

1 en 2. <i>Pieter;</i>	<i>Maria;</i>	<i>Amsterdam;</i>
3. <i>van Pieter</i>	<i>van Maria</i>	<i>van Amsterdam</i>
<i>(Pieters);</i>	<i>(Mariaas);</i>	<i>(Amsterdams),</i>
<i>aan Pieter</i>	<i>aan Maria</i>	<i>aan Amsterdam</i>
<i>(Pieter).</i>	<i>(Maria).</i>	<i>(Amsterdam).</i>

§ 260. Wanneer een eigennaam een bijvoegelijk naamwoord voor zich heeft, wordt hetzel-

ve met het bepalend lidwoord op de gewone wijs verbogen, als :

Enkelvoudig.

1. <i>de goede Pie-</i>	<i>de brave Maria;</i>	<i>het groote Am-</i>
<i>ter;</i>		<i>sterdam;</i>
2. <i>den goeden</i>	<i>de brave Maria;</i>	<i>het groote Am-</i>
<i>Pieter;</i>		<i>sterdam;</i>
3. <i>van den goeden</i>	<i>van de brave Ma-</i>	<i>van het groote</i>
<i>Pieter</i>	<i>ria</i>	<i>Amsterdam</i>
<i>(des goeden Pie-</i>	<i>(der brave Ma-</i>	<i>(des grooten Am-</i>
<i>tèrs);</i>	<i>ria);</i>	<i>sterdam);</i>
<i>aan den goeden</i>	<i>aan de brave Ma-</i>	<i>aan het groote</i>
<i>Pieter</i>	<i>ria</i>	<i>Amsterdam</i>
<i>(den goeden Pie-</i>	<i>(der brave Ma-</i>	<i>(het groote Am-</i>
<i>ter).</i>	<i>ria).</i>	<i>sterdam).</i>

D. Voornaamwoorden.

1. *Derzelyer aard en hoofdsorten.*

§ 261. De voornaamwoorden worden in de plaats van de naamwoorden gesteld, om eene lastige herhaling te vermijden, of dienen ter aanwijzing van personen en zaken, onderscheiden van alle andere. Zij worden in twee hoofdsorten onderscheiden: zelfstandige of perfoonlijke en bijvoegelijke voornaamwoorden.

2. *Perfoonlijke voornaamwoorden.*

§ 262. De perfoonlijke voornaamwoorden

vervangen de namen van personen zelven, of van zaken als personen voorgesteld.

§ 263. Men onderscheidt in de taal drie personen. De eerste persoon of de sprekende noemt zich *ik*, in het meervoud *wij*; de tweede, tot wien men spreekt, heet *gij*, enkel en meervoud; en den derden persoon, of elk ding waarvan gesproken wordt, drukt men uit door *hij*, *zij*, *het* en *men*.

§ 264. Bij de twee eerste personen wordt van geen geslacht melding gemaakt, omdat dit altijd kenbaar is. Bij den derden persoon komen de drie geslachten in aanmerking. *Men* wordt alleen in het enkelvoud gebruikt en stelt den persoon onbepaaldelijk en zonder geslacht voor.

§ 265. De persoonlijke voornaamwoorden nemen somtijds de woordjes *zelf* en *alleen* achter zich, om daardoor alle andere personen uit te sluiten. Deze voornaamwoorden worden verbogen, en het woordje *zelf* schikt zich in getal, geslacht en geval naar die voornaamwoorden, waarbij het voorkomt, alsmede naar de zelfstandige naamwoorden, achter welke het somtijds op gelijke wijze geplaatst wordt, als: *de vader zelf heeft het gezegd. Ik heb het den broeder zelven gegeven.* Het woordje *alleen* blijft onverbogen, als: *ik alleen ben er geweest. Wij alleen spraken er over.*

NEDERLANDSCHEN STIJL. 117

Verbuiging van de persoonlijke voornaamwoorden, met het woordje *zelf*.

Eerste persoon.

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.
1. <i>ik zelf</i> .	1. <i>ik zelve</i> ;
2. <i>mij zelve</i> ;	2. <i>mij zelve</i> ;
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van mij zel-} \\ \textit{ven}; \\ \textit{aan mij zel-} \\ \textit{ven}, \textit{enz.} \end{array} \right.$	3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van mij zel-} \\ \textit{ve}; \\ \textit{aan mij zel-} \\ \textit{ve}, \textit{enz.} \end{array} \right.$

Meervoud.

Mannelijk en Vr.
1. <i>wij zelve</i> ;
2. <i>ons zelve</i> ;
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van ons zel-} \\ \textit{ven}; \\ \textit{aan ons zel-} \\ \textit{ven}, \textit{enz.} \end{array} \right.$

Tweede persoon.

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.
1. <i>gij zelf</i> ;	1. <i>gij zelve</i> ;
2. <i>u zelve</i> ;	2. <i>u zelve</i> ;
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van u zelve}; \\ \textit{aan u zelve}, \\ \textit{enz.} \end{array} \right.$	3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van u zelve}; \\ \textit{aan u zelve}; \\ \textit{enz.} \end{array} \right.$

Meervoud.

Mannelijk en Vr.
1. <i>gij zelve</i> ;
2. <i>u zelve</i> ;
3. $\left\{ \begin{array}{l} \textit{van u zelve}; \\ \textit{aan u zelve}; \\ \textit{enz.} \end{array} \right.$

Derde persoon.

Enkelvoud.

Mannelijk.	Onzijdig.
1. <i>hij zelf</i> ;	1 en 2. <i>het zelf</i> ;
2. <i>hem zelve</i> ;	
3. <i>van hem zelve</i> ;	3. <i>van, aan, het</i>
<i>aan hem zelve</i>	<i>zelve, enz.</i>
<i>(hem zelve),</i>	
<i>enz.</i>	

Meervoud.

Mannel. en Onz.
1. <i>zij zelve</i> ;
2. <i>hen zelve</i> ;
3. <i>van, aan hen</i>
<i>zelve, enz.</i>

Vrouwelijk.

Enkelvoud.

1. *zij zelve;*
2. *haar zelve;*
3. *van, aan haar zelve,*
enz.

Meervoud.

1. *zij zelve;*
2. *haar zelve;*
3. *van, aan haar zelve,*
enz.

Wanneer de voorzetsels *van* of *aan* weggelaten worden, volgt het woordje *zelf* de verbuiging, die ten dezen aanzien voor de lidwoorden voorgeschreven is.

§ 266. Het woordje *zich* wordt gebruikt in de plaats van alle andere voornaamwoorden in den derden persoon, wanneer dezelve het voorwerp of de bepaling uitmaken bij een onderwerp, waarvan de werking tot den werker terug keert. Het ondergaat in de verbuiging geene verandering, als: *hij bedriegt zich. De man spreekt van zich. De vrouw kleedt zich. De menschen vergiften zich.*

3. *Bijvoegelijke voornaamwoorden.*

§ 267. De bijvoegelijke voornaamwoorden, dus genoemd omdat zij meerendeels als bijvoegelijke naamwoorden gebruikt worden, dienen, even als de doopnamen onder de menschen, om eene enkele zaak van alle andere van dezelfde soort te onderscheiden, als: *deze hoed, uw boek, welke man?* Men verdeelt dezelve in vier soorten, namelijk, in 1.) bezittelijke, 2.) aanwijzende, 3.) vragende en 4.) betrekkelijke voornaamwoorden.

§ 268. De bezittelijke voornaamwoorden wijzen dingen aan, onderscheiden van alle andere, tevens met betrekking tot den bezitter, en zijn de volgende: *mijn, ons, uw, zijn, haar*, en *hun*.

§ 269. De bezittelijke voornaamwoorden van den derden perfoon schikken zich in geslacht naar den eigenaar, doch alle volgen in de verbuiging het geslacht van het woord, waarvoor zij geplaatst zijn.

§ 270. Deze voornaamwoorden, door een naamwoord gevolgd, verbuigt men als de lidwoorden.

Verbuiging van het woord *mijn*; ten voorbeelde voor de andere bezittelijke voornaamwoorden.

Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwel.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. <i>mijn broeder</i> ;	1 en 2. <i>mijne zuster</i> ;	1 en 2. <i>mijn kind</i> .	1 en 2. <i>mijne broeders</i> ,
2. <i>mijne broeder</i> .			<i>zusters</i> ,
3. <i>van mijne broeder</i> (<i>mijns broeders</i>);	3. <i>van mijne (mijner) zuster</i> ;	3. <i>van mijn kind</i> ;	<i>kinderen</i> ;
<i>aan mijne broeder</i> , (<i>mijne broeder</i>), enz.	<i>aan mijne (mijner) zuster</i> , enz.	<i>(mijns kinds)</i> ;	3. <i>van mijne (mijner) br., z., k.</i> ;
		<i>aan mijn kind</i> , enz.	<i>aan mijne (mijner) br., z., k.</i> ;
			enz.

Ons neemt voor het mannelijk geslacht ook de *e* aan, en wordt dus *onze*, b. v. *onze vader*, enz.

§ 271. De bezittelijke voornaamwoorden, die, met het bepalend lidwoord voor zich, zonder zelfstandig naamwoord gebruikt worden, verbuigt men als of een naamwoord volgde, uitgezonderd in het meervoud, dat bij deze woorden ook de *n* aanneemt, voor het mannelijk, b. v. 1. *de mijne*; 2. *den mijnen*; 3. *van den mijnen* (*des mijnen*); *aan den mijnen* (*den mijnen*, enz. *Het mijne*, *het onze*, *het uwe*, *het mijne*, *het hare*, en *het hunne* worden niet verbogen.

§ 272. De a a n w i j z e n d e voornaamwoorden wijzen zeer bepaald personen of zaken aan, en zijn: *deze*, *die*, *gene*, *dat*, *dezelve*, *hetzelve*, *deze*, *die*, *gene*, *dat*, *dezelve*, *hetzelve*, *degene*, *hetgene*, *zulk*, *zeker*, *dergelijk*, *dusdanig*, *zoodanig*, *elk*, enz.

§ 273. Eenige dezer voornaamwoorden nemen ook het woordje *een* voor of achter zich, als: *een ieder*, *ieder een*, enz.

§ 274. Sommige dezer voornaamwoorden zijn met het lidwoord zamengesteld, als: *degene*, *dezelve*, enz. Van de niet zamengestelde aanwijzende voornaamwoorden worden *deze*, *gene* en *die* als de lidwoorden, en de overige als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

NEDERLANDSCHEN STIJL. 121

Verbuiging van het aanwijzend voornaamwoord *deze*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. <i>deze</i> ;	1 en 2. <i>deze</i> ;	1 en 2. <i>deze</i> ;
2. <i>dezen</i> ;		
3. <i>van dezen</i> (<i>dezes</i>); <i>aan dezen</i> (<i>dezen</i>).	3. <i>van deze</i> (<i>dezer</i>); <i>aan deze</i> (<i>dezer</i>), enz.	3. <i>van deze</i> (<i>dezer</i>); <i>aan deze</i> (M. en O. <i>dezen</i> Vr. <i>dezer</i>).

§ 275. De bepaling van *die*, met weglating van het voorzetsel *van*, is in het mannelijke geslacht niet *dies* maar *diens*.

Verbuiging van het woord *zeker*.

Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	In alle gesl.
1. <i>zeker</i> ;	1 en 2. <i>zeker</i> ;	1 en 2. <i>zeker</i> ;	1 en 2. <i>zeker</i> ;
2. <i>zeker</i> en;	<i>re</i> ;		<i>re</i> ;
3. <i>van zeker</i> en, enz.	3. <i>van zeker</i> en, enz.	3. <i>van zeker</i> en, enz.	3. <i>van zeker</i> en, enz.

§ 276. Van de aanwijzende voornaamwoorden, die met de lidwoorden *de* of *het*, of het voornaamwoord *die* zamengesteld zijn, wordt het eerste deel als de lidwoorden, en het laatste als de bijvoegelijke naamwoorden verbogen.

Verbuiging van het woord *dezelvde*.

Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	In alle gesl.
1. <i>dezelvde</i> .	1 en 2. <i>dezelv-</i>	1 en 2. <i>dezelv-</i>
2. <i>denzelfden</i> ;	<i>de</i> ;	<i>de</i> ;
3. <i>van denzelf-</i>	3. <i>van dezelvde</i>	3. <i>van dezelvde</i>
<i>den</i> (<i>denzelf-</i>	(<i>derzelvde</i>),	(<i>derzelvde</i>),
<i>den</i>), <i>aan den-</i>	<i>aan dezelv-</i>	<i>aan dezelv-</i>
<i>zelfden</i> , enz.	<i>de</i> , enz.	<i>de</i> , enz.

§ 277. De aanwijzende voornaamwoorden, die zonder zelfstandige naamwoord gebruikt worden, verbuigt men als of er een zelfstandig naamwoord volgde, b. v. *dezevye*, *denzevye*, *deszevye*, *derzevye*, enz. — *Degene* en *diegene* nemen in het meervoud eene *n* aan.

§ 278. Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden het woordje *een* bij zich nemen, dan wordt alleen dit woordje en niet het voornaamwoord verbogen, als: *zoodanig een*, *zoodanig eenen*, enz.

§ 279. De vragende voornaamwoorden dienen om te vragen naar personen of zaken, onderscheiden van alle andere, en zijn: *wie*, *welke*, *wat* en *hoedanig*. Met *wie* vraagt men algemeen naar personen of zaken, met *wat* naar dingen in het algemeen, met *hoedanig* naar de hoedanigheid der dingen.

§ 280. *Wie* en *welke* worden verbogen als

die en *deze*, b. v. 1. *wie*; 2. *wien*; 3. *van wien* (*wiens*), *aan wien*, enz. *Wat* wordt niet verbogen, en *hoedanig* volgt de verbuiging der bijvoegelijke naamwoorden.

§ 281. Wanneer *welke* en *hoedanig* het woordje *een* achter zich nemen, dan wordt alleen dit laatste verbogen, b. v. 1. *welk een man*; 2. *welk eenen man*; 3. *van welk eenen man*, enz.

§ 282. De betrekkelijke voornaamwoorden wijzen bepaaldelijk op reeds genoemde personen of zaken, en zijn: *die*, *wie*, *welke*, *wat*, *dat* en *hetwelk*. De drie eerste zijn mannelijk en vrouwelijk; de drie laatste onzijdig. Tot deze soort van voornaamwoorden brengt men ook *waarmede*, *waaraan*, *waardoor*, *waaryan*, *waarin*, enz., welke tot alle geslachten behooren.

§ 283. Van deze voornaamwoorden worden *die* en *wie* als het vragend voornaamwoord *welk* verbogen; alle overige ondergaan geene veranderingen, uitgezonderd *hetwelk*, dat in de bepaling, met weglating van het voorzetsel *van*, in *welks* verandert.

E. Werkwoorden.

1. *Derzelve* aard en hoofdsorten.

§ 284. De werkwoorden drukken het bestaan der dingen uit, of zij zijn eene wijziging van dit bestaan.

Er is slechts één werkwoord, dat het bestaan der dingen aanduidt, het woordje *wezen* of *zijn*, dat men reeds als koppelwoord heeft leeren kennen, alle overige werkwoorden zijn eene uitdrukking van het gewijzigd bestaan der dingen, b. v. *de man werkt*, zoo veel beteekenende als: *de man is werkende*.

§ 285. Naardien deze laatste werkwoorden zekere hoedanigheid influiten, zoo kunnen zij in bijvoegelijke naamwoorden vervormd worden, welke alsdan deelwoorden heeten en in tegenwoordige en verledene onderscheiden worden, zoo heeft men b. v. van *lezen*, *lezende*, tegenwoordig, en *gelezen* verleden deelwoord.

§ 286. De wijziging van het bestaan van eenig wezen, door het werkwoord uitgedrukt, vordert iets, waarop de werking overgaat, en dat dus lijdend is, of de handeling bepaalt zich bij het wezen, dat dezelve verrigt. Hierdoor verkrijgt men twee hoofdfouten van werkwoorden: bedrijvende en onzijdige.

§ 287. Een bedrijvend werkwoord drukt de wijziging van het bestaan zoodanig uit, dat daarbij een voorwerp vereischt wordt, b. v. *de vorst regeert het land*, dat is, *de vorst is regerende*, en het voorwerp, dat geregeerd wordt, is *het land*.

§ 288. Een onzijdig werkwoord drukt de wijziging van het bestaan uit, zonder eenig

voorwerp van dat gewijzigd bestaan te vereischen, b. v. *het paard loopt*, enz. Hier gaat de daad op geen voorwerp over, maar kan alleen ten aanzien van *plaats*, *middel*, enz. nader bepaald worden, als: *het paard loopt voor den wagen*.

§ 289. De werkwoorden zijn aan zeer vele veranderingen, welke men vervoeging of tijdvoeging noemt, onderworpen. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men drie zaken in acht nemen: 1. de wijzen 2. de tijden en 3. de personen.

2. *Wijzen der werkwoorden.*

§ 290. Het bestaan van eenig wezen, of de wijziging van dit bestaan, kan op vierderlei wijzen voorgesteld worden, te weten:

a) Onbepaald of algemeen, alleen met aanwijzing van tijd, als: *leeren*, *geleerd hebben*, *zullen leeren*; dit noemt men de onbepaalde wijze.

b) Bepaald, dat is, regtstreeks en onafhankelijk van eenige voorafgaande woorden, als: *ik heb geleerd*, *ik zal leeren*; dit heet de aantoonende wijze.

c) Voorwaardelijk of van iets anders afhangende, als: *ik wenschte, dat hij vlijtig ware*; hetwelk men de bijvoegende wijze noemt.

d) Gebiedend, vermanend of verzoek-

kend, wanneer het gezegde als een bevel, vermaning of verzoek bij het onderwerp gevoegd wordt, b. v. *jongelingen, weest vlijtig!* Men noemt dit de gebiedende wijze.

3. *Tijden der werkwoorden.*

§ 291. Onze voorstelling van het bestaan, of van de wijze dezes bestaans, omvat het tegenwoordige, verledene en toekomstige; van daar drie tijden, welke deze benaming hebben. Dan behalve deze drie tijden, zijn er nog drie andere, welke op de eerstgenoemde betrekking hebben. In de vervoeging der werkwoorden heeft men van die zes tijden deze opeenvolging aangenomen:

1.) De tegenwoordige tijd, voorstellende het bestaan of deszelfs wijziging in den oogenblik, waarin men spreekt, als: *ik schrijf eenen brief*

2.) De eerste betrekkelijk verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging als tegenwoordig in eenen tijd, die voorbij is, als: *wij wandelden toen men ons de tijding bragt.*

3. De volstrekt verledene tijd, voorstellende het bestaan of de wijziging van hetzelfde als geheel geëmdigd in den tijd, waarin men spreekt, als: *ik heb bemind; wij hebben dezen zomer veel gewandeld.*

4.) De tweede betrekkelijk verledene tijd, uitdrukkende het bestaan of de wijziging als geheel geëindigd in eenen verledenen tijd, als: *ik had reeds gewandeld, toen zij mij kwamen bezoeken.*

5.) De toekomstige tijd, het bestaan of de wijziging voorstellende in eenen tijd, die nog niet is, als: *ik zal morgen eene wandeling doen.*

6.) De betrekkelijk toekomstige tijd, het bestaan of de wijziging aanduidende als reeds geschied in eenen tijd, die nog komen moet, als: *mijn broeder zal ons reeds verlaten hebben, wanneer uw vriend aankomen zal.*

4. Personen der werkwoorden.

§ 292. Door personen bij de werkwoorden verstaat men de onderwerpen, waarvan het bestaan door de werkwoorden aangeduid of gewijzigd wordt. Deze onderwerpen worden of door zelfstandige naamwoorden of door persoonlijke voornaamwoorden uitgedrukt. (zie over deze hier boven § 262 en verv.)

5. Hulpwoorden.

§ 293. Om de werkwoorden te vervoegen, bedient men zich van vier hulpwoorden, te weten: *zullen, hebben, zijn en worden.*

128 HANDLEIDING TOT DEN

Vervoeging van de hulpwoorden *zullen*, *hebben*.
zijn en *worden*.

I. *Zullen*.

Onbepaalde wijze <i>zullen</i> .	Deelwoord <i>zullende</i> .
Aantoonende wijze.	Bijvoegende wijze.
Enkelv.	Enkelv.
<i>ik zal,</i>	<i>ik zoude,</i>
<i>gij zult,</i>	<i>gij zoudet,</i>
<i>hij, zij, men zal.</i>	<i>hij, zij, men zoude.</i>
Meerv.	Meerv.
<i>wij zullen,</i>	<i>wij zouden,</i>
<i>gij zult,</i>	<i>gij zoudt,</i>
<i>zij zullen.</i>	<i>zij zouden.</i>

II. *Hebben*.

Onbepaalde wijze.	Deelwoorden.
Teg. tijd, <i>hebben,</i>	Tegenw., <i>hebbende,</i>
Verl. tijd, <i>gehad heb-</i>	Verleden, <i>gehad.</i>
<i>ben,</i>	
Toek. tijd, <i>zullen heb-</i>	
<i>ben.</i>	
Aantoonende wijze.	Bijvoegende wijze.
Tegenwoordige tijd.	
Enkelv.	Enkelv.
<i>ik heb,</i>	<i>dat ik hebbe,</i>
<i>gij hebt,</i>	— <i>gij hebbet,</i>
<i>hij, zij, men heeft.</i>	— <i>hij, zij, men hebbe.</i>

Meerv.		Meerv.
<i>wij hebben,</i>		<i>dat wij hebben,</i>
<i>gij hebt,</i>		<i>— gij hebbet,</i>
<i>zij hebben.</i>		<i>— zij hebben.</i>

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik had,</i>		<i>dat ik hadde,</i>
<i>gij hadt,</i>		<i>— gij haddet,</i>
<i>hij, zij, men had.</i>		<i>— hij, zij, men hadde.</i>

Meerv.		Meerv.
<i>wij hadden,</i>		<i>dat wij hadden,</i>
<i>gij hadt,</i>		<i>— gij haddet,</i>
<i>zij hadden.</i>		<i>— zij hadden.</i>

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik heb</i>	}	<i>dat ik hebbe</i>
<i>gij hebt</i>		<i>— gij hebbet</i>
<i>hij, zij, men heeft</i>		<i>— hij, zij, men hebbe</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij hebben</i>	}	<i>dat wij hebben</i>
<i>gij hebt</i>		<i>— gij hebbet</i>
<i>zij hebben</i>		<i>— zij hebben</i>

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik had</i>	}	<i>dat ik hadde</i>
<i>gij hadt</i>		<i>— gij haddet</i>
<i>hij, zij, men had</i>		<i>— hij, zij, men hadde</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij hadden</i>	}	<i>dat wij hadden</i>
<i>gij hadt</i>		<i>— gij haddet</i>
<i>zij hadden</i>		<i>— zij hadden</i>

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>
Meerv.	hebben.	Meerv.
<i>wij zullen</i>	}	<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden.</i>
		hebben.

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>
Meerv.	gehad hebben.	Meerv.
<i>wij zullen</i>	}	<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>
		gehad hebben.

Gebiedende wijze.

Enkelv.	Meerv.
<i>heb.</i>	<i>hebt.</i>

III. Zijn.

Onbepaalde wijze.	Deelwoorden.
Teg. tijd. <i>zijn.</i>	Tegenwoordig. <i>zijnde.</i>
Verl. tijd. <i>gewest zijn.</i>	Verleden. <i>gewoest.</i>
Toek. tijd. <i>zullen zijn.</i>	

NEDERLANDSCHEN STIJL. 131

Aantoonende wijze.   Bijvoegende wijze.

Tegenwoordige tijd.

Enkelv.	Enkelv.
<i>ik ben,</i>	<i>dat ik zij,</i>
<i>gij zijt,</i>	— <i>gij zijt,</i>
<i>hij, zij, men is.</i>	— <i>hij, zij, men zij.</i>
Meerv.	Meerv.
<i>wij zijn,</i>	<i>dat wij zijn,</i>
<i>gij zijt,</i>	— <i>gij zijt,</i>
<i>zij zijn.</i>	— <i>zij zijn.</i>

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.	Enkelv.
<i>ik was,</i>	<i>dat ik ware,</i>
<i>gij waart,</i>	— <i>gij waret,</i>
<i>hij, zij, men was.</i>	— <i>hij, zij, men ware.</i>
Meerv.	Meerv.
<i>wij waren,</i>	<i>dat wij waren,</i>
<i>gij waart,</i>	— <i>gij waret,</i>
<i>zij waren.</i>	— <i>zij waren.</i>

Volstrekt verledene tijd.

Enkelv.	Enkelv.
<i>ik ben</i>	<i>dat ik zij</i>
<i>gij zijt</i>	— <i>gij zijt</i>
<i>hij, zij, men is</i>	— <i>hij, zij, men zij</i>
Meerv.	Meerv.
<i>wij zijn</i>	<i>dat wij zijn</i>
<i>gij zijt</i>	— <i>gij zijt</i>
<i>zij zijn</i>	— <i>zij zijn</i>

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik was</i>	}	<i>dat ik ware</i>
<i>gij waart</i>		— <i>gij waert</i>
<i>hij, zij, men was</i>		— <i>hij, zij, men ware</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij waren</i>		<i>dat wij waren</i>
<i>gij waart</i>		— <i>gij waert</i>
<i>zij waren</i>	— <i>zij waren</i>	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		— <i>gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		— <i>hij, zij, men zoude</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zullen</i>		<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		— <i>gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>	— <i>zij zouden</i>	

Betrekkelijk toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	}	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		— <i>gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		— <i>hij, zij, men zoude</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zullen</i>		<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		— <i>gij zoudet</i>
<i>zij zullen.</i>	— <i>zij zouden</i>	

Gebiedende wijze.

Enkelv. *zij of wees.*

Meerv. *zijt of weest.*

IV. *Worden.*

Onbepaalde wijze.

Deelwoorden.

Teg. tijd, *worden.* Tegenw., *wordende.*

Verl. tijd, *geworden zijn.* Verleden, *geworden.*

Toek. tijd, *zullen worden.*

Aantoonende wijze.

Bijvoegende wijze.

Tegenwoordige tijd.

Enkelv.

Enkelv.

ik word,

dat ik worde,

gij wordt,

— gij wordet,

hij, zij, men wordt.

— hij, zij, men worde.

Meerv.

Meerv.

wij worden,

dat wij worden,

gij wordt,

— gij wordet,

zij worden.

— zij worden.

Eerste betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.

Enkelv.

ik werd,

dat ik wierde,

gij werdt,

— gij wierdet,

hij, zij, men werd.

— hij, zij, men wierde.

Meerv.

Meerv.

wij werden,

dat wij wierden,

gij werdt,

— gij wierdet,

zij werden.

— zij wierden.

Volltrekt verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik ben</i>	} <i>geworden.</i>	<i>dat ik zij</i>
<i>gij zijt</i>		— <i>gij zijt</i>
<i>hij, zij, men is</i>		— <i>hij, zij, men zij</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zijn</i>		<i>dat wij zijn</i>
<i>gij zijt</i>	— <i>gij zijt</i>	
<i>zij zijn</i>	— <i>zij zijn</i>	

Tweede betrekkelijk verledene tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik was</i>	} <i>geworden.</i>	<i>dat ik ware</i>
<i>gij waart</i>		— <i>gij waart</i>
<i>hij, zij, men was</i>		— <i>hij, zij, men ware</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij waren</i>		<i>dat wij waren</i>
<i>gij waart</i>	— <i>gij waart</i>	
<i>zij waren</i>	— <i>zij waren</i>	

Toekomende tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	} <i>worden.</i>	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		— <i>gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		— <i>hij, zij, men zoude</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zullen</i>		<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>	— <i>gij zoudet</i>	
<i>zij zullen</i>	— <i>zij zouden</i>	

Betrekkelijke toekomstige tijd.

Enkelv.		Enkelv.
<i>ik zal</i>	Geworden zijn.	<i>dat ik zoude</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>hij, zij, men zal</i>		<i>— hij, zij, men zoude</i>
Meerv.		Meerv.
<i>wij zullen</i>	Geworden zijn.	<i>dat wij zouden</i>
<i>gij zult</i>		<i>— gij zoudet</i>
<i>zij zullen</i>		<i>— zij zouden</i>

Gebiedende wijze.

Enkelv. *word.*

Meerv. *wordt.*

6. *Gelijkvloeiende, ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden.*

§ 294. Bij de vervoeging der werkwoorden moet men in aanmerking nemen, of dezelve gelijkvloeiend, ongelijkvloeiend of onregelmatig zijn.

§ 295. De gelijkvloeiende werkwoorden zijn zulke, wier wortelklinker niet verandert, en waarvan de verl. deelwoorden op *d* of *t* eindigen, b. v. *leeren, leer, leerde, geleerd; straffen, straf, strafte, gestraft.*

§ 296. De ongelijkvloeiende veranderen den wortelklinker en nemen in het verl. deelwoord *en* aan, b. v. *slapen, sliep, geslapen; bevelen, beval, bevolen.*

§ 197. De onregelmatige zijn zulke, die in een of ander opzigt van de regelmatige vervoeging der twee opgenoemde soorten afwijken, als: *gaan, ging, gegaan; doen, deed, gedaan.*

7. *Algemeene regels voor de vervoeging der werkwoorden.*

§ 298. Ter vervoeging hebbe men te letten op de volgende regelen:

Onbepaalde wijze.

De tegenwoordige tijd is het werkwoord zelf, als: *leeren, straffen, slapen, gaan.* De verl. tijd wordt gemaakt van het verleden deelwoord met het hulpwoord *hebben* of *zijn*, als: *geleerd, gestraft, geslagen, gestaan hebben.* De toek. tijd wordt gemaakt van het werkwoord met het hulpwoord *zullen*, als: *zullen leeren, zullen slapen,* enz.

Het tegenw. deelwoord wordt gevormd van het werkwoord, door achtervoeging van *de*, als: *leerende, gaande,* enz. Het verl. deelwoord wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel of het zakelijke deel des werkwoords, door voorvoeging van *ge*, wanneer het niet reeds een voorzetsel voor zich heeft, en met achtervoeging van *d*, als de eerste betrekkelijk verl. tijd met *de*, of door achtervoeging van *t*, als die tijd met *te ge-*

maakt wordt, b. v. *geleerd*, *gestraft*, enz. Bij de ongelijkvloeiende werkwoorden wordt hetzelfde gemaakt van het werkwoord, met of zonder verandering van wortelklinker; terwijl *ge* al of niet voorgevoegd wordt, even als bij de gelijkvloeiende werkwoorden, b. v. *gegeven*, *bevolen*, enz.

Aantoonende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelvoud.

De 1ste persoon is de wortel van het werkwoord, als: *ik leer*, *straf*, *slaap*, enz.

De 2^e perf. wordt gemaakt van den 1sten, met achtervoeging van *t*, b. v. *gij leert*, *strafst*, *slaapt*, enz.

De 3^e perf. is gelijk aan den 2^{den}, als: *hij leert*, *strafst*, *slaapt*, enz.

Meervoud.

De 1^e perf. is gelijk aan het werkwoord, als: *wij leeren*, *straffen*, *slapen*, enz.

De 2^e perf. is gelijk aan den 2^{den} perf. des enkelvouds, en de 3^e perf. is gelijk aan den 1sten perf. des meervouds, als: *zij leeren*, *slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Enkelvoud.

De 1^e perf. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel, met achtervoeging van *de*, als dezelve op *b*, *d*, *g*,

i, l, m, n, r, u, v, w of *z* eindigt, als: *ik leerde, antwoordde*, enz., of met achtervoeging van *te*, als de wortel op *f, k, p, s, t*, of *ch* uitgaat, als: *ik strafte, zuchtte*, enz.; en bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, van den wortel des werkwoords, door verandering van wortelklinker, als: *ik liep, zong*, enz. De verandering van wortelklinker leert men het best door het gebruik.

De 2^e perf. wordt gemaakt van den 1sten, door achtervoeging van *t*, als: *leerdt, zongt*, enz.

De 3^e perf. is gelijk aan den 1sten, als: *hij leerde, ging*, enz.

Meervoud.

De 1^e perf. wordt gemaakt, bij de gelijkvloeiende werkwoorden, van den 1sten perf. des enkelvouds, door achtervoeging van *n*, als: *wij leerden, strafden*, enz.; bij de ongelijkvloeiende werkwoorden door achtervoeging van *en*, als: *wij zongen, liepen*, enz.

De 2^e perf. is gelijk aan 2^{den} perf. des enkelvouds, en de 3^e perf. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *zij leerden*, enz. Wanneer de gelijkvloeiende werkwoorden in de onbepaalde wijze eenen dubbelen medeklinker hebben, zoo zijn velen gewoon dezen tijd met eene lettergreep te verlengen, als: *redden, ik reddede, zij reddeden; zetten, ik zettede, wij zette-*

den, enz. Zulks is echter niet navolgenswaardig, als strijdig met de regelmaat der taal en te gemaakt; ook is dit weinig bevorderlijk aan de duidelijkheid, daar de zin altijd genoegzaam uit den zamenhang is op te maken.

Volfrekt verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den tegenw. tijd des hulpwoords *hebben* of *zijn*, met het verl. deelwoord des werkwoords, als: *ik heb geleerd, ben gevallen* enz.

Tweede betrekkelijk verl. tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van den 1sten betrekkelijk verl. tijd des hulpwoord *hebben* of *zijn* met het verl. deelwoord van het werkwoord, als: *ik had geleerd, was gevallen*, enz.

Toekomende tijd.

Deze tijd wordt gemaakt van het hulpwoord *zullen*, en den tegenw. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als: *ik zal antwoorden*, enz.

Betrekkelijk toek. tijd.

Deze tijd wordt gevormd van het hulpwoord *zullen*, en den verl. tijd van de onbepaalde wijze des werkwoords, als: *ik zal geantwoord hebben, zal gevallen zijn*.

Bijvoegende wijze.

Tegenw. tijd.

Enkelv.

De 1^e perfoon wordt gemaakt van den wortel des werkwoords, door achtervoeging van *e*, fomtijds met verdubbeling van den laatften medeklinker, als: *dat ik leere, straffe, flape*, enz.

De 2de perf. is gelijk aan den 1sten met achtervoeging van *t*, als: *dat gij leeret, flapet*, enz.

De 3^e perf. is gelijk aan den 1sten perfoon, als: *dat hij leere, flape*, enz.

Meerv.

De 1ste perf. is gelijk aan het werkwoord, als: *dat wij leeren, slapen*, enz.

De 2^e perf. is gelijk aan den 2^{den} des enkelvouds, en de 3de perf. is gelijk aan den 1sten des meervouds, als: *dat zij leeren, slapen*, enz.

Eerste betrekkelijk verl. tijd.

Bij de gelijkvloeiende werkwoorden is deze tijd gelijk aan denzelfden van de aantoonende wijze, als: *dat ik leerde, antwoordde, zuchtte, reddde, zette*; — *dat wij leerden, antwoordden, zuchtten, reddden, zetten*, enz; ook bij de ongelijkvloeiende werkwoorden, uitgenomen den 1^{en} en 3^{en} perfoon des enkelvouds, achter welke eene *e* gevoegd wordt en de *t* op het einde in *et* veranderd wordt, als: *dat ik of hij fliepe, dat gij flie-*

pet. De overige tijden der bijvoegende wijze worden even als die der aantoonende wijze gevormd, slechts zorg dragende, dat men de hulpwoorden in de bijvoegende wijze bezige.

Gebiedende wijze.

Van de gebiedende wijze, welke niet dan in den tweeden perfoon gebruikt wordt, is het enkelvoud gelijk aan den wortel des werkwoords, en het meervoud wordt van het enkelvoud door achtervoeging van *t* gemaakt, als: enkelv. *spreek*; meerv. *spreekt*.

De afwijkingen der onregelmatige werkwoorden moet men door het gebruik leeren.

8. *Bijzondere soorten van werkwoorden.*

§ 299. Onder beide te voren genoemde hoofdsoorten van werkwoorden, bedrijvende en onzijdige, vindt men, uit hoofde van verschillende wijziging, nog drie bijzondere soorten, te weten: lijdende, wederkeerige en onperfoonlijke werkwoorden.

§ 300. De lijdende werkwoorden bestaan uit zulke gezegden, die men bij een lijdend onderwerp voegt, als: *hij wordt bemind*, enz. Zij worden gevormd van het verl. deelwoord eens bedrijvenden werkwoords, met het hulpwoord *worden*, welk laatste ook maar alleen vervoegd wordt.

§ 301. Wederkeerige werkwoorden zijn bedrijvende werkwoorden, die de persoonlijke voornaamwoorden als voorwerp achter zich hebben, b. v. *ik bezeer mij; hij wondt zich*, enz. De vervoeging is als die der bedrijvende werkwoorden.

§ 302. De zoogenaamde onpersoonlijke werkwoorden, worden alleen in den 3^{den} persoon vervoegd, met het onzijdig voornaamwoord *het* voor zich. De verbuiging is als die van andere werkwoorden in den 3^{den} persoon.

§ 303. Men onderscheidt deze soort van werkwoorden in:

1^e. dezulke, welke alleen in den 3^{den} persoon kunnen vervoegd, en zonder verdere bijvoeging van woorden verstaan worden, als: *het sneeuwt; het regent*, enz.

2°. die, welke in derzelve vervoeging een voorwerp achter zich hebben, als: *het smart mijnen vader; het berouwt hem*.

§ 304. Sommige dezer werkwoorden zijn ook onzijdig, als: *moeten, lusten*, enz.; want men kan zeggen, *ik moet, ik lust*, enz. Deze laatste worden alleen dan als onpersoonlijk beschouwd, wanneer het woordje *het* geene personen of zaken aanwijst.

9. *Bijzonderheden, de werkwoorden betreffende.*

§ 305. De werkwoorden *hebben* en *wezen* of *zijn* komen dan alleen als hulpwoorden voor, wanneer zij dienen, om de zamengestelde tijden der andere werkwoorden te helpen maken.

§ 306. *Hebben* wordt dikwijls gebezigd in de beteekenis van *bezitten* of *genieten*, en kan dan als een bedrijvend werkwoord aangemerkt worden, b. v. *ik heb vele vrienden, zij hebben veel vermaak gehad.* Zoo ook beteekent *wezen* of *zijn*, op zich zelve genomen, *bestaan* of *aanwezig zijn*.

§ 307. Alle bedrijvende, wederkeerige, en bijna alle onzijdige werkwoorden maken derzelve verledenen, tweeden betrekkelijk verledenen, en betrekkelijk toekomenden tijd, met behulp van het hulpwerkwoord *hebben*. — Sommige onzijdige werkwoorden worden in die tijden vervoegd met *hebben* en met *wezen* of *zijn*, als: *ik heb gegaan, ik ben gegaan, ik heb geloopt, ik ben geloopt.* Hieromtrent is aan te merken, dat die onzijdige werkwoorden, welke een beweging uitdrukken, in het algemeen het hulpwoord *hebben* aannemen, wanneer zij bepaaldelijk op de beweging zien, en het hulpwoord *wezen* of *zijn*, wanneer zij meer bepaaldelijk op de plaats *van waar*, en *waarheen* betrekking hebben.

als: *ik heb mij moede gegaan; ik ben van de school naar huis gegaan; dit zelfde heeft plaats met loopen, varen, klimmen, kruipen.*

§ 308. Sommige werkwoorden worden als gelijkvloeiend, en ook als ongelijkvloeiend vervoegd, als:

bewegen	{bewoog,	{bewogen,
	{beweegde,	{beweed,
jagen	{joeg,	{gejaagd.
	{jaagde,	

Dus ook *schenden, vragen, lagchen, waaijen, enz.*

§ 309. De werkwoorden *zijn, worden* en *blijven* hebben een onderwerp voor en achter zich, als: *ik ben uw vijand; hij wordt een man; ik blijf uw vriend.*

F. Deelwoorden.

§ 310. De deelwoorden worden, gelijk reeds (§ 285) gezegd is, van de werkwoorden gevormd, en in tegenw. en verl. onderscheiden. — De hoedanigheid van personen of zaken uitdrukkende, worden zij aangemerkt en behandeld als bijvoegelijke naamwoorden.

§ 311. Wanneer het voorzetsfel *al* voor een tegenwoordig deelwoord geplaatst wordt, dan ondergaat deszelfs beteekenis eene groote verandering, b. v. *ik zag hem al wandelende*, betee-

kent, dat ik den bedoelden perfoon zag, terwijl ik wandelde. — *Ik zag hem wandelende*, beteekent, dat de bedoelde perfoon wandelde, toen ik hem zag.

§ 312. De welluidendheid vordert somtijds, dat men in de trappen van vergelijking de vergrooting niet door verandering van uitgang, maar door *meer* en *meest* uitdrukke, als: *een meer gelezen boek; het meest gelezene boek*, enz.

G. Bijwoorden.

§ 313. De bijwoorden zijn zulke woorden, die ter bepaling van eenig werkwoord of bijvoegelijk naamwoord dienen: *hij spreekt wel; hij teekent fraai*.

§ 314. Bijna alle bijvoegelijke naamwoorden kunnen als bijwoorden gebruikt worden, b. v.

Bijv. naamwoord. Bijwoord.

*Een fraai huis, Hij schrijft fraai,
Het dagelijkse werk. Hij vordert dagelijks.*

§ 315. *Ooit* en *nooit*, *immer* en *nimmer* mogen niet onverschillig gebruikt worden; de twee eerste worden toegepast op het verledene, de twee laatste op het toekomstige, als: *indien ik het ooit gedaan had. Men zou het nooit gezegd hebben. Indien gij u immer daaraan schuldig maaktet. Ik zal nimmer vergeten hetgene gij mij zegt*, enz.

§ 316. *Altijd* en *altoos* zijn ook onder-

K

scheiden; het eerste slaat altijd op tijd, het tweede kan dikwijls verwisseld worden met *immers* of *ten minste*, als: *de mensch behoorde altijd* (te allen tijde) *zijne pligten te betrachten*. — *Ik altoos* (immers, ten minste) *heb het niet gezegd*.

§ 317. Sommige bijwoorden hebben de trappen van vergelijking, als: *bestendig*, *bestendiger*, *bestendigst*; *wel*, *beter*, *best*, enz.

H. Voorzetsels.

§ 318. De voorzetsels hebben op zich zelve geene bepaalde beteekenis, maar drukken zekere betrekkingen en omstandigheden der dingen en derzelve wederkeerigen invloed uit, als: *voor*, *achter*, enz.

§ 319. De voorzetsels hebben bijna altijd een naamwoord achter zich, waarmede zij zekere bepaling uitdrukken. De voornaamste voorzetsels zijn te voren (§ 189.) reeds opgegeven; dan behalve die zijn er nog eenige, welke, bij zelfstandige naamwoorden of bij werkwoorden gevoegd, aan deze woorden eene andere beteekenis geven, als: *kundig*, *onkundig*; *gaan*, *begaan*, *uitgaan*, enz.

§ 320. De voorzetsels zijn onafscheidbaar of afscheidbaar; bij de eerste valt de klemtoon op het werkwoord, en bij de tweede op het voorzetsel. De onafscheidbare voorzetsels zijn *be*, *ge*, *her*, *mis*, *on*, *ont*, *ver*, *wan*, als: *ik ont-*

yang, enz. De overige zijn affcheidbaar en worden dikwijls achter de woorden geplaatst, als: *hij ging de stad door*. — *Hij nam het geschenk aan*.

§ 321. Soms is het voorzetsel bij hetzelfde werkwoord affcheidbaar en onaffcheidbaar; doch alsdan ligt het verschil in de betekenis, als:

onaffcheidbaar.	affcheidbaar.
<i>onderhouden</i> (ondersteunen),	<i>onder houden</i> (beletten om boven te komen),
<i>overwegen</i> (overdenken),	<i>over wegen</i> (zwaarder zijn),
<i>voldoen</i> (betalen),	<i>vol doen</i> (vullen), enz.

§ 322. De voorzetsels, met de daarbij gevoegde naamwoorden, kunnen als bijwoorden aange-merkt worden, als: *hij spreekt op eene overtuigende wijze*. *Op*, het voorzetsel, met de naamwoorden *eene overtuigende wijze*, toont aan hoe er gesproken wordt.

I. Voegwoorden.

§ 323. De voegwoorden dienen om de deelen van een voorstel en om de voorstellen zelve samen te verbinden, en zijn: *en, ook, want, alhoewel, doch, opdat, hoe, noch, gelijk, als*, enz. (zie voor het overige § 203).

K. Tusschenwerpfels.

§ 324. De tusschenwerpfels worden ge-

bezigd, om eene gemoedsbeweging uit te drukken, als: *o, ach, och, foei*, enz.

§ 325. Sommige zelfstandige naamwoorden worden ook als tusfchenwerpfels gebezigd, met weglating van *zij*, als: *geluk, mijn vriend! yloek, over dien booswicht!* enz.

§ 326. Men bepaalt de foort, waartoe een tusfchenwerpfel behoort, door den toon, waarop het uitgesproken, of door den samenhang, waarin het gevonden wordt.

Tweede hoofdstuk.

Woordvoeging.

Algemeen overzigt.

§ 327. De woordvoeging of woordfchikking (fyntaxis) is de kennis der regelen, waarnaar wij de woorden der taal moeten rangfchikken en wijzigen, om overeenkomstig den aard dier taal onze gedachten uit te drukken.

§ 328. De algemeene grondflag, waarop de woordvoeging rust, is de natuurlijke opvolging der denkbeelden in onzen geest, waardoor datgene, wat in de rij der voorftellingen het eerst gedacht wordt, ook het eerst wordt uitgedrukt.

§ 329. Dit grondbeginfel, in zekere mate voor alle talen gemeen, wordt gewijzigd naar den bijzonderen aard der talen, en uit dit oogpunt befchouwd, heeft de nederlandsche taal, even als

andere, eene eigene woordvoeging. Ter geregelde behandeling dezer laatste zal hier eerst gesproken worden, over de verbinding van enkele woorden; daarna, over de orde, waarin de woorden in eene rede op elkander volgen; en eindelijk, over de juiste zamenstelling der volzinnen.

I. VERBINDING VAN ENKELE
WOORDEN.

A. Lidwoorden en derzelve verbinding met zelfstandige naamwoorden.

§ 330. De lidwoorden staan voor de zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden, en komen met de eerste in geslacht, getal en geval overeen, als: *wij gaan naar den fraaijen tuin. Ik geef hem eene goede pen.* Wanneer verscheidene zelfstandige naamwoorden zamengevoegd worden, zoo kan men, in geval het lidwoord voor alle naamwoorden hetzelfde is, volstaan met het bepalend lidwoord alleen voor het eerste te plaatsen, als: *de gierigheid, hoogmoed en argwaan van dezen man. De vrijheidsliefde, heldenmoed en standvastigheid der Nederlanders hebben dit land meer dan eens vrij gemaakt. Ik heb de boekerij en kunstvertrekken van mijnen vriend bezigtigd.* In andere gevallen is de herhaling noodzakelijk, als: *voor den vorst en het vader-*

land. Nadrukshalve worden de lidwoorden echter somtijds herhaald, vooral in tegenstellingen, als: *de vorst en de onderdaan, de rijke en de arme, de aanzienlijke en de geringe zijn aan den dood onderworpen*. Het nietbepalend lidwoord *een* moet in de meeste gevallen herhaald worden, als: *eene roos en eene tulp zijn twee schoone bloemen*.

§ 331. Het bepalend lidwoord kan alleen in het onzijdige zonder zelfstandig naamwoord gebezigd worden, wanneer het in plaats van *dat* of *hetzelfde* gebruikt wordt, als: *ik heb een dichtstuk gelezen. Hier is het*. Ook wordt dit *het* voor onpersoonlijke werkwoorden gebruikt, als: *het regent. Het verdriet mij. Het zijn nuttige boeken*.

§ 332. Het niet bepalend lidwoord wordt in het tweede geval dikwerf zonder verbuiging geschreven, als: *hij gebruikt altijd een' langen omhaal van woorden, voor eenen langen*.

§ 333. Ook het bepalend lidwoord ondergaat in den dichtersijken stijl dikwerf verkorting, als: *de ondergang* voor *de of den ondergang*; *'s levens steile baan* voor *des levens*; *'t genoeg* voor *het genoeg*. In den gewonen schrijfstijl moet men zich van dergelijke verkortingen spaarzaam bedienen; echter zijn er eenige algemeen aangenomen, als: *buiten 's lands; onder 's hands; binnen 's monds; van 's konings wege; 's menschen lot*. Ook wordt *het* somwĳlen tot *'t* verkort, voor-

al wanneer hetzelfde meermalen achtereen in de rede voorkomt, en de daarop volgende woorden met eenen klinker aanvangen.

B. Zelfstandige naamwoorden.

§ 334. De verbinding van twee of meer zelfstandige naamwoorden is voornamelijk tweederlei, voor zoo verre zij namelijk in eene gelijke of ongelijke betrekking tot elkander staan.

§ 335. De eerste soort van verbinding heeft plaats, wanneer twee of meer zelfstandige naamwoorden dezelfde zaak uitdrukken, als: *Koning Willem*; of het eene, bij wijze van toezetsel (appositie), ter verklaring en nadere bepaling van het andere moet dienen, als: *De Ruiters, de grootste zeeheld zijner eeuw. De letteroefeningen, de beste troost in het ongeluk.* Eindelijk ook, wanneer zij benamingen zijn van verscheidene nevens elkander geplaatste zaken, als: *hij stelt zijne bezittingen, zijne eer en zijn leven in de waagschaal.* In al deze gevallen komen de naamwoorden in geval overeen.

§ 336. De verbinding der naamwoorden in ongelijke betrekking geschiedt of door het laatste woord onveranderd te laten, als: *hoop op betere tijden. De bevelen des konings. Een stapel boeken,* in welk laatste geval eene uitlating van het voorzetsel van plaats heeft.

§ 337. Wanneer twee naamwoorden derwijze met elkander verbonden worden, dat zij slechts één denkbeeld uitmaken, dan wordt de *s* als het teeken der verbuiging alleen achter het laatste gevoegd, als: *Koning Willems regering*. Veroorzaken twee of meer zulke verbogene woorden een wangeluid, dan wordt in plaats van een derzelve *van* gebezigd, als: *de weldadige vruchten van de beoefening der wetenschappen*, niet *der beoefening der wetenschappen*, enz.

C. Bijvoegelijke naamwoorden.

§ 338. De bijvoegelijke naamwoorden staan voor de zelfstandige naamwoorden en komen met dezelve in getal, geslacht en geval overeen. Zij worden achter de eigenamen geplaatst ter onderscheiding van anderen van denzelfden naam, en met vooropneming tevens van het lidwoord *de*, als: *Karel de twaalfde*. Soms komen de bijvoegelijke naamwoorden zonder lidwoord achter de zelfstandige en blijven alsdan onveranderd, als: *wij bewonderen in De Ruitser eenen held, even menschlievend als dapper*; ook achter de werkwoorden *zijn*, *worden*, *blijven*, als: *die krijgslieden zijn dapper*. *De kinderen worden verstandig*. *De wijzen blijven deugdzaam*.

§ 339. De bijvoegelijke naamwoorden hebben altijd betrekking op het laatste deel van een zamengesteld zelfstandig naamwoord, als: *de kun-*

stige uurwerkmaker. Intusfchen heeft het gebruik hiervan in sommige gevallen eene uitzondering gemaakt, als: *een zijden kousenwever, oude-vrouwenhuis, hoogduitsche taalmeester, dolle hondsbeet, nederlandsche spraakkunst, latijnsch woordenboek,* enz., alwaar *zijden* tot *kousen* en niet tot *weyer* behoort, en als ware het een lid der zamenstelling uitmaakt; weshalve men dezelve niet ongevoegelijk door een dwarsstreepje met hunne zelfftandige naamwoorden verbinden kan, als: *zijden-kousenwever, oude-vrouwenhuis,* enz. Zulk een dwarsstreepje wordt ook gebezigd bij twee of meer met *en* verbondene bijvoegelijke naamwoorden, welke denzelfden uitgang hebben, als wanneer het de weglating van den eenen uitgang aanduidt, als: *eene goud- en vischrijke rivier. Een uit- en inwendig gevoel.* Dit is om dezelfde reden ook bij zelfftandige naamwoorden het geval, als: *tijds- en plaatsbepaling. Geboorte-, trouw- en sterflijsten.*

§ 340. De bijvoegelijke naamwoorden hebben ook somtijds zelfftandige naamwoorden of voor-naamwoorden bij zich, nu met voorzetsels dan met verbuiging, als: *rijk in deugd; arm van geest; gelijk aan zijnen vader; vijf pond zwaar; aan het verbond, en aan hem gedachtig; ook des verbonds, zijner gedachtig; van zijne onschuld of zijner onschuld bewust; der zake kundig.* Even zoo is het met *moede, zat, schuldig, onschuldig, waardig,* enz.

§ 341. Achter den vergrootenden trap wordt *dan* gebezigd, b. v. *hij weet dit beter dan gij*, en niet *als*, gelijk zulks bij het uitdrukken eener gelijkheid plaats heeft, b. v. *ik weet dit zoo goed als gij*; *hij is niet zoo rijk als zijn broeder*. De overtreffende trap heeft eene bepaling met een der voorzetsels *van*, *uit*, *onder* bij zich, als: *de rijkste uit het dorp (des dorps)*; *de aanzienlijkste onder zijne (zijner) medeburgers*; *de braafste van allen*; *de beste onder de (der) menschen*.

§ 342. Somwijlen nemen de bijvoegelijke naamwoorden de natuur van bijwoorden aan, als: *eene zacht ruischende beek*; *oem onbekend reizende vorst*, onderscheiden van *een onbekende reizende vorst*; *eene buitengewoon groote som*, onderscheiden van *eene buitengewone groote som*. Hier komen *zacht*, *onbekend* en *buitengewoon* als bijwoorden voor en blijven dus onveranderd. *Gansch*, *geheel*, *half*, *vol*, *enkel*, *louter* worden ook dikwijls als bijwoorden gebezigd, als: *zij was enkel vreugd*, niet *enkele*; *wij waren geheel aandacht*, enz.

§ 343. Gemeenlijk worden de telwoorden voor hunne zelfstandige naamwoorden geplaatst, als: *vier weken*, *de derde dag*; enz. Echter komen zij somwijlen achteraan, als: *in het jaar vijftien honderd twee en zeventig*; zoo ook, maar liefst met cijfers: *Boek I. Hoofdstuk 4. Vers 6.* enz.

§ 344. Ten aanzien van de uurgetallen is het volgende in aanmerking te nemen: het meervoudige *uren* heeft een werkwoord in het enkelvoud bij zich, als: *het is drie, twaalf uren*; ook wordt het woord *uur* somtijds weggelaten, als: *de klok staat een, vijf; hij kwam na half twaalf*. In dit geval wordt het telwoord niet zelden verbogen; als: *ik ben voor zesfen opgestaan*.

§ 345. Bij een meervoudig telwoord staat een meervoudig zelfstandig naamwoord, als: *honderd dorpen*, enz.; doch wanneer het getal eene eenheid meer dan een of meer honderd- of duizendtallen is, dan staat het zelfstandig naamwoord in het enkelvoud, als: *vier duizend en eene pen; zeyen honderd en een paard*. Desgelijks hebben de telwoorden, met *half* zamengesteld, een zelfstandig naamwoord in het enkelvoud bij zich, als: *derdehalf brood; zevendehalve stuiver*.

§ 346. Wanneer maten, geldwaarden en gewigten als vereenigd voorkomen, staan zij benevens het werkwoord in het enkelvoud, als: *daar is vier last tarw, vijfen twintig gulden*; wanneer de vergaderde hoeveelheid tarwe uitgedrukt en niet op de geldfoort gezien wordt. Komen deze dingen daarentegen als verdeeld voor, zoo staan zij in het meerv. als: *daar zijn vier lasten tarw, vijf en twintig guldens*, als ieder last op zich zelve is en afzonderlijk wordt aangewezen, en vijf en

twintig enkele guldens bedoeld worden. Zoo ook: *tien ponden thee*, wanneer de ponden afzonderlijk gewogen en gepakt zijn; maar *een suikerbrood van tien pond*, enz.

§ 347. Omtrent het woord *beide* moet aange-merkt worden, dat het werkwoord bij hetzelfde in het enkelvoud geplaatst wordt, wanneer dit telwoord niet tot twee afzonderlijke voorwerpen, maar tot twee zaken betrekking heeft, welke als een geheel beschouwd kunnen worden, als: *hij is gewoon veel te eten en lang te slapen; beide is schadelijk voor de gezondheid*.

§ 348. Ten opzichte van de onbepaalde telwoorden *al*, *alle*, is insgelijks het een en ander aan te merken. *Al* wordt onverbuigelijk gebruikt, wanneer het voor een lidwoord of bezittelijk voor-naamwoord komt, als: *hij deed al den arbeid; al mijne vreugde is vervlogen*. In het meervoud echter kan het ook verbogen worden, als: *alle uwe pogingen zijn vruchteloos; alle mijne bezittingen zijn verloren. Alle* in eenen verzamelenden zin genomen, en zoo veel als *gansch*, *geheel* beteekenende, blijft onverbogen, als: *door achteloosheid berooft men zich van alle voorspoed. Hij ziet alle kommer geweken. De weelde verdooft alle gevoel van deugd*. Desgelijks blijft het onverbogen, wanneer de daarbij gevoegde zelfstandige naamwoorden, schoon in het enkelvoud staande, eenen verzamelenden zin hebben, als: *ik ken alle*

man van die plaats; men komt er alle dag; deze gewoonte heerscht onder alle volk. Daarentegen wordt alle verbogen, wanneer het de beteekenis van elk, ieder, allerlei heeft, als: hij is afkeerig van allen arbeid. Hij geeft zich aan allen wellust over. Eindelijk zij nog gezegd, dat alle dikwerf dient om de beteekenis van het woord, waarbij het gevoed is, te versterken, als: ik leg mij daarop met allen ijver toe; hij spoorde hem daartoe met allen ernst aan.

D. Voornaamwoorden.

§ 349. Ten aanzien van de persoonlijke voornaamwoorden is op te merken, dat in het algemeen het gebruik van *gij lieden, u lieden* in het meervoud is af te keuren. Het zelfstandig naamwoord komt met het persoonlijke voornaamwoord in getal en geval overeen, als: *het afsterven van hem, den roem van zijn geslacht, wordt door allen gevoeld.*

§ 350. Het voornaamwoord des derden persoons volgt gemeenlijk het geslacht der voorwerpen, waarop het betrekking heeft, maar niet dat der woorden, waardoor die voorwerpen worden aangeduid, als: *zijne majesteit gaf te kennen, dat hij verlangde enz. Hare majesteit vertrok twee uren na dat zij aangekomen was. Het meisje liet het kind vallen, dat zij op den den arm droeg. Demin (Cupido) lachte, toen hij zijnen pijl haat.*

afgeschoten. De woorden zelve intusfchen behouden altijd het hun eigene geslacht, als: *de pijlen der min*, niet *van den min* of *des mins*; *de wagen van de (der) zon*, naar de heidensche fabelleer als een god voorgesteld, zegt men: *hij ment, beklimt zijnen wagen*, enz.

§ 351. Men verwacht dikwijls het wederkeurig voornaamwoord *zich* met *hem*, *hen*, en *haar*. Men moet *zich* gebruiken, als de werking tot den werker terugkeert, en *hem*, *hen* en *haar*, wanneer de werking overgaat op een ander, als: *hij gaat zich* of *zich zelve* *te buiten* en niet *hem*. *Hij eigende het zich niet toe*, maar *wenschte dat het hem gegeven wierde*. *Zij was op hem verliefd* en *waande hem op zich verliefd te zijn*: hier moet *haar* staan, als zij zich zelve bedoelt. *Zich* voor *elkanderen* is geheel verkeerd, als: *zij omhelsden zich*.

§ 352. Wanneer het voornaamwoord van den derden persoon niet tot den persoon, die het hoofdonderwerp der rede is, maar tot eenigen anderen voorafgaanden persoon betrekkelijk is, zoo moet hetzelfde duidelijkheidshalve met de voornaamwoorden *deze*, *die*, of *dezelve* verwisfeld worden, als: *de veldheer was in den slag gewond, en toen hij door den wondheeler verbonden zou worden, kreeg de z e (dezelve) eenen kogel door het hoofd.* — *Naauwelijks had men den generaal N dezen post toevertrouwd, of de maarschalk ver-*

nam, dat de vijand hem wilde aangrijpen, beter met eenige verandering: de maarschalk vernam, dat de vijand den post, die men slechts even den generaal N aanvertrouwd had, wilde aangrijpen.

§ 353. Dit is ook toepasselijk op de bezittelijke voornaamwoorden *zijn, haar* en de bepaling van *dezelve* met *van*, als: *mijn vriend schrijft aan zijnen broeder, dat hij des zelfs zoon (den zoon des broeders) heeft gesproken. Zijn en zoon* zou beteekenen *de zoon mijns vriends. De goedheid, welke de vorst dezen man bewees, strekte tot des zelfs (des mans) ongeluk.* Gaat met het opvolgen van dezen regel hardheid en eentoonigheid, en met het niet opvolgen van denzelven geene dubbelzinnigheid gepaard, zoo moet men aan het laatste de voorkeur geven, als: *Willem meldt zijnen vriend, dat hij aan zijn verzoek voldaan heeft.*

§ 354. Als in een voorstel, behalve het onderwerp, nog twee zelfstandige naamwoorden gevonden worden, en deze beide door voornaamwoorden uitgedrukt zijn, zoo neemt men voor datgene, hetwelk als nieuw onderwerp voorkomt *deze*, en voor het andere *dezelve*, als: *de heer nam zijnen knecht het geld weder af; dewijl deze hem hetzelve ontstolen had; of, dewijl die hem door denzelyen ontstolen was.*

§ 355. In plaats van de bepaling met *van* voor zich een bezittelijk voornaamwoord te bezit-

gen, is strijdig met den aard der taal, b. v. *mijn vader zijn broeder, mijne moeder hare zuster*, voor *mijns vaders broeder, mijner moeder zuster*, voor welk laatste meestal de mannelijke uitgang gebruikt wordt, als: *mijns moeders zuster, zijns zusters zoon*.

§ 356. Achter de werkwoorden *zijn, blijven*, enz. worden de bezittelijke voornaamwoorden ook, even als de bijvoegelijke naamwoorden, onverbogen gebruikt, als: *de bezitting is mijn, het goed blijft uw*. Ook vooraan: *zijn is de erfenis; uw is het rijk*.

§ 357. Omtrent de vragende voornaamwoorden is aan te merken, dat in hetzelfde geval en met dezelfde voorzetsels moet geantwoord worden, waarin en waarmede gevraagd wordt, als: *wien behoort dit boek? Mij. Wie heeft dit gezegd? Ik. Van wien spreekt men? Van hem*. Wijders dat, in plaats van de vragende voornaamwoorden, van zaken dikwijls *waar* gebezigd wordt, als: *waarvan* (van welke zaak) *spreekt gij? Waarover* (over welke zaak) *hebt gij geschil?*

§ 358. Bij de aanwijzende voornaamwoorden wachte men zich voor het overtollige gebruik van het voornaamwoord *die, dat*, als: *mijn broeder, die heeft het gezegd*, voor *mijn broeder heeft het gezegd*. Somwijlen echter, wanneer op den genoemden persoon eene breedere omschrijving volgt, is het gebruik van het voornaam-

woord tot bevordering van den nadruk dienftig, als: *de onwaardige, wien ik het leven gered, wien ik zoo vele weldaden bewezen heb, die is mijn verrader geworden.*

§. 359. Door *deze* duidt men iets, dat nabij en tegenwoordig is, door *gene* iets, dat meer afgelegen is, aan, als: *aan deze en gene zijde der rivier.* Ook met betrekking tot een zelfstandig naamwoord, als: *leg u op deugd en kloekmoedigheid toe; want deze* (de kloekmoedigheid) *leert de ongevallen bestrijden, gene* (de deugd) *dezelve overwinnen.* Van drie zaken sprekende, welke van elkander af liggen, zegt men van de naaste *deze*, van de middelste *die*, en van de verst afgelegene, *gene*, als: *ik zat in deze kamer, zij in die en hij in gene.* Voor *deze* en *die* kan men, doch alleen van zaken, ook *hier* en *daar* gebruiken, als: *er is hiervan* (van deze zaak) *veel gesproken. Ik sta daaraan* (aan die zaak) *geen geloof.*

§ 360. Het onzijdige *dit* wordt voor het werkwoord *zijn* gebruikt, ook wanneer daarop een zelfstandig naamwoord van het mannelijk of vrouwelijk geslacht, in het meervoud volgt, als: *dit* (niet deze) *is zijne geliefdste bezigheid; dit* (niet deze) *zijn de nuttigste oefeningen.* Het voornaamwoord moet ook niet achter het werkwoord geplaatst worden, als: *de zaak is deze; mijn vermaak is dit,* voor, *dit is de zaak; dit is mijn vermaak.*

L

§ 261. *Degene, hetgene* betoekenen hetzelfde als *die, dat*. Men gebruikt nimmer *hetgene*, wanneer men de personen of zaken, op welke het betrekking heeft, herhalen en noemen kan, in dat geval gebruikt men *hetwelk*, als: *het besluit, hetwelk (welk besluit) ik zal nemen*, en niet *het besluit, hetgene*, enz. Intusschen is *hetgene* of *hetgeen*, voor *hetgene, dat*, reeds door het gebruik gewettigd, als: *hetgeen ik u zeg is waarheid*.

§ 362. *Dezelve, hetzelfde* bezigt men, wanneer men in derzelver plaats *die* of *dat* kan stellen; *dezelfde, hetzelfde*, wanneer men in derzelver plaats *eigen* of *gelijk* kan gebruiken; *hetzelfde* kan ook niet onverschillig worden verwisseld, als: *de som is groot, hoe zal ik dezelve (die) betalen? Het is mij hetzelfde (onverschillig), of gij mij met dezelfde (de eigene) munt betaalt*. Tot meerder nadruk voegt men somtijds *even* of *juist* bij *dezelfde* of *hetzelfde*, als: *het is even (juist) dezelfde man, dien wij gisteren spraken*.

§ 363. De betrekkelijke voornaamwoorden komen met het voorwerp, waarop zij betrekking hebben, in geslacht en getal overeen, maar hangen met opzigt tot hun geval van de beheersching af, als: *het boek, dat ik gekocht heb, is fraai. Hij is een man, wiens goed karakter aan elk bekend is. Het is de vrouw, van welke ik u gesproken heb*. Heeft het voornaamwoord

op twee of meer zelfstandige naamwoorden betrekking, dan staat het in het meervoudig getal, als: *de achting en het genoegen, welke hij daar genoot, niet hetwelk.* Wordt eene uitdrukking naar eene geheele rede teruggevoerd, dan wordt het betrekkelijk voornaamwoord in het onzijdige geslacht gebezigd, als: *hij heeft mij nog niet betaald, hetwelk ik wel verwacht had.* In een enkel geval wordt het zelfstandig naamwoord herhaald; wanneer namelijk dit laatste te verre van het eerste verwijderd is, om de betrekking duidelijk te maken, als: *de onderwijzer had den leerlingen eene taak opgegeven, die zij gedurende den tijd, dat de school zoude sijnfaan, moesten afwerken; welke taak zij bij hunne terugkomst allen afge maakt medebragten.*

§ 364. *Die* wordt in den eersten naamval gemeenlijk achter de persoonlijke voornaamwoorden gebruikt, als: *ik, die u bemin. Hem, die mijn vriend wil zijn, zij dit bekend.* In de overige naamvallen bezigt men liefst *wie* of *welke*; als: *hij, wien ik mijn geluk te danken heb. Zij, welke de fortuin gunstig geweest is, kennen mij.*

§ 365. *Wie, die, wat, dat* en *hetwelk* hebben dikwijls betrekking, niet op het voorgaande, maar op het volgende: *wie* of *die* (hij, wie of die) *gelukkig wil loven, betrachtes de deugd. Wat* of *dat* (al het welk, het stuk dat) *gij doet, doe het wel. Hetwelk* (het woord, hetwelk) *gij zegt, is waar.*

§ 366. Men gebruikte in de bepaling van het opzijdige, met weglating van het voorzetsel *van*, nimmer *wiens* of *wier* in plaats van *welks*, ten zij het naamwoord, waarop het betrekking heeft kenbaar eenen mannelijken of vrouwelijken persoon aanduide. Zoo zegge men: *het gebouw, welks* (niet *wiens*) *grondvesten nog sterk zijn. Het kind, welks* (niet *wiens* of *wier*) *naarstigheid enz.* maar men zegt: *het meisje, wier deugd gij bewondert.* Even als bij de vragende voornaamwoorden, wordt voor *welke* ook dikwerf *waas* gebezigd, wanneer men namelijk van zaken spreekt, als: *de pen, waarmede ik schrijf, enz.*

E. Werkwoorden.

1. Wijzen der werkwoorden.

§ 367. De onbepaalde wijzen der werkwoorden, als zelfstandige naamwoorden met of zonder lidwoord gebezigd, zijn gewoonlijk nadrankelijker, en aan het denkbeeld van werking meer verknocht, dan de zelfstandige naamwoorden, die met dezelve overeenkomen, als: *ik ben moede van het wandelen*, krachtiger dan *van de wandeling*, enz. De tegenwoordige deelwoorden kunnen hetzelfde geval bij zich hebben als de werkwoorden, waarvan zij afgeleid zijn, als: *de zich zelve behagende dwaas.*

§ 368. De verledene deelwoorden worden samenvallen in eenen bedrijvenden zin gebezigd,

als: *de ingrebede ziekte*, dat is, die zich inbeeldt ziek te zijn; desgelijks: *een eer- en pligtvergeten mensch*; *een bediende*; *viigedende soldaten*, enz.

§ 369. Soms wordt een deelwoord met een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord vereenigd, en staat op zich zelf, als buiten verband tot de verdere rede, b. v. *de oorlog verklaard zijnde*, *trok het leger over de grenzen*. Men vermijde echter deze spreekwijze zoo veel mogelijk, en bediene zich liever van eene omschrijving, als *na dat de oorlog verklaard was*, enz.

§ 370. De aantoonende wijze wordt gebruikt om iets stelligs en zekers, de bijvoegende daarentegen, om iets twijfelachtigs en onzekers, als een wenschy, of oogmerk, eenige hoop, vreeze of iets dergelijks uit te drukken. Alzoo zegt men: *ik geloof dat hij vertrokken is. Wanneer hij wist, dat ik van hem sprak. Ik wenschte te weten, wat hij mij to zeggen heeft. Dat hij leve. Ik twijfel of hij mijn vriend zij. Ik vrees, dat hij zich vergist. Ik vrees, dat hij van die ziekte niet opkome.* Hieruit ziet men dat het niet op de voegwoorden *dat*, enz., maar op de zekerheid of onzekerheid der gedachten aankomt. Uit dien hoofde zijn er voegwoorden, die altijd de aantoonende wijze achter zich hebben; terwijl andere altijd de bijvoegende verelshen. Tot de eerste behooren *want*, *omdat*,

dewijl, naardien, zoodat en vele anderen, welke bij geene onzekere voorstellen passen; als: omdat Willem een naarsig leerling is, wordt hij beloofd. Tot de laatste soort behooren opdat, ten einde, mits, ten zij, waarvan de twee eerste een oogmerk, de beide laatste eene voorwaarde aanduiden, en die dus alleen een voorstel meer of min onzeker laten, als: ik zal hem vergiffenis schenken, mits hij zich betere.

§ 371. De gebiedende wijze wordt ook gebezigd om op te wekken, te vermanen en te verzoeken of te smeeken, als: *volg den raad uwer ouders, en gij zult gelukkig worden, enz.* Ook bedient men zich van deze wijze om een mogelijk geval verkort uit te drukken, als: *wees zonder vriend, hoeveel verliest uw leven.*

2. Tijden der werkwoorden.

§ 372. Dikwerf worden, om aan de voorstelling meer levendigheid te geven, de tijden met elkander verwisfeld, b. v. de verledene en toekomstige met den tegenwoordigen tijd, als: *volgt mij! roept de veldheer. Ik ga vooraan en geleid u zeker. God is met ons en wij behalen de overwinning.*

§ 373. In den hoogerem stijl mag men den eersten betrekkelijk verledenen tijd ook voor den volstrekt verledenen tijd plaatsen, als: *daar is het prachtige gedenkteekent, hetwelk dankbare tijdge-*

nooten voor den edelen man oprigten, in plaats van opgerigt hebben.

§ 374. Nog is aan te merken, dat eene rede in denzelfden tijd moet worden voortgezet, waarin zij begonnen is, als: *ik gaf den ongelukkigen alles, wat ik bij mij had.* Om die reden moet ook het antwoord op eene vraag in denzelfden tijd van de vraag staan, als: *hebt gij uwen vriend binnen kort ook gezien? Ja, ik heb hem gisteren bezocht.*

3. Personen.

§ 375. Het is strijdig met den aard onzer taal, het persoonlijk voornaamwoord weg te laten, als: *hebbe uwen brief wel ontvangen; verklaar bij dezen, enz.* voor *ik heb, ik verklaar, enz.* In de gebiedende wijze nogtans, waar de aangesprokene of tweede persoon reeds genoeg bepaald is, wordt het voornaamwoord weggelaten, ten zij deszelfs plaatsing nadrukshalve noodzakelijk worde, als: *zoo uw broeder mij niet kan bijstaan, help gij mij dan.*

§ 376. Wanneer twee of meer werkwoorden tot denzelfden persoon behooren, wordt deze slechts eens genoemd, als: *hij kwam, bezag de stad, verwonderde zich over hare schoone ligging en vertrok weder.* Eene uitzondering echter wordt te dezen aanzien gemaakt, wanneer het werkwoord het persoonlijk voornaamwoord voorafgaat, als: *handelt gij tegen mijne waarschu-*

wing, en stort gij dus u zelven in het ongeluk, zoo moet gij op mijne hulp niet rekenen.

§ 377. Wanneer één naamwoord en een werkwoord eene zaak in haar geheel voorstellen, dan behoeft bij hare nadere beschrijving noch het naamwoord, noch het werkwoord herhaald te worden, als: *beide leerlingen muntten elk in een bijzonder vak uit, de een in de wiskunde en de andere in het teekenen.*

§ 378. Dikwijls wordt ook een werkwoord, hetwelk op twee personen betrekking heeft, bij den laatste verzwegen, als: *deze verkiest den zeedienst, gene den landdienst.*

4. Getallen.

§ 379. De werkwoorden staan altijd in hetzelfde getal als de personen of zaken, waartoe zij betrekking hebben, als: *de hond blaft; de vogels zingen.* Wanneer een werkwoord tot twee of meer voorafgaande onderwerpen, die in het enkelvoud staan, betrekking heeft, zoo meet hetzelfde in het meervoud gesteld worden, als: *heldermoed en menschlievendheid waren in hem vereenigd.* Maar wanneer het werkwoord voorafgaat, zoo kan hetzelfde, hoezeer ook tot onderscheidene zelfs meervoudige onderwerpen behoorende, nogtans in het enkelvoud staan, indien slechts het naastvolgend onderwerp enkelvoudig is; als: *er was in huis slechts een bed, eene*

tafel en drie stoelen. Ook in de rekenkunst staat achter de getallen, die een meervoud uitdrukken, doorgaans een werkwoord in het enkelvoud; waarschijnlijk omdat er een enkelvoudig naamwoord onder verstaan wordt, als: *zes en drie is negen* (de som van zes en drie is negen); *tweemaal vijf is tien* (het vermenigvuldigde van twee maal vijf is tien).

§ 380. Het meervoud is verder noodzakelijk, wanneer het enkelvoudig onderwerp, door de bijvoeging van verschillende hoedanigheidswoorden, inderdaad twee onderscheidene onderwerpen aanduidt, als: *de ware en valsche godsdienstijver verschillen hemelsbreedte in hunne uitwerkselen.* Ook is hierbij eene oude en fraaije spreekwijs te vermelden, die echter spaarzaam en alleen in den deftigen stijl te gebruiken is, namelijk: *daar is er, die zeggen, voor daar zijn er, enz.*

5. Gebruik der hulpwoorden,

§ 381. Wanneer twee of meer werkwoorden in dezelfde betrekking bijeenkomen, wordt het hulpwoord, dat zij met elkander gemeen hebben, slechts eens geplaatst, als: *het zijn dingen, welke ik noch gezien, noch gehoord, noch gelezen heb.*

§ 382. Men vermijde de ongepaste verdubbeling van het woord *hebben* als: *gij hebt het mij beloofd gehad.* Desgelijks met de woorden

zijn en worden, als: *mij is verhaald geworden*, voor, *mij is verhaald*. Echter behoort hiertoe niet het geval, wanneer *hebben* in eenen anderen zin gebruikt wordt, als: *ik heb lang geld liggen gehad*. *Hij heeft gisteren veel te werken gehad*.

6. *Verbinding van het eene werkwoord met het anders.*

§ 383. De verbinding van twee werkwoorden, van welke het eene ter nadere bepaling van het andere dient, geschiedt door het nader bepalend werkwoord in de onbepaalde wijze met of zonder *te* achter het eerste te plaatsen.

§ 384. Met de onbepaalde wijze zonder *te* worden verbonden *durven*, *kunnen*, *laten*, *moe-ten*, *mogen*, *willen*, *zullen*, als: *ik durf dat niet op mij nemen*, enz. Verder *heten* (in de beteekenis van *noemen*), *helpen*, *hooren*, *leeren*, *noemen*, *voelen*, *zien*, *blijven*, *gaan*, *komen*, *vin-den*.

§ 385. Daar onze werkwoorden geenen eigenen lijdenden vorm hebben, maar dezen alleen door middel van hulpwoorden verkrijgen, zoo wordt de onbepaalde wijze, zoo wel in eenen lijdenden als bedrijvenden zin bij ons gebezigd. Dus kan: *ik zie hem slaan*; *ik hoor hem roepen*, zoo wel beteekenen: *ik zie, dat hij slaat*; *ik hoor, dat hij roept*: als: *ik zie, dat hij gesla-*

gen; ik hoor, dat hij geroepen wordt. Hieruit zou somwijlen dubbelzinnigheid kunnen geboren worden, welke men door omfchrijving, of op eenige andere geschikte wijze, moet trachten te ontwijken.

§ 386. Achter andere werkwoorden volgt de onbepaalde wijze met *te*, zoo dikwerf de betekenis van het eerste werkwoord slechts eene strekking of toenadering heeft tot die van het volgende. Derhalve komt het achter *begeeren, verlangen, wenschen, hopen, denken* (voornemens zijn), *trachten, zien* (trachten), *pogen; bereid, gezind, genegen, verplicht zijn; bevelen en gelasten, heten, gebieden, verbieden, enz.* Ook achter *zijn, vallen, hebben en staan*, om eene mogelijkheid of noodzakelijkheid uit te drukken, als: *hij is daar altijd te vinden*, d. i. hij kan daar altijd gevonden worden; *ons staat nog veel te duchten*, d. i. wij moeten nog veel duchten. Desgelijks achter het voorzetsel *zonder*, als: *hij vertrok zonder te groeten*; echter zegt men: *hij ging zonder eten naar bed*. Eindelijk wordt ook de onbepaalde wijze met *te* gebruikt, wanneer dezelve het onderwerp der rede uitmaakt, als: *het behago u mij te hooren; het is mijn pligt u te gehoorzamen*, of ook: *u te gehoorzamen is mijn pligt*. Ten einde het oogmerk of de beweegreden der handelingen nader te doen blijken, wordt het woordje *om* daarbij gevoegd, als: *ik kwam om u te spreken*.

§ 387. Die werkwoorden, welke de onbepaalde wijze zonder *te* achter zich ontvangen, hebben in den volstrekt verl. en tweeden betrekkelijk verl. tijd de onbepaalde wijze achter het hulpwoord, als: *ik heb hem zien wandelen*, enz. Die werkwoorden daarentegen, welke de onbepaalde wijze met *te* achter zich ontvangen, behouden in de genoemde tijden de gewone wijze van vervoeging, als: *men heeft mij belast, bevelen, u dit ter hand te stellen*, enz.

§ 388. Op dezen regel zijn eenige uitzonderingen, als: *komen voor gebeuren*, b. v. *hij is komen te overlijden*; *behooren*, als: *ik had dat niet behooren te doen*; *weten*, als: *ik heb mij uit die zwaarigheid weten te redden*; ook *somwijlen trachten, pogen, zoeken*. Opmerkelijk is verder nog de afwijking, welke in de werkwoorden *staan, liggen, zitten* plaats heeft. Hier toch zegt men in de beide eerste tijden: *ik sta of stond te wachten; hij ligt of lag te slapen; ik zit of zat te schrijven*; terwijl men daarentegen in den volstrekten en tweeden betrekkelijk verleden tijd zegt: *ik heb of had staan wachten. Hij heeft of had liggen slapen. Ik heb of had zitten schrijven*.

7. *Verbinding van een werkwoord met een zelfstandig naamwoord.*

§ 389. Een zelfstandig naamwoord kan op tweederlei wijze met een werkwoord verbonden

worden, te weten: als het beheerschende of als het beheerschte deel. Het eerste heeft plaats, wanneer het naamwoord als bedrijvend, lijdend, aangesproken onderwerp, of als gezegde voorkomt, als: *Hendrik saakt, De vlijtige leerlingen worden geacht, enz.* Het werkwoord schikt zich alsdan in getal en persoon naar het zelfstandig naamwoord. Ter aanduiding van de tweede betrekking bedient men zich van den verbogenen naam, of ook, waar deze aanduiding te kort schiet, van voorzetsels, als: *de veldheer preekt den krijgsmannens wegens zijnen betoonde moed.*

§ 390. Alle bedrijvende werkwoorden vorderen het voorwerp der handeling in het tweede geval, als: *de held veracht den dood.* Dit geval alleen wordt bij den lijdenden vorm met het eerste verwisseld, als: *de dood wordt veracht door den held.*

§ 391. Wanneer een naamwoord door een bedrijvend werkwoord in het derde geval, met of zonder weglating van het voorzetsel aan geplaatst wordt, moet hetzelfde in den lijdenden vorm ook op dezelfde wijze voorkomen, als: *men verzoekt, berigtte mij. Hij leerde den jongeling de aardrijkskunde. Deshalve in den lijdenden, mij werd verzocht, berigt. Den jongeling werd door hem de aardrijkskunde geleerd. Insgelijks: den heer wordt verzocht, berigt, gelast. Mij is verzocht, nu dit te zeggen.*

§ 392. De wederkeerige werkwoorden hebben natuurlijk achter zich het voornaamwoord in het 2^e geval des persoons, op wien hunne werking overgaat, als: *ik bezin mij. Hij schaamt zich.* Hetzelfde geval staat bij vele onpersoonlijke werkwoorden, welke eene bedrijvende beteekenis hebben, als: *het byscreemt mij. Het berouwt hen.* Ook onzijdige werkwoorden kunnen somwijlen het 2^e geval achter zich verkrijgen, wanneer zij een bedrijf aanduiden, hetwelk onmiddellijk op een ander voorwerp overgaat, of ook tot den handelenden persoon terugkeert, als: *bloed zweeten. Eenen geweldigen dood sterven. Den langsten weg gaan.* Hetzelfde geldt omtrent onpersoonlijke werkwoorden, als: *het sneeuwt groote vlokken.*

§ 393. Het 2^e geval volgt ook altijd op het hulpwoord *laten*, wanneer hetzelfde gebruikt wordt, om eene opwekking, een bevel of verzoek nit te drukken, als: *laat mij, ons, hen vertrekken.*

§ 394. Eindelijk wordt ook de bepaling van den tijd, alsmede de lengte, breedte, hoogte, zwaarte, waarde en prijs der dingen door 2^e gevallen aangeduid, als: *hij keerde den derden dag na zijn vertrek terug. Ik heb den ganzen nacht gewerkt. Hij is eenen duim gegroeid. Het weegt een pond. Het linnen is eens el breed. Het kost eenen gulden.* Deze 2^e gevallen schijnen te worden veroorzaakt door

de verzwijging van eenige voorzetsels of andere woorden, als: *hij keerde op den derden dag terug. Hij is de lengte van eenen duim gegroeid. Het weegt het gewigt van een pond. Het koit de waarde van eenen gulden.*

§ 395. Sommige bedrijvende werkwoorden hebben twee 2^e gevallen bij zich, als: *ik noem, heet hem mijnen vriend*, en bij derzelver verandering in den lijdenden vorm ook twee 1ste gevallen, als: *hij wordt de brave Hendrik genoemd.*

§ 396. Van een uitgestrekt gebruik is, bij bepalingen van gezegden, het weglaten der voorzetsels *van, aan, enz.*, als: *deze boeken behooren hun, voor aan hen. Hij heeft mij veel beloofd, voor aan mij. Iemand iets geven, ontnemen, bevelen, toezeggen, enz., voor aan iemand.* Voorts *zijner gedenken voor aan hem, Zich eener zaak schamen voor over eene zaak, enz.* Deze laatste zegswijzen, en eenige weinige andere, zijn echter alleen in den verhevenen stijl gebruikelijk.

F. Deelwoorden.

§ 397. De deelwoorden worden ook met de werkwoorden verbonden, als wanneer de eerste op de wijze van bijwoorden onverbogen blijven, als: *ik zag mijnen vriend stervende. De boeken lagen verspreid in de kamer. Hij kwam*

te paard gereden. Men zag de droefheid op zijn gelaat gteekend. Alle hoop ging verloren. Ik wil mijnen last volvoerd hebben. Ik wil het kind niet bedorven hebben.

G. Bijwoorden.

§ 398. Soms kan het onzeker zijn, of een woord als bijwoord of als bijvoegelijk naamwoord moet worden aangemerkt. Alzoo kan de uitdrukking: *hij beschrijft hem eenvoudig*, even zeer beteekenen: *hij beschrijft hem op eene eenvoudige wijze*, als ook: *hij beschrijft hem als iemand, die eenvoudig is*. Wordt nu dit laatste bedoeld, zoo moet men de dubbelzinnigheid door eene nadere verklaring ontwijken: als: *hij beschrijft hem als eenvoudig*, of *als eenen eenvoudigen man*.

§ 399. De bijwoorden moeten altijd onmiddellijk bij en doorgaans voor het woord geplaatst worden, waarbij hunne werking vereischt wordt; dewijl door verplaatsing des bijwoords dikwijls een geheel andere zin geboren wordt. Zoo beteekent het zeggen: *het is mij niet geoorloofd te gaan*, geheel iets anders dan: *het is mij geoorloofd niet te gaan*.

§ 400. Om te ontkennen bezige men nimmer het woordje *niet* bij een werkwoord, waarin reeds eene ontkenning ligt opgesloten, als: *hij ontkennde, dat niet gedaan te hebben*, voor *hij ontkende*.

dit gedaan te hebben; zelfs wanneer de ontkenning niet zoo duidelijk is, als: wacht u het niet te zeggen, voor wacht u het te zeggen.

H. Voorzetsfels.

§ 401. Wanneer onderscheidene zelfstandige naamwoorden hetzelfde voorzetsfel bij zich hebben, is het doorgaands voldoende, dit slechts eenmaal te bezigen, als: *door geboorte, opvoeding en pligt is mijn hart aan u gehecht.* Somwijlen echter wordt het voorstel nadrukshalve herhaald, als: *door list, door verraad, door geweld u zelven verheven hebbende, hebt gij uwen val dubbel verdiend.* Ook is de herhaling meestal noodzakelijk, zoo dikwerf twee zelfstandige naamwoorden, door tusfchenkomst van eenig voegwoord, van elkander gescheiden worden, als: *hij is noch met zachtheid, noch met hardheid te regeren. Het is deels door uwe, deels door mijne hand geschied.*

§ 402. De onmiddellijke bijeenplaatsing van twee voorzetsfels brengt altijd eenige hardheid en onduidelijkheid voort, en moet uit dien hoofde vermijd worden, als: *door met zwaarden gewapende mannen werd hij aangegrepen.* Beter: *door mannen, die met zwaarden gewapend waren, werd hij aangegrepen.*

I. Voegwoorden.

§ 403. De zelfstandige naamwoorden, tus-

M

schen welke de verbindende en uitsluitende voegwoorden geplaatst worden, komen altijd in geval, doch niet in geslacht en getal overeen, als: *dat is hem en ons gebeurd; ik heb noch hem noch haar gezien; jongen, zoo wel als ouden, moeten sterven.*

K. Tusschenwerpfels.

§ 404. De tusschenwerpfels, als geene klare voorstellingen, maar alleen gewaarwordingen aanduidende, zijn eigenlijk voor geene verbinding met andere woorden vatbaar, en kunnen gevolgelijk nietsbeheerschen; nochtans hebben zij somtijds woorden in onderscheidene naamvallen achter zich, doch alleen door de betrekking, waarin men zich de personen of zaken voorstelt, als: *helaas, ik ongelukkige! wee den rampzaligen!* enz. Zij kunnen aan het begin, in het midden en aan het einde eener uitdrukking geplaatst worden.

II. ORDE, WAARIN DE WOORDEN IN EENE REDE OP ELKANDER MOETEN VOLGEN.

A. Schikking der woorden in het algemeen.

§ 405. Het beginsel, hetwelk bij de woordschikking in het algemeen, en bij de nederlandsche in het bijzonder, ten grondslag ligt, is, gelijk te voren reeds werd aangemerkt, de natuurlijke

opvolging der denkbeelden, welke daarin bestaat, dat men gedurig van het minder tot het meer bepaalde overgaat, zoo dat de rede eene ware opklimming is. Het is hier de plaats, om kortelijk te ontvouwen, op wat wijze dit grondbeginsel in de nederlandsche taal in bijzonderheden wordt toegepast.

§ 406. De natuurlijke woordschikking vordert, dat het onderwerp der rede, met alles wat daartoe behoort, voorafga, en daarop het werkwoord met deszelfs bepalingen volge, als: *de wijze volgt de voorschriften der deugd.*

§ 407. Deze regel is niet zoo volstrekt en algemeen, of men mag daarvan ook bij de eenvoudigste woordschikking somwijlen afwijken, wanneer namelijk het onderwerp, met deszelfs omschrijving door een betrekkelijk voornaamwoord, merkelijk langer is dan het gezegde, als: *dat leven is lang, hetwelk het groote doel des levens bereikt.*

§ 408. De woorden, welke ter nadere bepaling van het onderwerp of het gezegde dienen, komen in het algemeen voor het zelfstandig naamwoord, waartoe zij behooren, als: *alle deze uwe zes schoone paarden; eene zacht ruischende beek, het algemeen aangenomen gebruik; in deze mijne treurige omstandigheden; verbazend groot; tot alles bekwaam; des konings wil; Vondels gedichten; tot weldoen geneigd; door de stad wandelen;*

echter komen de woorden, welke ter verklaring dienen, ook veeltijds achter de verklaarde, als: *Amsterdam, de hoofdstad der Nederlanden; de wil des konings; liefde tot de deugd; gedichten van Vondel.*

§ 409. Een vervoegd werkwoord ontvangt, in de eenvoudigste of verhalende woordorde, hetgene tot nadere verklaring van hetzelfde dient achter zich, als: *het meisje zingt dat lied fraai; de deugd maakt den mensch gelukkig.* Hier komen *fraai* en *gelukkig*, tot verklaring dienende, achteraan. *Het meisje heeft dat lied fraai gezongen; zij zal dat lied fraai zingen.* Hier zijn *gezongen* en *zingen* woorden zonder verbuiging, welke even als bijwoorden de laatste plaats innemen; omdat zij den zin van de eigenlijke werkwoorden heeft en *zal* het meest bepalen.

§ 410. Wanneer een vervoegd werkwoord het 2^e. en 3^e. geval achter zich heeft, staat gemeenlijk dat des perfoons of het derde met weglating van *aan* voor dat der zaak of het tweede, als: *hij gaf den leerling eene belooning;* echter is het niet zelden onverschillig welk geval men vooraan plaatse, vooral bij het gebruik van voorzetsels; somwijlen zelfs moet het tweede geval voor het derde gaan, als: *hier hebt gij een boek, geef dat uwen broeder,* waar *dit*, zoo om zijne korthed als zijne betrekking tot het voorgaande, de eerste plaats moet innemen. Hetzelfde

heeft plaats in het volgende zeggen: *openbaar uwe geheimen alleen uwen vrienden.*

§ 411. Als een vervoegd werkwoord twee tweede gevallen bij zich heeft, staat dat, hetwelk het eigenlijke voorwerp beteekent voor het andere, als: *hij noemt den zoon eenen verrader.* Wanneer eenig geval nader omschreven wordt, zoo vordert de duidelijkheid, dat deze omschrijving terstond achter dat geval kome, als *prins Maurits won den slag bij Nieuwpoort. Willem toonde zijn huis in de stad aan eenen vreemdeling, dien hij nooit gezien had.*

§ 412. Wordt het werkwoord buiten de woorden, die het onmiddellijk beheerscht, nog door een zelfstandig naamwoord met zijn voorzetsel nader bepaald, zoo staan deze laatste gewoonlijk achter de eerste, als: *die voorstelling maakte eenen diepen indruk op onze gemoederen.* Zijn dit bepalingen van tijd, plaats of iets dergelijks, zoo worden zij dikwerf vooraan geplaatst, als: *dit maakte in die oogenblikken eenen diepen indruk;* doch wanneer het beheerschte woord een voornaamwoord bij zich heeft, zoo gaat het gemeenlijk voor, als: *ik trof deze oude vrienden in de schuit aan.*

§ 413. Heeft een werkwoord verscheidene bepalingen bij zich, zoo staan dezelve in die orde, dat eene minder scherpe telkens eene meerder scherpe bepaling voorafgaat, en die woorden het laatst

gesteld worden, welke onmiddellijk tot dat werkwoord zelf behooren. Bepalingen van tijd en plaats gaan hierbij voor alle overige, en wel die van den tijd voor die der plaats, als: *Balthazar Gerardsbragt, in den jare vijftien honderd vier en tachtig, prins Willem den eersten, te Delft, met een pistoolschoot verraderlijk om het leven. Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onschuld, met een onverschrokken gelaat naar de strafplaats. De troepen der verbondene mogendheden trokken, den 31 maart 1814. Parijs zegepralende binnen.* Intuschen mag men van deze volgorde somwijlen afwijken, door eene bepaling, die anders vooraan zou moeten komen, aan het einde te stellen, wanneer zij eene langere omschrijving achter zich heeft, als: *Egmond en Hoorn gingen, uit hoofde van hunne onschuld, naar de strafplaats, met een gelaat, waarop kalmte en zielcrust te lezen waren.*

§ 414. Op dezelfde wijze staan alle bijwoorden achter het vervoege werkwoord en wel in die orde, dat de bijwoorden van tijd en plaats voorafgaan, daarop die van hoedanigheid volgen en laatstelijk datgene, hetwelk eigenlijk tot het werkwoord behoort, als: *het hagelde gisteren alhier verschrikkelijk hard; de wind waait heden alle stof van de straten weg.* Bij werkwoorden, die met afscheidbare voorzetsels

zijn zamengefeld, wordt, blijkens het laatste voorbeeld, in de vervoeging het voorzetsel doorgaans achteraan geplaatst, zoo dat alle bepalingswoorden tussehen hetzelfde en het werkwoord in komen. Hetzelfde heeft plaats met *acht geven*, *acht slaan*, *gehoor geven*, enz. Ook is dit, gelijk wij reeds boven aanmerkten, het geval, bij de vereeniging van een hulpwoord met een deelwoord of ook met de onbepaalde wijze. Echter mag, ja moet men in sommige gevallen van deze woordorde eenigermate afwijken.

§ 415. De onbepaalde wijze komt ook, zoo alleen als met het voorzetsel *te*, bij hare vereeniging met een ander vervoegd werkwoord, gemeenlijk achter aan, als: *ik hoorde hem op den zelfden oogenblik, in eene andere kamer, overluid spreken. Hij zal zijnen onderwijzer in alles getoetgen trachten te geven. Ik hoop hem dadelijk na mijne aankomst te zien.* In een enkel geval nogtans komt de onbepaalde wijze voor het werkwoord, als: *de jongeling heeft veel te leeren gehad; men heeft hem wijn te drinken gegeven.*

§ 416. Er kunnen niet alleen twee, maar in een enkel geval ook drie, onbepaalde wijzen achter een werkwoord komen, als: *ik heb hem die zaak met al mijn vermogen willen helpen uitvoeren.* In het algemeen echter moet men dit, als hard en duister zijnde, zoo veel mogelijk vermijden.

B. *Verhalende, vragende en verbindende woordschikking.*

§ 417. De woordschikking is, ook zonder achtgeving op de afwijkingen, welke nadruksbalve geschieden, en waarvan in het vervolg zal gesproken worden, in onze moedertaal niet altijd dezelfde. Die, van welke wij tot hiertoe spraken, is de eenvoudigste, en wordt gemeenlijk de verhalende genoemd, omdat men zich daarvan veelal in korte en eenvoudige verhalen bedient. Het onderscheidend kenmerk van deze woordschikking is, dat het vervoegde werkwoord onmiddellijk achter het onderwerp komt, en door deszelfs bepalingen gevolgd wordt.

§ 418. De meeste voegwoorden brengen in de voorgestelde woordschikking die verandering te weeg, dat het vervoegde werkwoord aan het einde van den zin geplaatst wordt. Er zijn nogtans eenige, die geene verandering veroorzaken, als: *en, of, want, maar, doch, ook, echter, evenwel, daarom, nogtans, derhalve, gevolgelijk, soch, anders, veelcer, ook, daarenboven, daarentegen, niet alleen, maar ook, wanneer zij niet aan het begin van een voorstel staan, als: ik zou het niet weigeren, maar (doch) het is mij onmogelijk. Ik heb het u echter (evenwel, nogtans) dikwerf genoeg gewaarschuwd. Hij heeft het niet alleen gezegd, maar ook gedaan.*

§ 419. Eene tweede foort van woordschik-

king is de vragende, zoo genoemd, omdat zij voornamelijk bij vragen gebezigd wordt. Deze woordschikking onderscheidt zich daardoor, dat het vervoegde werkwoord bij dezelve voor het onderwerp gesteld wordt, hetwelk daarop doorgaans onmiddellijk volgt, als: *wordt de luiaard geacht? Wanneer vertrekt gij?* Wanneer het onderwerp zelf een vraagwoord is, heeft er niets afwijkends in de woordschikking plaats, als: *wie heeft dit gezegd?*

§ 420. Deze woordschikking heeft ook plaats bij eene opwekking, een bevel of verzoek, door de bijvoegende of gebiedende wijs uitgedrukt, wanneer het onderwerp door een voornaamwoord wordt aangeduid. Desgelijks bij eenen uitroep, en wensch, als deze laatste in den verledenen tijd en zonder voegwoord wordt uitgedrukt; als: *gaan wij spoedig henen*, dat is, *laat ons spoedig henen gaan. Wees gij onze voorspraak. Hadde ik zijnen raad gevolgd.* Ook bij de weglating van een der voegwoorden *indien*, *wanneer*, *schoon* en andere, als: *wilt gij alles bekennen, zoo hebt gij geene straf te duchten*, enz.

§ 421. Eindelijk heeft de vragende woordschikking nog plaats, wanneer eenig bijwoord, of een van die voegwoorden, welke (*) door-

(*) Zie het aangemerkte in § 418.

gaans niet aan het begin eener rede staan of, eene omstandigheid met een voorzetsel, of in het algemeen eenig deel der rede buiten het onderwerp in den aanvang van eenen zin gesteld wordt, als: *mis/schien zult gij hem vinden. In de lente wordt de gansche natuur verjongd. Hem is de prijs te beurt gevallen. Omdat gij het verlangt, zal ik het doen.*

§ 421. De derde en laatste foort van woordschikking, de verbindende genoemd, onderscheidt zich van de beide vorige daardoor, dat het werkwoord, hetwelk bij de verhalende terstond op het onderwerp volgt, en bij de vragende hetzelfde voorafgaat, hier de laatste plaats inneemt. Zij wordt gebruikt in zinsleden, die met andere vereenigd zijn door tusfschenkomst van een voegwoord, betrekkelijk voornaamwoord of eenig ander woord, dat eene betrekking kan aanduiden, b. v. *waar, waarbij, van waar, waarom, wat, hoe,* enz. als: *hij doet het niet, omdat gij het hem verboden hebt. De vriendschap, welke ik u steeds toedraag, gebiedt het mij. Hij schreef mij, waar ik hem spreken kon.*

C. *Omzettingen en andere geoorloofde vrijheden in de woordschikking.*

§ 423. Wij zijn aan de regelen der tot hiertoe voorgedragene woordschikking niet zoo gebonden, of kunnen, ter bevordering van behagelijke

verscheidenheid, duidelijkheid en nadruk der rede, daarvan somtijds afwijken. Tot het laatstgemelde oogmerk zijn inzonderheid de omzettingen dienstig, waarbij eenig ondergeschikt deel der rede, op hetwelk men de opmerksaamheid bij voorkeur wil gevestigd hebben, in de plaats van het onderwerp en dus in den aanvang der rede gesteld wordt. Ter opheldering diene de navolgende gewone woordschikking: *ik ben gisteren met mijnen zoon naar den Haag gereden*, welke, naar mate men de bepalingen *met mijnen zoon*, *gisteren*, *naar den Haag* of *gereden* voor aan plaats, andere hoofdenbeelden verkrijgt.

§ 424. In de plaats van het onderwerp kunnen gesteld worden onbepaalde wijzen, gezegden, voorwerpen en bepalingen van werkwoorden, als: *gruwen derhalve deed dit stuk allen, die eenig gevoel van braafheid hadden. Dikwijls heb ik u gewaarschuwd. Magtig zijn zij, die ons vervolgen. Den naarstigen valt welvaart ten deel. Mijnen besten schat heb ik verloren. Op die wijze kan alles nog te regt komen*, enz.

§ 425. Ook bij de vragswijze voordragt kan somwijlen met vrucht eene afwijking van de gewone woordschikking plaats hebben. Zoo kan men b. v. het zeggen: *zoude ik hem gehoorzamen?* op tweederlei wijze veranderen, als: *ik zoude hem gehoorzamen?* en *hem zoude ik gehoorzamen?* Hierbij heeft men niet zelden vrijheid

om woorden in te laschen, als: *is niet mijne waarschuwning door de uitkomst bevestigd? Wil mij nu deze ook ontrouw worden?* In een enkel geval ook kan het den nadruk bevorderen, dat men, bij vragen of uitroepingen, eerst het onderwerp voorstelle en daarop de vraag of den uitroep doe volgen, b. v. *ook de beste vreugde des levens, hoe spoedig, helaas, gaat zij voorbij!* Geheele zinsleden kunnen ook omgezet worden, als: *waarom hij dit gedaan heeft, begrijp ik niet. Dat u dit kwalijk bekomen zou, heb ik u wel voorspeld.*

§ 426. De nadruk kan ook dikwerf bevorderd worden door eenig denkbeeld, dat bijzonder gewigt heeft, aan het einde van den volzin te plaatsen, als: *wie kan deze jammeren overdenken, zonder beroernis van weemoedigheid. Vele menschen willen liever, dat men hen vleije met zoete woorden, dan dat zij vernemen het juiste oordeel der wereld.* In deze voorbeelden wordt afgeweken van den doorgaanden regel, volgens welken de onbepaalde wijze den volzin fluit.

§ 427. Men moet zich wachten van door omzettingen der tale geweld aan te doen, of de duidelijkheid te benadeelen. Dit laatste heeft voornamelijk plaats, wanneer het tweede geval daardoor onzeker wordt, als: *eens beweent uw graf de liefde, voor de liefde beweent eens uw graf.*

Zoo ook: *ligzinnige harten verrassen de verleidingen*, voor *de verleidingen verrassen ligzinnige harten*.

D. *Voornaamste gebreken in de schikking der woorden.*

§ 428. Een der grootste gebreken in de schikking der woorden bestaat hierin, dat men aan de bepalingen in den zin eene verkeerde plaats geeft. In eenen zin kunnen de bepalingen doorgaans tot verscheidene woorden betrekking hebben, weshalve het ligtelijk kan gebeuren, dat door eene verkeerde plaatsing van dezelve de zin duister en onzeker wordt, of ook een geheel andere zin ontstaat dan de bedoelde. Uit de volgende voorbeelden kan blijken, dat men in het plaatsen der bijwoorden, enz. met omzigtigheid behoort te werk te gaan: *deze zaak is, voornamelijk ten uwen gevalle, door mijn toedoen zoo geschikt*, en *deze zaak is, voornamelijk door mijn toedoen, ten uwen gevalle zoo geschikt*. *Ik alleen heb hem gezien*, en *ik heb hem alleen gezien*. *Ik althans wil mij daarvoor zoo veel moeite niet geven*,—*ik wil mij daarvoor althans* enz., en *ik wil mij althans daarvoor zoo veel moeite niet geven*. *Ik heb u meer dan anderen begunstigd*, en *ik heb meer dan anderen u begunstigd*. Zoo ook heeft de uitdrukking: *de Romeinen althans kenden de vrijheid zoo goed als*

wij, drierlei beteekenis, naar gelang het woord *althans* achter *Romeinen*, of achter *vrijheid*, of achter *zoo goed* geplaatst wordt.

§ 429. Eene verkeerde plaatsing der betrekkelijke voornaamwoorden *die*, *welke*, enz. kan insgelijks tot duisterheid en onzekerheid aanleiding geven; waarom men niet te veel nauwkeurigheid in dit opzigt gebruiken kan. Zoo wordt de uitdrukking: *het is dwaasheid zich tegen de ongevallen des levens te willen wapenen, door de opeenstapeling van schatten, tegen welke ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen*, beter aldus uitgedrukt: *het is dwaasheid zich, door de opeenstapeling van schatten, te willen wapenen tegen de ongevallen des levens, tegen welke ons niets dan de Voorzienigheid kan beveiligen*.

§ 430. Niet minder duisterheid en verwarring kan het te menigvuldig gebruik der voornaamwoorden *die*, *welke*, *zij*, *hun* enz. veroorzaken, b. v. *de menschen zien met nijdige oogen het goede, hetwelk anderen bezitten, en denken, dat hun roem hen verdonkert, en hunne prijsfelijke hoedanigheden hun in het licht staan; en daarom doen zij al wat zij kunnen om eenen nevel overdezelve te verspreiden, ten einde de glans hunner deugden hen niet verduistere*. Dikwijls blijft ter verbetering in soortgelijke gevallen geen ander middel overig, dan aan den ganschen zin eene andere gedaante te geven, zoodat men de betrek-

kingswoorden niet zoo dikwijls behoeft te gebruiken. Korter en beter zou de voorgaande volzin op deze of dergelijke wijze uit te drukken zijn: *de nijdige zoekt eenen nevel over de deugd van anderen te verspreiden, opdat hij zelf niet door den glans dezer deugd verduisterd worde.* Voorts wachte men zich in het algemeen, om die woorden, welke natuurlijk of door koppelwoorden met elkander vereenigd zijn, door tusschenvoeging van eenig ander woord van elkander te scheiden, als: *weenend stond hij en zuchtend bij het graf van zijnen vriend*, voor, *weenend en zuchtend stond hij* enz. *Van de geheele wereld verlaten, hebt gij mij tot u genomen en verzorgd*, voor, *gij hebt mij, van de geheele wereld verlaten, tot u genomen en verzorgd.* *In diepen rouw gedompeld, zag ik haar bij het graf van haren echtgenoot nederknielen*, voor, *ik zag haar, in diepen rouw gedompeld, bij* enz. *Wij bewonderen eenen held in De Ruiters, even menschlievend als dapper*, voor *wij bewonderen in De Ruiters eenen held, even menschlievend als dapper.*

III. JUISTE ZAMENSTELLING

DER VOLZINNEN: I. AANTAL

A Zamentrekking der volzinnen door bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden.

§ 431. Ter bevordering van kortheid, na

druk en levendigheid van voordragt, kan men dikwijls twee of meer volzinnen, tot eenen volzin zamentrekken. Deze zamentrekking laat de bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden altijd onveranderd, en kan op menigerlei wijze plaats hebben.

1.) Kan een onverbogen bijvoegelijk naamwoord tot zamentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *hoe rampzalig is niet de toestand des zondaars; rampzalig door de wroegingen van een ontrust geweten; nog rampzaliger door zijne bange vooruitzigten; dat is, dezelve is rampzalig, dezelve is nog rampzaliger, enz. Prins Willem I, onsterfelijk door zijne daden, voor die onsterfelijk is, enz. De waarlijk deugdzaam man, warsch van alle ijdele praal, dat is, die warsch is, enz.* Ook om de omschrijving met de voegwoorden *door, dewijl, omdat* en het werkwoord *zijn* te vervangen, als: *te zwak om den vijand aan te tasten, trok de veldheer terug, dat is: dewijl de veldheer te zwak was, enz. Te vreden met eens zegepraal verdiend te hebben, wees hij de eer derzelve van de hand, voor, daar hij te vreden was, enz.*

2.) Kan op gelijke wijze het verleden deelwoord ter zamentrekking van twee of meer volzinnen dienen, als: *hij stierf, van allen beweend, voor, en werd van allen beweend. In droefheid verzonken, hield zij hare oogen*

op den grond gevestigd, voor, zij was in droefheid verzonken en hield, enz. *Werkzame lieden, op hun onderwerp ingespannen, zijn doorgaans koel voor alles, wat daartoe niet behoort, voor, die op hun onderwerp ingespannen zijn, enz. Door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd, vlood hij naar afgelegene landen, voor, hij, die door zijne vrienden verlaten, door zijne vijanden vervolgd werd, vlood, enz. Groot in gevaaren, stout in het ontwerpen, snel in het uitvoeren, ondernam hij alles, voor, terwijl hij groot in gevaaren, enz. ondernam hij alles.* Ook met het voorzefel *en vereenigd*, kan dit deelwoord dikwerf de omschrijving met *zonder* in de onbepaalde wijze met *te* vervangen; als: *hij kwam ongenoodigd*, dat is, *zonder genoodigd te zijn*. Eindelijk dient ook dit deelwoord somwijlen tot verkorte uitsukking eener voorwaarde, als: *gesteld men spreekt daarvan, voor, wanneer ik stel, enz. Genomen, hetgeen gij vrees is waar, voor, wanneer men aanneemt, enz. Naauwelijks in ons midden opgenomen, vergat hij reeds den eersten zijner pligten, voor, toen hij naauwelijks in ons midden opgenomen was, vergat hij, enz.* Om eene omschrijving met *wanneer* te vermijden, wordt ook zijnde dikwerf met dit deelwoord vereenigd, als: *dit werk, voltooid zijnde, zoude hem den oorlog tegen de overrijn-*

sche Germanen gemakkelijker maken, voor, dit werk zoude, wanneer het voltooid was, enz.

3.) Wordt ook het tegenwoordig deelwoord tot zamentrekking der volzinnen gebezigd. Dus kan men, in plaats van, *hij kwam in de kamer en lachte*, korter met een voorstel zeggen, *hij kwam lagchende in de kamer*. Zoo ook: *Cesar, dezen te hulp komende, noodzaakts de Belgen af te trekken*, dat is, *Cesar kwam dezen te hulp en noodzaakts, enz.* Desgelijks kan men zeggen: *ziende, dat zij gewepend werden afgewacht, hielden zij van den wal af*, voor, *omdat of daar zij zagen*, enz. Ook kan men dit deelwoord doen strekken, om eene omschrijving met *wanneer* te vermijden, als: *de zonde, het hart innemende, verslikt alle zaden van het goede*, in plaats van, *wanneer de zonde het hart inneamt, verslikt zij*, enz. Op dezelfde wijze kan men ook het verleden deelwoord niet *hebbende* gebruiken, als: *de zonde eens het hart hebbende ingenomen*, enz. voor, *wanneer de zonde eens het hart ingenomen heeft*, enz.

B. *Algemeene vereischten der volzinnen.*

§ 432. De algemeene vereischten of eigenschappen der volzinnen zijn volheid, gepastheid, eenheid, behoorlijke grootte, juiste plaatsing en evenbedigheid der bestanddeelen.

§ 433. De volheid des volzins bestaat daarin, dat de hoofdgedachte door zekeren rijkdom van bijkomende gedachten en uitdrukkingen ondersteund wordt, als: *zelfs B. heeft de noodzakelijkheid der doodstraffen niet in twijfel getrokken.* Hier wordt door een eenvoudig voorstel een oordeel over B. gevoelen geveld. Zegt men nu: *dat er gevallen zijn, waarin de doodstraf het eenige middel is, om verdere anheilen voor te komen, heeft B. zelfs niet in twijfel getrokken, schoon hij dezelve teregt, voor zoo menigvuldig noodzakelijk niet houdt, als in de strafwetten aangenomen wordt;* zoo verkrijgt door deze uitbreiding der voorstellen de volzin eene rooading, welke het verstand meer te denken geeft, en tevens aangener voor het gehoor is, dat is, zij verkrijgt volheid.

§ 434. Deze volheid moet echter uit de zaak zelve genomen worden, en even ver van nutteloozen overvloed, als van droogheid verwijderd zijn, dat is, de volheid moet gepast zijn. Verandert men den vorigen volzin op de volgende wijze: *dat er gevallen zijn, waarin de, den levensdraad ras afsnijdende, en de voortdoring op gaarde eindigende doodstraffen, het eenige middel zijn, om verdere onheilen te verhoeden, heeft zelfs, enz.,* zoo verflimmert men denzelfden klaarblijkelijk door het ingeschovene toevoegsel, en vervalt alzoo in eene ondoelmatige wijdloopigheid.

§ 435. In de volzinnen moet eenheid heer-

schen, dat is, er moet slechts een hoofdenkbeeld in elken volzin bestaan. Dit vereischte vordert, dat alles weggelaten worde, wat geene betrekking tot de hoofdgedachte heeft, en dat voorts alle deelen des volzins op eene natuurlijke wijze verbonden zijn, zoodat het eene woord het andere, en het eene lid het andere medebrengt. Des te meer zal daarom in dit opzigt de volzin tot de volkomenheid naderen, hoe minder een voorstel weggelaten, en een ander bijgevoegd kan worden, b. v. *om in deze eeuw, in welke alle godsdienstige drijfveren hare werkracht verloren hebben, den mensch te dwingen, ook dan overeenkomstig de wet te handelen, wanneer hem geene openbare regtbank vervolgen kan, blijft ons geen ander hulpmiddel over, dan de opvoeding.* In dezen volzin heerscht een zamenhang, eene eenheid van geheel, waardoor alle woorden eene gemeenschappelijke betrekking op zekere hoofdgedachte te kennen geven. In het voorbeeld: *ben ik slechts verzekerd, dat het de wil niet zijn kan van den grooten Schepper aller dingen, welke altijd naar de strengste regtvaardigheid en de edelste oogmerken handelt, om mij onmiddellijk te vernietigen, zoo geloof ik geene andere vernietiging te moeten vreezen; kan de tusschenzin welke — handelt er uitgenomen worden, zonder den zin van het overige onzeker te maken.* Zegt men evenwel *dien*, in plaats van,

den grooten Schepper, zod' wordt het verband met den tusfchenzin noodzakelijker.

§ 436. Wegens omftandigheden, vreemd aan het onderwerp, en wegens gebrek aan eenheid derhalve zijn de volgende volzinnen verwerpelijk: *Tillotfon ftierf in dat jaar. Hij was bij uitftek bemind, zoo van koning Willem als van koningin Maria, welke Tennifon, biffchop van Lincoln, tot zijnen opvolger be-noemden.* Niemand zal het laafte gedeelte van dezen volzin als een gevolg van het eerfte aanmerken. *In deze onaangenama omftandigheden, zoo wel ten opzigte van zijn huisfelijk leven, als van zijn openbaar karakter, werd Cicero nog daarenboven door een nieuw en bitter ongeval ter neder geflagen, door den dood namelijk van zijne geliefde dochter Tullia, welke voarviel niet lang na hare echtfcheiding met Dolabella; wians zeden en geaardheid in het minst niet met de hare overeenftemden.* Hier is de aanmerking over het karakter van Dolabella aan het hoofdonderwerp geheel vreemd. — Nog grooter fchennis van dezen regel is er in het volgende gepleegd: *de togt der Grieken, onder Alexander, ging door een onbebouwd land, welks wilde bewoners foberlijk leefden, daar hun gehaele rijkdom beftond in eene foort van kleine fchappen; wier vleefch tranig en onfma-*

*kellijk was, dewijl deze dieren gewoon-
lijk op doode zeevisch aasden.*

§ 437. Niet alleen wordt de eenheid van zin geschonden door het inmengen van vreemde denkbeelden, maar ook wordt dezelve grootelijks behaedeeld door gedurige verandering van plaats en onderwerpen der handeling, b. v. *nadat wij ten anker gekomen waren, zatten zij mij aan land, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd werd, welke mij met de grootste genegenheid ontfingen. Beter: ten anker gekomen zijnde, liet ik mij aan land zatten, waar ik van al mijne vrienden verwelkomd en met de grootste genegenheid ontfangen werd.*

§ 438. Eindelijk is nog strijdig met deze eenheid, den eenparigen voortgang der rede te verbreken, door zonder noodzakelijkheid het onderwerp van toestand, b. v. van den bedrijvenden in den lijdenden, te doen veranderen, als: *werkzaamheid versterkt het ligchaam, ontwikkelt de vermogens der ziel, en alle kwade gedachten en neigingen worden door doode gewerd. Beter: en weert alle kwade gedachten en neigingen.*

§ 439. In de volzinnen moet eene behoorlijke en juiste plaatfing der leden in acht genomen worden. Verzuim hiervan kan groote dubbelzinnigheid en verwarring te weeg brengen,

vooral bij het opnemen van bijkomende omstandigheden en het invlechten van tuschenzinnen. Bij hetgene te dezen opzigt reeds te voren (§ 428.) is aangemerkt, zullen wij, om het belang der zake, nog een en ander voorbeeld ter verdere bevestiging van het gezegde voegen, als: *Ik zend u hiernevens enige jonge vruchten, om aan uw verlangen te voldoen, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin, met de eerstverende schuit.* De verwarring, welke in dezen volzin heerscht door de niet behoorlijke plaatsing der leden, wordt ganschelijk opgeheven door de volgende schikking: *ik zend u, om aan uw verlangen te voldoen, hiernevens, enz., of nog beter met omzetting: om aan uw verlangen te voldoen, zend ik u hiernevens, met de eerstverende schuit, enige jonge vruchten, als een blijk der vruchtbaarheid van mijnen tuin.* Verward is insgelijks, door het invlechten van onderscheidene tuschenzinnen, het volgende zeggen: *de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs toegesloten was, zoo lang wachtte, begint thans te naderen.* Hier volgen drie gezegden, deels tot verschillende onderwerpen behoorende, onmiddellijk op elkander, waardoor verwarring en hardheid ontstaat, Beter: *thans nadert de lente, waarop de aarde, die tot hiertoe met sneeuw en ijs was toegesloten, zoo lang wachtte.*

§ 440. Gebrekkig ook is in dit opzigt het

volgende: *zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven?* Hier is het twijfelachtig of de tusschenzin, *in welken het ook zij, tot het voorgaande die in het land geboren is, of tot het volgende aan de ontwerpen zijne goedkeuring geven, behoore.* In het eerste geval zou de schikking beter aldus zijn: *zijn dit onderwerpen, waaraan iemand in het land, in welken staat of in welke omstandigheden ook geboren, zich zoude schamen of schromen zijne goedkeuring te geven?* In het tweede geval, *zijn dit ontwerpen, waaraan iemand, die in het land geboren is, zich zoude schamen of schromen, in welken staat of in welke omstandigheden het ook zij, zijne toestemming te geven.*

§ 441. Niet minder gebrekkig is deze volzin: *dien held vereer ik meer dan twintig drooge geleerden, welke grootmoedig zijn leven voor het vaderland waagt, en met zene dappere hand honderd vijanden neervelt, welke duizend zijner medeburgers zouden vermoord hebben.* De woorden *meer dan twintig drooge geleerden* kunnen, door derzelyver plaatsing, aan den volzin de volgende beteekenis geven: *ik vereer den held meer, dan hem twintig drooge geleerden vereeren.* Beter wordt de volzin aldus uitgedrukt; *meer dan*

swinnig drooge geleerden wordt door mij de held vereerd, welke grootmoedig, enz.

§ 442. Voortreffelijk met betrekking tot de schikking is het volgende: *eer ik tot de rede kom, die ons onderzoek eigenlijk betreft, geloof ik de beschuldigingen, die zoo wel in den raad dikwijls door de vijanden, als ook menigwerf in de volksvergaderingen door de aanklagers uitgestrooid werden, alvorens te moeten wederleggen, opdat gij elk vooroordeel verwijderen, en de zaak welke geregteijk beslist zal worden, duidelijk doorzien moogt.* In dezen volzin van Cicero is ieder gedeelte, elke tusschenzin, elke bepaling in zulk eenen zamenhang gebragt, dat door de voordeelige plaatsing daarvan het geheel in duidelijkheid wint. Alles vloeit natuurlijk voort, en de lengte des volzins doet aan de verstaanbaarheid niet het minste nadeel.

§ 443. Woorden, welke vereenigde denkbeelden uirdrukken, moeten zoo nabij elkan- der geplaatst worden als mogelijk. Van hier is het, dat de bijvoegelijke naamwoorden, bijwoorden, voorzetsels en voornaamwoorden, vooral de betrekkelijke, niet te ver van de woorden, waartoe zij betrekking hebben, verwijderd mogen worden, als: *deze gevoelens heerschten voor, en gelijk de geschiedenis ons ten duidlijkste leert, ook nog na den oorlog.* Beter: *deze gevoelens heerschten voor den oorlog, en nog lang na*

denzelyen, gelijck enz. Hij heeft zich van de gelegenheid, welke hem mijn vriend, dien hij eerst kortelings had leeren kennen, aanbood, bediend. Beter: hij heeft zich bediend van de gelegenheid, welke hem mijn vriend aanbood, dien hij eerst kortelings had leeren kennen. — Men moet zich voor overijling, waartoe zulke menschen ligtelijk, die niet gewoon zijn na te denken, vervallen, wachten. Beter: men moet zich voor overijling wachten, waartoe ligtelijk zulke menschen vervallen, die niet gewoon zijn na te denken. — Omtrent een millioen schepselen, in menschelijke gedaante, is door dit koningrijk versprooid, wier geheel onderhoud, enz. Hier staat het voornaamwoord te ver van het zelfstandig naamwoord, waartoe het betrekkelijk is. Beter: door dit koningrijk is omtrent een millioen schepsels in menschelijke gedaante versprooid, wier geheel onderhoud enz.

§ 444. De hoofddenkbeelden moeten verder in het helderst licht geplaatst worden. Voorbeeldig is te dezen aanzien de volgende volzin: *wanneer dichters, onder den schijn van blootelijk te willen vermaken, tevens kennelijk wanken en onderrigtingen geven, mogen zij, mijns oordeels, ook thans zoo wel als voorheen, onder de beste en achttingwaardigste schrijvers geteld worden.* Niettegenstaande de vele bepalingen in dezen volzin, verschijnt het hoofddenkbeeld in een helder

licht. Gebrekkig daarentegen is het volgende, voornamelijk doordien het hoofdwoord *aanzien* niet op de regte plaats staat, en dus in een te zwak licht voorkomt: *gij moet u wel aan de menschen kenbaar maken; wanneer gij bij hen in aanzien wilt blijven, maar gij moet u van hen niet geheel laten doorgronden; want zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden toont, daakt uw aanzien.* Beter: *wilt gij bij de menschen altijd in aanzien staan, laat hen u dan leeren kennen, maar nooit geheel doorgronden; want uw aanzien daakt, zoodra gij hun de eindpaal uwer bekwaamheden ontdekt.* Tegen dezen regel is ook gezondigd in het volgende voorbeeld: *het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van diegenen, die in vervolg van tijd zoo dikwerf hunne eigene sellingen en gedachten veranderen, hunne vorige bewijzen verwierpen, en dus door hunne onbestendigheid, door hunne strijdigheid met zich zelve duidelijk genoeg toonden, dat zij niet altijd met genoegzame overtuiging ijverden, niet altijd de waarheid verdedigen, blindelings als volkomen zeker aan te nemen.* De woorden, die de hoofdgedachte uitmaken, zijn hier te ver van elkanderen verwijderd; op de volgende wijze kan men echter het gebrekkige dezes volzins gemakkelijker verbeteren: *het is niet verstandig gehandeld, de meeningen van diegenen blindelings als volkomen zeker aan te nemen, die in vervolg van tijd enz.*

§ 445. De volzinnen moeten niet overladen zijn, dat is, zij moeten geene onmatige lengte hebben, en derzelver leden ook niet al te lang zijn; dewijl zij alsdan ons door te groote inspanning vermoeijen en alzoo eenheid en samenhang verliezen. Ten voorbeelde diene: *wanneer van al hetgene, dat in dit onmetelijk rijk van zaken aanschouwd wordt, elk ding door een natuurlijk verlangen naar volkomenheid gekluisterd wordt, en onze tot gelijkvormigheid met de Godheid geschapene ziel des te volmaakter is, hoe meer zij het voorbeeld, naar hetwelk zij gevormd werd, nader komt, zoo kan men waarlijk niet twijfelen, of niet die bekwaamheid boven andere uitsteke, welke, zoo ver zulks geschieden kan, in de vereeniging van het menschelijke met het goddelijke, onze sterfelijkheid, in zoo ver hare zwakheid het gedooft, door den naauwsten band met de goddelijke natuur in gemeenschap brengt.* Deze volzin heeft volheid, eenheid, en het eene lid voert het andere met zich; maar het ontbreekt denzelven aan eene gemakkelijk te overziene grootte, en er heerscht eene zeer onbevallige loomheid in. Hetzelfde gebrek heeft de volgende volzin, waarin ook veel meer is bijeengebragt, dan in eenen volzin kan bevat worden: *deze verhandeling over de gemakelijkheid der goddelijke geboden onderfelt, en erkent altijd de moeilijkheden der eerste treden op den weg der godsalig-*

heid, uitgezonderd bij die menschen, welke het geluk hebben gehad, om, langs gemakkelijke en onmerkbare trappen eener vrome en deugdzame opvoeding, tot een godsdienstig leven opgeleid te worden. Nog gebrekkiger is in dit opzigt het volgende: niet slechts zijn natuurlijker wijze begeerte en afschuw, vrees en hoop, door zinnelijkheid en inbeelding in beweging gebragt; de drijfkrachten van alle dagelijkse handelingen, die niet blootelijk het werk van werktuigelijke gewoonte zijn, maar in de meeste en gewigtigste gevallen, juist daar, waar het om het geluk of ongeluk des geheelen levens, den voorspoed of de ellende van geheele volken, en het allermeeft waar het om het welzijn van het gansche menschelijk geslacht te doen is, zijn het vréente eigenschappen of vooroordeelen, is het de druk of stoot van eenige weinige handen, de listige tong van eenen enkelen zwetser, het wilde vuur eens enkelen dweepers, de gehuichelde ijver eens enkelen valschen profets, de toeroep van eenen enkelen waaghals, die zich aan de spits stelt, wat duizenden en honderd duizenden in beweging brengt, waarvan zij noch de rigting noch de gevolgen doorzien, wat staten in verwarring brengt, opstanden, tweespalten en burgeroorlogen veroorzaakt, tempels, altaren en troonen omverftoot, de werkplaatfen der natuur en der kunst verwoest, en dikwilt de gedaante van geheele werelddeelen verandert. Gemakkelijk had deze volzin, in plaats van de

vele uitbreidingen, bijkomende denkbeelden en tusschenzinnen, in kleine volzinnen kunnen uitgedrukt worden, waardoor dezelve in klimmend belang zoude gewonnen hebben. Op het ongelukkige *niet alleen* in den aanvang moest het *maar ook* volgen, betweel eindelijk het overige van den langen volzin na zich sleepte.

§ 446. In de verbinding der volzinnen moet verscheidenheid heerschen, dat is, lange en korte volzinnen moeten elkander afwisselen, en tusschen de volzinnen, alsmede tusschen de leden en woorden derzelve behoort zekere evenredigheid en opklimming in acht genomen te worden. Zoo moet, wanneer twee dingen met elkander vergeleken of tegen elkander overgesteld worden, in de laatste leden en woorden des volzins, zekere gelijkheid en evenredigheid van denkbeelden en uitdrukkingen plaats hebben, als: *de spotters houden het met dengenen, die het meeste geest doet blijken, het ernstige gedachte des menschdoms met dengenen, die de verstandigste redenen aan zijne zijde heeft. Beter: de ernstigen met dengenen enz.*

§ 447. Bij de opklimming moet men zorgen, dat eene sterke uitdrukking nimmer door eene zwakkere gevolg worde; zoo behoort men, na het noemen van *heilighennis*, van geene *dieverij*, of na *roof* en *moord*, van geene *brood-dronkenschap*, *dartelheid* of *moedwil* te gewagen.

§ 448. Ter bevordering der evenredigheid en opklimming plaatse men, wanneer een volzin uit twee leden bestaat, het langste aan het einde, omdat de volzin aldus verdeeld gemakkelijker is uit te spreken, en het kortste lid bij overgang tot het tweede beter in de gedachten gehouden kan worden, en alzoo het verband van beide leden duidelijker wordt ingezien, als: *wij vleijen ons, dat wij onze driften verlaten hebben, wanneer zij ons verlaten hebben. Beter: wanneer onze driften ons verlaten hebben, vleijen wij ons, dat wij haar hebben verlaten.*

§ 449. Hetzelfde geldt ten opzichte van volzinnen, die uit meer dan twee leden bestaan. Men zorge in het algemeen, dat de leden niet te veel van elkander verschillen, en make dezelve zoo, dat de laatste leden in lengte toenemen. Ten voorbeelde kan het volgende strekken: *wanneer, o regters, eenig vernuft in mij is, welks bekrompenheid ik zelfs zeer wel gevoele, of wanneer ik eenige oefening van welsprekendheid heb, waarmede ik erken mij niet weinig te hebben onledig gehouden, of wanneer eenige uit de getrouwe beoefening der beste wetenschappen ontsprotenes beschaving mijn eigendom is geworden, welk doet ik betuig in ieder tijdsperk mijns levens voor oogen gehad te hebben, zod is deze man gerechtigd, de vrucht van alle deze voordeelen van mij terug te vorderen. (*)*

(*) Deze volzin is ten opzichte van den vorm, met

Men ziet hier, hoe de leden van het voorzindeel voortdurend in lengte en ronding toenemen; terwijl het nazindeel, het gevolg bevattende, desgelijks eene gepaste uitbreiding verkregen heeft, opdat het tegen het voorzindeel, en bijzonder tegen deszelfs derde lid niet te veel afsteke, maar door eene gepaste lengte de evenredigheid van het geheel bewaard zoude worden.

§ 450. In enkele gevallen echter, wanneer bijzondere redenen het regtvaardigen, kan het voorzindeel zeer groot en het nazindeel zeer klein zijn, b. v. *wanneer alles tegen mij zamengezworen heeft; wanneer, wat ik ook zegge, iedere verdediging ten kwade geduid wordt; wanneer . . . .; wanneer . . . . enz.; zoo moet ik wel zwijgen.*

§ 351. Behalve deze zes regelen eens goeden volzins, kan men nog in aanmerking nemen, dat in het algemeen lange en uitvoerige volzinnen voor den deftigen schrijfrant, de kortere voor de opstellen van het dagelijkse leven het meest gepast zijn. Men vermijde echter de uitersten in dezen, en zorg voor eene gepaste afwis-

vermijding van de eenigzins hinderlijke grootte, niet ongepast nagevolgd, in Peerlkamps opdracht aan A. en J. de Vries van Oosterdijs vertaling der zangen van Horatius, op deze wijze: *want, indien ik door het uitgeven dezer gedichten dank bij de beminnaars der fraaije letteren behaal, mag ik dezelve niet onkundig laten, dat gij dezen dank geheel en al van mij terug kunt vorderen.*

feling van lange en korte volzinnen, gelijk reeds hierboven gezegd is. Even als men zich nu voor al te lange volzinnen behoort te wachten, hoede men zich van de rede in menigvuldige kleine volzinnen te versnipperen, en alzoo gedwongen en centoonig te worden, als: *er is eene geschiktheid om andere belagchelijk te maken. Zij heeft eene dubbelzinnige waarde. Zij moet derhalve in toom gehouden worden. Ook de volkomenste menschen hebben zwakheden. Deze op te sporen is gemakkelijk, maar het is ook kleingeestig, dikwijls boosaardig om de zwakheden van anderen belagchelijk te maken. Beter: de geschiktheid om anderen belagchelijk te maken vordert eene sterke betuugeling; want in het volmaakte karakter vlekken te vinden is gemakkelijk, en de goede zijde van een mensch te verbergen, en slechts deszelfs zwakheden in het licht te stellen, verraaft eene ligzinnige, onedele, ja somtijds boosaardige denkwijze.*

§ 452. Men voege geene verschillende voorstellen met hetzelfde woord achtervolgens aan elkander, b. v. *hij geloofde daardoor zijn geluk en de beyrediging zijner trotschheid, maar voornamelijk poogde hij daardoor de gelegenheid om over zijne vijanden te zegepralen, te bereiken.* Beter: *hij geloofde niet bloot zijn geluk en de beyrediging zijner trotsehheid daardoor te berei-*

ken, maar zijn hoofddoel was veel eer de wensch om over zijne vijanden te zegepralen.

§ 453. Bij het slot van eenen zin dient men vooral opmerkzaam te zijn, om geene eenletter-grepige en onbeduidende woorden, zoo als kleinere rededeelen zijn, te gebruiken; maar integendeel bij eene behoorlijke lengte van het laatste lid, tot sluiting, volle en welklinkende woorden te bezigen. Het volgend voorbeeld kan dienen om de waarheid van dit gezegde te staven: *de lente begint en de natuur leeft weer, na eenen langen slaap, in bloemen, kruiden en boomen, op. Beter: de lente begint, en met dezelve ontwaakt de natuur, na eenen langen slaap, wederom tot een nieuw leven.*

§ 454. In sommige gevallen evenwel, wanneer kleine rededeelen het hoofdonderwerp uitmaken, kunnen dezelve tot slotwoorden dienen, als: *veeltijds vergeet men weldaden, maar beledigingen nooit.*

§ 455. Hiërtoe, alsmede tot den voorgaanden regel, is ook betrèkkelijk, dat men met geene naslepende denkbeelden moet besluiten, b. v. *er worden minder menschen tot schitterende eereposten verheven door deugd dan door rijkdom en geboorte, schoon de eerste den voorrang boven de laatste heeft, ten minste van de zijde der zedelijke waarde.* Deze volzin wordt, uit hoofde van de achteraanhinkende gedachte en

andere te voren vermelde gebreken, beter aldus uitgedrukt: *bestiste de zedelijke waarde, zoo zouden door dezelve meer menschen tot schitterende eereposten verheven worden, dan door rijkdom en geboorte.* Even zoo is het gelegen met het volgende zeggen: *met de schriften van Cicero zijn de jonge geestelijken meer bekend, dan met die van Demosthenes, welke nogtans den eersten zeer ver overtreft, ten minste als redenaar.* Dit laatste komt almede hinkende achteraan.

§ 456. Ten besluite hiervan moet nog aange-merkt worden, dat men de zamentrekking der volzinnen, door middel van bijvoegelijke naamwoorden en deelwoorden, niet moet bezigen, wanneer meer dan een onderwerp in den volzin voorkomt, als: *mijn vader het begeerende, zal ik mij op reis begeven, voor, als mijn vader het begeert, enz. De eerste redenaar uitgesproken hebbende, trad een ander op, voor, nadat de eerste redenaar had uitgesproken, trad, enz.* In een enkel geval nogtans kan men zich ook daarvan bij twee onderwerpen bedienen, als: *het gezag der Romeinen dus hand over hand toenemende, werd Cesar van de Eduën geboden, om Gallië te beschermen tegen de Germanen, voor, terwijl het gezag der Romeinen dus hand over hand toenam.* Even zoo: *de winter voorbij zijnde, maakte Cesar zich tegen het voorjaar gereed, om den germaanschen oorlog ten*

einde te brengen, voor, als de winter voorbij was.

Derde hoofdstuk.

Spelling.

Algemeene beschouwing.

§ 457. Spelling of spelkunde is de leer, om eene taal nauwkeurig volgens de aangenomene wetten te schrijven.

§ 458. Wanneer wij schrijven, zoo hebben wij ten oogmerk, om de hoorbare geluiden en klanken, als teekens onzer gedachten voor het oog aanschouwelijk te maken. Hieruit volgt, dat wij in ons schrijven slechts die klanken voorstellen moeten, welke in de uitspraak gehoord worden.

§ 459. De uitspraak is echter zelden, zelfs bij het beschaafde gedeelte eens volks, geheel zuiver en bepaald; daarom moet men bij dezelve tevens acht geven op de afleiding, het spraakgebruik en de welluidendheid.

§ 460. De eerste regel in dezen is derhalve: rigt u in het schrijven naar de zuiverste en beschaafde uitspraak, met in achtneming van de afleiding, het gebruik en de welluidendheid.

§ 461. Tot het schrijven van echt nederlandsche woorden bedient men zich van de volgende figuren of letters: A, B, D, E, F, G,

H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, S, T, U, V, W, Z, en de zamengestelde CH. Om ook uitheemsche woorden eigenaardig te schrijven, bedient men zich nog van de volgende: C, Q, X, Y, en de zamengestelde TH en PH.

§ 462. Men onderscheidt deze letters in klinkers of zelfklinkers, en medeklinkers of dezulke, welke dienen om, door een zeker bijgeluid, den klank des klinkers tot de vereischte uitspraak des woordklanks te vormen.

§ 463. De zelfklinkers of klinkers worden onderscheiden in:

enkele klinkers: *a, e, i, o* en *u*.

dubbele klinkers: *aa, ee, ii* of *ij, oo, uu*.

enkele tweeklanken: *au, ei, eu, ie, oe, ou, ui*.

zamengestelde tweeklanken: *aaï, aau, ccu, ooi, icu* en *oei*.

§ 464. De medeklinkers worden verdeeld in:

1. keelletters, als: *ch, g, h, j, k*.

2. tongletters, als: *d, t, l, n, r*.

3. lipletters, als: *b, p, f, m, v, w*.

4. tandletters, als: *s* en *z*.

§ 465. Eenige medeklinkers worden verwantschape genoemd, omdat zij in aard en vorming gelijk zijn, en alleen in scherpte van uitspraak verschillen. Zij zijn: *b, d, g, v* en *z*, die zacht, en *p, t, ch, f* en *s*, die scherp zijn.

§ 466. Uit de zamenvoeging van medeklinkers en zelfklinkers ontstaan lettergrepen. Een of meer lettergrepen dienen om een woord uit te drukken.

§ 467. De woorden zijn eenvoudig of zamengesteld. Een eenvoudig woord is zulk een, welks deelen niet uit woorden bestaan, als: *goed, huis*. Een zamengesteld woord is dat, hetwelk uit twee of meer woorden gevormd is, als: *veldheer, buitenwerk, landhutshoudkunde, vee-arsenijkunstoefenschool*.

§ 468. Om de woorden wel te schrijven moet men acht geven: hoe vele en welke letters men noodig hebbe, en hoe dezelve moeten rangschikt worden, om woorden te vormen. Dit noemt men spellen.

A. Gebruik der zelfklinkers.

1. Spelling met enkele en dubbele klinkers.

§ 469. De klinkers zijn kort en lang; zachtkort en zachtlang; scherpkort en scherplang. Zij worden aldus onderscheiden: *a* is kort in *dag*, lang in *maan, dagen*; — *e* is zachtkort in *de, ze*, zachtlang in *spreek, leven*; scherpkort in *bel, wel*, scherplang in *leed, leeren*; — *i* is kort in *min, zin*, lang in *mijn, zijn*; — *o* is zachtkort in *bot, dom, kom*, zachtlang in *zoen, door*; scherpkort in *stot, zet*,

scherplang in *boomen*, *stroomen*; — *u* is kort in *dun*, lang in *zuur*, *vuren*.

§ 470. Alle in de uitspraak verlengde, en op eenen medeklinker stuitende klinkers, moeten verdubbeld worden, als: *daad*, *paard*, *week*, *voor*, *duur*. Zoo ook schrijve men *aar*, *haar*, *meer*, *heer*, *oor*, *oorbaar*, en niet met *ai*, *ei*, of *oi*. Insgelijks, bij zamentrekking, *blaas*, *paas*, *daas*, *staag*, *goon*, voor *bladen*, *paden*, *daden*, *stadig*, *goden*. De *u*, door de *w* gevolgd wordende, ondergaat echter geene verdubbeling, schoon zij als verlengd voorkomt, b. v. *uw*, *schaduw*, *gehuwd*, enz. In alle andere gevallen gebruike men eenen enkelen klinker, als: *dag*, *dagen*, *daden*, *parel*, *met*, *de*, *leven*, *wereld*, *min*, *dom*, *komen*, *bedrogen*, *zot*, *dun*; met uitzondering van die woorden, welke de scherplange *e* of *o* hebben. Deze alleen moeten altijd met *ee* of *oo* geschreven worden.

2. *Zacht- en scherplange e en o.*

§ 471. De volgende regels kunnen dienen ter onderscheiding van de zachtlange en scherplange *e* en *o*.

§ 472. De zachtlange *e* heeft plaats: 1.) in ongelijkvloeiende werkwoorden, als: *lezen*, *trieden*, *wij leden* van *lijden*; *gelegen* van *liggen*. 2. In werkwoorden, welke eenen langen staart, of twee korte lettersgrepen op het einde hebben,

als: *bedelen*, *verdedigen*, enz. Hiervan zijn die woorden uitgezonderd, welke van naamwoorden met eene scherplange *e* afkomen, als: *beëdigen* van *eed*, *beleedigen* van *leed*, enz. 3. In die woorden, waarin de lange *e* verkorting of verscherping duldt, als: *nevens*, *neffens*; *keten*, *ketting*, enz.; alsmede in het meervoud van die naamwoorden, welke in het enkelvoud de scherpkorte *e* hebben, als: *beyelen* van *bevel*, enz. 4.) In het meervoud van alle woorden, welke in het enkelvoud op *heid* uitgaan, als: *bevalligheden* van *bevalligheid*, enz. 5. In werkwoorden met den basterduitgang *eren*, als: *regeren*, *waarderen*, *trotseren*, enz. 6. In die woorden, waarin de *e* dikwerf met *eu* verwisseld wordt, als: *stenen*, *steunen*, *krepel*, *krcupel*, enz.

§ 473. De scherplange *e* wordt gebezigd: 1.) in die woorden, welke in eenen anderen tongval *ei* of *ie* hebben, alsmede in de meeste dier woorden, welke in het duitsch *ei* hebben, als: *gemeen*, *gemein*, *bleek*, *bleik*, enz. 2.) In woorden, op *eeuw* uitgaande, als: *eeuw*, *spreeuw*, enz. 3.) In zelfstandige naamwoorden op *eel* eindigende, als: *juwoelen*, *tooneelen*, enz.

§ 474. De zachtlange *o* komt voor: 1.) even als de zachtlange *e*, in ongelijkvloeiende werkwoorden, als: *komen*, *bedrogen* van *bedriegen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd *koopen*, *loopen*, *flooten*. 2.) In die woorden, waarin de *o* wel eens

met *eu* of *oe* verwisfeld wordt, als: *logen, leu-
gen, bootseren, boetseren*, enz. 3.) In de lang-
staartige werkwoorden, welke insgelijks dikwerf
eu hebben, als: *protelen, preutelen*, enz. 4.) In
woorden, waarin de *o* verkorting duldt, als: *bo-
ter, botter*, enz.; alsmede in het meervoud dier
woorden, welke in het enkelvoud de scherpkorte
o hebben, als: *geboden* van *gebod*, *goden*, van
god, enz. 5.) In woorden van uitheemschen oor-
sprong, welke bij ons den klemtoon op de lange
e ontvangen, als: *schole, modé, toren*, enz. Hier-
van zijn uitgezonderd *kroonen, toonen* en *troo-
nen*.

§ 475. De scherplange *o* daarentegen wordt
gehoord: 1.) in woorden van vreemde afkomst,
wier oorspronkelijke tweeklank *au* in *oo* verwis-
feld is, als: *klooster* (claustrum), *kool*, (caulis),
oor (auris), enz. 2.) In woorden, welke in het
duitsch *au* hebben, als: *boom* (Baum), *koopen*
(kaufen). (*)

(*) Niettegenstaands wij grootelijks zijn tegen het geven
van regelen, uit eene andere taal ontleend of daarop gegrond,
hebben wij echter, nit hoofde van de algemeenheid der duit-
sche en fransche talen, bij aanverwante of ontleende woorden
daarvan gebruikt gemaakt, om sommigen des te meer hulp-
middelen in handen te geven, ter aanleering van deze voor
velen niet gemakkelijke onderscheiding der zacht- en scherp-
lange *e* en *o*.

§ 476. Ten einde in het gebruik der scharplange *e* en *o* niet te misfen, is hierbij gevoegd.

2. Eene volledige lijst van woorden, welke de scharplange *e* hebben.

Abeelen, abeel, <i>witte populier</i> .	Brede. breed.
Alleenig.	<i>Deegen, deeg. — Onderscheiden van degen,</i>
Alreede, alreeds.	<i>zwaard, en van dege,</i>
Barbeelen, barbeel, <i>zekere visch</i> .	(heil, voorspoed) <i>in: ter dege, enz.</i>
Beenen, been.	Deelen, <i>in alle beteekenissen.</i>
Beeren, beer.	Deefem.
Beeten, beet, <i>zekere wortel. — Onderscheiden van beet, beten, gebeten; of de beet, bete van eenen hond, enz.</i>	Dweepen.
Begeeren.	Eeden, <i>van eed.</i>
Beheeren.	Eeren.
Bekkeneelen, bekkeneel.	Filomeelen, filomeel.
Beleedigen.	Fleemen.
Beleemen.	Fieeren, <i>fleer, een slechts wijf.</i>
Beneenen, <i>neen zeggen.</i>	Fluweelen, fluweel.
Bezeeren.	Gareelen, gareel.
Bleeken, <i>linnen</i> bleeken.	Gedwee.
Bleekert, <i>zekere wijn.</i>	Geene, <i>in: geene anderen. — Onderscheiden van gene, in: deze en gene.</i>
Bleeten, <i>blaten.</i>	
Bordeelen, bordeel.	

Geepen, geep, <i>zekere visch.</i>	Juweelen, juweel.
Geeren, <i>in alle beteekenissen.</i>	Kameelen, kamèel.
Geefelen.	Kanceelen. <i>van kanceel, zekere indische boom-</i> <i>schors.</i>
Geheele, geheel.	Kanteelen, kanteel.
Gemeener, gemeen.	Kapiteelen, kapiteel.
Gereedelijk, gereeder	Kasteelen, kasteel.
Graveelig, <i>van graveel.</i>	Kateelen, kateel, <i>meu-</i> <i>belen, huisraad, goe-</i> <i>deren.</i>
Greelen, greel.	Keelen, keel, <i>strook van</i> <i>eene plank. → Onder-</i> <i>scheiden van kelen,</i> <i>keel, deel van het</i> <i>dierlijk ligchaam, en</i> <i>van kelen, keel (kiel),</i> <i>linnen overrok.</i>
Greenen, greenenhout.	Keeren.
Hangereelen, hangereel.	Keete, zoutkeeten. — <i>Onderscheiden van ke-</i> <i>ten, ketting,</i>
Heelen, <i>genezen. — On-</i> <i>derscheiden van helen,</i> <i>verhelen, verbergen.</i>	Kleeden.
Heemen, heem.	Kleemen, <i>met eene lijm-</i> <i>achtige stof toemaken,</i> <i>doen kleven.</i>
Heepen, heep. — <i>Soort</i> <i>van hakmes.</i>	Kleene, kleen, kleine,
Heeren, heer, <i>in: mijne</i> <i>heeren! enz. Onder-</i> <i>scheiden van heren,</i> <i>heer, groote menigte.</i>	Kneeden.
Heefcher, heesch.	Korbeelen, korbeel.
Heeten, <i>zoo wel in de</i> <i>beteekenis van: noe-</i> <i>men, als van heet</i> <i>maken.</i>	
Houweelen, houweel.	
Interdeele, <i>nadeel, scha-</i> <i>de.</i>	

Krakeelen.	<i>Onderscheiden van mede, mee, met, — en van mede, die men drinkt.</i>
Kreelen.	
Kreete, kreet.	
Kwarteelen, kwarteel, zekere maat van natte waren.	Meede (meed, meet), geschenk, huur, gifte. Een woord, waarvan
Kweeken, aankweeken, opkweeken. — <i>Onderscheiden van kweken, kwaken.</i>	meede- of meedpenning.
Leebreken.	Meeden, met meekrap verwen.
Leeder, leed. — <i>Onderscheiden van leder, zoolleder.</i>	Meenen.
Leeken, leek.	Meeren, een schip vastbinden. — <i>Onderscheiden van meren, verzamelingen van water.</i>
Leelijk.	Meerendeels.
Leeman.	Meewaren.
Leemen.	Meeuwes, van Bartholomeus.
Leenen, te leen geven. — <i>Onderscheiden van leenen, leunen.</i>	Meezen, mees, zekere vogel.
Leeper, leep.	Moskee.
Leeren.	Neeren, neer, een draaikolk. — <i>Onderscheiden van nere, neer, een dorschyloer.</i>
Leewater.	
Leeze, spoor, in: wagen leeze.	Neeten, neet (niet), een nageltje in een schaer. — <i>Onderschi-</i>
Makreelen, makreel, zekere visch.	
Meede, een zeker kruid.	

<i>den vanneten, cijeren</i>	schelen, <i>verschillen,</i>
<i>der luizen.</i>	<i>ontbreken, schorten.</i>
Paneelen, paneel.	Scheene; scheen.
Fateelen <i>en</i> platteelen,	Scheeve, scheef.
(plattielen) <i>schotels.</i>	Slee, <i>wilde pruim, ook</i>
Penfeelen, penfeel.	lee, <i>sleuw, zuur,</i>
Pricelen, pricel.	<i>wrang, (stomp van-</i>
Ree, <i>een dier.</i>	<i>tanden.)</i>
Ree, gereed.	Slee, sleede.
Reede, <i>daar een schip</i>	Smeeken.
<i>op ligt. — Onderschei-</i>	Speeken, <i>speek, van</i>
<i>den van rede, in: re-</i>	<i>een rad.</i>
<i>devoering, enz.</i>	Spree, <i>eene rivier.</i>
Reeden, <i>toerusten. —</i>	Spree, <i>spree.</i>
<i>Onderscheiden van re-</i>	Steenen, steen. — <i>On-</i>
<i>den, oorzaak, betrek-</i>	<i>derscheiden van ste-</i>
<i>king, verhouding.</i>	<i>nen, zuchten.</i>
Reeder, reederij.	Streelen.
Reepen, reep.	Streemen, streem, striem.
Reetrekker.	Tafereelen, tafereel.
Schaneelen.	Teeder.
Scheede.	Teeken, teekenen.
Scheele, <i>de scheiding</i>	Teenen, teenen, toon.
<i>van het haar. — On-</i>	Teenen, teen, tien.
<i>derscheiden vanschele,</i>	Teewes, <i>van Mattheus.</i>
<i>scheel, scheel zien, —</i>	Teezen, <i>pluizen.</i>
<i>en scele, deksel.</i>	Thee.
Scheelen, <i>scheiden. —</i>	Tooneelen, tooneel.
<i>Onderscheiden van</i>	Traweelen, truweel.

Twee, tweederlei, twee- dragt.	Weere, weer, <i>celt</i> .
Vee.	Weeren, weer, <i>een ha- mel</i> ; ook weeren, <i>ver- celten</i> . <i>Onderscheiden</i>
Veede, veete <i>wrok</i> .	<i>van weren, afweren, verweren.</i>
Veegen, veeg, <i>den dood nabij</i> , — <i>Onderschei- den van vegen, afve- gen, en van vegen.</i>	Weezen, wees, <i>ouder- loos</i> . — <i>Onderscheiden</i>
veeg, <i>eene feeks</i> ,	<i>van wezen, in: het wezen der zaak, en van wezen, zijn.</i>
Veeme, veem.	Wijsgeeren, wijsgeer.
Vereenigen.	Wreeder, wreed.
Vermeereren.	Zee.
Vleeschelijk, vleezig.	Zeemen, <i>in alle betee- kenissen.</i>
Vreezen, vrees.	Zeepe, zeep.
Wee, weedom.	Zeeren, bezeeren.
Weede, <i>zekere plant</i> .	Zeever.
Weeken, week, <i>zacht maken</i> . — <i>Onderschei- den van weken, in: de dagen der weke.</i>	Zweemen, <i>gelijken</i> .
Weenen, <i>schreijen, en Weenen, eene bekende stad</i> .	Zweepen, zweepe, voort- zweepen.
	Zweeten.

2. Eene volledige lijst van woorden, welke de scherplange o hebben.

Alzoo.	<i>Onderscheiden van be- togen, bedekt.</i>
Behooren.	
Betoogen, <i>bewijzen</i> . —	Bloode.

Blootelijk.	Droopen, <i>bedruipen</i> .
Blooten, bloot, ontbloo- ten. <i>enz.</i>	Gelooven.
Boogaard <i>van boomgaard.</i>	Genooten, <i>van genoot,</i> <i>in: echtgenooten, lot-</i> <i>genooten, enz. — On-</i> <i>derscheiden van geno-</i> <i>ten, in: zij hebben het</i> <i>genoten, en: — geno-</i> <i>tene weldaden gedach-</i> <i>tig zijn.</i>
Boomen, boom, <i>in alle</i> <i>beteekenisfen.</i>	Goochelen.
Boonen <i>van boon.</i>	Groote, groot, vergroo- ten,
Booten <i>van boot, in</i> <i>alle beteekenisfen.</i>	Hooge, hoog, verhoog- gen.
Booze, boos.	Hoopen, hoop, <i>in: ver-</i> <i>scheidene hoopen houts.</i> <i>Onderscheiden van ho-</i> <i>pen, verwachten.</i>
Brooden, brood.	Hooren, <i>in: wij, zij,</i> <i>hooren. — Onderschei-</i> <i>den van eenen horen,</i> <i>daar men op blaast,</i> <i>enz.</i>
Dooden, — <i>zoowel in:</i> <i>den os dooden, als</i> <i>in: de dooden worden</i> <i>begraven.</i>	Hoovaardig.
Doogen, <i>lijden, in: ge-</i> <i>doogen, mededoogen.</i>	Hoozen, <i>water schep-</i> <i>pen; — ook van hoos,</i> <i>waterhoozen. — On-</i> <i>derscheiden van hoos,</i>
Doopen.	
Dooren, <i>dwaas. — On-</i> <i>derscheiden vandoren,</i> <i>door, dojer (van een</i> <i>ei), en van doren,</i> <i>doorn, in: geene ro-</i> <i>zen zonder dorens of</i> <i>doornen.</i>	
Doove, doof.	
Doozen, <i>van doos.</i>	
Droogen, <i>van droog.</i>	
Droomen, <i>van droom.</i>	

- hozen, *die men aan de beenen doct.*
- Joolen, jool.
- Kleurooden, kleinoed.
- Kloofen, klood.
- Knoopen.
- Koole, kool, koolen, *een bekend gewas. — Onderscheiden van kole, kool, steenkolen.*
- Koonen, koone, koon.
- Koopen.
- Kooper, *iemand, die koopt. — Onderscheiden van koper, zeker metaal.*
- Kroonen.
- Loochenen.
- Looden, *in alle beteekenissen.*
- Loegen, *van loog, in de loog zetten. — Onderscheiden van loegen, leugen.*
- Loomer, loom.
- Loonen, beloonen.
- Loopen.
- Loover, loove, loof, *mat, moede, ook loover, looven, loof, gebladerte. — Onderscheiden van lover, prijzer.*
- Looze, loos, *zekertouw; ook doortrapt, als: looze streek; desgelijks, hetgeen niet wezenlijk bestaat, b. v. eene looze deur.*
- Loozen, loos, *in: goddeloozen, enz. — Onderscheiden van lozen, losfen.*
- Moolik, *schrikbeeld.*
- Mooten, moor.
- Mooten, moot.
- Noode, nooden.
- Noodigen.
- Onderhoorig.
- Onnoozel.
- Oogen, oog.
- Oolijk.
- Oomen, oom.
- Oonen, *jongen werpen.*
- Ooren, oor.
- Pooten, poot. — *Onderscheiden van poten, planten.*

- Poetzen, verpoozen. floopen, *en in: zij*
 Ringelooren. floopen *den geheelen*
 Roode, rood. boedel. — *Onderschei-*
 Rooken, *dampen.* — *On-*
derscheiden van roken, den van slopen, van
 rook, roke, *een hooi-* sluipen.
stapel. Slooten, sloop, *in de be-*
 Roomen, room — *On-* teekenis van gracht. —
derscheiden van Rome, *Onderscheiden van slo-*
in: het oude Rome, ten, slot, *om iets te*
een Romein. sluiten.
 Roopaard, rolpaard. Slooven, *zwaar en mor-*
 Rooven, roof, *prooi,* sig werk verrigten. —
plundering. — *Onder-* *Onderscheiden van slo-*
scheiden van roven, ven, sloof, *een voor-*
rove eener wonde. schoot.
 Schoone, schoon. Snoode, snood.
 Schooten, schoot, *als:* Stoome, stoom.
in den schoot wer- Stoope, stoop.
pen. — *Onderscheiden* Stooten.
van schoten, (schoot, Stroo.
schot, scheut, als: hij Strooken, *in alle betee-*
deed tien schoten, eer kenissen.
hij eenen vogel raakte. Stroomen.
 Schooverzeil. — *Onder-* Stroopen, stroop, *de*
scheiden van schoven, daad van stroopen. —
schoof, in: op scho- *Onderscheiden van*
ven zetten. stropen, stroop, *stroop.*
 Sloopen, *in: kusfen-* Toomen, toomeloos.
 Tooneel.

Toonen, toon, zang- toon.	Vertoogen, vertoog. Vijgebooten, vijgeboot,
Toone, toon, teen.	<i>vijgekorf, vijgemand.</i>
Toonen, betoonen, enz.	Vloo, vloojien.
Tooveren.	Zoo, <i>in alle beteeke-</i>
Troonen, <i>in alle betee-</i> <i>kenisfen.</i>	<i>nisfen.</i> Zoomen.
Veinnoten, veinnot, vennot, <i>medgezel,</i> <i>medewerker.</i>	Zoore, zoor, <i>droog, ruw,</i> <i>fram.</i>

3. *De ij en derzelve verschil met ei.*

§ 477. De *ij* is niet anders dan de verlengde *i*, waarvan de uitspraak verbasterd is. Deze zweemt thans veel naar die van den tweeklank *ei*, is echter van dezelve wezenlijk onderscheiden, waarom deze klanken nimmer, en het allermïnst in den schrijfstijl behooren verwisseld te worden.

§ 478. De *ij* wordt gebezigd: 1.) in ongelijkvloeiende werkwoorden, bij welke de bedoelde klank in den eersten betrekkelijk verl. tijd en het verl. deelwoord in *e* verandert, als: *schrijven, schreef, geschreven*, enz. 2.) In vele zelfstandige naamwoorden, welke eenen staat of eene werking aanduiden, als: *slavernij, dieverij, abtdij*, enz. 3.) In woorden, welke uit andere talen ontleend zijn, en daarin den nadruk op de *e* hebben, als: *begijn*, (beguina), *lijm* (limus), *tijger* (tigris), benevens derzelve afgeleide en zamengefelde woorden.

§ 479. *Ei* heeft plaats: 1.) in gelijkvl. werkwoorden, als: *arbeiden*, *arbeidde*, *gearbeid*; zoo ook *reizen*, *zeilen*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd de werkwoorden, *gijzelen*, *kastijden*, *kwijnen*, *mijmeren*, *mijden*, *polijsten* en eenige andere, die hoewel gelijkvloeiend, met *ij* moeten geschreven worden; even zoo zijn de werkwoorden uitgezonderd, die uit een zelfstandig naamwoord, hetwelk met *ij* geschreven wordt, zijn zamengesteld, als: *bedijken* van *dijk*, *spijzen* van *spijs*, enz. 2.) In woorden, welke uit het fransch overgenomen zijn, en in die taal den klemtoon op *ai*, *ée*, of *é* ontvangen, alsmede in die, welke bij ons in *teit* eindigen, en van latijnsche woorden op *tas* (fr. *te*) uitgaande ontleend zijn, als: *fontein* (*fontaine*), *kapitein* (*capitaine*), *majesteit* (*majestas*, *majesté*), enz. Hiervan is *dozijn* (*douzaine*) uitgezonderd. 3.) In alle woorden op *heid*, *lei* en *stein* uitgaande, als: *waarheid*, *velerlei*, *Ijselstein*, enz.

Lijst van woorden, welke met *ij* moeten geschreven worden, en onder de bovenstaande regels niet begrepen zijn.

Abtdij.	Anijs.
Afgrijsfelijk.	Artsenij.
Alleenlijk, en <i>voorts alle woorden in lijk uitgaande.</i>	Azijn.
Andijvie.	Begijn.
	Bij, honigbij, — en bij, in: bij de deur. — On-

- derscheiden van* bei, Flerecijn, jicht.
 beijen, *in*: aardbeijen, Galerij.
enz. Gelijkenis.
 Bijbel. Gerij, *het* rijden. — *On-*
 Bijkans. *derscheiden van* gerei,
 Bijl. gereide, *gereedschap.*
 Blij, blijde, verblijd: — Gerijfelijk.
ook blijd, blijde, *zeker* Getijde.
krijgstuig. — *Onder-* Geil, geilbier. — *Onder-*
scheiden van blei, *een* *scheiden van* gijl, gijl-
visch. heid.
 Brij, *pap.* — *Onderschei-* Gijzelen.
den van brei, *in*: *ik* Grijn, *van* grijnen. —
 brei, *van* breijen, *brei-* *Onderscheiden van*
 den. grein, *zekere stof, en*
 Bombazijn. *ook zeker gewigt aan-*
 Cijfer. *duidende.*
 Cijnsbaar. Grijns.
 Dijk. Grijs.
 Dolsijn. Harpij.
 Drukkerij. Haverij.
 Fabriek. Hermelijjn.
 Fij. Hij, *pers. voorn.* — *On-*
 Fijmelen. *derscheiden van* hei,
 Fijn. heifa! *en* hei, heide,
 Fijt, *eene zweer.* — *On-* *in*: heibezem.
derscheiden van feit, Hijgen.
 feitelijk. Jasmijn.
 Franfijn, *perkament.* IJ, *bekende inham van*

<i>de Zuiderzee. — On-</i>	Krijt.
<i>derscheiden van ei,</i>	Kristallijn.
<i>eijeren; en ei, eilieve!</i>	Kronijk.
IJdel.	Kwanswijs.
<i>Ijk, zeker merkteeken. —</i>	Latijn.
<i>Onderscheiden van eik,</i>	Lij, <i>van een schip. —</i>
<i>zekere boom.</i>	<i>Onderscheiden van lei,</i>
<i>Ijker, iemand, die ijkt. —</i>	<i>in: op de lei] schrij-</i>
<i>Onderscheiden van ei-</i>	<i>ven.</i>
<i>ker, zeker vrachtschip.</i>	Lijfelijk.
Ijl, ijler.	Lijden, <i>gaan, verdra-</i>
Ijp, ijpenboom.	<i>gen. — Onderscheiden</i>
Ijs.	<i>van leiden, iemand</i>
Ijsfel.	<i>doen gaan, en de stad</i>
Ijver.	Leijden.
Ijzegrim.	Lijk.
Ijzel.	Lijm.
Ijzen.	Lijn.
Ijzer.	Lijnwaad.
Kandij.	Lijst.
Karabijn.	Lijster.
Karmozijn.	Lijveloos.
Kastijden.	Medicijn.
Katrijn.	Middelerwijl.
Kijf.	Middellijn.
Knijf.	Mij, <i>pers. voorn. — On-</i>
Konienij.	<i>derscheiden van mei,</i>
Kohijn.	<i>in de maand mei.</i>
Krijg.	Mijmeren.

Mijt, <i>zeker diertje,</i>	<i>derscheiden van rei,</i>
<i>enz. — Onderscheiden</i>	<i>koor.</i>
<i>van meid, meisje.</i>	Rijkelijk.
Mijter.	Rijm.
Muzijk.	Rijn, <i>eene rivier. — On-</i>
Nijd.	<i>derscheiden van rein,</i>
Nijver.	<i>zuijer.</i>
Oogenschijnlijk.	Rijs, <i>jonge boomspruit. —</i>
Paradijs.	<i>Onderscheiden van</i>
Patrijs.	<i>reis, reisvaardig.</i>
Pij.	Rijst.
Pijl, <i>schicht. — Onder-</i>	Rijzen, <i>klimmen, op-</i>
<i>scheiden van peil, wa-</i>	<i>gaan. — Onderschei-</i>
<i>terpeil, enz.</i>	<i>den van reizen, eene</i>
Pijnboom.	<i>reis doen.</i>
Pijp.	Saufijs.
Polijsten.	Schrijven, <i>schrijden, over-</i>
Prij, <i>dood aas, slecht</i>	<i>schrijden. — Onder-</i>
<i>vrouwensch. — On-</i>	<i>derscheiden van schrei-</i>
<i>derscheiden van prei,</i>	<i>jen, weenen.</i>
<i>zekere soort van look.</i>	Schrijn.
Prijken.	Serafijn.
Prijfselijk.	Slijk.
Profijt.	Slijm.
Rabbijn.	Soldij.
Radijs.	Somtijds.
Ratijn.	Specerij.
Ravelijn.	Spijker.
Rij, <i>rang, reeks. — On-</i>	Spijs.

Stijl, <i>stut, post; ook ma-</i> <i>nier, schrijfwijze. —</i>	veil, <i>in: iets veil heb-</i> <i>ben.</i>
<i>Onderscheiden van</i>	Vijlen, <i>afvijlen, zoo</i> <i>als men metalen, enz.</i>
<i>steil, in: een steile</i>	<i>doet. — Onderscheiden</i> <i>van veilen, opveilen,</i>
<i>berg.</i>	<i>bij verkoopinggen.</i>
Strijd.	Vijver.
Tapijt.	Vijzel.
Tijd.	Vlijen, <i>schikken. — On-</i> <i>derscheiden van vlei-</i>
Tijger.	<i>jen, vlejende taal</i> <i>spreken.</i>
Tijk.	Vlijm
Tijm.	Vlijt.
Trijn, <i>vrouwennaam. —</i>	Vrij.
<i>Onderscheiden van</i>	Vrolijk.
<i>trein, in: nu volgde</i>	Wederzijds.
<i>een groote trein.</i>	Wij, <i>in: wij gaan. —</i> <i>Onderscheiden van</i>
Twijfelen.	<i>wei, van melk.</i>
Twijg.	Wijden, <i>gebruikelijk voor</i> <i>verwijden, wijder ma-</i>
Twijnen.	<i>ken en heiligen. —</i> <i>Onderscheiden van</i>
Verlijden, <i>voorbijgaan,</i>	<i>weiden, in de weide</i> <i>doen gaan.</i>
<i>nog overig in verleden.</i>	Wijf.
<i>Onderscheiden van ver-</i>	Wijl.
<i>leiden, ten kwade vae-</i>	
<i>ren.</i>	
Vermijden.	
Vijf.	
Vijg.	
Vijl, <i>zeker werktuig. —</i>	
<i>Onderscheiden van veile</i>	
<i>le, zekere plant, — en</i>	

Wijn.	<i>en spinsel van zij-</i>
Wijsfelijk.	<i>wormen. — Onder-</i>
Wijt, van wijten, ver-	<i>scheiden van zeide,</i>
wijten. — <i>Onderschei-</i>	<i>in: ik, hij zeide.</i>
<i>den van weit, boek-</i>	<i>Zijl, waterloop. — On-</i>
<i>weit.</i>	<i>derscheiden van zeil,</i>
Wijting.	<i>scheepstuig.</i>
Wijze.	Zijpen.
Woestijne.	Zwijn.
Zijde, kant van iets,	

4. De tweeklanken.

§ 480. Men gebruikt den korten tweeklank *ai* niet anders dan op zich zelve, als tusschenwerpsel; maar de lange tweeklank *aa* treft men in vele woorden aan, als: *kaai; zaai, zaaijen.*

§ 481. De korte tweeklank *au* komt voor in *dauw, dauwel, heraut, kauw, klauteren, lauwer, paus, rabauw, enz.*; de lange tweeklank *aa* in: *baauw, blaauw, graauw, klaauw, paauw, laauw, naauw, enz.* De tweeklank *ei* is reeds te voren behandeld.

§ 482. De korte tweeklank *eu* komt voor in *deur, geur, reuk, enz.*; de lange *ee* in: *breeuw, ceuw, schreeuw, zeeuw, enz.*

§ 483. De tweeklank *oo* vindt men in *hooi, plooi, enz.*; de tweeklank *ie* in *vlieg, enz.*; de tweeklank *oe* in *boek, enz.*; de tweeklank *ou* in *koud*; de tweeklank *ui* in *huis*; en de tweeklanken *ieu* en *oie* in *nieuw, foie, enz.*

§ 484. Wanneer achter de tweeklanken, welke met eene *i* eindigen, de lettergreep *er* of *en* komt, zoo voegt men de *j* tusfchen beide, als: *fraai*, *fraaijer*; *waai*, *waaijen*; *mooi*, *mooijer*; *lakkei*, *lakkeijen*; *bui*, *buijen*; *bloei*, *bloeijen*.

B. De medeklinkers in het algemeen.

§ 485. De medeklinkers komen voor als enkel en zamengesteld, b. v. in *boek*, *door*, enz. vindt men alleen enkele, doch zamengestelde in *blank*, *brult*, *schreeuwt*, enz.

§ 486. Bij de woorden, uit twee of meer lettergrepen bestaande, moet men zorgvuldig acht geven, om de letters zoodanig te scheiden, dat elk tot die lettergreep gebragt worde, waarvan zij een gedeelte uitmaakt.

§ 487. De voornaamste regels omtrent deze scheiding of splitting, hoofdzakelijk bij die der medeklinkers in acht te nemen, zijn de volgende: 1.) in alle woorden, in wier midden een enkele medeklinker tusfchen twee klinkers gevonden wordt, behoort deze medeklinker tot de volgende lettergreep, als: *bladen*, *genoegen*. 2.) In woorden, in wier midden twee medeklinkers gevonden worden, wordt de eerste gemeenlijk bij de eerste lettergreep, en de tweede medeklinker bij de tweede lettergreep gevoegd, als: *paar-den*, *beel-den*, *reg-ten*, enz. 3.) Wanneer echter

voor een woord een voorzetsel komt, zoo blijft dit laatste op zich zelve, als: *be-stand*, *be-klag*; *ont-vangen*, *ver-drijven*, enz. Overigens letten men nauwkeurig op de uitspraak, en raadplege eene volledige woordenlijst.

I. *Verwantschappe medeklinkers.*

B en P.

§ 488. De *b* zacht, en duidelijk van de scherpe *p* in de uitspraak onderscheiden zijnde, wordt zelden gebruikt tot sluitletter; behalve in de woorden *heb-zucht*, en weinige anderen. Men schrijve voorts met *b*, en niet met *p*: *ambt*, *ambtenaar*, *konstabel*, enz.

D en T.

§ 489. De *d* is de sluitletter van die woorden in het enkelvoud, welke dezelve in het meervoud of bij afleiding vereischen, als: *aard*, *aarde*, *aardig*, *breed*, *breeder*; *stad*, *steden*; voorts schrijve men *ie-mand*, *niemand*, *rondom*, enz.; en *antwoord*, *voortaan*, enz. Als er eene *s* volgt gebruike men de *t*, als: *achterwaarts*, *mits*, *mitsdien*, *voorts*.

§ 490. Men gebruikt de *dt* vereenigd als sluitletters, tot aanduiding van den tweeden persoon des tegenw. tijds, en van den tweeden persoon des eersten betrekkelijk verledenen tijds der aantoonende wijze van die werkwoorden, welke in

de onbepaalde wijze eene *d* in de laatste lettergreep hebben, als: *gij, hij vindt, wordt, biedt; gij vindt, werdt, boodt*, enz.

§ 491. Voorts is de *t* de kenmerkende sluitletter van den tweeden perfoon in het enkel en meervoud in alle tijden der werkwoorden, en van den derden perfoon enkelvoud des tegenw. tijds der aantoon. wijze, als: *gij, hij loopt, spreekt, leert; gij liept, spraakt, leerdet*, enz.

§ 492. Van den vorigen regel is echter uitgezonderd de 2de perfoon, in het enkelvoud der geb. wijze, als: enkelv. *loop, spreek, antwoord gij*; meerv. *loopt, spreekt, antwoordt gij*. Voorts schrijve men: *thans, althans, nogtans*.

G en CH.

§ 493. Men gebruikt de *g* in alle de woorden, welke die letter in het meervoud, of in de afleiding vorderen, als: *oog, oogen; klagt, klugen; vlugt, vliegen*, enz. Voorts schrijve men, met verwiseling van de *g* in *k*, volgens de uitspraak, *aanyankelijk, gevankelijk, koninklijk, oorspronkelijk, vergankelijk*.

§ 494. Men gebruikt de scherpe *ch* aan het einde van een woord of lettergreep, wanneer het meervoud of de afleiding geene *g* vordert, als: *kocht* van *koopen*; *dacht* van *denken*, enz.

§ 495. De woorden, welke *ch* hebben, als: *ach, flacht*, enz. zijn genoegzaam daardoor te

kennen, dat zij niet in de volgende lijst gevonden worden; terwijl hier tevens kan aangemerkt worden, dat in het enkelvoud van *lagchen*, *pogchen*, enz. ook *ch* voorkomt, als: *lach*, *lacht*, enz.

1. Lijst van woorden, welke met de letter *g* in onderscheiding van *ch*, geschreven worden.

Berigt, berigten.	Geslagt, <i>van</i> slagten,
Betigten.	slaan. — <i>Onderscheiden van</i> geslacht, <i>in:</i>
Bogt, <i>van</i> buigen.	<i>het menschelijke</i> ge-
Borgtogt.	slacht, <i>enz.</i>
Bragt, <i>van</i> brengen.	Gewigt, <i>van</i> wegen.
Diggel.	Gezag.
Digt, vast. — <i>Onderscheiden van</i> dicht,	Gezigt.
dichtstuk.	Heugelijk.
Dog, <i>een hond</i> . — <i>Onderscheiden van</i> doch,	Honig.
<i>echter</i> .	Jagt, <i>in alle beteekenissen</i> .
Dragt, <i>van</i> dragen.	Klagt, <i>van</i> klagen.
Eendragt.	Lag, <i>van</i> liggen, <i>in:</i>
Egel, <i>zeker dier</i> . — <i>Onderscheiden van</i> echel,	<i>ik, hij</i> lag. — <i>Onderscheiden van</i> lach, ge-
<i>bloedzuiger</i> .	lach, lagchen.
Gedrogt, gedrogtelijk.	Ligt, <i>niet zwaar</i> . —
Gelag, drinkgelag.	<i>Onderscheiden van</i>
<i>Onderscheiden van</i> gelach, <i>van</i> lagchen.	licht, <i>helder</i> .
Geregt, <i>in alle beteekenissen</i> .	Log; <i>zwaarmoedig</i> . —
	<i>Onderscheiden van</i> loch, <i>een gat</i> .

Magt.	Regt.
Mogt, <i>van</i> mogen.	Regts, <i>in</i> : regts <i>en</i> links.
Nog, <i>daarenboven</i> . —	Slagten, <i>van</i> slaan. —
<i>Onderscheiden van</i>	<i>Onderscheiden van</i>
noch, <i>in</i> : noch <i>goed</i>	slachten, <i>gelijken</i> .
noch <i>kwaad</i> , <i>enz.</i>	Togt, <i>van</i> togen.
Nogtans.	Vlugt.
Onderrigt, onderrigten.	Wig, wigge.
Ontzag.	Wigt, gewigt. — <i>On-</i>
Opregt.	<i>derscheiden van</i> wicht,
Opzigt.	<i>een kind</i> .
Pligt.	Zigtbaar.

2. Lijst van woorden, welke met *g* en *ch* op de volgende wijze moeten geschreven worden.

Bogchel.	Pogchen.
Hagchelijk.	Pragchen.
Kagchel.	Rigchel.
Kugechen.	Schagcheren.
Lagchen.	Tigchel.
Ligchaam.	Wigchelaar.

F en V.

§ 495. De *v* is te zacht om eene lettergreep te eindigen of op eenen harden medeklinker te sluiten; wanneer daarom een woord in het enkelvoud met eene *f* sluit, wordt dezelve in het meervoud of bij afleiding met de *v* verwisfeld. Men schrijve derhalve: *brief, brieven; graaf, graven;*

braaf, brave, braver; hof, hoven. Men schrijve voorts: *ontvangen* van *vangen*; *ontyonken* van *yonk*, en *fonkelen*.

S en Z, SS en SCH.

§ 497. Men lette op, dat de uitgang *fel*, in *bakfel, brouwsel*, enz., bestendig met de *f* moet geschreven worden; voorts dat de bijvoegelijke naamwoorden op *sch* eindigende, als: *dagelijksch, jaarlijksch, averegtsch werk*, met eene *s* moeten geschreven worden, wanneer men dezelve als bijwoorden gebruikt, b. v. *hij werkt dagelijks, jaarlijks, averegts*. Verder schrijve men *censdeels, allezins, eenigzins, geenszins*, alsmede *zamen, zamenspraak*, enz.

§ 498. De *z* is even als de *v* te zacht, om tot fluitletter te dienen, als: *ijs, lees, leest*, enz.; maar vele woorden, welke in het enkelvoud met eene *s* geschreven worden, verwisfelen die letter met eene *z* in het meervoud, als: *huis, huizen*.

§ 498. Sommige woorden echter behouden de *s* van het enkelvoud in het meervoud, met bijvoeging van *en*, nog andere nemen *sf*, en weder andere *sch* aan. Hoewel nu het sissende geluid der *s* genoegzaam van dat der zachte *z* in de uitspraak onderscheiden is, om de meeste woorden, in welke deze letters gevonden worden, naar behooren te schrijven, volgt hier echter, ter gemakkelijke verkrijging eene zuivere uitspraak.

NEDERLANDSCHEN STIJL. 239

1. Eene lijst van woorden, welke in het enkelvoud met eene s, en in het meervoud met z geschreven worden.

Aalmoezen, aalmoezener, aalmoes.	Gorzen, gors.
Abrikozen, abrikoos.	Grenzen, grens.
Baarzen, baars.	Grinzen, grijns.
Behelzen, behelst.	Halzen, hals.
Beuzen, beurzig, beurs.	Hoozen, hoos, — <i>water scheppen.</i>
Blozen, bloos.	Hozen, hoos, — <i>kous.</i>
Bonzen, bons.	Huizen, huis.
Booze, boos.	Hulze, huls.
Brozen, broos, — <i>een tooneellaars.</i>	Ijzen, ijs.
Broze, broos, — <i>ligt breekbaar.</i>	Keurzen, keurs.
Deinzen, deins.	Kidzen, kids.
Doozen, doos.	Kiezen, kies.
Elzen, els.	Kleinzen, kleins.
Fleerzen, fleers.	Klenzen, klens.
Ganzen, gans.	Kneuzen, kneus.
Genezen, genees.	Knijzen, knijs.
Glanzen, glanzig, glans, <i>werkwoord, en bijv. naamw. — Onderscheiden van glansen, glans, zelfst. naamwoord.</i>	Kombaarzen, kombaars.
Gonzen, gons.	Kroezen, kroes.
	Laarzen, laars.
	Lenzen, lens, <i>ledig maken. — Onderscheiden van lenzen, lens, zeker werktuig.</i>
	Lezen, lees.
	Liefkozen, liefkoos.

Linze, lins.	Rijzen, rijs, oprijzen.
Looze, loos, <i>doortrapt.</i> —	Roze, roos.
<i>Ook dat niet wezen-</i>	Sluizen, fluis.
<i>lijk is, in: eene looze</i>	Spijze, spijs.
<i>deur.</i>	Suizen, fuis.
Loozen, loos, <i>in: ou-</i>	Teezen, tees, — <i>plui-</i>
<i>derloozen, enz.</i>	<i>zén.</i>
Lozen, loos, <i>zich van</i>	Tijlozen, tijloos.
<i>iets ontdoen.</i>	Trenzen, trens.
Matrozen, matroos.	Tuberozen, tuberoos.
Meeze, mees.	Vadzig, vads.
Paleizen, paleis.	Veinzen, veins.
Paradijzen, paradijs.	Verbazen, verbaas.
Peinzen, peins.	Viezer, vies.
Peze, pees.	Vooze, voos.
Pluizen, pluis.	Vreezen, vrees.
Poozen, poos.	Vunzig, vuns.
Prijzen, prijs.	Weeze, wees.
Reizen, reis.	Wijzen, wijs, <i>enz.</i>

2. Eene lijst van woorden, welke in het meervoud met *ss* geschreven worden.

Abtdise, abtdis.	Gisfen, gis.
Asfen, as, <i>spil.</i>	Glisfen, glis.
Besfen, bes.	Kisfen, kis.
Bosfen, bos.	Klisfen, klis.
Cipresfen, cipres.	Krasfen, kras.
Droesfen.	Kusfen, kus.
Dwaasfelijk, dwaas.	Lichtmisfen, lichtmis.
Gewisfer, gewis.	Losfen, los.

Misfen, mis.	Tasfen, tas.
Pasfen, pas.	Vernisfen, vernis.
Prijsfelijk, prijs.	Verrasfen, verras.
Sisfen, fis.	Vosfen, vos.
Slisfen, beslisen, slis, bessis.	Vreesfelijk, vrees.
Susfen, sus.	Wasfen, was, <i>groetjen</i> .
	Wijsfelijk, wijs.

3. Eene lijst van woorden, welke *nog sch* moeten geschreven worden.

Asfche, asch. — <i>ver-</i> <i>brande stof.</i>	Kikvorsch.
Blusfchen, blusch.	Krijfchen, krijseh.
Briefchen, briesch.	Kuifchen, kuisch.
Disfchen, disch, op- disfchen.	Lasfchen, lasch.
Dorfchen, dorsch.	Lesfchen, lesch.
Driefchen, driesch, <i>drei-</i> <i>gen.</i>	Musfchen, musch.
Druifchen, druisch.	Ruifchen, ruisch.
Eifchen, eisch.	Torfchen, torsch.
Esfchen, esch, <i>boom.</i>	Tuifchen, tuisch.
Flesfchen, flesch.	Visfchen, visch.
Hijfchen, hijsch.	Vorfchen, vorsch.
	Wasfchen, wasch, <i>rei-</i> <i>nigen.</i>
	Wisfchen, wisch, <i>enz.</i>

2. *Overige medeklinkers* H, J, K, L, M, N, R, W; *benevens de aangenomene* C, Q, X, Y, TH en PH.

§ 500. De letter *h*, op zich zelve, alsmede *j, k, l, m, n, r* en *w* dienen, om nederland-

Q

sche, of als nederlandsche aangenomene, de *c*, *q*, *x*, *y*, *th* en *ph* daarentegen, om uitheemsche woorden te schrijven.

§ 501. De *c* heeft voor *a*, *o*, *u* en een medeklinker den klank van *k*, als: *Caso*, *Codrus*, *Cuba*, *Creta*, enz.; voor *e* en *i* dien van *s*, als: *Ciccero*, enz.; de *q* wordt als *k* aangemerkt, en door *u* gevolgd, met dezelye als *kw* uitgesproken, b. v. *Quintus*, *qualiteit*, enz.; de *th* komt voor in *Theodorus*, enz.; de *ph*, als *f* uitgesproken wordende, in: *Philippus*, enz.; de *x* heeft dezelfde uitspraak als *ks*, b. v. *Xerxes*, enz.

C. Verdere bijzonderheden de spelling betreffende.

1. Inlasching en verwisseling van letters.

§ 502. Ter vermindering van wanluidentheid, heeft de inlasching eener *d* plaats in: zelfstandige naamwoorden, die van werkwoorden zijn afgeleid en op *er* uitgaan; alsmede in bijvoegelijke naamwoorden, en bijwoorden, in den vergrootenden trap, wanneer in elk dezer gevallen de uitgang *er* door eene *r* onmiddellijk zoude voorafgegaan worden, als: *bestuurder*, *duurder*, *klaarder*, *hoorder*, enz. In die woorden, waarin de uitgang *er* op de letter *l* of *n* volgt; voege men de *d* niet in, als: *feller*, *fijner*, *speler*, *weldoener*, *ijster*, enz.; uitgezonderd het woord *boender*. Voorts schryve men: *allerlei*, *eenerlei*, *tweederlei*, enz.

§ 503. Tot bevordering der welluidendheid, verwisfelt men somtijds de *g* in *k*, als: *gevankelijk*, *aanyankelijk*, *koninklijk*, *oorspronkelijk*, van *gevangen*, *aanyang*, *koning*, *oorsprong*.

§ 504. Te zelfden einde gaat in alle zelfstandige of bijvoegelijke naamwoorden en bijwoorden, op *aar*, *ling*, *nis*, *lijk* of *loos* eindigende, de *e* die uitgangen vooraf, als: *schuldenaar*, *afschuwelijk*, *afgrijselijk*, *gewisfelijk*, *geloofelijk*, *huisfelijk*, *sterfelijk*, *sterveling*, *striktelijk*; bij sommige met inlasching van de *t*, als: *bekentenis*, *gebeurtenis*, *verbindtenis*, enz. Hiervan zijn uitgezonderd: 1.) alle woorden, afgeleid van dezulke, welke eene *l* of *r* tot sluitletter hebben, als: *heilloos*, *deelbaar*, *gevaarlijk*, *leerling*, enz. 2.) Die woorden, in welke de *n* met eene lange en slepende lettergreep op de *l* stuit, als *aanzienlijk*, *alleenlijk*, *bestaanlijk*, *gewoonlijk*, *doerlijk*, *koenlijk*, *pijnlijk*, *oogenschijnlijk*, *persoonlijk*, *verzoenlijk*, *waarschijnlijk*, *zienlijk*; insgelijks *gezamenlijk* en *openlijk*. 3.) De woorden *geneslijk*, *verkiezlijk*, *vergeestlijk*, *koninklijk*.

2. Verkleinwoordjes.

§ 505. De verkleinwoordjes schrijve men bestendig zonder *n* op het einde, als: *artikeltje*, *avontuurtje*, *blaadje*, *boompje*, *kettingetje*, *mannetje*, *scheepje*, *zusje*, *timje*, enz.

3. *Gelijkkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden.*

§ 506. Het is niet mogelijk en ook niet noodzakelijk gelijkkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), altijd door de spelling te onderscheiden, echter zijn er eenige zulke woorden, wier onderscheidende spelling algemeen is aangenomen. Men treft alzoo twee soorten dezer woorden aan, namelijk: zulke gelijkkluidende woorden van verschillende beteekenis, die volstrekt niet, en dezulke, welke eenigzins in spelling verschillen. Ten einde met de eene en andere soort dezer woorden eenigzins bekend te worden, dienen de volgende twee lijsten:

1. Lijst van woorden, welke dezelfde uitspraak en spelling hebben, maar in beteekenis verschillen.

Aaltje, 1.) <i>cigennaam</i> ;	3.) <i>beginnen</i> ; 4.) <i>vaststellen</i> ;
2.) <i>kleine aal</i> .	5.) <i>vuurvatten</i> ;
Aanbrengen, 1.) <i>aanreiken</i> ;	6.) <i>geraas maken</i> ;
2.) <i>veroorzaken</i> ;	7.) <i>betreffen</i> .
3.) <i>verhalen</i> .	Aangedaan, 1.) <i>aangestrokken hebben</i> ;
Aandoen, 1.) <i>aantrekken</i> ;	2.) <i>bezigtigd</i> ;
2.) <i>doortrekken</i> ;	3.) <i>aangerand</i> ;
3.) <i>veroorzaken</i> ;	4.) <i>verwekt</i> ;
4.) <i>aanvanden</i> .	5.) <i>ontroerd</i> .
Aangaan, 1.) <i>sterker gaan</i> ;	Aangeven, 1.) <i>overreiken</i> ;
2.) <i>een bezoek geven</i> ;	2.) <i>opgeven</i> .

- Aannemen, 1.) *ontvangen*; 2.) *op zich nemen*.
- Aanspraak, 1.) *redevoering*; 2.) *eisch*; 3.) *bezoek*.
- Aanstaan, 1.) *ergens tegen leunen*; 2.) *niet sluiten*; 3.) *behagen*.
- Aanstellen, 1.) *tegenkanten*; 2.) *in bediening stellen*; 3.) *gedragen*.
- Aantrekken, 1.) *aan doen*; 2.) *aanrukken*; 3.) *naar zich trekken*; 4.) *verleiden*; 5.) *in het belang stellen*.
- Aanzien, 1.) *beschouwen*; 2.) *vermogen*; 3.) *ten aanzien, in vergelijking*.
- Aard, 1.) *aarde*; 2.) *inborst*; 3.) *natuur*, *soort*, *geslacht*.
- Aarden, 1.) *gelijken*; 2.) *tieren*; 3.) *van aarde*.
- Achten, 1.) *schatten*; 2.) *oplettten*; 3.) *meen*; 4.) *in waarde houden*, *eerbiedigen*.
- Afgaan, 1.) *afkomen*; 2.) *afwijken*; 3.) *ont-aarden*; 4.) *verbreken*; 5.) *vertrekken*; 6.) *uit een bediening treden*; 7.) *vermindere*; 8.) *ter hand staan*.
- Afgewend, 1.) *ontleerd*; 2.) *verhoed*.
- Afleggen, 1.) *verwijderd zijn*; 2.) *zijn kleeren uittrekken*; 3.) *kwijten*.
- Afzien, 1.) *afkeer*; 2.) *het gezicht afwenden*; 3.) *verlaten*.
- Arm, 1.) *een deel des lichaams*; 2.) *niet rijk*.
- Begaan, 1.) *plegen*; 2.) *bewogen*; 3.) *betroden*.
- Begeven, 1.) *verlaten*; 2.) *ergens aan beginnen*; 3.) *uitdeelen*.

- Bekomen, 1.) verkrijgen; 2.) herstellen; 3.) uitvallen.
- Befcheiden, 1.) doen weten; 2.) bedachtzaam; 3.) voor het rege dagen; 4.) antwoorden.
- Befchonken; 1.) dronken; 2.) begiftigd.
- Bestaan, 1.) aan de kost komen; 2.) aanwezig; 3.) gelogen zijn; 4.) vermaagschapt zijn; 5.) ondernemen.
- Betrachten, 1.) overleggen; 2.) beoefenen; 3.) volbrengen.
- Deelen, 1.) gedeelten; 2.) verdeelen; 3.) planken; 4.) deelenemen.
- Effen, 1.) glad; 2.) flattig; 3.) zonder sieraad; 4.) juist uitkomende.
- Gapen, 1.) den mond openen, om te eten; 2.) geduwan; 3.) nieuwsgierig staan kijken.
- Gebrek, 1.) onvolmaaktheid; 2.) gemis; 3.) nooddrift.
- Gelaten, 1.) niet gedaan; 2.) bedaard; 3.) adorgelaten; 4.) schijnen.
- Gevallen, 1.) geschiedenis; 2.) behagen; 3.) naar beneden bewegen.
- Heeten, 1.) heet maken; 2.) hieten.
- Heffen, 1.) opligten; 2.) inzamelen.
- Hellen, 1.) nederwaarts hangen; 2.) geneigd zijn.
- Inlaten, 1.) laten inblijven; 2.) laten inkomen; 3.) zich bemoejen.
- Inleggen, 1.) plaatsen; 2.) behalen; 3.) wisselen.
- Intrekken, 1.) inrukken; 2.) herroepen.

- Jagt, 1.) *het jagen*; 2.) *een vaartuig*.
- Keeren, 1.) *terugkomen*; 2.) *afweren*; 3.) *wenden*; 4.) *omkeeten*; 5.) *besturen*.
- Klinken, 1.) *geluid geven*; 2.) *vastmaken*.
- Kozen, 1.) *liefskozen*; 2.) *van kiezen*.
- Laten, 1.) *niet doen*; 2.) *beyelen*; 3.) *widerlaten*.
- Last, 1.) *vracht*; *een zekere hoeveelheid koren*; 2.) *beyef*; 3.) *nood*; 4.) *ongelogenheid*.
- Luiden, 1.) *lieden*; 2.) *geluid maken*; 3.) *behezen*.
- Maal, 1.) *keer*; 2.) *maaltijd*; 3.) *valies*.
- Mangelen, 1.) *rutten*; 2.) *ontbreken*; 3.) *mengen*; 4.) *het linnen oprollen glad maken*.
- Nakomen, 1.) *achteraan komen*; 2.) *volbrengen*.
- Net, 1.) *zindelijk*; 2.) *sterlijk*; 3.) *dat wel past*; 4.) *juist*; 5.) *vischnet*.
- Noten, 1.) *zangnoten*; 2.) *neuten*, *zekere vrucht*.
- Onderhouden, 1.) *onderdrukken*; 2.) *verzorgen*; 3.) *in onderhandeling zijn*; 4.) *volbrengen*, *nakozen*.
- Ongelijk, 1.) *onaffen*; 2.) *onbillijk*.
- Ophouden, 1.) *niet afnemen*; 2.) *openhouden*; 3.) *niet voortvaren*; 4.) *ergens in besluiten*; 5.) *verdoeven*; 6.) *ongelogenheid aandoen*; 7.) *aan de praat houden*; 8.) *herbergen*.
- Oppassen, 1.) *dienen*; 2.) *opletten*.
- Rapen, 1.) *opnemen*; 2.) *genieten*; 3.) *knollen*.
- Rouwen, 1.) *den rouw aannemen*; 2.) *leedwezen hebben*.

- Rusten, 1.) van werken ophouden; 2.) ergens tegen leunen; 3.) slapen.
- Scheppen, 1.) iets uit niet voortbrengen; 2.) putten.
- Scherp, 1.) goed van snede; 2.) puntig; 3.) gefstreng; 4.) bijtend, doordringende; 5.) schaarsch; 6.) alles, wat men op het geweer zet.
- Schoven, 1.) gerven; 2.) van schuiven.
- Schuldig, 1.) misdadig; 2.) verplicht.
- Staan, 1.) vechten; 2.) bewegen; 3.) raden, gissen; 4.) slagten; 5.) geluid, dat sommige vogels maken.
- Slag, 1.) foot; 2.) gevecht; 3.) verlies, ramp; 4.) soort; 5.) valdeur; 6.) geluid.
- Sluiten, 1.) toedoen; 2.) passen; 3.) vaststellen.
- Slijten, 1.) verslijten; 2.) verkoopen.
- Staat, van staan, 1.) het tegendeel van liggen; 2.) ligt, is gelegen; 3.) haakt, verlangt; 4.) zal haast; 5.) wezen, toestand; 6.) regering, rijk; 7.) vertrouwen.
- Stroopen, 1.) opbroopen; 2.) het vel afschalen; 3.) rooven.
- Strijken, 1.) wrijven; 2.) glad maken; 3.) laten vallen.
- Teenen, 1.) toonen van de voeten; 2.) mandemakerstienen.
- Toegedaan, 1.) gesloten; 2.) genegen.
- Toegeven, 1.) boven de waarde iets geven; 2.) inwilligen.
- Toeleggen, 1.) fluiten; 2.) bijleggen, eene verzameling maken; 3.) een aanslag maken; 4.) beloonen; 5.)

- toewijzen; 6.) ergens staat op maken; 7.) be- naarstigen.
- Togt, 1.) trekking, koude door eene opening; 2.) onderneming.
- Uitdrukken, 1.) uitper- sen; 2.) uitspreken.
- Uitleggen, 1.) wijder maken; 2.) verklaren.
- Uitmaken, 1.) zamen stellen; 2.) ten einde brengen; 3.) schelden.
- Uitvallen, 1.) eenen uit- val doen; 2.) gebeu- ren.
- Uitvlugt, 1.) uitspan- ning; 2.) leugen.
- Uitvoeren, 1.) uitbren- gen, verzenden; 2.) verrigten.
- Vellen, 1.) huden; 2.) neerbuijen; 3.) onder den voet werpen; 4.) uitwijzen.
- Verdoen, 1.) herdoen; 2.) doorbrengen; 3.) ombrengen.
- Verdragen, 1.) geduldig lijden; 2.) toelaten; 3.) van de eene plaats naar de andere dra- gen; 4.) in verdrag treden; 5.) verbon- den.
- Vergeven, 1.) vergifti- gen; 2.) kwijtschel- den; 3.) niet goed verdeelen.
- Verhuizen, 1.) van wo- ning veranderen; 2.) slerven.
- Verkeeren, 1.) verande- ren; 2.) omgaan.
- Verzoeken, 1.) smeekens; 2.) verleiden.
- Vinden, 1.) ontdekken; 2.) willen; 3.) afsdaen.
- Wandelen, 1.) zich ver- treden; 2.) zich ge- dragen; 3.) gemeen- zaam met iemand ver- keeren; 4.) verandé- ren.
- Werk, 1.) hennip of vlas; 2.) arbeid; 3.)

voortbrengsel van het	lijk; 4.) veilig; 5.)
verstand; 4.) daad;	schijnheilig.
5.) achting; 6.) wil,	Zijde, 1.) kant; 2.) aan-
magt; 7.) begeerte.	hang; 3.) bladzijde;
Zagen, 1.) met de zaag;	4.) voortbrengsel van
2.) van zien.	zijwormen.
Zeker, 1.) waar; 2.)	Zogen, 1.) voeden; 2.)
ongenodigd; 3.) waar-	van zuigen.

2. Lijst van woorden, welke in de uitspraak en spelling
weinig van elkander verschillen, doch onderscheiden
betekenissen hebben.

Ach! <i>tusfchenw. van</i>	Och! <i>tusfchenw. van</i>
<i>blijdschap.</i>	<i>droefheid.</i>
Arend, <i>zekere vogel.</i>	Arent, <i>eigennaam.</i>
Bed, bedden.	Bet, betten.
Bedeelen, toedeelen.	Bedelen, <i>een aalmoesvra-</i>
	<i>gen.</i>
Bekeeren, <i>zijn leven be-</i>	Bekeren, <i>drinken.</i>
<i>teren.</i>	
Beete, beetwortel.	Bete, <i>bete broods.</i>
Beteren, <i>met teer beftrij-</i>	Beteren, <i>beter maken of</i>
<i>ken.</i>	<i>worden.</i>
Betoogen, <i>bewijzen.</i>	Betogen, <i>betrokken.</i>
Bid, <i>van bidden.</i>	Bit, <i>van een paard.</i>
Bind, <i>van binden.</i>	Bint, binten, <i>zeker ge-</i>
	<i>zaagd hout.</i>
Blood, <i>met dapper.</i>	Bloot, <i>naakt, open.</i>
Bot, <i>van binden.</i>	Bot, <i>dom, onfcherp, een</i>
	<i>visch.</i>

Bond, <i>van</i> binden.	Bont, <i>pelswerk</i> , <i>veel-</i> <i>kleurig.</i>
Bood, <i>van</i> bieden.	Boot, <i>booten.</i>
Bout, <i>schapenbout.</i>	Bouwt, <i>van</i> bouwen.
Deugd, <i>deugdzaam.</i>	Deugt, <i>van</i> deugen.
Digt, <i>gesloten.</i>	Dicht, <i>rijm.</i>
Dog, <i>groota hand.</i>	Doch, <i>evenwel</i> ; — <i>toch</i> , <i>slecht.</i>
Drenken, <i>het vee drink-</i> <i>ken geven.</i>	Drinken, <i>zijn dorst les-</i> <i>schen.</i>
Egel, <i>zeker diër.</i>	Echel, <i>bloedzuiger.</i>
Egt, <i>van</i> eggen.	Echt, <i>huwelijk.</i>
Gebed, <i>van</i> bidden.	Gebet, <i>van</i> betten.
Geil, <i>bijv. naamw.</i>	Gijl, <i>bij</i> <i>brouwers.</i>
Geen, <i>geene</i> , <i>ontken-</i> <i>nend telwoord.</i>	Geen, <i>gene</i> , <i>aarw-</i> <i>voornw.</i>
Gelag, <i>drinkgelag.</i>	Gelach, <i>van</i> lagchen.
Gemoed, <i>weigemoed.</i>	Gemoet, <i>te</i> <i>gemoet.</i>
Genooten, <i>huisgenoo-</i> <i>ten.</i>	Genoten, <i>van</i> genieten.
Gefchud, <i>bewogen.</i>	Gefchut, <i>kanon.</i>
Geflagt, <i>van</i> slagten, <i>flaan.</i>	Geflacht, <i>geslachtlijst.</i>
God.	Got, Goth, <i>volksnaam.</i>
Graad, <i>trap</i> ; <i>ook ge-</i> <i>deelte van den omtrek</i> <i>eens cirkels</i> , <i>enz.</i>	Graat, <i>een</i> , <i>van</i> <i>grat-</i> <i>ten.</i>
Hard, <i>niet zacht.</i>	Hart, <i>van</i> <i>een mensch</i> , <i>enz.</i> ; <i>hert</i> , <i>een diër.</i>

252. HANDLEIDING TĀ T. DEN

Het ei, <i>van eijeren.</i>	Het IJ, <i>bij Amsterdam.</i>
Heelen, <i>genezen.</i>	Helen, <i>verbergen.</i>
Heeren, <i>heerendienst.</i>	Heren, <i>legers.</i>
Hoed, <i>hoofddoeksel.</i>	Hoet, <i>zekere maat.</i>
Hooren, <i>luisteren.</i>	Horen, <i>horens van een dier.</i>
Hoozen, <i>waterscheppen,</i> waterhoozen.	Hozen, <i>aan de voeten.</i>
Houd, <i>van houden.</i>	Hout, <i>brandhout, enz. en houwt, van hou- wen.</i>
Keete, <i>zoutkeete.</i>	Keten, <i>ketting.</i>
Kooper, <i>van koopen.</i>	Koper, <i>zeker metaal.</i>
Koud, <i>niet warm.</i>	Kout, <i>gesprek.</i>
Kweeken, <i>opkweeeken.</i>	Kweken, <i>kwaken.</i>
Laad, <i>van laden.</i>	Laat, <i>van laten.</i>
Lag, <i>van liggen.</i>	Lach, <i>van lagchen.</i>
Leeder, <i>van leed.</i>	Leder, <i>voor schoenen, enz.</i>
Leenen, <i>te leen geven.</i>	Lenen, <i>leunen.</i>
Leggen, <i>iets nederleg- gen.</i>	Liggen, <i>dat ligt op de tafel.</i>
Leiden, <i>geleiden.</i>	Lijden, <i>smart gevoelen; en Leijden (de stad).</i>
Lied, <i>een gezang.</i>	Liet, <i>van laten.</i>
Ligt, <i>niet zwaar.</i>	Licht, <i>helder.</i>
Log, <i>traag.</i>	Loch, <i>een gat.</i>
Loogen, <i>in de loog zet- ten.</i>	Logen, <i>leugen.</i>

Loof, loove; <i>mat.</i>	Loof, van loven, prijzen.
Loover, loovers, <i>gebladerté.</i>	Lover, iemand die prijst.
Loozen, in goddeloozen . enz.	Lozen, losfen.
Meede, zeker kruid.	Mede, met; — ook zekere drank.
Meeren, <i>scheepswoord.</i>	Mereng, waters.
Mijd, van mijden.	Meid, vrouwelijke dienstbode, en mijt, houtstapel, kaasworm en penning.
Mild, <i>milddadig.</i>	Milt, in 'smenschen lichaam.
Moed, <i>dapperheid.</i>	Moet, vlak, smet; ook werkw.
Na, iets dat volgt.	Naar; volgens; ook beweging naar eene plaats.
Neigen, <i>hellen.</i>	Nijgen, buiging van 't lichaam.
Nog, <i>zamenbindend voegw.</i>	Noch, uitsluitend voegw.
Nood, noodigen.	Noot, noten, neuten, zekere vrucht; ook noot, zangnoten.
Pond, <i>gewicht.</i>	Pont, platbodemd vaartuig.

Pooten, <i>van een dier.</i>	Poten, <i>planten.</i>
Peil, <i>van peilen, de diepte onderzoeken.</i>	Pijl, <i>schicht.</i>
Rad, <i>een wiel; snel.</i>	Rat, <i>zeker dier.</i>
Reede, <i>voor de schepen.</i>	Rede, <i>redevoering.</i>
Reeden, <i>uitrusten.</i>	Reden, <i>oorzaak.</i>
Reizen, <i>eene reis doen.</i>	Rijzen, <i>prijzen.</i>
Roomen, <i>van room.</i>	Rome, <i>(de stad).</i>
Rooven, <i>plunderen.</i>	Roven, <i>op eene wonde.</i>
Scheele, <i>haarscheiding.</i>	Schele, <i>scheel zien, en schele, dekfel.</i>
Schooten, <i>schoot, boozem.</i>	Schoten, <i>van schieten.</i>
Slagten, <i>van slaan.</i>	Slachten, <i>gelijken.</i>
Sloopen, <i>sluiten, ook van kussens.</i>	Slopen, <i>van sluipen.</i>
Slooten, <i>grachten.</i>	Sloten, <i>flot, sluiten.</i>
Slooven, <i>afflooven.</i>	Sloven, <i>van slove, scheur.</i>
Snood, <i>ondeugend.</i>	Snoot, <i>snoten, van snuiten.</i>
Speld, <i>spelden.</i>	Spelt, <i>zeker gewas.</i>
Stenen, <i>van steen.</i>	Stenen, <i>steunen, zuchsen.</i>
Steil, <i>regtstandig.</i>	Steil, <i>stut, schrijfstrant.</i>
Tooneelist, <i>tooneelspeler.</i>	Tooneellist, <i>list of kunstgreep op 't tooneel.</i>
Veege, <i>veeg, in doodsgevaar.</i>	Vegen, <i>afvegen.</i>
Vijl, <i>werktuig.</i>	Veil, <i>te koop.</i>

Vlijt, <i>naarstigheid; ook van vlijen, neervlijen.</i>	Vleit, <i>van vleijen, fleemen.</i>
Vlood, <i>van vlieden.</i>	Vloot, vlootvoogd; — <i>en vloot, van vlieten.</i>
Wand, <i>de muur.</i>	Want, <i>voegw.; — ook handschoen; — en touwwerk eens schips.</i>
Wed, <i>van wedden; ook paardenwed.</i>	Wet, <i>van wetten; scherp maken; — leefregel.</i>
Wee, <i>o wee!</i>	We, <i>in plaats van wij.</i>
Week, <i>weeken, zacht maken.</i>	Week, <i>weken, verloop van zeven dagen.</i>
Weezen, <i>ouderloozen.</i>	Wezen, <i>zijn.</i>
Wijden, <i>toewijden, wijder maken.</i>	Weiden, <i>vet weiden.</i>
Wild, <i>gedierte.</i>	Wilt, <i>van willen.</i>
Ijken, <i>iets merken.</i>	Eiken, <i>eikenboomen.</i>
Zee, <i>de Noordzee, enz.</i>	Ze, <i>in plaats van zij.</i>
Zijl, <i>waterloop.</i>	Zeil, <i>scheepstuig.</i>
Zweed, <i>volksnaam.</i>	Zweet, <i>van zweeten.</i>

4. *Uitheemsche woorden.*

§ 507. De woorden, welke uit eene andere taal ontleend en bij ons als nederlandsche aangenomen zijn, schrijve men overeenkomstig met de spelling van nederlandsche woorden, als: *agent, artikel, farizeer* (huichelaar), *glorie, kabinet, kanaal, kanselier, kantoor, kastoor,*

kerker, klasfe, kleur, koenraad, kolom, komeet, kompas, koraal, kronijk, nimf, feniks, filozooft, (beter wijsgeer), profceet, fchepter, fekfe, fekte, fngel, titel, triumf, enz.

§ 508. In de woorden, die men uit andere talen heeft overgenomen, maar nog niet als geheel nederlandsche befchouwt, vordert het gebruik de eene of andere uitheemsche letter, als: *cedel, cel, cement, cijfer, cimbaal, Cijrus, cipier, oceaan, cilinder, citer, cipres, cirkel, chaos, Christus, christen, colofse, apotheker, advocaat, procureur, commissaris, collecteur, cachet, fiscaal, genie, natie, secretaris, officier, enz.*

§ 509. Eigenlijk gezegde vreemde woorden zijn of basterdwoorden of vreemde eigennamen. De eérste moeten, met verandering alleen van den uitgang, hunnen oorspronkelljken vorm behouden, b. v. *justitie, beneficie, attestatie, enz.* Schoon men in plaats van deze, en zelfs van de meeste basterdwoorden, goede nederlandsche woorden kan, en in den deftigen spreek- en fchrijfrant ook moet gebruiken, zoo zijn er echter nog vele, waarvan men zich, zonder eene langwijlige omfchrijving, en zonder minder verstaanbaar te worden, niet wel onthouden kan, als: *acte, actie, cesfie, receptis, secretaris, vacantie, en vele andere; gelijk ook eene menigte kunstwoorden, in staats- regts- en*

oorlogszaken, in den vestingbouw, de natuurkunde en andere wetenschappen, en in de benoeming van de kleederdragt, inzonderheid van de optooifels der jufferschap, gebruikelijk zijn.

§ 510. Ten aanzien van de vreemde eigennamen geldt in het algemeen de regel, dat men in dezelve zoo na mogelijk de oorspronkelijke spelling moet bewaren, en derhalve schrijven: *Cato*, *Cesar*, *Codrus*, *Corinthe*, *Cyrenius*, *Creta*, *Mattheus*, *Timotheus*, *Quirinus*, *Rhodus*, *Alexander*, *Egypte*, *Phrygië*, *Judea*, *Phäton*, *Phebus*, *Phariscër* (van de sekte), enz. Van deze laatste met *ph* gespelde eigennamen, zijn echter zulke uitgezonderd, welke als inlandsche kunnen beschouwd worden, en welker uitgang geene vreemde herkomst verraadt, als: *Jozef*, *Filips*, *Filip* of *Flip*. De namen *Jacobus*, *Cornelius*, *Catharina*, enz.; op dezelfde wijze als nederlandsche woorden gebezigd wordende, behooren met de *k* geschreven te worden, als *Jakob*, *Kornelis*, *Katrijn*, enz.; terwijl ook, om de spelling beter aan de uitspraak te doen beantwoorden, in sommige woorden de zachte *z* in de plaats der *f*, die bij ons altijd scherp is, gesteld wordt, als: *Azië*, *Mozes*, *Jeruzalem*, *Jezus*, en andere. Hiervan zijn echter alle romeinsche eigennamen, als: *Cesar*, *Cesarea*, enz. uitgezonderd; dewijl de *z* aan de latijnsche taal vreemd is.

R

D. Zinscheiding.

§ 511. Daar de spelling of regtschrijving (orthographie) alles bevat, wat tot het naauwkeurig schrijven van de uitdrukkingen der taal dient, zoo kan men de zinscheiding (punctuatie, interpunctie) gevoegelijk tot dezelve brengen!

§ 512. De zinscheiding bestaat in het plaatsen van zekere teekens bij de volzinnen en deelen derzelve, ten einde deze behoorlijk te onderscheiden (*), en derzelve verschillende wijzen van uitdrukking aan te duiden.

(*) Het nut eener behoorlijke plaatsing der scheideteekens wordt tegenwoordig te algemeen erkend, om nog een afzonderlijk betoog te behoeven. Liever willen wij in een voorbeeld den verschillende zin doen zien, welke dezelfde volzin, door de onderscheiden plaatsing dezer teekens, oplevert. Zoo heeft de uitdrukking: *Sylvius niet, zijn broeder Octavius is gestorven*, een juist tegenstrijdige beteekenis met dezelfde uitdrukking, als de scheideteekens op deze wijze geplaatst worden: *Sylvius, niet zijn broeder Octavius, is gestorven*. Voor hen, die met de fransche taal bekend zijn, voegen wij hier nog eenige dergelijke voorbeelden uit fransche schrijvers bij, namelijk:

Regne de crime en crime; enfin te voilà roi. — Regne; de crime en crime, enfin te voilà roi.

Regnez en père, lorsque vous aurez vaincu; souvenez vous que vous avez un maître dans le ciel. — Regnez en père; lorsque vous aurez vaincu, souvenez vous que vous avez un maître dans le ciel.

§ 513. Deze teekens zijn alzoo van tweederlei foort, namelijk: scheid- en zinteekens. Tot de eerste foort behooren de komma, het kommapunt, dubbelepunt en punt, welke alle dienen tot scheiding der volzinnen en derzelve deelen. Tot de andere foort kan men brengen het vraag-, uitroep-, aanhalings-, tuschenstellings-, opschortings- en aandachtsteeken, welke teekens, benevens eenige weinige andere, hoofdzakelijk de verschillende wijzen van zich uit te drukken aantoonen.

Il viola toutes les lois; pour venir à bout de ses desseins, il ne respecta pas même la pudeur des dames. — Il viola toutes les lois pour venir à bout de ses desseins; il ne respecta pas même la pudeur des dames.

Il propageait sa religion; le coran d'une main et l'épée dans l'autre, il mourut empoisonné — Il propageait sa religion, le coran d'une main et l'épée dans l'autre; il mourut empoisonné.

Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe, chassé de Rome, alla assieger cette ville. Ce prince, défenseur de Tarquin le superbe chassé de Rome, alla assieger cette ville.

De volgende voorbeelden in het latijn leveren geen' minder verschillenden en tegenstrijdigen zin op, door onderscheidene plaatsing der scheidteekens, te weten: *regem occiderè nolite, timere bohum est; si omnes consentiunt, ego non; dissentio* — beteekenende: *wilt den koning niet doodèn, het is goed op zijne hoede te zijn; zoo allen'er in toestemmen, ik niet; ik stem er tegen.* — *Regem occi-*

I. *Scheiteekens.*

§ 514. Het beginsel, waaruit de regels voor de plaatsing der scheiteekens dienen verklaard te worden, is de redeneerkunstige verdeeling der volzinnen. Naar aanleiding van het te voren behandelde zamenstel der volzinnen, zullen wij handelen: 1. over de komma; 2. over het kommapunt; 3. over het dubbelepunt en 4. over het punt.

1. *De komma (,).*

§ 515. De komma wordt gebruikt om de kleinere leden der volzinnen, welke niet onmiddellijk verbonden zijn, te onderscheiden, en dient

des nolite timere, bonum est; si omnes consentiunt, ego non dissentio — hetwelk beteekent: *wilt niet vreezen dan koning te dooden; zoo allen er in toestemmen, stem ik er niet tegen.* Dit werd zonder scheiteekens door Farfaiz onder het doodvonnis van Karel I geplaatst, om naar bevind van zaken te kunnen uitgelegd worden. Het volgende bevat zeker abt voor zijne abdij te plaatsen: *porta patens esto, nulli claudatur honesto* — beteekenende: *deze deur zij geopend, en worde voor geen eerlijk man gesloten.* Bij vergissing plaatste de werkman de comma verkeerd en zette: *porta patens esto nulli, claudatur honesto* — beteekenende: *deze deur zij voor niemand open, en gesloten voor een eerlijk man.* Van zoo veel belang is de zinscheiding-zelfs zijn er somtijds door eene verkeerde zinscheiding regts-gedingen ontstaan, welke het verlies van een regtmatic vermogen ten gevolge hadden.

alzoo tevens om de kleinste door teekens uitgedrukte rust in het lezen aan te wijzen.

§ 516. Zij staat in het bijzonder:

a.) Tusschen verscheidene, bij elkander geplaatste onderwerpen of gezegden, tot het zelfde denkbeeld betrekking hebbende en niet door voegwoorden verbonden zijnde, als: *burgers, vreemdelingen, vijanden, volken, koningen, keizers, allen betreuren en vereeren hem. De eeuwige, algoede en alwijze God. De Nederlanders zijn schrander, geduldig, deugdzaam, net, matig en spaarzaam. Hij is zoo vlijtig, zoo oplettend, zoo naauwkeurig als gij.* Heeft het gezegde eene nadere bepaling of aanvulling, zoo wordt de komma na dezelve geplaatst, als: *Egypte was inderdaad het schoonste land van den aardbodem; het overvloedigste door de natuur, het best-bebouwde door kunst, het sierlijkste door de zorg en pracht van deszelfs koningen.*

b.) Dewijl de werkwoorden niets zijn dan gezegden met het koppelwoord *zijn* vereenigd, zoo is het voorgaande even zeer op werkwoorden toepasselijk, als: *hij ijld, vloog en stortte in mijne armen. Hij schimpte, raasde, vloekte. Ik heb u steeds geëerd, geacht en van ganscher harte bemind.* Daar in deze, en over het algemeen in de meeste gevallen, de komma eigenlijk in de plaats van het uitgelaten voegwoord *en* komt, zoo moet het om dezelfde reden, ook tusschen

bijwoorden en voorzetsels worden geplaatst. welke op hetzelfde denkbeeld betrekking hebben, als: *dit is alom, allezins, altijd en van allen geloofd. — Van, met of door wien hebt gij het bericht ontyangen?*

c.) De afscheiding van alle zamenbehoorende denkbeelden wordt door het plaatsen van komma's aangewezen. Van hier is het, dat elk tusschenvoegfel zich tusschen twee komma's bevindt, alsmede dat voor elke omschrijving, ter nadere bepaling of verklaring van eenig onderwerp of gezegde dienende, eene komma geplaatst wordt, om welke reden in het bijzonder de betrekkelijke voornaamwoorden, *die, welke*, enz. altijd (*) door eene komma vooraf gegaan worden, als: *de mensch, die niet werkt, verdient verachting.*

(*) In meer punten, maar hierin voornamelijk, verschilt ik van den heer LÉQUIER, in zijne verhandeling over de interpunctie, vertaald door J. J. FROCK. Deze is van oordeel, dat voor de betrekkelijke voornaamwoorden *die, welke*, enz. geene komma behoort geplaatst te worden, wanneer de tusschenzin dient ter *bepaling*, en niet ter *verklaring*. Naar mijn inzien echter moet de zinscheiding hier alleen aanwijzen, dat er een tusschenzin bestaat, waardoor alsdan de moeilijke en noodelooze onderscheiding van *bepalende en verkla- rende* tusschenzinnen, alsmede die van het meer of min noodzakelijke in een voorstel, vervalt, welk een en ander toch bijna altijd alleen uit den zamenhang, het bijzonder begrip, of uit bijzondere wenschappelijke kennis moet opgemaakt worden.

*Dat is het boek niet, hetwelk ik u gevraagd heb. De vreugde over goede daden, welke den mensch zoo natuurlijk is, wordt dikwijls door zekere zamenloopende omstandigheden, welke wij niet ontgaan kunnen, zeer verbitterd. Geld, slechts geld, is de leus. — De Ruiter, de dapperste zeeheld zijner eeuw, was een deugdzaam man. — Laurens Koster, een Haarlemmer, vond de boekdrukkunst uit. Gij, niet ik, moet het doen; beter echter: gij moet het doen, niet ik. Het oneindige, de gansche menschheid omvattende, plan van God; beter: het oneindige plan van God, hetwelk de gansche menschheid omvat. Wij vertrekken, zeide hij tot mij, morgen naar Amsterdam. Overdenk, ongelukkige, wat gij al misdreven hebt. In dit laatste voorbeeld is de benaming, welke in spraakwending gebruikt wordt, als tusfchenvoegfel aan te merken; dewijl de natuurlijkste plaats der benaming aan het begin is, in welk laatste geval, ter nadere affcheiding van het hoofd der aanspraak van het ligchaam derzelve, eene komma geplaatst wordt, b. v. *Koning, zie daar hen, die u zullen wreken op uwe vijanden.**

Men kan niet als tusfchenvoegfel beschouwen, wat wezenlijk tot den zin eens voorstels behoort, als: het doel, middel of de wijze eener werking, b. v. *ik zag met innig me-*

delijden het lot der ongelukkigen. Ik heb altijd voor zijne woede gevreesd. Hij heeft dikwijls zijnen haat tegen mijnen broeder ten sterkste uitgedrukt (*).

d.) Men plaatst geene komma voor de voegwoorden, wanneer zij enkele woorden of deelen van voorstellen zamen verbinden, als: *God heeft ons tot deugd en gelukzaligheid bestemd. Sedert dit bekend gemaakt en aan allen medege-*

(*) Dit wijkt geheel af van den regel, door sommigen gevolgd, om alles, wat niet tot een enkelvoudig voorstel behoort, af te scheiden, en dus alle bijwoorden en verdere omstandigheden tusschen komma's te plaatsen. Deze zouden het laatstgemelde voorbeeld aldus schrijven; *hij heeft, dikwijls, zijnen haat, tegen mijnen broeder, ten sterkste, doen blijken.* Deze manier, door velen als de duidelijkheid bevorderende aangemerkt, komt ons voor juist het tegendeel te bewerken; want de menigvuldige deelen, welke alzoo ontstaan, vermoeijen onzes erachtens den geest veeleer, dan dat zij denzelven verligten, en laten hetgene redeneerkunstig zamen behoort, moeilijk vereenigen, als in het volgende voorbeeld, dat wij ergens aantreffen: *hij beklom, met zijn volk, den wal, en drong, terstond, door rook en vlammen, tot een onaanzienlijk huis, in eene zijstraat, door, spoedde ziek naar binnen, enz.* Hier valt, door de menigvuldige afscheiding, gevoegd bij het woordje *door* voor *rook en vlammen*, niet dadelijk in het oog, dat het laatste *door* tot *drang* behoort. Ook ontstaat uit zulk eene zinscheiding niet zelden dubbelzinnigheid, als in het voorbeeld; *hij heeft, dikwijls, zijnen haat, enz.,* alwaar het twijfelachtig is of bedoeld worde *de haat, welken hij den broeder toedraagt, of wel wederen haat, in een gesprek met den broeder uitgedrukt.*

deeld werd. Hij, die ons dezen aanleg gegeven en ons daardoor tot volkomenheid bestemd heeft. Hij heeft noch verstand noch geld. Toen ik nog te huis was. De jongen of het meisje zal hier komen. Wie of dit gezegd heeft? Dat weet gij zoo goed als uw broeder. Het leven gaat voorbij gelijk (als) een droom. Hiertoe behoort ook het woordje om, onmiddellijk gevolgd door de onbepaalde wijze eens werkwoords, en in een onmiddellijk verband staande met eenig onderwerp, als: ik vertrek om hem te zien. Ditzelfde geldt, als het woordje om gebruikt wordt ter omschrijving van eenig zamengesteld woord, als: het vermogen om te kennen, voor, het kenvermogen. Het glas om te branden, voor, het brandglas.

c.) Voor de voegwoorden plaatst men eene komma, wanneer zij geheele voorstellen zamen verbinden, als: *de man leefde vrolijk in de stad, en de vrouw woonde stil op het land. Ik heb u steeds geëerd en geëcht, en bemin u thans van ganscher harte.* Voor dit laatste en staat eene komma, dewijl de voorstellen, uithoofde van de verschillende tijden der werkwoorden, onderscheiden zijn. *Hoe moeten alle menschelijke bedoelingen met elkander vereenigd, naar welke regels zamengevoegd worden, en welke van alle bedoelingen is de laatste en hoogste, waaraan de overige ondergeschikt moeten zijn? Hij heeft mij gevraagd, of ik*

met hem wilde wandelen. Het is hem bekend, of wij zullen slagen. Gelijk eene bloem verwelkt het, gelijk het kaf verstuift het. Wij leven in eene wereld, waarin noch toeval, noch blinde noodzakelijkheid bestaat. Wij moeten of eene bestemming hebben, of wij zijn raadselachtige schepsels. Nog heb ik geen brief ontvangen, nog heb ik geen geld bekomen. Hij heeft mij verzocht, om mij overeenkomstig den wil mijner ouders te gedragen. Ik leer deze wetenschap, om er in het vervolg voordeel van te trekken. Ik wilde u bezoeken, maar trof u niet te huis.

f.) Wanneer eenig voegwoord verzwegen wordt, zoo plaatst men de teekens als of dit woord er werkelijk stond, b. v. *als hij komt, (dan) zal ik het hem zeggen. Wie de deugd bemint, (die) zal dit niet doen. Ons leven is (gelijk of als) een damp.* Voor verklaarde voorstellen staat eene komma, als: *hij raadde mij, dat ik vertrekken zoude. Uw broeder zeide mij, dat gij naar Leijden waart gegaan.* Ontbreken echter deze bepalingen bij de onbepaalde wijze, zoo vervalt de komma, als: *hij beval mij te zwijgen (*).*

(*) Sommigen willen nog een klein onderscheid van uitdrukking, door het plaatsen van de komma, aanduiden; wanneer namelijk verscheidene eigenschappen aan eene zelfstandigheid toegevoegd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring.* In dit geval kan iedere eigenschap op zich

2. *Het kommapunt (semicolon) (;).*

§ 517. Zoo zeker volgens de redeneerkunde achtervolgende voorstellen, b. v. *hij spreekt van de aarde, die wij bewonen*, van eigenlijke nazindeelen, met betrekking tot de hoogere beteekenis en waarde der laatste, onderscheiden worden, en zoo zeker ieder deze onderlinge betrekking der verschillende voorstellen nauwkeurig in de uitspraak in acht neemt;

zelve met het zelfstandig naamwoord, of wel het bijv. naamwoord, dat het zelfstandig naamw. onmiddellijk voorafgaat, met dit laatste tot een denkbeeld vereenigd worden; terwijl dan, in het laatste geval, de voorgaande bijv. naamwoorden aan dit zamengesteld begrip toegevoegd worden. In het eerste geval zoude men dan geene komma behooren te plaatsen, als: *nieuwe hollandsche haring*, om te beteekenen *nieuwe* en *wel hollandsche* (geene zweedsche, deensche) *haring*; terwijl in het laatste geval eene komma zou gevorderd worden, b. v. *nieuwe, hollandsche haring*, om uit te drukken: *nieuwe*, in tegenstelling van *oude hollandsche haring*. In het laatste geval heeft *nieuwe*, in het eerste *hollandsche* bij de mondelinge voordragt den klemtoon. Dan bij deze laatste is dit onderscheid, benevens zoo vele andere dingen, gemakkelijk door den verschillenden toon der stem uit te drukken; maar bij de schriftelijke voordragt, zijn wij van oordeel, vorderen de regels der duidelijkheid, dat men dit en soortgelijk onderscheid, door omschrijving of anderszins, op eene minder dubbelzinnige wijs uitdrukke. Men zal dus altijd, volgens den bovenstaanden regel, tusschen de bijvoegelijke naamwoorden eene komma plaatsen, als: *nieuwe, hollandsche haring*.

even zoo zeker moet ook, ten sinde deze onderlinge redeneerkundige betrekking der denkbeelden en voorstellen aanschouwelijk te maken, één bepaald teeken gebruikt worden, om, bij het eerste gezigt, door dit teeken op de hoogere redeneerkundige waarde van het volgende voorstel opmerkzaam gemaakt te worden. Het komma dient hiertoe, houdt het midden tusschen de komma en het dubbele punt, en wijst eene eenigzins grootere rust in het lezen aan dan de komma.

§ 518. Dit teeken staat: *a*,) tusschen voor- en nazindeelen, het zij deze laatste volftrekt of betrekkelijk zijn. Staat nu eenmaal redeneerkundig vast, wat voor- en nazindeel is; zoo is ook het gebruik van het kommapunt beslist, de voorstellen mogen dan lang of kort zijn. Voorbeelden van volftrekte nazindeelen: *hoe meer de opmerkzaamheid van onzen geest wordt opgewekt; dest meer wordt het voor ons behoefte in den inhoud anzer voorstellingen in te dringen. Hoewel ik het u vergeven hebbe; zoo beding ik echter, dat gij den misslag niet weder begaat. Of gij betaalt mij; of ik klaag u aan.* Voorbeelden van betrekkelijke nazindeelen; *ik heb u ten volle vergiffenis geschonken; maar ik verwacht ook, dat gij u verbeteren zult. Dit boek moest gij mij schenken; want ik kan het beter gebruiken dan gij. Hij was mijn vriend; daaronder vergeef ik hem zijne mislagen.*

b.) Wanneer een voorzindeel tot verscheidene nazindeelen behoort, of verscheidene voorzindeelen tot een nazindeel; zoo plaatst men tusfchen de zamenftellende deelen van het voor- en nazindeel een kommapunt, en tusfchen het geheele voor- en nazindeel een dubbele punt. Alleen de beide laafte leden van het nazindeel worden fomtijds door *en* verbonden, en dan staat voor *en* geen kommapunt, maar volgens den regel eene komma.

Voorbeeld van twee of meer voor- en een nazindeel: *wanneer gij uwe bestemming duidelijk inziet; wanneer gij aan dezelve genoegzaam beantwoordt: zoo kunt gij ook gerust de donkere toekomst, die over uw lot besliffen zal, te gemoet treden.*

Voorbeelden van een voorzindeel en twee of meer nazindeelen: *ik spoor u tot vlijt aan: want vlijtig te zijn is uw pligt; verder wordt gij door vlijt een beschaafd en bruikbaar mensch; eindelijk wordt gij ook eens om uwe vlijt beloond. — Het is het doel eener algemeene veredelung, naar hetwelk alles streeft: daarom gaf ons de Voorzienigheid zoo veel aanleg tot het goede; daarom schonk zij der natuur zoo vele bekoorlijkheden; daarom wekte zij door menigvuldige middelen de rede uit hare sluimering, en daarom gaan wij eens in eene betere orde der dingen over.*

c.) Zoodra verscheidene bijzondere, en onder-

ling reeds door kommaas gescheidene, begrippen met elkander verbonden en verder voortgezet worden, zonder zich echter onderling als voor- en nazindeel tot elkander te verhouden, plaatst men insgelijks een kommapunt, als: *niet altijd handelen wij naar de blinde aandrift des lichaams en naar het vermogen der indrukken, die de voorwerpen op ons maken; dikwijls is het ons mogelijk, deze indrukken en deze aandrift te wederstaan, zoodra wij slechts ernstig willen; dikwijls is het ons mogelijk, het tegendeel van dat gene te doen, waartoe zij ons aanzetten; dikwijls is het ons mogelijk, in twiifelachtige gevallen onze keus uit te stellen, en dezelve van rijpe overweging te doen voorafgaan; zelfs zijn wij ons bewust, dat wij onwillekeurig werkzaamheden beginnen, en, zonder door iets bepaald te worden, de eigene onafhankelijke oorzaken van zekere werkingen zijn kunnen.*

d.) Het kommapunt staat bij nazindeelen, wanneer het eigenlijke daar achter behoorende teeken b. v. een vraagteeken of een uitroepeteeken) eerst aan het slot der geheele rede geplaatst wordt, als: *kan het ontkend worden, dat alle dingen in de wereld wijs zamenhangen en elkander ondersteunen; dat derzelyer veranderingen niet anders zijn, dan eene onophoudelijke ontwikkeling van alle soorten van leven en vorming; dat zij alle daarop uitloopen, om voor de levende wezens*

alles te bereiden, wat zij tot hun levensonderhoud noodig hebben; dat wij aan haar zelfs alles verschuldigd zijn, wat ons ligchaam verkwikt en voedt, en onzen geest opklaart en onderrigt? Hier had reeds na *ondersecunen* een vraagteeken moeten staan, indien niet de voortzetting der rede dezelve tot het einde had doen besparen. *Hoe diep gevoelen wij ons bij onze dwaasheden beschaamd; hoe geweldig door dezelve ter nedergedrukt en verpletterd!* Hier is het uitroepeteeken, dat na *beschaamd* moest volgen, tot aan het slot bespaard en door een kommapunt vervangen.

e.) Men plaatst ook een kommapunt bij redeneerkunstige verdeelingen, wanneer elk hoofddeel of ook elk onderdeel op zich zelve opgegeven, maar evenwel als gelijkgeordend met de overige onderdeelen, ten opzichte van het geheel, gedacht wordt, b. v.

Trekken uit het beeld van een rechtschapen man.

- 1.) *Hij koestert nooit een te groot gevoelen van zich zelve;*
- 2.) *hij kent geen eigenbelang;*
- 3.) *hij houdt niet op goed te doen, al wordt hij ook miskend;*
- 4.) *hij verschoont de fouten van anderen; enz.*

f.) Eindelijk plaatst men een kommapunt, wanneer het daarop volgende eene wezenlijke, maar als voorstel op zich zelve staande, verklaring van het voorgaande is, als wanneer dit daarop vol-

gende voorstel bijna geheel als een betrekkelijk nazindeel beschouwd kan worden, als: *niets sloot gewoonlijk meer, dan de beschimping; zij beleedigt, dewijl men niet gaarne zijne zwakheden openbaar ziet gemaakt. De mensch kan alles wat hij wil; geene zwarigheden zijn hem zoo groot, dat hij niet in staat zoude zijn dezelve te overwinnen.*

3. *Het dubbele punt (colon) (:).*

§ 519. Het dubbele punt, eene eenigzins grootere rust in het lezen aanwijzende dan die van het kommapunt, wordt gebruikt: a.) wanneer men een hoofdvoorstel aankondigt, als: *het onderwerp onzer overdenking zij: dat de deugd oneindig beloont. Wij willen de vraag oplossen: in hoe verre in eenen staat de kunsten tot deszelfs bloei bijdragen.*

b.) Wanneer men de rede van eenen anderen bijbrengt, als: *God sprak: daar zij licht. Hij zeide: wij zijn ten hoogste ongelukkig.*

c.) Wanneer in langere volzinnen verscheidene voorzindeelen voor het nazindeel staan of omgekeerd, en alzoo de enkele voor- of nazindeelen door een kommapunt moeten van elkander gescheiden worden, plaatst men tusschen het zamengestelde voor- en nazindeel een dubbele punt, als: *wanneer God geweld schijnt te oefen*

nen; wanneer hij koningen van den troon stort en geringen verheft; wanneer hij somtijds schijnbare wanorden toelaat, die de omkeering van geheele rijken na zich slepen en duizenden onder de puinhoopen begraven; wanneer hij inzonderheid de plannen van menschelijken hoogmoed verijdelt en aan onze hartstogten derzelyer wenschen ontzegt: zoo geraken wij ligtelijk op een' dwaalweg; het ontdekken van onverwachte gevolgen; de opeenstapeling van groote gebeurtenissen; de verwarring, in welke wij alles beschouwen, vervult ons met bange bezorgdheid, en de ligtzinnige twijfelt wel geheel aan eene wereldregering. — Kent gij het nog niet, het verlangen naar het betere; zijt gij met u zelyen, zonder de hoop op eene grootere volkomenheid, geheel te vreden; breekt de gedachte aan eene verbetering nooit uwen verstandslaap af: welk een ongelukkig schepsel moet gij dan zijn; hoe onverschillig omtrent de waarheid, wanneer gij niet meer licht zoekt; hoe werkeloos en traag, wanneer gij u niet meer kracht toewenscht; hoe gevoelloos en zinnelijk, wanneer de bevreemding uwer dringendste behoeften voor u toereikend is.

4. Het punt.

§ 520. Het punt dient, om het einde eens volzins aan te wijzen en dus:

a.) om algemeene ondergeschikte voorstellen van elkander te scheiden.

S

I. voorb. *Het is eene droevige waarheid, dat de beste menschen gewoonlijk met de zwaarste rampen te worstelen hebben.* (Algemeen of hoofdvoorstel, dewijl het van geen voorafgaand voorstel afhangt.) *Deze waarheid, hoe drukkend dezelve ook zij, moet echter deugdzame menschen niet neerslagtig maken, maar derzelyver moed verhoogen.* (Ondergeschikt voorstel, van het voorafgaande algemeen voorstel afhangende, en door hetzelfde verklaard en bewezen wordende; — onmiddellijk ondergeschikt, als, zonder tuschenkomst van eenig voorstel, uit het naastvoorgaande hoofdvoorstel voortvloeiende.) *De ware moed eens wijzen bestaat derhalve in de vaste gemoedsgesteldheid, met welke hij 's levens rampen tegentreedt.* Ondergeschikt voorstel, maar middellijk, namelijk, door middel van het tweede aan het eerste — aan het tweede onmiddellijk ondergeschikt.) *Wie nu den naam van eenen wijzen verdienen wil, verheffe zich tot zulk eene denkwijze, en tot zulk eenen moed.* (Ondergeschikt voorstel, maar middellijk aan het tweede en eerste, en onmiddellijk aan het derde ondergeschikt.)

Wil men beproeven of de onderlinge ondergeschiktheid der voorstellen naauwkeurig zij, zoo moet men de denkbeelden, welke zij bevatten, als elkander opvolgend afzonderlijk kunnen voorstellen, b. v.

1. *Zware rampen treffen deugdzaame menschen.*
  2. *Zij verheffen den moed.*
  3. *Deze moed toont zich in eene vaste gemoeds-
gesteldheid.*
  4. *Wie deze denkwijze heeft is wijs.*
2. voorb. *Wij leven in eene wereld, die ons al-
les, wat wij zijn en worden, door werkzaamheid
laat verdienen, eer wij ons aan het genot mogen
overgeven. (Algemeen voorstel.)*

*Willen wij ons daarom aan het genot der geluk-
zaligheid overgeven, zoe moeten wij ons daartoe
door werkzaamheid voorbereiden, (Onderge-
schikt voorstel, en wel onmiddellijk.)*

*Deze werkzaamheid moet echter, wanneer zij
weldadig zijn zal, tot een zeker doel bestemd zijn;
want anders verkwisten wij onze krachten nutteloos.*

Opvolging van gedachten.

1. *Werkzaamheid.*
  2. *Genot door werkzaamheid.*
  3. *Genot door doelmatige werkzaamheid.*
- b.) Het punt scheidt ook gelijkgeordende
voorstellen van elkander, dat is, zulke voorstel-
len, welke op elkander volgen, zonder dat het
eene tot verklaring van het andere noodig zij, en
welke men alzoo als algemeene, gelijkwaardige voor-
stellen vooruit zendt, om vervolgens uit beide
te gelijk iets af te leiden. Zulke voorstellen wor-
den door geene voegwoorden verbonden, maar

de ondergeschikte altijd; zijnde het voegwoord in een voorstel altijd het kenmerk van ondergeschiktheid.

Eerste voorbeeld.

gelijk } *Deze aarde is de schouwplaats der werkzaamheid van redelijke wezens.*
geor- }
dend. } *De redelijke wezens hebben eene bestemming voor de eeuwigheid.*

Nu kan men uit beide te gelijk het besluit trekken: *wie alzoo zijne bestemming voor de eeuwigheid nader wil komen, die zij op aarde doelmatig werkzaam.*

Tweede voorbeeld.

gelijk } *Onder alle betrekkingen van den mensch op de aarde, zijn de betrekkingen van liefde en vriendschap de genoegelijkste.*
geor- }
dend. } *Het is het aandeel van schoone zielen, dat zij elkander verstaan en vertrouwen.*

Uit beide kan het besluit opgemaakt worden: *wezens derhalve, die elkander verstaan en vertrouwen, genieten de zuiverste vreugde, welke aard-sche betrekkingen kunnen verschaffen.*

c.) Het punt mag niet, door te ver gedrevene kunstige bearbeiding van den afgebrokenen schriftstijl (style coupé), zonder noodzakelijkheid vermenigvuldigd worden, b. v. *hij kwam te huis. Hij zette zich aan tafel. Hij at. Hij*

dronk. Hij leide mes en vork neer. Hij stond op. Hij sloopte eene pijp. Hij ging in den tuin. Gebrek aan samenhang is hier oorzaak van te groote vernippering der volzinnen, waartegen te voren (§ 450.) reeds gewaarschuwd is.

d.) Daar in het algemeen door voegwoorden niet alleen voorstellen, maar ook geheele volzinnen verbonden kunnen worden, zoo staat het punt ook somtijds voor *en*, als: *hij duldde, leed en kampie. En wat was nu zijn loon voor al deze inspanning.*

II. Zinteecken.

1. Het vraagteeken (?).

§ 521. Het vraagteeken wordt geplaatst:

a.) achter die regstreekfche (directe) vragen, als: *waar woont gij? Hij zeide tot mij: waar hebt gij u zoo lang opgehouden? Uit welk land van Europa zijt gij? hernam hij. — De maatschappij der wetenschappen heeft de vraag opgegeven: door welke middelen kan de beschaving ten platten lande bevorderd worden?*

b.) In zijdelingsche (indirecte) of enkel verhandelende vragen plaatst men dit teeken niet, als: *ik vraagde hem, waar hij naar toe ging.*

Wanneer verscheidene vragen, die alle tot eene zelfde reeks van gedachten behooren en onderling samenhangen, zoo op elkander volgen, dat tusschen de middelste vragen enkel een komma-

punt staat, zoo wordt het vraagteeken tot het einde der rede bespaard (verg. het gebruik van het kommapunt), als: *is de toekomst voor ons niet in eenen sikduisteren nacht gehuld; is ons zelfs dat niet verborgen, wat wij na den dood zijn zullen? en dat alles zoude onzen geest niet somwijlen met diepen weemoed vervullen; wij zouden de grenzen, die ons aan alle kanten benaauwen, niet met smart gevoelen; wij zouden niet wenschen over onderwerpen, die ons zoo gewichtig zijn en van zoo nabij betreffen, meer licht te verkrijgen; deze wensch zou niet zoo veel te inniger, dringender en vuriger in ons worden, hoe verder wij in onze beschaving voortgaan, en hoe zuiverder onze waarheidszin wordt?*

2. *Het uitroep- of verwonderingsteeken (!).*

§ 522. Het uitroepsteeken staat:

a.) in het algemeen bij voorstellen, die eene sterke of levendige hartstogt uitdrukken, als: *het geheele land ontvolkt en tot eene woestijn gemaakt; de bloem der europesche jeugd geveld, op afgelegene slagvelden geofferd; alle regten van eigendom onzeker gemaakt, of met eene baldadige hand geschonden; alle openbaar vertrouwen ondermijnd; alle handel verwoest; alle volksylijt te gronde gerigt; de navorschende geest ontmoedigd; het heiligste ontwijfd! —*

b.) In het bijzonder na de tuschenwerpsels,

O! — Ach! — Helaas! — Wee! Foei! enz. Wanneer echter het tuschenwerpsel ter Inleiding in een voorstel dient, of de hartstogt door het geheele voorstel verspreid is, zoo bekomt dit laatste het uitroepsteeken, maar het tuschenwerpsel zelf alleen een komma achter zich, b. v. *ach, welk een ongeluk! O, hoe gaarn wil ik het vergeten!*

c.) Het uitroepsteeken wordt geplaatst na voorstellen, die eenen wensch bevatten, als: *dat gij toch uwe ligtzinnigheid betugeldet!* Na eene gelofte, als: *ik zweer het u bij al wat heilig is!* Na eene verwondering, als: *welk een heerlijke dag!* Na een bevel of aanmaning, als: *word wijs! — Ga, hooswicht! — Weg met den ellendigen!* — Overigens in voorstellen, welke afschuw, verbazing, angst, verlegenheid, enz. uitdrukken, en na alle woorden, die met hevigheid uitgesproken worden, als: *vuur! — Marsch! — Help!* —

d.) Het uitroepsteeken wordt eerst aan het slot des volzins geplaatst, wanneer in denzelfden de hoofdgedachte, welke den uitroep bevat, door de enkele denkbeelden voortgezet wordt, als: *hoe schoon waren niet, riep hij getroffen uit, de dagen mijner jeugd, hoe vlogen zij aan de hand der onschuld en der deugd daar heen!*

e.) Indien het gevoel niet sterk is, zoo is dit teeken niet noodig, als: *ik heb, helaas, geen*

geluk. Even hetzelfde heeft plaats in spraakwending, wanneer namelijk geen hartstogtelijke toon plaats heeft, en derhalve niet het uitroepsteeken maar het gewone gebruikt moet worden, als: *koning, zie daar uwe vijanden, — Uw woord, mijn heer, is mij genoeg. Hoe, mijn heer, is het mogelijk, dat gij die gedachten koestert. Geloof niet, waarde vriend, dat ik mij zoo ver zou vergeten*. Even ditzelfde is het geval met het aanspreken in brieven, als: *Mijnheer, — Wel Edele Heer, — Zeer geeerde vriend, —* waarin mede geen toon van hartstogt plaats vindt. — Alleen in het geval, wanneer aanspraak en uitroep vereenigd zijn, staat om die reden het uitroepsteeken, als: *trouweloos, gij durft u nog vertoonen! — O, mijn zoon! waarmede zult gij u verontschuldigen!*

3. *Het aandachtsteeken (—).*

§ 523. Het aandachtsteeken wordt gebruikt: a.) wanneer de volzinnen zich niet als oorzaak en gevolgen tot elkander vernouden, en niet zoo naauw verwantschap tot elkander gedacht kunnen worden, als gelijke en ondergeschikte denkbeelden, b. v. *de werkzaamheid van den geest kan door de gezondheid des ligchaams bevorderd, en door de ziekte van hetzelfde belemmerd, gestoord en zelfs geheel gestremd worden. — Inzonderheid is het geweld der zinnelijke driften zoo groot, dat de ziel door dezelve dikwijls buiten*

staat gesteld wordt, de voorschriften der rede te volgen, en zich niet zelden met weezin en tegenkanting door het ligchaam tot daden ziet weggesleept, waarvan zij afschuw heeft. — Door hare afhankelijkheid van het ligchaam wordt het ook mogelijk, dat men haar door middel van hetzelfde op menigerlei wijze, dwang aandoe, en dat de geheele lichamelijke wereld rondom ons, in onzen geest onophoudelijk werkingen voortbrengen kan, die voor hetzelfde niet altijd voordeelig zijn.

b.) Wanneer men midden in eenen volzin ophoudt, om de opmerkzaamheid en verwachting op het volgende te vestigen, als: *niets kan den mensch zoo zeer tot nadenken over zich zelyc brengen; niets kan zijnen wensch, om lang te leven, zoo hevige schokken; niets zoo bitter zijne vreugde vergallen, dan — het beeld des doods. Hij leefde, nam eens vrouw en — stierf.*

c.) Voor en na eenen tusschenzin, zoodra men denzelven boven het andere wil doen uitkomen, als: *van het verstand en de oordeelskracht is de rede onderscheiden, in zoo ver namelijk, aan de laatste de denkbeelden en oordeelen tot stof dienen, waarruit zij geheele gedachtenreeksen — besluiten — vormt. God wordt niet door offers — de Algenoegzame behoeft dezelve niet — bevredegd.*

d.) Als bloot spraakkunstig teeken staat het, wanneer men verscheidene denkbeelden, in opschriften en verdeelingen van elkander wil schei-

den, als: *Dichtkunst — Muzijk — Danskunst. Karel V; — Duitsch keizer 1520; — sterft 1558.*

4. *Het insluitingsteeken* (parenthesis, teksthaakjes) ( ) □.

§ 524. Het insluitingsteeken, bestaande in twee haakjes, wordt gebezigd:

a.) Wanneer het daarop volgende woord letterlijk hetzelfde zegt, en gewoonlijk een kunstwoord (terminus technicus), of eene overzetting, of eene aanhaling uit eenigen schrijver bevat, als: *redencerkunde (logica); aesthetiek (leer van het schoonheidsgevoel); aardrijksbeschrijving (geographie); Leijden (Lugdunum Batavorum).*

b.) Wanneer men eenen geheel vreemdsoortigen, en op zichzelf volledigen zin tusfchen eenen volzin invlecht, als: *een ding heb ik u nog te zeggen: gij moet (maar ik zie dat gij geeuwt) wel acht geven. Zij heeft heden (naauwelijks zal men het gelooven) hare kinderen verlaten.*

c.) Wanneer in eene aanhaling of anderzins eenig woord voorkomt, dat uit den zamenhang zelven niet gemakkelijk te verstaan is, vlecht men wel eens, bij wijze van tusfchenrede, eene verklaring van hetzelfde in, als: *de naam van den vader der nederlandsche dichtkunde (Joost van Vondel) zal altijd met eerbied genoemd worden. — De wetten vertrouwen hem (den koning van Crèta) de volken, als een allerdiarbaarst pand toe, onder*

beding, dat hij de vader zijner onderdanen zij. De tusschenredenen (parenthësen) moeten echter, als gewoonlijk eenig gebrek in den stijl verradende, zoo veel mogelijk vermeden worden

5. *Het afdeelingsteeken (paragraaf) (§).*

§ 525. Het afdeelingsteeken, meer gewoonlijk onder den naam van paragraaf bekend, gebruikt men, om in de wetenschappelijke voordragt zekere rustpunten en afdeelingen te hebben, waardoor men de opvolging van eenigzins onafhankelijke gedachten of de scheiding van die reeksen van volzinnen aanduidt, welke, als ware het, een onafhankelijk gebied hebben. In de streng wetenschappelijke voordragt geschiedt zulks nog daarenboven, met aanwijzing van de afhankelijkheid der volgende paragrafen van de voorgaanden. Van het eerste leveren de paragrafen van dit werk voorbeelden genoeg op; voor het laatste kan het volgende dienen.

§ 1. *De volkomenheid van elk scheepsel bestaat in de grootste ontwikkeling en uitbreiding van zijnen geheelen aanleg en van al zijne krachten, tot de gezamenlijke bedoelingen van zijn aanwezen.*

§ 2. *Deze gezamenlijke bedoelingen zijns aanwezens (§ 1.) noemen wij zijne bestemming.*

§ 3. *Deze bestemming (§ 2.) is bij redelijke wezens eene denkbeeldige zaak (ideaal), of een*

oneindig ver afgelegen eindpaal, die wij wel naderen, maar nooit geheel bereiken kunnen.

6. *Het verdeelingsteeken.*

§ 526. Van het vorige teeken is onderscheiden het verdeelingsteeken, dienende om de redeneerkunstige verdeeling der denkbeelden in eene rede aanschouwelijk te maken. Men gebruikt hiertoe letters en getallen.

§ 527. Behalve het voorbeeld, in het I^o. D. dezes werks bl. 34. § 64. voorkomende, kan, om het gebruik der verdeelingsteekens op te helderen, nog dienen het volgende net voor de ontbinding:

DE WARE VLIJT BELOONT ZICH
ZELVE. (Hoofdstelling.)

1.) Karakter van de ware vlijt. (Eerste hoofddeel.)

a.) *Zij is doelmatig;* (Eerste onderdeel. — Ondergeschikt.)

a. *Want zij is het doel der wetenschappen zelve bewust;*

b. *en is zich het doel der wetenschappen voor het werkelijke leven bewust.*

} Minderdeelen.

(Aan het onderdeel ondergeschikt, onderling gelijkgeordend.)

b.) *Zij is niet werktuigelyk;* (Tweede onderdeel.)

a. *Want zij is niet bloot geheugenwerk;*

b. *maar eene zaak van overtuiging en van eigen nadenken.*

} Minderdeelen.

NEDERLANDSCHEN STIJL. 285

- c.) *Zij is onbaatzuchtig; (Derde onderdeel.)*
a. *Zij laat niet leeren, om daardoor te schitteren of te winnen;*
b. *maar om de wetenschap zelve.* } Minderdeelen.

- d. *Zij volhardt; (Vierde onderdeel.)*
a. *Zij laat zich door geene zwaarigheid afschrikken;*
b. *zij gelooft nooit, reeds aan de eindpaal te zijn.* } Minderdeelen.

2. *Zij beloont zich zelve. (Tweede hoofddeel.)*

- a.) *Zij bevordert de eigene volmaking; (Ie. onderdeel.)*
a. *Want zij schenkt de hoogstmogelijke ontwikkeling van allen aanleg;*
b. *en het meest juiste gevoel van kracht.* } Minderdeelen.

- b.) *Zij doet ons invloed verkrijgen in de burgerlijke maatschappij; (Iie. onderdeel.)*
a. *Zij verschaft ons de achting van anderen;*
b. *zij bezorgt ons invloed in de zaken van anderen.* } Minderdeelen.

- c.) *Zij doet ons de reinste zielsvreugde genieten; (Iiie. onderdeel.)*
a. *Dewijl hare vreugde van geene uiterlijke toevallen afhankelijk is;*
b. *dewijl deze alle hare zielskrachten bevredigen.* } Minderdeelen.

- d.) *Zij bereidt tot eene toekomstige hoogere werkzaamheid, voor; (IVe. onderdeel.)*

a. <i>Dewijl hier beneden niet de grenzen onzer werkzaamheid zijn kunnen;</i> b. <i>dewijl wij ginds voortgaan zullen, waar wij hier staan bleven.</i>	}	Minderdeelen.

§ 528. Zoodra het redeneerkunstige net door weinige onderdeelen kan zamengevlochten worden, zoodra heeft ook de keus der teekens geene zwaarigheid.

Zijn er echter vele onder- en minderdeelen noodzakelijk, zoo moet men bij het opzetten van het net daarop acht geven, dat men door de keus der teekens het overzicht zelf niet moeilijk make. — In het bijzonder moeten, met eene gestrengte nauwkeurigheid, de onderdeelen onder de hoofddeelen, en de minderdeelen onder de onderdeelen ingevoegd worden. — Het zwaarste derhalve is het ontwerpen van een net voor eene geheele wetenschap, ten einde een volledig aanschouwelijk overzicht over dezelve te geven.

7. *Het opschortings- of weglatingsteeken (.....).*

§ 529. Het opschortingsteeken, waartoe men verscheidene punten nevens elkander bezigt, staat om eene afgebrokene rede aan te duiden; hetzij dit afbreken met voordacht, om iets te laten raden of met beleid te verzwijgen, hetzij dit door eene sterke hartstogt geschiede, hetzij eindelijk dat men in de rede gevallen en alzoo verhinderd worde voort te gaan, als:

Deze zoude wel den post verdienen; maar.....

Ik ben zeker, hij is een.....

Ik had eene zachte behandeling verwacht; maar mijn gezworen vijand Ma..... Gij verstaat mij reeds.

Ik wilde u wel geld leenen; maar..... Gij hebt het niet, zeg maar! uw gewone uitylugt.

8. *Het aanhalingsteeken („”)*

§. 530. Het aanhalingsteeken, of de dubbele komma wordt geplaatst bij den aanvang en het slot van woordelijke aanhalingen uit andere schrijvers; veelal ook nog bovendien aan het begin van elken regel derzelve, als: zie hier wat de abt Girard ten opzichte van de plaatsing der zin- en scheiteekens zegt:

„ Het is waar, met betrekking tot de zuiverheid van taal, netheid van volzin, sierlijkheid van uitdrukkingen, kieschheid en sterkte der denkbeelden, heeft de zinscheiding slechts eene geringe verdienste; maar zij verligt en geleidt den lezer; zij wijst hem de plaatsen aan, waar hij moet rusten, om adem te halen, en hoeveel tijd hij daaraan besteden moet; zij bevordert de verstaanbaarheid, door het lezen op zulk eene wijze te regelen, dat de domme, gelijk een man van verstand, schijnt te verstaan, hetgeen hij leest; zij houdt de aandacht van de toehoorders gaande, en bakent hun de grenzen van den

„*zin af; eindelijk zij verdriift de duisterheden;*
 „*welke uit den stijl voorkomen.*”

9. *De koppelftreep (-).*

§ 531. Dit teeken staat ter verbinding van zamengestelde woorden, welke wegens derzelve aard geene gewone zamenstelling toelaten; als: *de engelsche - hollandsche vloot. Het engelsch-russisch leger.* — Ook bij woorden van denzelfden uitgang, om de lastige herhaling te vermijden, als: *koorn-, bloem- en beestenmarkt. Laken-katoen- en papierfabrieken.* Eindelijk plaatst men dit teeken, wanneer men aan het einde van eenen regel midden in een woord afbreken moet.

10. *Het afkappingsteeken (apostrophe) (').*

§ 532. Dit teeken staat bij het weglaten van eene of meer letters in een woord, en is zeer gewoon bij dichters; maar in ongebonden stijl behoort men het met omzigtigheid te gebruiken, als: *'t huis* voor *het huis.* — *t' huis* voor *te huis.* — *'s konings wil* voor *des konings wil.*

11. *Het aanmerkingsteeken [.)*)†].*

§ 533. Dit teeken, ook renvoöiteeken genoemd, en waartoe men, behalve bovenstaande teekens, ook wel enkele cijfer- of schrijffletters bezigt, staat gemeenlijk tusschen twee haakjes, en wordt geplaatst, wanneer men, om den

zamenhang van een schriftelijk opstel niet te verbreken, onder den tekst, of na het geheel, eene verklaring (*) van het een en ander des verhandeldes onderwerps geeft, dat wel met het verhandelde verwant is, maar niet regtstreeks tot hetzelfde behoort, en daarom in den tekst zelven minder voegt. Ook staat dit teeken bij verwijzing naar andere werken.

12. *Teekens voor uitheemsche woorden en voor gebruikelijke verkortingen dienende.*

§ 534. Zekere teekens komen in de nederlandsche taal weinig of in het geheel niet voor, maar alleen in uitheemsche woorden, als:

1. het scheidingssteeken (trema) (¨), dienende om twee, in hetzelfde woord naast elkander komende, doch tot verschillende lettergrepen behorende klinkers van elkander te scheiden, b. v. *Phaëton, poëet, poëzij, beëedigen, zeeën.*

2. Het accent, als: *de Vendée.*

3. De cedille, of het haakje onder de c, b. v. in *Maçon. Alençon.*

§ 535. Voorts moet hier nog worden aangemerkt, dat men het punt ook bezigt:

1. als bloot spraakkunstig teeken in wetenschappelijke opschriften, als: *eerste afdeeling.* —

(*) Zulke verklaringen dragen dan den naam van *noten, aantmerkingen, ophelderingen*, enz. en zijn voor het overige aan iederen lezer genoegzaam bekend.

T

Eerste hoofdstuk. — Inleiding. — Voorrede. — Bepalingen.

2. Als verkortingstecken bij sommige gebruikelijke verkortingen, b. v. U. Hoogh. voor *Uwe Hoogheid*. — Z. K. H. of H. K. H. voor *Zijne of Hare Keizerlijke of Koninklijke Hoogheid*. — Z. M. of H. M. voor *Zijne of Hare Majesteit*. — H. H. M. M. voor *Hunne Majesteiten*. — Z. Exc. voor *Zijne Excellentie*. — U. Exc. enz. Zoo ook *Will.* — *Hendr.*, voor *Willem.* — *Hendrik.* — *Rom. I. vs 20.* — *Wagenaar Vad. Gesch. D. 6, bl. 57.*

Aangezien nu vele dier verkortingen, van latijnsche woorden gemaakt zijnde, in onze taal, als ware het, zeker burgerregt hebben bekomen, zoo laten wij de voornaamste alhier volgen.

1. Lijst van uitheemsche verkortingen, welke in nederlandsche schriften voorkomen.

- A^o. — Anno, *in het jaar, in den jare.*
 A. B. — Aurea Bulla, *de gouden bulle.*
 Ac. — Academia, *de akademie, universiteit.*
 A. C. — Anni Currentis of anno currente, *van of in het loopende jaar.*
 A. Chr. — Ante Christum, *voor Christus.*
 A. D. — Anno Domini, *in het jaar onzes Heeren.*
 Add. — Adde of addatur, *voeg bij, of er worde bijgevoegd.*
 Ad Mand. — Ad mandatum, *op bevel.*
 A. E. Archi Episcopus, *aartsbisshop.*

- Aed. — Aedes, *de kerk.*
- Aedil. — Aedilis, *bouwheer.*
- A. F. — Anni futuri, *van het toekomende, naastvolgende jaar.*
- A. M. — Anno Mundi, *in het jaar der wereld, of na de schepping; desgelijks Artium magister meester in de (vrije) kunsten.*
- An, en Anon. — Anonimus, *een ongenoemde.*
- A. O. C. — Ab orbe condito, *van of sedert de schepping der wereld.*
- A. O. R. — Anno orbis redempti, *in het jaar der wereldverlossing.*
- A. P. of A. Pr. — Anni presentis, *van het tegenwoordige jaar.*
- A. Prae. of praet. — Anni praecedentis of praeteriti, *van het vorige jaar.*
- Apoc. en Apocal. — Apocalypsis, *de openbaring (van Johannes).*
- A. R. S. — Anno Reparatae (recuperatae of restauratae) Salutis, *in het jaar der herkregeue zaligheid.*
- Art. — Articulus, *artikel, afdeeling.* Artt. — Articuli, *afdeelingen.*
- A. S. R. — Anno Salutis reparatae, *zie A. R. S.*
- A. U. C. — Anno urbis conditae, *in het jaar der (of na) de bouwning der stad (Rome).*
- A. U. S. — Actum ut supra, *gedaan als boven op denzelfden dag.*
- B. C. D. — Bono cum Deo, *met den goeden God, dat is, met Gods genade.* T 2

Bibl. — Biblia, *de bijbel*.

B. L. — Benevole Lector, *toegenegen, goedgeur-
fige lezer*.

B. V. — Beata virgo, *de heilige maagd (Maria)*.

C. Cand. — Candidatus, *kandidaat, die naar een
ambt staat*.

Cant. — Cantor, *zangmeester, voorzanger*.

Cap. — Caput of Capitulum, *hoofdstuk, afdeeling*.

Cent. — Centum, *honderd*.

Ceter. — Cetera, *het overige, de overigen*.

C. L. — Citato loco, *ter aangehaalde plaats*.

C. M. ook Cand. Min. — Candidatus Ministerii,
kandidaat in de godgeleerdheid.

Cod. — Codex, *wetboek, handschrift, oorkonde*.

Coll. — Collatis, *vergeleken*.

Comment. — Commentarius en commentatio, *ver-
handeling en uitlegging*.

Cons. — Consul, *romeinsch overheidspersoon*.

Coss. — Consules, *Consuls*.

Cresc. — crescendo, *wasjende, met toenemende
sterkte*.

D. en Dr. — Doctor.

D. en Ds. ook Doms, *de heer*.

D. A. — Dicti anni, *van het gezegde jaar*.

Dat. — Datum, *gegeven, uitgevaardigd*.

D. C. — Da capo, *van het begin af*.

D. D. — De dato, *van of op (den dag van) de
uitgifte*.

Dec. — December, *Wintermaand*.

Del. — Delineavit, *hij heeft het geteekend (op kunstplaten).*

D. G. — Dei gratia, *door gods genade.*

D. J. U. — Doctor juris utriusque, *doctor in de beide regten.*

D. l. — dicto loco, *ter gemelde plaats.*

D. M. — Doctor Medicinae, *doctor in de geneeskunde.*

D. The. — Doctor Theologiae, *doctor in de godgeleerdheid.*

D. S. — Dal segno, *van het teeken.*

D. O. M. — Deo optimo maximo, *aan den of met den hoogsten God.*

E. en Eg. — Ergo, *gevolgalijk, derhalve.*

E. C — exempli causa, of E. G. — exempli gratia, *bij voorbeeld.*

Ex off. — Ex officio, *ambtshalve.*

Etc. — et cetera, *en zoq voorts.*

Fec. — Fecit, *hij heeft het gemaakt.*

Fo. Ro. — Folio recto; *op de eerste, voorste, of rechter bladzijde.*

Fo. Vo. — Folio verso, *op de andere, linker of keerzijde.*

Gl. M. of Glor. Mem. — Gloriosæ memoriæ, *roemrijker gedachtenis.*

H. A. — Hoc anno, *in dit jaar.*

H. e. — Hoc est, *dit is of beduidt.*

H. l. — Hoc loco, *te dezer plaats.*

H. L. Q. C. — Hora locoque consueto, *ter gewoner tijd en plaats.*

- Ib. of ibid. — Ibidem, *ter zelfder plaats.*
 Id. of idem, *dezelfde.*
 I. e. — Id est, *dat is.*
 Imperat. — Imperator, *keizer.*
 Incl. of inclus — inclusive, *ingesloten.*
 I. N. D. — In nomine Deo of Domini, *in den naam van God.*
 J. C. of J. Chr. — *Jezus Christus.*
 J. Ctus — Juris of Jure Confultus. *regtsgeleerde.*
 J. H. S. — Jesus hominum Salvator, *Jezus verlosser der menschen.*
 J. M. J. — *Jezus Maria Jozef.*
 J. N. R. J. of I. N. R. F. — Jesus Nazarenus Rex Judaeorum; *Jezus de Nazarener, koning der Joden.*
 J. U. C. — Juris itriusque Candidatus. — J. U. D. — Juris utriusque Doctor. — J. U. S. — Juris utriusque Studiosus, *kandidaat, doctor, student in de beide regten.*
 Jun. of Junr. — Junior, *de jongere, jongste.*
 L. B. — Lector Benevole, *goedgunstige lezer; ook op de titels van boeken. — Lugduni Batavorum, Leijden.*
 L. B. S. — Lectiro benevolo salutem, *den goedgunstigen lezer heil.*
 L. C. — Loco citato, *ter aangehaalde plaats.*
 L. D. — Laus Deo! *God zij lof.*
 L. D. S. P. — Laus Deo Salus Populo, *aan God zij lof en aan het volk heil.*

- L. P. D. — Laus plurima Deo! *aan God zij de hoogste lof.*
- L. S. — Loco sigilli, *in plaats van zegel.*
- M. of Mag. of Mr. — Magister, *meester.*
- M. en Misc. — Misce, *meng, of miscëatur, er worde gemengd (op geneeskundige recepten).*
- Mand. of Mandt. — Mandatum, *bevel, verordening.*
- M^{le} — Mademoiselle, *jufvrouw, juffer.*
- Mme — Madame, *Mevrouw.*
- Mgr. Monseigneur.
- M. m. pr. — Manu mea propria, *met eigen hand, eigenhandig.*
- Mr. Monsieur, *mijn heer.*
- Mrs. Messieurs, *mijne heeren.*
- M. S. C. — Mandatum sine clausula, *een bevel zonder voorbehouding.*
- Mut. mut. — Mutatis mutandis, *met de noodige verandering.*
- N^o. Numero, *in of naar het getal.*
- NB. of N. B. — Nota bene, *let wel.*
- N. D. — Notre Dame, *de maagd Maria.*
- N. L. — Non liquet, *het blijkt niet.*
- N. M. — Nova moneta, *nieuwe munt.*
- N. N. — Nomen nescio, *den naam weet ik niet.*
- N. T. of Nov. Test. — Novum Testamentum, *het nieuwe testament, het nieuwe verbond.*
- O. A. D. G. — Omnia ad Dei gloriam, *alles ter eere van God.*
- O. P. N. — Ora pro nobis, *bid voor ons.*

- P. A. — *Par ami, door of met eenen vriend.*
- P. C. *Par couvert, onder omflag; ook Pour condolance, voor rouwbeklag.*
- P. compl. — *Door of uit beleefdheid.*
- P. E. of P. Ex. — *Par exemple, bij voorbeeld.*
- P. Expr. — *Per expreslum, door of met eenen eigenen bode.*
- P. F. v. *Pour faire visite, om een bezoek afteleggen.*
- Pl. of Plur, — *Pluralis, meervoud.*
- P. M. of pro mem. — *Pro memoria, ter herinnering.*
- P. occ. — *Pour occasion, bij gelegenheid.*
- P. P. S. — *Pour pendre congé, om afscheid te nemen.*
- Prof. — *Profesor, hoogleeraar.*
- P. S. — *Post scriptum, naschrift.*
- Publ. — *Publice of Publicius, openbaar, openlijk.*
- Quer. — *Queritur, er wordt gevraagd.*
- Quest. — *Questio, de vraag.*
- Q. B. F. F. S. — *Quod bonum, felix, faustum fit, dat het goed, gelukkig en gezegend zij!*
- Q. D. B. V. — *Quod Deus bene vertat, dat God het ten besten keere (het wel doe gelukken.)*
- Q. E. D. — *Quod erat demonstrandum, hetwelk te bewijzen was.*
- Q. L. of q. pl. — *Quantum libet of quantum placet, zoo veel als men verkiest.*
- Q. S. — *Quantum fatis of fat est, zoo veel als genoeg is.*

- R. — Recipe, *neem.*
 Rec. — Recensent, *beoordeelaar.*
 R. D. — Reverendus Dominus, *eerwaardig heer.*
 Resp. — Responde, *antwoord.*
 R. I. — Romanum Imperium, *het romeinſche rijk.*
 R. I. P. — Requiescat in pace, *hij ruste in vrede.*
 R. M. — Regia Majestas, *koninklijke Majesteit.*
 R. M. C. — Reverendi Ministerii Candidatus,
kandidaat van het eerwaardig leeraarsambt.
 R. P. — Reverendus Pater, *eerwaardige vader.*
 Rp. of Resp. — Res publica, *het algemeen welzijn,*
gemeenbest, de algemeene belangen, staat.
 S. — Solo, *alleen.*
 S. en St. — Sanctus, *(verbasterd Sint), de heilige.*
 S. A. E. — Son Altesse Eminentissime, *zijne of*
hare doorluchtige hoogheid.
 S. A. R. — Son Altesse royale, *zijne of hare*
koninklijke hoogheid.
 S. a. s. — of sa. frum. — Summa summarum, *het*
gezamenlijk bedrag, alles bij elkander.
 Salv. tit. — Salvo titulo, *onverminderd den titel.*
 Sc. of Scil. — Scilicet, *namelijk.*
 Sculps. — Sculpsit, *hij heeft het gegraveerd.*
 S. D. G. — Soli Deo Gloria, *aan God alleen de eer.*
 S. e. e. — Salvo errore calculi, *onverminderd,*
behoudens eenigen misflag in de berekening.
 S. h. — Salvo honore, *onverminderd, behoudens*
de eer.
 Sen. — Senior, *de oudere, oudste.*
 Seq. — Sequens, *de volgende.*

- Sig. — Signatum, (was) geteekend.
- S. J. — Societas Jesu, de maatschappij van Jezus (de Jezuïten).
- S. l. — Suo loco, te zijner plaats.
- S. l. e. a. — Sine loco et anno, zonder plaats of jaartal (van boeken of geschriften).
- S. M. — Sa Majesté, zijne Majesteit.
- Sp. S. — Spiritus Sanctus, de heilige geest.
- Sq. zie Seq. — Sqq. — Sequentes, de volgenden.
- S. r. of salva rat. — salva ratificatione, behoudens de bekrachtiging.
- S. T. D. — Sanctæ Theologiæ Doctor, Doctor in de heilige godgeleerdheid.
- St. n. — Styli novi, van den nieuwen stijl; —
- St. v. — styli veteris, van den ouden stijl.
- T. Tutti, geheel.
- Tit. — Titulis, titel, stijl.
- Tom. — Tomus, band, deel.
- Ult. — ultimo, den laatsten (der maand).
- U. s. — ut supra, als boven.
- V. — Verte of volti, wend om.
- Vi. c. — Verbi causa, bij voorbeeld.
- V. D. — Volenti Deo, wanneer God wil, met Gods welbehagen.
- V. D. M. — Verbi divini minister, dienaar van het goddelijk woord.
- Vert. — Verte, keer om.
- V. gr. — Verbi gratia, bij voorbeeld.
- Vid. — vide of videatur, zie of men zie.

Vit. — Videlicet, *namelijk*.

Vol. — Volumen, *band, rol, inhoud*.

Vt. — Vedit, *hij heeft het gezien*.

V. T. of Vet. Test. — Vetus Testamentum, *het oude testament of verbond*.

V. V. — Vice versa, *omgekeerd, wederkeertg.*

E. Gebruik van kapitale- of hoofdletters.

§ 536. Gelijk het gebruik der schei- en zintekens, zoo behoort ook dat der hoofd- of kapitale letters door de spelling bepaald te worden. Door deze letters verstaat men letters, eenigzins grooter dan de gewone, aan het hoofd van zulke woorden, welke men van de overige wil onderscheiden.

§ 537. Door het gebruik der hoofdletters te zeer te vermenigvuldigen maakt men het doel van derzelve instelling nutteloos; want het is blijkbaar, dat zij tot geene of weinige onderscheiding dienen, wanneer zij ieder oogenblik voorkomen. — Zij maken ook geene sierlijke vertooning, maar veroorzaken veel eer eene onregelmatigheid; om welke beide redenen men derzelve gebruik zoo veel mogelijk moet beperken, en zich alleen van deze letters bedienen, wanneer zij van eene blijkbare nuttigheid zijn.

§ 538. Men bedient zich in het algemeen van dezelve gepastelijk, om aan te duiden de eigen-

namen en de woorden, die dezelve vervangen; de namen van verpersoonlijkte denkbeeldige wezens; eindelijk om op eene meer in het oog loopende wijze, dan door het punt het begin van eenen nieuwen volzin te bepalen.

§ 539. Naar aanleiding hiervan kan men de volgende algemeene regelen voor het gebruik der groote letters in de nederlandsche taal opgeven:

1°. *Regel.*

§ 540. Alle eigennamen moeten met eene groote letter geschreven worden, als: *Augustus, Columbus, De Ruitcr, de Rijn, Rotterdam, de Etna, de Nederlanden, Napels, Europa. Het paard van Alexander heette Bucephalus. Salomon was een vorst, uitstekend door zijne wijsheid. Titus was een voortreffelijk vorst. Homerus was de vader der grieksche dichters.*

§ 541. Niet alleen wanneer de eigennamen in hunne eigenlijke beteekenis voorkomen, zoo als in het onmiddellijk voorgaande, maar ook wanneer zij in gemeene zelfstandige naamwoorden vervormd worden, als: *Frederik II was de Salomo van het noorden. Koning Willem I is de Titus van Nederland. Vondel is de Homerus der Nederlanders.*

2°. *Regel.*

§ 542. Elk gemeen zelfstandig naam-

woord wordt met eene kleine letter aan het hoofd geschreven, als: *de arend heeft een scherp gezicht. De hond is getrouw. Gij jonge vorst, het bloed onzer helden, gij, die eens door het regt van geboorte en van verdiensten den scepter van dit rijk zult zwaaijen, gij, de hoop van den staat, kies wijze mannen tot raadgevers. De oorsprong van den Rijn. Het meer van Haarlem. Het bosch van Soignes. De straat van Gibraltar. De watervallen van de Niagara. De bank van Amsterdam. De graaf van Egmond.*

§ 543. De namen der maanden, en van de dagen der week schijnen ook als gemeene naamwoorden te moeten worden beschouwd, en als zoodanig met kleine letters te worden geschreven, b. v. *de maanden februarij, mei en julij. In augustus en october 1820. Het is donderdag acht dagen geleden.*

3e. Regl.

§ 544. Wanneer een gemeen zelfstandig naamwoord door den zamenhang, door de wijze, waarop het gebezigd wordt, of door zeker gebruik eene bepaalde beteekenis verkrijgt, welke uit den spraakkunstigen volzin niet kan opge maakt worden, zoo moet hetzelfde met eene groote letter beginnen. Wanneer een Nederlander b. v. zegt; *de koning bemint den vrede*, zoo doet niet het spraakkunstig voorstel zelf, maar alleen

de betrekking van den spreker kennen, dat door deze uitdrukking de tegenwoordige koning Willem de I. bedoeld wordt. Om dezelfde reden schrijft men met eene groote *K* het woord *Krijgsman* in den volgenden zin: *jonge vorst, hoor de lesfen van een' Krijgsman, die in het veld gevormd en in krijgstruoeer opgekweekt is.* — Deze *krijgsman* is Frederik II, maar het spraakkunftige dezer plaats zegt er niets van. Even zoo in het volgende: *het gehele Noorden is in vrede.* Waar het *Noorden* voor *de volken der noordelijke landen* gebezigt wordt. Aldus wordt ook het woord *Hemel* met eene groote *H* gefchreven in de volgende uitdrukkingen, waarin door zeker gebruik dit woord het *Opperwezen* beteekent, te weten: *de Hemel verhoorde onze beden, en o Hemel, hoe ongelukkig!*

§ 545. Deze regel ftrekt zich ook uit tot de bijvoegelijke naamwoorden. Aldus zal men het bijvoegelijke naamwoord *zeventig*, dat in het algemeen met eene kleine *z* moet gefchreven worden, met eene groote *Z* fchrijven in de volgende uitdrukking: *de fchrijver van de overzetting der Zeventigen is onbekend.*

§ 546. Om dezelfde reden moeten gemeene zelfftandige naamwoorden, als eigennamen voor titels van boeken, tooneelfpelen, fchilderijen, beelden, fchepen, enz. gebezigt, met eene groote letter aan het begin gefchreven wor-

den, als: *de Geestenziener is een werk van Schiller. — Menschenhaat en Berouw was Kotzebues eerste en laatste toneelspel. Het Avondmaal van Rubbens. De Onoverwinnelijke en de Schrikverwekker liggen op de reede.*

§ 547. Tot dezen regel kunnen ook gebragt worden de namen, welke denkbeeldige wezens aanduiden, wanneer deze verpersoonlijkt worden, als: *thans roep ik u aan, gestrengte Waarheid, verspreidt op mijn geschrift uwe kracht en uwe opregtheid. O weldadige Vrede, waak uit uw hoog verblijf over ons; weer van onze velden, van onze steden, van onze grenzen, die bloedige plagen der ongelukkige stervelingen; laat dit eenmaal bloeiend land onder uwe hoede eene aangename rust genieten, welke het zoo vurig wenscht.*

4e. Regel.

§ 548. De namen van volken en aanhangers eener godsdienstige gezindheid worden met groote letters geschreven, als: *Rome zegepraalde dus over den Germaan, over den bewoner van Iberie, over den woesten Brit, over al de kunsten der Grieken, over de looze Karthagers, over de verdedigers van Pontus, over de groote stammen der Galliërs en over alle staten, die de wereld uitmaakten. Twee Duitschers; drie*

Italianen, negen Portugezen. De Christenen, Heidenen, Mohammedanen. De Hervormden, Remonstranten, Arianen, Socinianen, enz. De Benedictijnen, Dominikanen en Jezuïten.

5^e Regel.

§ 549. De zelfstandige naamwoorden, uitdrukke eene waardigheid, godsdienstige gezindheid, eene kunst of wetenschap, de taal eens volks, en alle namen van denkbeeldige wezens (ultgezonderd het in § 547 vermelde geval) moeten met eene kleine letter beginnen, als: *het christendom, het heidendom, het islamismus, het priesterschap, het burgemeesterschap, de spraakkunst, de muziek, de danskunst, de wijsbegeerte, de bouwkunst, de natuurkunde, de penningkunde, de aardrijksbeschrijving, het neerlandsch, fransch, latijn, malcisch. De hoop, de toorn, enz.*

§ 550. Elk bijvoegelijk naamwoord moet met kleine letters geschreven worden, dewijl het bestemd is, om het zelfstandig te vergezellen, en slechts in minderen rang bij hetzelfde geplaatst wordt. De bijvoegelijke naamwoorden van zelfstandige afgeleid, die met eene groote letter geschreven worden, zijn hiervan niet uitgezonderd. Men schrijft dus: *christelijke godsdienst; gees-*

telijke goederen; pauselijke zetel; latijnsch opschrift; fransche omwenteling; nederlandsche vrijheid; het romeinsche volk; het mohammedaansche geloof.

§ 551. De bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, moeten dezelfde regels volgen als de gemeene zelfstandige naamwoorden. Men schrijft derhalve met eene kleine letter: *de ondankbare, de trouweloze, de meinedige hebben allen iets met elkander gemeen.* — *Na een heilig leven stierf hij den dood der rechtvaardigen.*

§ 552. Het eenige geval, waarin bijvoegelijke naamwoorden, als zelfstandige gebezigd, met eene groote letter behooren geschreven te worden, is wanneer zij zekere bepaalde beteekenis verkrijgen, welke niet uit het spraakkunstig verband is op te maken. *De Onsterfelijke spreekt, en gij vreest de wade van eenen Sterveling.* De *onsterfelijke* beteekent de Godheid, en een *sterveling* doelt op zekeren geweldenaar. Desgelijks: *de Eeuwige is zijn naam.* Daarentegen: *de eeuwige afwisseling van geluk en ongeluk.*

7^e. Regel.

§ 553. Wanneer men iemand met een gemeen zelfstandig naamwoord aanspreekt, zoo is door het gebruik, dat men van dit woord maakt, om den persoon, tot wien men spreekt, aan te duiden;

het voorwerp genoegzaam bepaald. Men schrijft dus dit woord met eene kleine letter, als: *o broeder, in wien ik zoo vroeg al de bekwaamheden van eenen held zie schitteren. — Grootte vorst, houd op met overwinnen, of ik houd op met schrijven. Het is tot u, gestrengte regter, dat ik mij wend.*

§ 554. De woorden *mijnheer, mevrouw, mejufvrouw* moeten insgelijks als gemeene zelfstāndige naamwoorden aangemerkt worden, en dus denzelfden regel volgen. Men schrijve dezelve dus met kleine letters, wanneer men daarmede iemand aanspreekt, als: *aan wien konde ik beter dan aan u, mijn heer, het offer mijner erkestenis aanbieden. — Ik ben hem alles verschuldigd, mevrouw, dit moet ik bekennen. — Te voren hebt gij, mejufvrouw, zelve anders gesproken.*

§ 555. Wanneer men zich echter van deze woorden in den derden persoon bedient, om den persoon aan te duiden, tot wien men spreekt, alsmede iemand, welken men alleen uit het vervolg der rede kent, schrijft men dezelve met eene groote letter, als: *ik verzoek Mijnheer mij zijne bevelen te geven, voor, ik verzoek u, mijn heer, mij uwe bevelen te geven. Ik geloof dat Mijnheer er van verwittigd is, voor, ik geloof, mijn heer, dat gij er van verwittigd zijt.*

8°. Regel.

§ 556. Elke nieuwe volzin moet met eene

grootte letter beginnen, vooral omdat een punt, waardoor de volzinnen van elkander gescheiden worden, door deszelfs kleinheid aan het oog ontslippen kan.

§ 557. Na een vraag- en uitroepsteeken begint, wanneer de zin geheel geëindigd is, het volgende woord insgelijks met eene grootte letter, als: *ach Hemel! Waarom treft mij dit ongelijk? Mijne vijanden zullen er zich in verheugen.*

9^e. Regel.

§ 558. Daar de verkortingen niets gemeen hebben met het einde van den volzin, moet men ook geene grootte letter plaatsen na het punt, hetwelk dezelve gewoonlijk volgt, als: *Rec. heeft dit te regt aangemerkt. — Z. K. H. is van zijne reis terug gekeerd.*

10^e. Regel.

§ 559. Men moet met eene kleine letter eene aangehaalde rede beginnen, wanneer dezelve door het dubbele punt aangekondigd wordt, als: *God zeide: daar zij licht.*

11^e. Regel.

§ 560. Het plaatsen van eene grootte letter aan het begin van iederen regel in dichtmaat is in onze taal (*) nog van algemeen gebruik, als:

(*) Wij zeggen in onze taal; want veel Duitschers hebben reeds dit, alleen door langdurige gewoonte, gewetigd gebruik verworpen.

*De taal van Neerlands vrijen grond
 Schijnt als een vlam in 't duister;
 Hoe meer men deze taal doorgrondt,
 Te sterker wordt haar luister.*

(De hollandsche taal door
 T. J. Kerkhoven.)

T W E E D E A F D E E L I N G .

D E D U I D E L I J K H E I D .

Algemeen overzicht.

§ 561. De duidelijkheid is, die eigenschap van den stijl, waardoor men zijne gedachten zoo uitdrukt, dat dezelve zonder moeite verstaan worden. Zij ontstaat eensdeels uit de juiste en naauwkeurige overeenkomst der enkele woorden en uitdrukkingen met onze denkbeelden, anderdeels uit de gepaste schikking en zamenvoeging der woorden tot volzinnen.

§ 562. Onmogelijk is het duidelijk te schrijven, zonder eerst duidelijk te denken. Hij, die duidelijk schrijft, heeft zeker duidelijk gedacht; maar niet ieder, die duidelijk denkt, schrijft daarom ook duidelijk, omdat de woorden, als teekens onzer denkbeelden, van de denkbeelden zelve onderscheiden zijn.

§ 563. Tegen de duidelijkheid staat de onduidelijkheid of onverstaanbaarheid over. Derzelve hoofdbronnen zijn verwardheid van denkbeelden en duisterheid

in de uitdrukking. Uit de eerste ontspringt redeneer-kunstige, uit de andere spraak-kunstige onduidelijkheid.

§ 564. Ter verstopping van eerstgemaakte bron van onduidelijkheid, trachte men teene haastwettige kennis der zaken, welke men wil voordragen, te verbrügen, en teene geregelde orde in de opvolging zijner gedachten te doen plaats grijpen.

§ 565. Ter wering van de laatste soort van onduidelijkheid, is er, behalve de hiervoren opgegevene taalregels, en in het bijzonder die voor het zamenstel van volzinnen, nog een en ander op te merken. Het eerste, bieromtrant voor te dragen, betreft de gepaste keus van enkele woorden; het andere de bahoerlijke overeenstemming bij de verbinding der woorden, terweik zich eindelijk nog eenige andere middelen ter bevordering der duidelijkheid aanbieden.

Eerste hoofdstuk.

Gepaste keus van woorden.

§ 566. Het volgende moet, als der duidelijkheid in het bijzonder nadeelig, vernijd worden:

i. het gebruik van verouderde woorden en uitdrukkingen (archaïsmen); als: *aatmaal* voor *etmaal*; *achtersaal* voor *achterklap*; *loog* voor *vlam*; *luisteren* voot *schitteren*; *lijmen* voor *lijmend* of *vleijend spreken*; *lijden* voor *gaan*, nog overig in *verleden* en *lang geleden*, enz.

2. Het gebruik van gewestelijke woorden en uitdrukkingen (provincialismen), dat is, van zulke uitdrukkingen, welke alleen in zeker gewest of zekere stad in Nederland gebruikt worden, als : *hof* voor *tuin*, *sluis* voor *steenbrug*, *fehoun* voor *schoorsteen*; *flecht* voor *effen*, *vlak*, nog overig in de afgeleide woorden *flechten*, *beflechten*.

3. Het gebruik van uitheemsche woorden en woordvoegingen, uitgezonderd in de te voren (§ 509.) opgegevene gevallen.

§ 567. Te dezen opzigte verdient in het bijzonder gewaarachuwd te worden, tegen het overnemen uit het duitsch van woorden, welke, uit hoofde van de overeenkomst der beide zustersalen, eenen grooten schijn van oorspronkelijke nederlandsche woorden hebben, en daardoor des te gevaarlijker voor de duidelijkheid zijn. Zoo is *vrijgevigheid* geen nederlandsch woord, en wordt dus ongeschiktelijk voor *milddadigheid* gebruikt in het volgende: *Jan François de Wachter, nabij Brusel in den ouderdom van 109 jaren overleden, was bij de krooning tegenwoordig en ondervond bij deze gelegenheid de vrijgevigheid van den Monarch.* Hiertoe behooren ook de woorden *daarstellen*, voor *tot stand brengen*, *zich van iets bemeeesteren*, in plaats van *maester maken*, welke even zeer met de regelmaat der taal strijden, hoewel het eerste woord *daarstellen*, door het algemeen ge-

bruik, reeds schijnt gewettig te zijn. — Ook zijn er verscheidene gelijkfchijnende woorden in de beide talen, welke door de eigenheden van elke taal, eene zeer verschillende beteekenis hebben, b. v. *bemerken*, hetwelk bij de Duitschers *opmerken*, *eene aanmerking maken* of *voordragen*, bij ons echter *ontdekken*, *onswaar worden* beteekent. Ook zijn die woorden af te keuren, waarvoor wij meer geschikt en nadrukkelijke bewoordingen bezitten, hoezeer anders mogelijk met de regelmaat der taal overeen te brengen. Hiertoe behoort onder anderen het woord *inkleeden*, meestal overdragelijk gebezigd, als *zijne gedachten in fierlijke woorden inkleeden*, waarvoor wij even eigenaardig de woorden *bekleeden* en *omkleeden* in de plaats kunnen stellen.

§ 569. Behalve het voorgaande, is, tot bevordering der duidelijkheid, omzigtigheid in acht te nemen in het smeden van nieuwe woorden. Onze taal heeft eene bijzondere geschiktheid tot het zamenstellen van nieuwe woorden uit hare eigene bronnen, uit hoofde van de kortheid der grondwoorden en de vastheid der regelen voor de zamenkoppelingen. Die zamenkoppelingen nu moeten altijd volgens de vaste regelmaat der taal geschieden, welke in dezen vordert, dat het gewijzigde of hoofdwoord achteraan en het wijzigende vooraan gesteld worde (zie § 467.), als: *leerling*, *eergierig*, *leergierig*, *bemoeial*;

bierkelder, kelderbier; staatshuishoudkunde. Dergelijke zamenkoppelingen zijn, vooral in overdragtelijke uitdrukkingen, menigvuldig, als: *aardgayer* en *traagkrutper* voor *slang*; *schietregens* en *pijwolken* voor *grootte menigte afgeschoten pijlen*; alsmede *jarenpaser*, *zomerbrenger*, *dampentrekker*, *nachtverdrijver*, enz., allen benamingen voor de *zon*; zoo ook *doodenwekker*, *luchtverdrijver*, *songflaker*, *zeetreder*, enz., allen benamingen, waardoor de Verlosfer bedoeld wordt.

§ 569. Hoewel uit de opgegevene voorbeelden, en uit vele anderen, de geschiktheid onzer taal tot het smeden van nieuwe woorden genoegzaam blijkt, zoo behoort men zich echter voor zeer lange zamenkoppelingen te wachten; dewijl deze, door de opeenstapeling van vele verschillende denkbeelden, niet zelden den geest in verwarring brengen. Ook dient men, ten einde geen verkeerde of dubbelzinnige zamenstellingen te maken, vooral met de verschillende en bepaalde kracht van de voorzetsels, alsmede van de onderscheidene uitgangen der zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden bekend te zijn; aangezien verre de meeste zelfstandige naamwoorden en werkwoorden zich met eenen of meer dezer uitgangen laten vereenigen. Door onkunde in dezen ontstaan niet zelden de wonderlijkste zamenstellingen, als: *bloei zame gezondheid*, voor *bloei en*

de; brekelooze of brekende waren, voor, breekbare; ontstoken van het voorregt, voor, versproken, enz.

§ 570. In de keus van enkele woorden is echter niets van meer gewigt, tot bevordering der duidelijkheid, dan ter uitdrukking van elk denkbeeld het gepaste woord te bezigen, dat is; zulk een woord, hetwelk dit denkbeeld juist en volkomen uitdrukt. Handelt men tegen dezen regel, zoo zal men menigvuldige aanleiding tot duisterheid geven. Zoo zoude men b. v. zijne gedachte zeer verkeerd uitdrukken, wanneer men iemands *kloekmoedigheid* wissende roemen, van deszelfs *standvastigheid* gewaagde. Het eerste beteekent toch die sterkte van geest, welke ons de gevaren zonder schroom doet te gemoet treden; terwijl *standvastigheid* zich vertoont in het doorstaan van gevaren, zonder eenige wankelmoedigheid aan den dag te leggen. — Hetzelfde is insgelijks toepasselijk op het gebruik van omschrijvingen en uitbreidingen eener gedachte, in zaken, waarvoor een eigenlijk woord bestaat.

§ 571. De duidelijkheid wordt voorts bevorderd door eene behoorlijke onderscheiding der synonyma, of woorden, welke dezelfde hoofdgedachte, met eenig onderscheid van bijomsandigheden, uitdrukken. Zulke woorden zijn, b. v. *droefheid, treurigheid, bedruktheid, rouw* en *smart*, welke allen het denkbeeld van onaange-

name gewaarwording gemeen hebben; terwijl zij bovendien nog elk eene onderscheidene bijomstandigheid aantonen. Zoo beteekent *droefheid*, inwendige smartelijke aandoening van het hart; *treurigheid*, droefheid door uitwendige teekenen kenbaar; *bedruktheid*, bekleemde toestand der ziel; *rouw*, meestal uiterlijk vertoon van droefheid; *smart*, stekende en pijnlijke droefheid. Zoo ook is het gelegen met de woorden *dulden*, *lijden*, *dragen*, *uitslaan*, *doorstaan*, *verdragen*, *verduren*, welke allen, met eenig verschil van menschelijke rampen gebezigd worden. Zoo beteekent *dulden* het vrijwillig verdragen van zulke wederwaardigheden, tegen welke eenig middel van verwering verleend is, als: *hoon*, *laster*, *moedwil*, *smaadheid dulden*, enz. *Lijden* is toepasselijk op bepaalde wederwaardigheden, welke men niet in staat is af te keeren, als: *kommer*, *smart*, *pijn*, *gebrek lijden*, enz. Het figurlijke *dragen* wordt alleen gebruikt, als men iemands gedrag en gemoedsbestaan, onder de rampen, welke hem treffen, wil voorstellen, als: *de rampen met kloekmoedigheid dragen*. *Verduren* wordt van meerdere en langdurige wederwaardigheden gebruikt, als: *vele onheilen*, *of rampen*, *veel tegenspoed verduren*. *Uitslaan* en *doorstaan* worden van verduring en volharding in het lijden van lichamelijk leed gezegd; het eerste betrekking hebbende op de hevigheid, als:

hij heeft de pijnbank uitgestaan, het laatste op de duurzaamheid des lijdens, als: *hij heeft de pijnbank doorgestaan*. *Verdragen* heeft bijna de beteekenis van *dulden*, uitgezonderd dat het niet even zeer de toelating insluit. Meer zulke woorden zijn b. v. *sterven* en *sneven*, het laatste, alleen van een geweldig en onnatuurlijk einde gezegd; verder *duister* en *donker*, waarvan het laatste eene grootere berooving van licht schijnt aan te duiden dan het eerste, en honderd anderen meer (*). Het gepaste gebruik van dergelijke woorden kan zeer veel bijdragen ter bevordering niet alleen van duidelijkheid en juistheid, maar ook van nadruk en fierlijkheid.

§ 572. Even zeer is ten meergemelden einde dienstig, om behoedzaam te zijn in het gebruik van gelijkkluidende, maar in beteekenis verschillende woorden (homonyma), als: *schuldig*, in den zin van *verplicht*, en *schuldig*,

(*) Die meer hiervan begeert te weten, leze de meergemelde *verhandeling over de voortreff. en den rijkdom der Ned. Taal* van den Hoogl. *STEGENBECK*, alwaar, behalve de meeste hierboven overgenomene, nog vele uitmuntende onderscheidingen van synonyma opgegeven worden. De *proeve van hollandsche synonyma*, door *Q. DE FLINCK*, Amst. 1810, is thans door de vollediger *ned. synonyma* van *P. WEILAND* opgevolgd, en doet ons niet langer bij de Franschen, Engelschen en Duitschers achter staan. Het werk van *BRUINING* over hetzelfde onderwerp kan mede geraadpleegd worden.

in de beteekenis van *misdadig*, en meer dergelijken, te voren (§ 506) vermeld. Men doe nimmer, ten zij het verband alle dubbelzinnigheid buiten fluite, dergelijke woorden in onderscheidene beteekenis kort op elkander volgen; dewijl men daardoor niet zelden tot onduidelijkheid aanleiding kan geven.

§ 573. Men wordt ook dikwerf duister door het gebruik van te stoute en vergezochte overdragtelijke benamingen, welke in geene taal kunnen vermeden worden, als: *hoofd voor bevelhebber*, *grijsheid voor ouderdom*, *vuur der hartstogten voor hevigheid der hartstogten* en dergelijken. Wanneer men zich nu van zulke overdragtelijke uitdrukkingen bedient, welke overeenkomst met de beteekende zaak zeer gering en bezwaarlijk te ontdekken is, vervalt men ligtelijk in duisterheid. Hiertoe behoort de volgende beschrijving van den aanbrekenden dag: *de zon volgt het spoor van de bruid des ouden Tithons, en steekt den hemel al zijne mindere oogen uit*; hetwelk moet beteekenen, dat na het verschijnen van den dageraad of van Aurora, de vrouw van Tithon, de zon al de sterren doet verdwijnen. Hier is de overdragt te vergezocht.

Tweede hoofdstuk.

Overeenstemming der woorden.

§ 574. Ter bevordering der duidelijkheid zij

men, met betrekking tot de verbinding der woorden, op derzelver onderlinge overeenstemming opmerkzaam.

§ 575. De bijvoegelijke naamwoorden zijn of tot de bepaling eens denkbeelds onontbeerlijk, als: *mijne jaarlijksche inkomsten*; of zij versieren de gedachte en maken dezelve aanschouwelijker, als: *de rollende donder*. De bijvoegelijke naamwoorden moeten dus nooit onbeduidend, en overtollig gebezigd worden, als: *de eerste vorpsprong; een oude grijsaard; de jonge jeugd; zij moeten* integendeel altijd iets uitdrukken, wat nu eens tot nadere bepaling, dan weer tot sieraad van het naamwoord strekt.

576. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets bevatten, dat in het tegenwoordige geval onverschillig is, als: *de mensch is in den waggelenden ouderdom praatachtiger, dan in de driftige jongelingsjaren*. Hier heeft het *waggelende* en *driftige* niets met de *praatachtigheid* te doen.

§ 577. De bijvoegelijke naamwoorden moeten niets oneigenlijks beteekenen, als: *de grootste uitnemendste graad of trap; het zoete juk der liefde*. *Graden* en *trappen* zijn *hoog*, niet *groot*; een *juk* is nooit *zoet*, maar wel *zacht* en *ligt*. *De grootste volkomenheid*. *Volkomenheid* is reeds het hoogste en laat geene trappen toe.

§ 578. Hetzelfde geldt ten opzichte van de bij-

woorden en werkwoorden. Men gebruike dus geene bijwoorden, die iets *oneigenlijks*, tegenstrijdigs of overtolligs uitdrukken, en zegge dus niet: *die boom groeit hard, de wind waait hard, maar sterk*; niet *deze bloem riekt schoon, aangenaam, maar liefelijk*; ook zegge men niet: *hij ving in het begin aan met te zeggen, dat enz. Hij eindigde, besloot ten laatste met te zeggen, enz.* Men kan even zoo weinig met het einde aanvangen, als met den aanvang besluiten.

§ 579. Desgelijks plaatse men gepaste werkwoorden bij de naamwoorden, en zegge alzoo niet: *dat verzoet mijn zwaar lijden, maar verligt*; zoo ook niet: *dit verzocht mijn bitter lijden, alwaar verzoeten gepaster zal zijn*; even zoo: *dat verligt mijne droevige uren, voor, vervrolijkt*. Men zegge ook niet: *van zijn doedwit beroofd worden, voor, zijn doedwit missen; den top van eer en aanzien bejagen, behalen*, in plaats van: *ten top van eer en aanzien opstijgen, opklimmen, verheven worden*.

§ 580. Gebrekkige plaatsing der schei- en zintteekens in geschriften, geeft ook dikwijls aanleiding tot dubbelzinnigheid of onnaauwkeurigheid. Hier over is boven (in de noten op bl. 258 en 264) reeds genoegzaam gehandeld.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen, tot bevordering der duidelijkheid strekkende.

§ 581. In het algemeen kan men, ter bevordering der duidelijkheid, niet genoeg acht geven, om de volzinnen door geene woorden uit te breiden, welke de gedachten noch ophelderen, noch versterken, noch sierlijker maken.

§ 582. In het bijzonder is hiertoe dienstig de juistheid, welke als de voornaamste bron der duidelijkheid moet aangemerkt worden. Zij is die bepaaldheid van uitdrukking, waarbij men niet meer en niet minder zegt dan tot volkomene verstaanbaarheid noodig is. De juistheid is zoo wel tot den vorm als tot de stof der uitdrukking betrekkelijk.

§ 583. Zij vordert, met betrekking tot de duidelijkheid, dat men in beide gevallen, met vermindering van al het overtollige, geene andere en meerder woorden bezige, dan die tot eene klare en volledige voorstelling der zaken vereischt worden.

§ 584. Hiertegen wordt menigmaal gezondigd; want niet te vreden met een denkbeeld duidelijk uit te drukken, wil men hetzelfde veelal nog klaarder en schooner voorstellen, en vervalt daardoor juist in duisterheid. Zoo heeft de volgende volzin eene

overdaad van woorden, welke de hoofdgedachte volstrekt niet in duidelijkheid doet winnen. *Zelfs de bloeiende gezondheid verwelkt dikwijls spoedig gelijk eene, door de stralen der zón, als zij in den heeten zomer op den middag gloort, verzengde roos, beter: zelfs de bloeiendste gezondheid verwelkt dikwijls spoedig, gelijk eene roos in de gloeiende middagzon, hier is in den heeten zomer geheel overtollig.*

§ 585. Gebreken tegen den juiststen vorm zijn, b. v. *wat heeft u belet, dat gij mij niet geschreeven hebt?* voor *mij te schrijven?* *Mijn vader heeft mij verboden, niet uit te gaan,* voor, *utt te gaan.* Onnaauwkeurig is het ook voor: *de vrijwillige bekentenis van eene misdaad, welke men zich bewust is,* te zeggen: *de vrijwillige bekentenis van zich bewuste misdaad.*

§ 586. Gebrek tegen de juistheid in de uitdrukking der gedachten is b. v. *ik weet het niet zeker,* waarvoor men beter zegt: *ik ben er niet zeker van; ik denk het,* enz. Zoo ook is het eene onnoozele uitdrukking; *ik wil niet hopen, dat hij ziek zij,* voor, *ik behoef niet te vrezen,* enz. Men vermijde de dubbelzinnigheid van geheele gedachten, b. v. *hij is nooit wegens diefstal gestraft geworden,* hetwelk beteekenen kan: *hij heeft nooit gestolen,* of: *hij heeft alhoos straffeloos gestolen.* — *De schrij-*

ver van den Belisarius, welke zoo beroemd is; zijnde hier twijfelachtig, wiens beroemdheid bedoeld wordt. — Dit rijk, hetwelk geheel Europa te vreezen had; kunnende beteekenen: dit rijk, waarvoor enz. of dit rijk, hetwelk voor enz. Het verlies mijns vriends; zijnde een verlies, dat mijn vriend ondergaan heeft, of dat ik lijd door zijn dood enz. Zoo ook: de belediging, het onrecht mijns broeders; de liefde van den vorst; het vermaak van een vrolijk gezelschap. Eene korte omschrijving kan hier alle dubbelzinnigheid wegnemen.

§ 587. Niettegenstaande de juistheid op affnijding van al het overtollige aandringt, zoo hoede men zich echter van, door te veel aan de juistheid op te offeren, in het gebrek van droogheid en onbevalligheid te vervallen. Dit gebrek is zoo verre af van het gevolg eener welbegrepene juistheid te zijn, dat deze in tegendeel somtijds eenige uitvoerigheid vordert. Zoo zijn omschrijvingen veeltijds zeer gepast om eene gedachte in een treffend licht te plaatsen. Niet onduidelijk is b. v. de uitdrukking: *de euveldoed van onverlaten durft alles schenden.* Nog duidelijker echter wordt het denkbeeld op deze wijs voorgesteld: *niets is zoo heilig, hetwelk de euveldoed van onverlaten niet durft schenden.*

§ 588. Te zelfden einde is ook dienstig, algemeene begrippen tot meer bijzondere terug te brengen, het geheel in zijne deelen, het geslacht

in zijne foorten en ondeeligen te ontbinden. Wanneer men aldus het enkelvoudige en zamenvattende in plaats van het afgetrokken denkbeeld stelt, zoo worden de zaken aanschouwelijker en bijgevolg duidelijker voorgesteld, trekken de aandacht meer tot zich, en laten alzoo eenen dieperen indruk achter. De uitdrukking: *men moet de menschen zien handelen, om hen te leeren kennen*, wint werkelijk in klaarheid, door de volgende voorstelling: *men moet den ambachtsman in zijne werkplaats, den koopman op zijn kantoor, den regter in zijne regtzaal, den staatsdienaar in zijn kabinet, den veldheer op het slagveld gade geslagen hebben, wanneer men over deze menschen oordeelen wil.*

§ 589. Tot de uitvoerigheid behoort ook het somwijlen herhalen der hoofddenkbeelden, doch alleen in het geval, wanneer dezelve gedurig voor den geest behooren tegenwoordig te zijn, en dan nog met verscheidenheid van uitdrukking, om in geene eenvormigheid te vervallen.

§ 590. Ter bevordering der duidelijkheid kan ook bijdragen het gepast gebruik van vergelijkingen. Wanneer men b. v. zegt: *zijne vrienden wel te doen wordt met regt voor edel gehouden, maar hoe veel edeler is het niet jegens zijne vijanden weldadig te zijn*, wordt de voortreffelijkheid der laatste handelwijze, door de vergelijking met de eerste meer in het licht gesteld.

§ 591. Even zoo kan eene schilderachtige

voorstelling de zaken in duidelijkheid doen winnen. Ten voorbeelde kan dienen een gedeelte der beschrijving van Don Johans statelijke intrede binnen Brusel. Hooft. Ned. B. XII bl. 507. *De vensters lagen bestuwd met vrouwen en dochters. jong, bejaard, van adellijken en van burgerlijken staat, ieder op het prachtigst opgetooid. Bloemen, kruiden en kransen, bij deze geworpen, bestoven de inrijdende heeren, een liefelijke regen uit zoo heldere wolken.*

§ 392. In verhalen zal men nog eene groote mate van duidelijkheid verspreiden door wijze, tijd, plaats en andere wezenlijke omstandigheden op te geven, als: *door den schranderen vond van Maria van Reigersbergen, zijne huisvrouw, was de geleerde Hugo de Groot, uit Loeystein, deze sterke bewaarplaats, in eene kist, in plaats en op naam van boeken, door de soldaten uitgedragen; te sloop naar Görküm vervoerd, en van daar, vermoed als een miselaarsknecht, met een maatstok in de hand, in gezelschap van een meester miselaar te voet naar Waalwijk gebragt.*

DERDE AFDEELING.

DE STERKTE OF NADRIJK VAN DEN STIJL.

§ 393. Door sterkte of nadruk verstaat men de eigenschap om gewigtige en treffende gedachten

eene sterke en bondige wijze voor te stellen. Om dit te doen, wordt vereischt, dat men gevoelig zij, voor al wat groot, edel en verheven is; verder, eene grondige kennis hebbe van de zaken, welke men verhandelt, en eene zekere mate van menschkunde, om te weten hoe men de voordragt moet inrigten, ten einde het hart te treffen.

Eerste Hoofdstuk.

Kens en verbinding der woorden.

§ 594. Ter bevordering van de kracht of den nadruk is het noodig, zich zorgvuldig te onthouden van alle lage en platte woorden en onedele spreekwijzen, en in het algemeen van al het gene, wat in gedachten en klank de verbeeldingskracht en het gevoel voor zedelijkheid en welvoegelijkheid kan beledigen.

§ 595. Men kan zeker niet in elk schriftelijk opstel alle beelden vermijden, welke het zedelijk gevoel of den fijnen smaak voor uiterlijke welvoegelijkheid kwetsen, aangezien somtijds de aard der zaken zelve aanleiding daartoe geeft, b. v. bij de getrouwe voorstelling van geschiedkundige daadzaken. Alleen dan, wanneer de stijl voorstellingen van deze soort zonder noodzakelijkheid opwekt, niet het mogelijke in het werk stelt, om het aanftootelijke, zoo veel het kan geschieden, weg te nemen, beschuldigt men denzelfden te regt van gebrek aan waardigheid. Onedele uitdruk-

kingen derhalve, zoo als: *braken, vreten, spuwen, ylegel*, enz. moeten vermeden worden. Harde uitdrukkingen worden door andere verzacht, voor *sterven* zegt men somtijds *henen gaan* enz., *slechte levenswijze* voor *dronkenschap* enz. Eenen maatstaf voor het onedele geven de beschaafdfte. standen, van welke men uitdrukkingen, als: *afsmieren, in het gras bijten, haar op de tanden hebben, droog achter de ooren zijn*, enz. niet hoort.

§ 596. Eene uitdrukking, op zich zelve geene de minste aanstootelijkheid bevattende, kan toch somwijlen met betrekking tot de waardigheid, welke het onderwerp, waarmede dezelve in verband gebragt wordt, vordert, eene onedele uitdrukking worden, b. v. *met wellust ledigde hij den beker der vreugde, welke hem door de deugd werd aangeboden*. Hier is de uitdrukking onedel en ongepast, omdat de gevoelens, die de deugd doet geboren worden, verhevener en zuiverder zijn dan die der wellust.

§ 597. Er is eene volstrekte en betrekkelijke, naar tijd en plaats zich schikkende, waardigheid. Men behoort van gewigtige onderwerpen steeds met waardigheid te spreken; aan onbeduidende onderwerpen kan men echter door de voordragt een ernstig en waardig aanzien geven. Men zal b. v. van eene en dezelfde zaak anders bij ongelukkigen en anders bij eenen vro-

lijken maaltijd spreken. Eindelijk behoort, bij de schriftelijke zoo wel als bij de mondelinge voordragt, sekse, ouderdom, levensstand en trap van beschaving in het oog te worden gehouden.

§ 598. De nadruk wordt verder bevorderd door het vermijden van flauwe en krachteloze, en het gebruik van nadrukkelijke woorden en uitdrukkingen, wanneer de gedachten zelve nadrukkelijk en treffend zijn. Zoo b. v. van eenen dwingeland sprekende, worden de woorden *wreedaard*, *snoodaard* gepastelijk verwisfeld met de sterkere benamingen van *monster*, *schrik*, *geefsel der menscheid*. Zoo is het bijvoegelijk naamwoord *onaangenaam* veel te zwak in de volgende uitdrukking: *zij, die het staal der vijanden ontkwamen, vonden in den vloed een on aangenaam einde*. Het behoort door *deerniswaardig* of eenig dergelijk woord te worden vervangen. Aldus is ook *verfoeijen* krachtiger dan *schuwen*; *ontrukken* dan *ontnemen*; *te hulp snellen*, *vliegen*, dan *te hulp komen*.

§ 599. Hiertoe behooren ook zulke uitdrukkingen, welke behalve de hoofdgedachte nog eenig bijkomend denkbeeld bevatten: b. v. wanneer men *de ondankbaarheid de snoodste der ondeugden noemt*, zoo is dit daarom nadrukkelijk, dewijl men de ondankbaarheid met andere ondeugden vergelijkt, en verzekert, dat zij alle in snoodheid overtreft. Te zelfden einde is dienstig, het herhalen van zulke woorden, welke eenig belang-

rijk denkbeeld behelzen, als: *wie het weet, uit eigene ondervinding weet, aan hoe vele rampen de mensch is blootgesteld, die enz. — Tot u, tot u wend ik mij, o dappere mannen, die uw bloed dikwijls voor het vaderland vergoten hebt; tot u wend ik mij in het ongeluk van een dapper man, een onverwinnelijk burger. — Tegen ons wordt de Aventinus ingenomen; tegen ons de heilige berg bezet; tegen ons verzet gij u, o dappere mannen: tegen ons voert gij de wapenen.*

§ 600. Dikwijls kan de sterkte grootelijks bevorderd worden, door het meermalen herhalen van eenig voegwoord, wanneer verscheidene zaken bijeengevoegd worden, waarvan men, om haar gewigt, begeert, dat elke derzelve de aandacht boeije, als: *onder de verbazende uitkomsten van den gelukkigen veldtocht der verbondene mogendheden tegen Frankrijk in den jare 1813, was er geene gewigtiger dan Nederlands herstelling; noch in aanleg edeler, noch in voortgang wonderbaarder, noch rijker in gevolgen, noch schitterender in afloop, noch meer bevredigend voor den waren wijsgeer.* Desgelijks in het volgende, uit Cefars beschrijving van een gevecht met de Nerviers: *als de vijanden de rutterij zonder moeite verdreven en verstrooid hadden, ijlden zij met ongeloofelijke snelheid naar de rivier, zoodat zij zich bijna gelijktijdig, en in de boschen, en bij de rivier, en in ons leger vertoonden.*

§ 601. Aan de sterkte der rede kan ook meermalen de weglating des voegwoords bevorderlijk zijn, wanneer men de snelle opvolging van gebeurtenissen, of de schielijke opeenstapeling van verscheidene zaken wil aanduiden, gelijk zulks blijkt uit de volgende plaats van den evengemelden veldheerlijken schrijver: *de onzen hunne werpschichten verschoten hebbende, vallen aan met de zwaarden. Eensklaps verschijnt van achteren de ruitery, nog andere benden komen aanrukken; de vijand keert den rug toe; de ruitery fluit hem in de vlugt; er volgt een schrikkelijk bloedbad.*

§ 602. De nederlandsche taal heeft boven vele hedendaagsche talen, met name de fransche, vele voordeelen; onder andere door grootere vrijheid in de woordschikking, waardoor de kracht der rede zeer dikwijls buitengemeen bevorderd wordt. Over de omzettingen en derzelver strekking, bijzonder tot bevordering van den nadruk, is te woren (§ 423 en volg.) reeds gehandeld, waarom ik hier nog slechts een en ander voorbeeld zal bijbrengen, waarin de nadruk voornamelijk van de omzetting afhangt: *mij heeft hij verraden. — Den booswicht, door zijn geweten gefolterd, is geene rust, geen waar genoegen meer beschoren. — Dat een romeinsch burger met den zwaarde gedood werd getuigt Annius, een romeinsch ridder.*

Tweede hoofdstuk.

Andere middelen tot bevordering
van den nadruk.

§ 603. Niet alleen is de juistheid tot bevordering der duidelijkheid dienstig, gelijk te voren (§ 582. en verv.) gezien is, maar vooral strekt die eigenschap om de kracht der rede te vergrooten. Zij dringt te dezen einde aan, op vermindering van allen omhaal van woorden, welke, volgens het oogmerk des schrijvers en den aard der zaak, aan de rede het aanzien van een nadrukkelijk en krachtvol geheel zoude kunnen ontnemen.

§ 604. De juistheid vordert dus, dat men zich wachte van, door overdaad van woorden, de rede zwak en krachteloos te maken. Dit heeft plaats door opeenstapeling van nuttelooze synonyma, of wanneer men een en hetzelfde denkbeeld meermalen zonder andere bijkomende denkbeelden uitdrukt (tautologie), als: *ik heb gehoord en vernomen; men heeft mij gemeld en berigt*. In ieder dezer voorbeelden is een deelwoord overtollig. *Hij heeft de algemeene liefde en achting van alle menschen verworven*. Hier is of *algemeene* of *alle menschen* overtollig. *Het kan misfchien wel mogelijk wezen*. Hier is het begrip der mogelijkheid viermaal uitgedrukt. Zoo ook zijn *klaar en duidelijk; volmaakt en volkomen; gansch en geheel* enz. tautologiën.

§ 605. Overdaad van woorden (pleonasme) heeft dan plaats, wanneer men door woorden denkbeelden uitdrukt, die aan de denkbeelden van een ander woord iets toevoegen, hetwelk dit reeds uitdrukt, of zonder moeite er bij gedacht kan worden, als: *ik volhard steeds in mijn gevoelens*. Hier is het woord *steeds* overtollig. *Hij plagt gewoonlijk te zeggen*. *Gewoonlijk* is hier overtollig; dewijl *plegen* reeds *gewoon zijn* beteekent. *Hier is het niet mogelijk stil te kunnen zwijgen*. *Stil* en *kunnen* zijn overbodig. *Ik ben niet in staat dit te kunnen doen*. *Ik zal niet ophouden te volharden*. Dit zijn dezelfde gedachten onder verschillende vormen, waardoor dus de nadruk verminderd wordt. Enkele woorden zijn ook dikwijls pleonastisch, als: *wederherinnering*.

§ 606. De tautologiën en pleonasmen vindt men echter niet slechts in enkele woorden en spreekwijzen, maar ook in geheele voorstellen, b. v. *hij laat zich aan zijn ambt veel gelegen liggen, en maakt zich deszelfs waarneming tot zijne bestendige bezigheid*. Het tweede voorstel drukt met andere woorden dezelfde gedachte van het eerste uit, en zulke uitdrukkingen zijn alleen in dichterlijke stukken of in den verhevenen stijl, en dan nog slechts in bijzondere gevallen, te gebruiken. In het volgende zijn alle gemerkte woorden overtollig: *Ik heb over dit onder-*

werp dikwijls en veel nagedacht, daar over ook mijne gedachten openlijk door den druk bekend gemaakt; maar dit mijn afgedrukt geschrift is niet zoo gebruikt en te nutte gemaakt, als ik gerechtigd was te hopen en te verwachten. (Zie voorts § 575 en 578).

§ 607. Hiertoe behooren ook alle schadelijke bijvoegselen, ontijdige omschrijvingen, overmatige uitbreidingen eener gedachte (tiraden) en overlading van den stijl met onbeduidende toevoegselen (epitheten), bijkomende denkbeelden en omstandigheden, die de hoofdenkbeelden gewoonlijk vergezellen, en er gemakkelijk zelve bij gedacht worden. Velen meenen wel de hoofdgedachte door bijkomende denkbeelden veel duidelijker en fraaijer te maken, en laten niet ligt een zelfstandig naamwoord zonder een of meer bijvoegelijke naamwoorden optreden; dan zij brengen veelal niet anders dan een ijdel gebrom van woorden voort, en benadeelen de korthed en bondigheid, welke zoo uitnemend geschikt zijn, om den nadruk te bevorderen.

§ 608. Spaarzaamheid en juiste keus bij het gebruik der bijvoegelijke naamwoorden geven aan den stijl kracht en waardigheid. Hiertegen strijdt het volgende: *elk vrolijk, aangenaam en verblijdend genot behoort ons waard en dierbaar te zijn, maar alleen als een stroom, die voorbij sukt; want willen wij wijsheid bekomen,*

zoo moeten wij ons beijveren om de vreugde, welke de wereld oplevert, te leeren genieten en ontberen. Beter: elk vrolijk genot zij ons dierbaar, maar alleen als een voorbijvliende stroom. Onze wijsheid besta in: te leeren genieten en ontberen. Even zoo bevinden zich te veel bijvoegelijke naamwoorden in den volgenden volzin: het teedere, fijne en zwakke maaksel der vrouwen. De wijsste, verstandigste en nadrukkelijkste maatregel. Van de twee eerste kan er een ontbeerd worden.

§ 609. Even min behooren de volgende uitdrukkingen nagevolgd te worden, welke met eene menigte van woorden overladen zijn, die de hoofdgedachte niets versterken; *elke stand en elke plaats, zij moge zijn, welke zij wil, ook elke betrekking van den mensch, het zij als vader, echtgenoot of vriend, heeft bijzondere eigene pligten, en wie deze allen telken male en zonder uitzondering stiptelijk en volgens geweten vervult, van dien kunnen wij met regt zeggen, dat hij als een braaf en rechtschapen man handelt.* Beter en bondiger: *elke stand, elke plaats, elke betrekking van den mensch heeft eigene pligten; en wie deze alle volgens zijn geweten vervult, handelt rechtschapen.* Desgelijks: *onder alle neigingen, welke God den mensch inplantte en in deszelfs natuur legde, is ontwijfelbaar geene zoo magtig, zoo sterk, zoo blijvend en duurzaam, als de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van de*

vroegste kindschheid af; zij bezielt en vervrolijkt ons in onzen rijperen leeftijd, en verlaat ons zelfs in onzen spaden ouderdom niet. Beter: onder alle neigingen, waarmede God de menschelijke natuur begiftigde, is ontwijfelbaar eene der sterkste en duurzaamste de neiging tot vreugde. Zij vertoont zich in ons van onze kindschheid af, vergezelt ons in rijpere jaren, en verlaat ons zelfs in onzen spaden ouderdom niet. — Men miste eene verbeterde inrigting van het schoolwezen, zag het gebrek van dezelve in; men was van de noodzakelijkheid derzelve overtuigd; men kon haar nut niet loochenen; en reikhalsde er derhalve naar, gelijk naar alles wat ten beste der menschen strekken en het welzijn der menschelijke maatschappij kan bevorderen. Zeven voorstellen, waarvan een of twee volkomen toereikend zijn, als men is van de noodzakelijkheid van verbeterde schoolinrigtingen overtuigd.

§ 610. Niettegenstaande in eenen goeden scharf-
stijl niet geoorloofd is, eene en dezelfde
gedachte meermalen te bezigen, en de op-
eenstapeling van synonyma moet vermeden wor-
den; zoo is echter daarom alle zamenvoeging
van dezelve niet als ongepast af te keuren. Som-
tijds, wanneer eenig woord door een ander be-
hoort opgehelderd te worden, of bij eene leven-
dige voordragt, kunnen in beteekenis verwant-
schapte woorden met vrucht bij elkander geplaatst

worden. Hierbij moet men evenwel in het oog houden, dat men met de zwakste aanvang en met de sterkste befluite, als: *hij gaat, loopt, snelt, vliegt ter stad uit.*

§ 611. Kortheid en bondigheid worden verder grootelijks bevorderd door zamentrekking der volzinnen en perioden. Deze zamentrekking kan op onderscheidene wijzen plaats hebben, gelijk reeds te voren (§ 431) grootendeels is opgegeven; waarom wij hier nog slechts, herinneren, dat dezelve geschiedt, door het vooraanplaatsen van de verbogen naamwoorden met weglating van het lidwoord, als: *'s levens ochtend;* door een zakelijk toefstel (appositie), als: *ware grootheid, het doel van den edelen, wordt alleen door strijd voor de deugd, verkregen,* in plaats van *die het doel van den edelen is;* door verbinding van onderscheidene werkwoorden met verbogene zelfstandige naamwoorden en met weglating der voorzetsels, als: *zijner gedenken,* voor *aan hem;* *zich eener zaak schamen,* in plaats van *over eene;* *zich des ongelukkigen ontfermen;* voor *over den;* door iets over te slaan, dat gemakkelijk uit den zamenhang kan opgemaakt worden, als: *de mensch vergeet gemakkelijk doorgestaan lijden, maar zelden (vergeet hij) genotene yreugde. Weldaden worden veeltijds vergeten, maar beledigingen nooit;* door datgene, wat anders eene zinrede zoude

vorderen, in een of twee woorden uit te drukken, als: *de boom is ontbladerd*, voor *van bladeren beroofd*; voornamelijk echter door het gebruik van deelwoorden, in plaats van omschrijvingen met behulp der voegwoorden *daar*, *alstgen*, *toch*, enz., welke benevens vele andere de rede slepende en krachteloos maken, als: *Nederland, door deszelfs afval voor de wapenen der Bondgenooten geopend, bragt meer dan eenig ander krijgsvoordeel toe, ter beslissing van den veldtogt tegen de Franschen*, voor, *dewijl Nederland geopend was*, enz. Hiertoe kan ook gebragt worden eene afgebrokene wijze van zeggen, als: *wat wilt gij?* voor *wat wilt gij doen?*

§ 612. Hoe veel aanbeveling kortheid en bondigheid, vooral ter verlevendiging van de voordragt, verdienen, zoo moeten deze eigenschappen echter niet in woordgierigheid ontaarden. Het is even zoo verwerpelijk, al te karig in woorden als al te verkwistend met dezelve te zijn, en niet altijd is een lakonische stijl de gepaste. Deze, naar de Lacedemoniërs aldus genoemd, bestaat in, zoo veel mogelijk zamengedrongen, weinig of geheel niet zamenhangende uitdrukkingen der hoofdgedachten, en past voor de sterkste aandoening. Men wachte zich nu voor eene te vergedrevene zucht, om in alle gevallen kort te willen zijn; dewijl niet alleen de duidelijkheid, maar ook de sterkte der rede, door

eene al te groote kortheid somtijds benadeeld wordt. Daarom vereischen zelfs in sommige gevallen de juistheid en gepastheid, dat men tot bevordering van de kracht der rede zekere uitvoerigheid betrachte. Zoo zal het te dezen einde zeer dienstig zijn, zich somtijds van omschrijvingen te bedienen, om eene gewigtige zaak nader te bepalen, alle hare eigenschappen te ontvouwen, en alzoo dezelve in vollen nadruk voor te stellen; waaruit blijkt, dat kortheid derhalve niet onafscheidelijk van de juistheid is. De juistheid is daarin van de kortheid onderscheiden, dat de eerste eigenschap alles verwijderd, wat niet onmiddellijk ter doelmatige volkomenheid noodzakelijk is; terwijl de laatste daarentegen niet alle voorstellingen uitdrukt, welke op zich zelve aangewezen zouden moeten worden. De juistheid staat tegen de wijdloopigheid over, welke altijd een gebrek is; der kortheid is de uitvoerigheid tegenovergesteld, welke op zich zelve geen gebrek, somtijds noodzakelijk, maar dikwijls onontbeerlijk is.

§ 613. Ook kan eene verdeeling of ontbinding van het geheel in zijne deelen, van het geslacht in zijne soorten (individualisering) te zelfden einde dienstig zijn, b. v. *De beoefening der wetenschappen geeft voedsel aan de jeugd; in voorspoed brekt zij tot sieraad, in tegenspoed tot teevlugt en vertroosting; te huis verschaft zij ons*

vermaak; buiten 's huis worden wij door dezelve niet belemmerd; zij vergezelt ons naar vreemde gewesten; zij blijft ons bij op het land.

§ 614. Het invlechten van bondige spreuken is te zelfden einde dienstig. Zij moeten duidelijk, kort en krachtig zijn, en niet te dikwerf gebezigd worden. Even zoo kan de nadruk bevorderd worden door op eenen vasten en verzekerenden toon te spreken, als: *het is niemand onbekend. Niemand zal twifelen.*

§ 615. Ook vertegenwoordiging van het verledene en toekomstige, of de verwisfeling van den verledenen en toekomstigen met den tegenwoordigen tijd, is insgelijks een geschikt middel tot bevordering van den nadruk en de verlevendiging van den stijl, als: *de storm is bepaald. In den diksten nevel rukken wij uit, bereiken in minder dan een uur het vijandelijke leger, overvallen de voorposten, beklimmen de schansen. De vijand, in schrik en verwarring, beproeft vergeefs weerstand te bieden; hij wijkt, hij vliedt, en — ons is de overwinning. — Wij gaan morgen naar onzen vriend; vinden wij hem niet te huis, zoo verrassen wij hem op het land en slijten den dag genoegelijk in zijn gezelschap.*

*Derde hoofdstuk.*Figuurlijke taal tot bevordering
van den nadruk dienstig.

§ 616. Een gewichtig hulpmiddel tot bevordering van den nadruk der rede verschaft het gebruik van treffende wendingen der voordragt, onder den naam van figuurlijke taal bekend. Schoon deze taal voornamelijk tot opfiering der rede dient, zoo kan zij ook veel tot verlevendiging en kracht der rede bijdragen. Men onderscheidt in de figuurlijke taal woordverwisselingen (tropen) en woordgestalten (figuren). Tropen zijn die woorden, welke van hunne eigenlijke beteekenis, tot aanduiding van andere zaken, uit hoofde van zekere overeenkomst zijn overgebracht, als: *jeugd* voor *jonge menschen*; *grijsheid* voor *ouderdom* enz. De figuren zijn dergelijke wendingen, maar tot geheele uitdrukkingen betrekking hebbende.

§ 617. Onder de tropen is de overdragt (metapher) diegene, welke veel tot bevordering van den nadruk bijdraagt, door de voortreffelijkheid of afschuwelijkheid van iets nadrukkelijk voor te stellen. Zij is eene vergelijking, en van de figuur vergelijking (comparatie) genoemd slechts daarin onderscheiden, dat hetgene, waarbij men iets vergelijkt, voor het vergelekenen wordt in de plaats gesteld; terwijl in de figuur de ver-

gelijking door de woorden *even als*, *gelijk* enz. wordt aangewezen. Zoo is het eene metaphora, wanneer men zegt: *die man is een zuil van den staat*.

§ 618. Onder de spraakfiguren doet zich in de eerste plaats op de herhaling van woorden, welke eenig gewichtig denkbeeld behelzen, als: *thans*, *thans is het tijd om moed te toonen*. *O jongelingen, bedenkt, bedenkt u wel, eer gij een besluit neemt*.

§ 619. Onder de figuren, door welke de kracht der rede verder grootelijks bevorderd wordt, bekleedt de opklimming (climax) eene voorname plaats. Zij is die figuur, bij welke men, van het geringere trapswijze tot het grootere voortgaande, de rede geduriglijk in sterkte doet toemen, zoo dat er eene gedurige opklimming in de rede plaats vindt. Ten voorbeelde diene het volgende zeggen van Cicero: *het is een misdaad een romeinsch burger te binden; het is een gruwelstuk hem te geefelen en bijna een vadermoord hem te dooden. Wat naam moet het hebben, wanneer men hem kruisigt*.

§ 620. De levendigheid wordt niet minder bevorderd door eene vraagswijze voorstelling (interrogatie), gelijk blijkt uit het volgende zeggen van Cicero: *tot hoe lang, o Catilina, zult gij ons geduld misbruiken? tot hoe lang zal uwe waan ons bespotten?*

§ 621. De uitroep (exclamatio) is bijzon-

der geschikt ter uitdrukking der hartstogten, van verbaasdheid, blijdschap, droefheid enz., als: *erbarmelijk Nederland, hetwelk als roof van vreemdelingen, te zelfden tijde door vriend en vijand met allerlei laster vertreden werd.*

§ 622. De afwending (apostrophe) is eene aanspraak tot afwezenden of gestorvenen enz. gerigt, en slechts bij hevige gemoedsbewegingen aanwendbaar, als: *o brave keizer Karel! die om eene stad van Gent, met lijfsgevaar, door 't vijandelijk Frankrijk streefde.*

§ 623. De spraakwending (sermocinatio) wordt gebruikt, wanneer men een ander sprekende invoert. Zoo voert Cicero in zijne redevoering voor Milo dezen aldus sprekende in: *wel moge het mijnen medeburgeren gaan; dat zij behouden, bloeiend, gelukkig zijn. Ongeschonden zij deze wijdberoemde stad, mijn hoogstgeliefd vaderland, hoedanig lot mij ook van haar beschoren zij.*

§ 624. De persoonsverbeelding (propopeia) is die figuur, waardoor men aan onbezielde voorwerpen leven en handeling toeschrijft, als: *dorstige landen; woedende stormen; knagend geweten; de berg verheft zijne kruin; de aarde treurt; de stormen huilen of loeijen; de wetten geven ons het zwaard in de hand om den booswicht te dooden.*

§ 625. De verbetering (correctio) heeft

plaats, wanneer eene sterkere uitdrukking, door eene nog sterkere gevolgd en als ware het verbeterd wordt, als: *wij hebben geenen dief, maar eenen roover; geenen geheimen moordenaar, maar den allerwreedsten beul voor u gebragt.*

§ 626. Eene andere figuur is die, welke toefaan (concesio) genoemd wordt en plaats heeft, wanneer men iets toegeeft, dat de hoofdzaak niet benadeelt, als: *indien gij niet bevindt, dat hij trouweloos, dat hij verraderlijk gehandeld hebbe, zoo verklaar hem voor een deugdzaam man.*

§ 627. De schimprede (ironia) is die figuur, waarbij men het tegengestelde zegt van hetgeen men werkelijk zeggen wil, om door de ongerijmdheid van het eerste het laatste des te meer kracht bij te zetten. Zoo bezigen wij de schimprede, wanneer wij *Nero* eenen *menschenvriend*, een *secht dichter* eenen *Vondel*, een *zwak mensch* eenen *Herkules* noemen. Even zoo: *welk een gulde tijd voor het tegenwoordige geslacht! welke hoopvolle uitzigten! wat anders allen aanhoudende studie en lange ondervinding geven konden, dat put thans de gelukkige jeugd met geringe moeite uit onze rijk voorziene tijdschriften.*

§ 628. De voorafneming (occupatio) heeft dan plaats, wanneer men eenige mogelijke of waarschijnlijke tegenwerping voorkomt en beantwoordt, als: *men denkt mogelijk dat ik, uit zucht tot mijn beroep, de godgeleerdheid haren*

vinger te verre in stoffe van staat wil doen steken. Volstrekt niet. Ik weet dat de hemelsche wetten, en die van de aardsche regering twee bijzondere baken zijn; maar men moet ze overeenbrengen, om niet alleen den staat des konings, maar ook zijn geweten voor schipbreuk te hoeden.

§ 629. De gemeenmaking (communicatio) strekt ook om kracht der rede te bevorderen, naardien zij het oordeel over de zaak aan den hoorder overlaat, als: *na zoo vele beledigingen verduurd, na zoo vele mishandelingen ondergaan te hebben, laat ik ieder beoordeelen of ik mij moet verdedigen.*

§ 630. Ook van de twijfeling (dubitatio) kan eenig nuttig gebruik gemaakt worden. wann'er men den schijn aanneemt van, uit hoofde der menigvuldige gronden voor zijne zaak, niet te weten waar men beginnen, waar men eindigen zal; of ook, als men in twijfel schijnt, waar zich heen te wenden, als: *w'erwaarts zal ik ellendige mij begeven. Naar huis? maar daar vind ik mijne troosteloze vrouw en kinderen. Naar een vreemd land? maar daar wacht mij armoede en ellende.*

§ 631. De tegenstelling (antithesis) is de nevens elkander plaatfing van tegenstrijdige denkbeelden. Deze figuur bevordert behalve de duidelijkheid en sierlijkheid ook grootelijks den nadruk, als: *dat boek bevat veel goeds en veel niets;*

jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw, en het nieuwe niet altijd goed is.

§ 632. De vereeniging van verschillende figuren in eenen zin kan ook de sterkte en verhevendheid uitnemend bevorderen, als: *en gij o Egmond, o Hoorn, pijlaren van den staat, hoe snoodelijk wordt uw vertrouwen met wantrouw en uwe trouw met trouweloosheid vergolden!* In dezen volzin vindt men de afwending, onder- vraging en tegenstelling vereenigd.

VIERDE AFDEELING.

DE SIERLIJKHEID.

§ 633. De sierlijkheid is dat vereischte van den stijl, waardoor men tracht welgevallen bij den lezer of hoorder te verwekken en deszelfs aandacht te boeijen. Hetzelve ontstaat gedeeltelijk uit welluidendheid, gedeeltelijk uit een gepast gebruik van tropen en figuren, gedeeltelijk uit natuurlijkheid en levendigheid.

Eerste hoofdstuk.

Welluidendheid.

§ 634. De welluidendheid is gelegen gedeeltelijk in enkele lettergrepen en woorden, gedeeltelijk in geheele volzinnen en perioden.

§ 635. Ten opzichte van de enkele letters en

klanken kan aangemerkt worden, dat eene gepaste afwisseling van klinkers en medéklinders de welluidendste woorden doet ontstaan, en alzoo de welluidendheid, alsmede de deftigheid bevordert.

§ 636. De welluidendheid vordert somtijds de invoeging, somtijds de weglating van enkele letters, gelijk zulks bij de behandeling der spelkunst overvloedig is aangetoond.

§ 637. Kan men wanklinkende woorden niet geheel vermijden, zoo moet men ten minste den onzangenamen indruk niet door derzelve opeenhooping vermeerderen, als: *hij steekt zich zelve te zeer in alle zaken.*

§ 638. Even zoo laakbaar is de opeensfapeling van woorden, welke eenen gelijken klank hebben, alsmede de herhaling van dezelfde woorden, als: *hij verklaarde ons wat dat voor waren waren. Hij gaat naar Parijs, vervolgens gaat hij naar Rome, en daarna gaat hij naar Napels. — Hij blijft bij zijne wijze van denken.* Ook zulke woorden, die met dezelfde letters of lettergrepen beginnen of eindigen, als: *zij schrikte geweldig en schreeuwde schromelijk. Zijne onvoorzigtigheid, onoplettendheid, ontvreddenheid, enz. Men maakt mij meerdere moeite. Zelden ziet men eene zoo zeldzame zaak.* Ook moet het toevallige rijm, alsmede het rijmeloos versmatige vermeden worden.

§ 639. Somwijlen echter strekt de zamenvoeging van gelijkkluidende woorden tot sieraad der rede, als zij nàmelijk eenen verschillenden zin hebben, als: *dat is de aard der ketterij, rust ze zoo roest ze.* — *Woorden, meer geschikt om ketterij te sichten dan te stillen.* Ook is de herhaling van dezelfde woorden, in sommige gevallen, tot bevordering der welluidenheid dienstig, als: *die door velen geyreesd wordt, heeft velen te yreezen.* Te voren (§ 599 en 600.) is van andere herhalingen gesproken, welke ter bevordering van de sterkte der rede dienen.

§ 640. Men vereenige niet te veel eenlettergrepige woorden, vooral wanneer zij hoofdedachten uitdrukken, als: *wie, wat hij wil ook kan, wil zelden wat hij moet. Er is geen mensch in de wereld, die alles kan wat hij wil, ten zij hij wijs genoeg zij, niets te willen, dan wat hij kan; beter: de wijze vermag al wat hij wil; dewijl hij niet anders wil, dan hetgene hij kan.*

§ 641. Even zoo als door de vereeniging van te veel korte woorden eentoonigheid ontstaat, zoo ontstaat zij ook, wanneer te veel lange woorden elkander volgen, als: *de koninklijke afgezanten bekleeden met den onbaatzuchtigsten dienstijver hunne ambten.*

§ 642. Tegen de welluidendheid strijdt het gebruik van alle lage, onedele en verflottenne woorden en spreekwijzen, gelijk dubbel-

zinnige scherts, platheid, gemeene spreekwoorden, b. v. *hij braakt zijne gal, spuwt zijn venijn uit*, enz.; het gebruik dezer uitdrukkingen beledigt, door derzelve beteekenis, het kiesche oor. Soms vordert ook de welluidendheid, dat men voor de eigene benaming eener harde en onaangename zaak, eene zachtere in de plaats stelle. Vanhier het gebruik van *overlijden*, eigenlijk *overgaan*, en *henengaan* voor *sterven*.

§ 643. Eene nuttelooze opeenstapeling van voorzetsels en voegwoorden, waarover wij te voren reeds gehandeld hebben, is desgelijks met de welluidendheid strijdig.

§ 644. Even zoo is bij het samenstel der volzinnen (§ 448, 453) gesproken over de gepaste verdeling der enkele leden en den afloop des geheelens volzins, waarvan de welluidendheid afhangt, voor zoo verre zij de schikking en verbinding der woorden betreft.

§ 645. De klanknabootsing (onomatopœia) doet de woorden met den aard der zaken en den heerschende toon der voordragt overeenstemmen. Overeenkomst van de klanken met den aard der zaken heeft plaats, vooreerst: wanneer zekere geluiden, door middel van klanken, worden nagebootst, als: het fluisteren, suizen of loeljen van den wind; het gonzen van bijen, het rammelen van ketenen; het ratelen of rommelen van den donder; het kraken van een in-

stortend dak, enz. Van het gebruik dezer en dergelijke woorden vindt men menigvuldige voorbeelden, vooral bij onze nederlandsche dichters. Ten voorbeelde kan strekken het volgende: *daar tusfchen loeit de lucht van het gedruisch, verwekt door den krak, den smak en het plassen der omgeworpene gebouwen.*

§ 646. Ten andere heeft er overeenkomst van klanken met den aard der zaken plaats, wanneer de beweging, voor zoo verre die snel of langzaam, hevig of zacht, voortdurend of afgebroken is, door middel van klanken wordt nagebootst. Zoo zijn lange en slepende lettergrepen zeer geschikt om eene langzame, daarentegen korte en afgebrokene lettergrepen om eene snelle beweging uit te drukken.

§ 647. Eindelijk is de treffendste overeenkomst in dezen, wanneer zekere aandoeningen en gewaarwordingen der ziel door de keus, schikking en verbinding der woorden worden opgewekt. Zulks geschiedt nu door de vereeniging van zachte en liefelijke, of doffe en knarfende woorden en woordvoegingen, of door het snelle en luchtige, of door het trage, slepende en onafgebrokene in de verbinding der woorden. Zoo zijn doffe en sombere klanken en lange slepende woorden zeer geschikt ter uitdrukking van droefheid; zachte en vloeiende klanken ter beteekenis van genoegen; korte, stootende en afgebrokene woorden ter aanduiding van hevige hartstogten.

§ 648. Het voorgaande, betreffende de overeenkomst van de klanken met den aard der zaken, is voornamelijk voor de dichtkunde van belang, welke daaruit een voornaam sietaad ontleent. In den ongebonden stijl echter is eene overeenstemming van den heerschenden toon der voordragt met den aard der onderwerpen ook allezins gepast. Immers moet die toon anders zijn bij het uitdrukken van droefheid dan van blijdschap; anders bij de behandeling van ernstige, dan bij die van luimige onderwerpen. Hij moet zich dus schikken naar het onderwerp, dat men behandelt, en zoo veel mogelijk in klank daarmede overeenkomen. Gevoel en smaak, benevens het lezen van zeer goede nederlandsche schrijvers zijn in dezen de beste hulpmiddelen.

§ 649. Tegen de welluidendheid en dus tegen de sierlijkheid is strijdig, wanneer het geheel alleen uit korte of alleen uit lange volzinnen bestaat. Gewoonlijk zal eene gepaste afwisseling van korte en lange volzinnen, benevens het regte, maar niet te menigvuldige gebruik van perioden, het welluidendste zijn. De eigen aard der onderwerpen vordert ook veelal eene eigene lengte, aard en inrigting der volzinnen. Zoo zijn, b. v. lange en volle perioden niet geschikt, wanneer men eene gebeurde zaak voor te stellen, en gevolgelijk eenvoudigheid van stijl te betrachten heeft. Even min dienen dezelve ter uitdrukking

van hevige hartstogten, aangezien het korte en afgebrokene aan dezelve eigen is.

§ 650. Gelijke verscheidenheid moet ook in de ganfche voordragt heerschen, door nu eens de gedachten vraagswijze, dan bij wijze van ontkenning; nu eens in het algemeen, dan weder in bijzonderheden voor te dragen.

Tweede hoofdstuk.

Tropen en figuren, welke tot ver-
fierung der rede strekken.

§ 651. Offchoon de figuurlijke taal zich van de gewone in vele opzigten onderscheidt, zoo is het gebruik derzelve zoo algemeen en den mensch zoo eigen, dat zelfs de taal van het dagelijksche leven er niet vrij van is.

§ 652. De grond van dit verschijnsel blijkt duidelijk, wanneer wij tot den oorsprong der figuurlijke taal opklimmen. Er is geene taal zoo rijk, dat zij voor elk bijzonder denkbeeld ook een bijzonder woord kan aanwijzen. Alle menschelijke kennis komt voort van zinnelijke voorwerpen, en eerst met den tijd kan men door de laatste tot afgetrokkene denkbeelden komen. Ter aanduiding van dezelve koos men uitdrukkingen van zinnelijke voorwerpen, en droeg dezelve, zoodra men eenige gelijkheid of overeenkomst meende te ontdekken, op afgetrokkene voorwerpen over. Zoo werden, b. v. met de

woorden *inzien*, *bevatten*, *begrijpen*, enz., welke oorspronkelijk bloote teekens van zinnelijke voorwerpen waren, ook zekere afgetrokkene denkbeelden verbonden, voor welke men geene uitdrukkingen had. Even zoo is te verklaren; *door-dringend verstand*; *zacht en hard van gemoed*; *rijp oordeel*; *brandend van liefde*; *opgeblazen van hoogmoed*; *hoofd* voor *aanvoerder eener partij*, enz.

§ 653. Wijders oefenen onze aandoeningen en hartstogten, benevens onze verbeeldingskracht, eenen grooten invloed op de taal uit. Zijn deze meer of min opgewekt, zoo vinden wij eene eenvoudige uitdrukking voor onze gemoedsgesteldheid te zwak om onze eigene gewaarwordingen aan anderen mede te deelen, of op de ziel van anderen te werken. Wij zoeken dus, zelfs zonder daarvan bewust te zijn, naar eene uitdrukking, die ons in onzen toestand voldoet, en kiezen alsdan veelal eene oneigelijke uitdrukking, omdat ons dezelve krachtiger en aangenamer dan de eigenlijke voorkomt. Zoo breken wij, bij den dood eens jongelings van veel verwachting, in de woorden uit: *hij stierf in den bloei zijner jaren*. Wij vinden de eenvoudige uitdrukking: *hij stierf zoo jong*, voor onze aandoening te zwak; en daar het denkbeeld zelf zich zeer gemakkelijk met de voorstelling van eene bloeiende plant in onze verbeelding ver-

binden laat, zoo kiezen wij liever een verwantschap denkbeeld, door hetwelk de uitdrukking in kracht en levendigheid wint.

§ 654. Hieruit blijkt tevens, dat de figuurlijke taal een gewrocht der natuur is, en niet enkel als eene uitvinding der kunst moet aangemerkt worden. Dit wordt nog verder bevestigd door de onbefchaafde en deswegens hartstogtelijke volkeren, wier talen in het algemeen beeldrijker zijn dan die der beschaafde; dewijl gene meer dan deze aan de heerschappij der zinnen onderworpen zijn.

§ 655. De grond van de eigenlijke en on-eigenlijke beteekenis der woorden is in de overbrenging, uit hoofde van ware of vermeende overeenkomst gelegen. Levert een woord dadelijk het eerste aanschouwelijke denkbeeld op, aan hetwelk hetzelfde zijn aanwezen verschuldigd is, zoo is deszelfs beteekenis eigenlijk; is echter het denkbeeld, dat er door opgewekt wordt of moet worden, niet meer hetzelfde, maar een verwantschap, gewoonlijk minder zinnelijk denkbeeld, zoo is deszelfs beteekenis on-eigenlijk. Wanneer men b. v. zegt. *de hooge vlugt des dichters*, zoo denkt men bij het woord *vlugt*, eerst aan de beweging eens vogels door de lucht; dan spoedig wordt men gewaar, dat deze beteekenis hier niet kan bedoeld zijn, maar dat men er de *geestverheffing* eens dichters boven den ge-

wonen kring der denkbeelden en gewaarwordingen door verstaan moet. Zulke oneigenlijke uitdrukkingen worden ook, dewijl zij van de eerste letterlijke eigenlijke woorden ontleend zijn, overdragtige en figuurlijke genoemd. Bij vele woorden is de eigenlijke beteekenis geheel verloren geraakt, in welk geval de oneigenlijke beteekenis zelve voor ons de eigenlijke wordt.

§ 656. Over de verdeeling der overdragtige uitdrukkingen in tropen en figuren is te voren (§ 616) gehandeld. Men gebruikt nu de tropen, wanneer men een denkbeeld met andere verwantschape verwisfelt, om eene minder aansehewelijk en minder zinnelijke voorstelling; door deze verwisfeling, aanschouwelijker en zinnelijker te maken. Zoo wordt b. v. in de uitdrukking: *de jeugd is de lente des levens* voor het denkbeeld *jeugd* een verwantschapt denkbeeld in de plaats gesteld; dewijl dit verwantschape denkbeeld aanschouwelijker en zinnelijker is. Op deze wijze worden de tropen, die aan de armoede der taal hunnen oorsprong verschuldigd zijn, een sieraad der rede; dewijl zij in eene groote mate tot bevordering der levendigheid dienen, en de verbeelding op eene aangename wijze bezig houden. (*)

(*) Men moet bij de tropen naauwkeurig op het spraakgebruik letten, opdat men niet het eigenaardige der eene

§ 657. Tot de tropen, welke de sierlijkheid der tedè bevorderen, kan men brengen de overnaming (metonymia); de vervanging (synecdoche) en de overdragt (metaphora).

1. *De overnaming (metonymia).*

§ 658. Deze troop heeft haren grond in verwisfeling van begrippen, welke eenige naauwe onderlinge betrekking tot elkander hebben en in een natuurlijk, gemakkelijk te ontdekken verband staan. Zij heeft plaats:

a) wanneer de oorzaak voor het uitwerksel gesteld wordt en omgekeerd, als: *hij leest in Wagenaar, Stuart, voor in de schriften van Wagenaar, Stuart.* Zoo ook: *bloesem, vruchten en bloemen komen te gelijk voort, en het geheele jaar vertoont zich in eene fraaije warorde, voor: de voortbrengselen aller jaargetijden vertoonen zich, enz. Grijsheid, grijze haren, voor ouderdom; lommer, voor lommet-*

met dat van eene andere taal verwissle. Zoo geldt b. y. in het fransch de uitdrukking *la pointe du jour* als eene goede troop; maar de Nederlander kan dit niet even zoo, door de *de punt* of *spits van den dag* uitdrukken. Ook behoort tot het tropische spraakgebruik, dat elke troop met den tijdgeest der natie en met de bij hetzelfde in gebruik zijnde verbinding van gedachten overeenstemme. Zoo zegt men: *hij heeft een onbeschaamd voorhoofd*, maar niet: *hij heeft een bloeiend voorhoofd.*

Z

gevende boomen. Even zoo in bijvoegelijke naamwoorden, als: *een koude schrik; de bleeke dood; de heete zomer; de bange droefheid; ongezonde spijzen,* enz. Hiertoe behoort ook als de stof voor hetgene daaruit vervaardigd is genomen wordt, als: *hij is door het staal, het lood der vijanden gesneuveld, voor door het zwaard, de kogels; — zich in zijde kleeden, voor in zijden kleederen.*

b) Wanneer het voorgaande voor het onmiddellijk daarop volgende gesteld wordt, als: *vaarwel zeggen, afscheid nemen, voor vertrekken; een doodelijke slag, in plaats van een schot.*

c) Wanneer het bevattende voor hetgene daarin bevat is gesteld wordt, als: *geheel Nederland juichte, voor al de Nederlanders; de gansche stad was in rep en roer, voor al de inwoners. Zoo ook de kerk voor de leden derzelve. De Hemel, voor de godheid; het woud betuigt den lof enz. voor de vogels; een glas drinken, voor wat in het glas is.*

d) Wanneer het teeken voor de beteekende zaak gebezigd wordt, als: *lauren plukken, voor zegepralen; olijfstak, voor vrede; den scepter zwaaijen, voor regeren.*

e) Als de tijd genomen wordt voor hetgeen daarin gebeurt, als: *eene verlichte eeuw, voor de verlichte menschen in de eeuw.*

f) Wanneer men het afgetrokkenene (abstracte) voor het zamenvattende (concrete) in de plaats stelt, als: *de onschuld woont in de dorpen*, voor *onschuldige menschen*. *De tranen des jammers droogen*, voor *der jammerenden*. *De gierigheid is ergdenkend*, voor *gierigaards*.

2. *De vervanging* (synecdoche).

§ 659. Deze troop is gegrond op de betrekking van den gróóteren of kleineren omvang der beteekenis; terwijl zij het grootere en meerdere voor het kleinere en geringere stelt, en omgekeerd. Zij verschilt alzoo van de overnaming daardoor, dat bij de laatste de betrekking tusfchen het teeken en de beteekende zaak op den zamenhang, bij de eerste op den gróóteren of kleineren omvang der beteekenis gegrond is.

§ 660. De voornaamste foorten der vervanging zijn de volgende:

a) Het geheel in plaats van een deel en omgekeerd. In het laatste geval echter moet men een hoofddeel van het voorwerp kiezen. *De geheele wereld weet het*. *De gansche aarde treurt*. *Een schrandere kop*. *Een schrander brein*. *De vloot is twintig zeilen sterk*. *Het schepsvolk bestond uit vier honderd koppen*. *Die stad bevat vijf duizend zielen*. Zoo ook *kielen*, voor *schepen*; *daken*, voor *huizen*; *brood* voor *voedsel*; *de baren*, voor *de zee*, en omgekeerd.

b) Het geflacht voor de foort en omgekeerd, b. v. *stervelingen*, voor *menschen*; *strijders*, voor *krijgslieden*.

c) De foort in plaats van eene enkele zaak en omgekeerd, als: *de redenaar*, voor *Cicero*. *Salomo*, voor *een wijs koning*.

d) Het enkel- in plaats van het meervoud, b. v. *de leeuwrik zingt*; *de krijgsman breeft naar roem*.

e) Een bepaald voor een onbepaald getal, als: *ik heb het hem honderd malen gezegd*. *Men hoorde haren lof uit duizend monden*, in plaats van *uit vele*.

3. De overdragt (metaphora).

§ 661. Over den aard dezer woordverwifeling is reeds te voren (§ 616) genoeg gezegd. Zij is bijzonder dienstig om de zaken op te helderen en levendigheid en kracht te bevorderen; naardien de gelijkheid of overeenkomst, waarin de betrekking van de twee vergeleken denkbeelden gelegen is, door verstand en verbeelding moeten opgespoord worden, en zulk eene opsporing van overeenkomsten het grootste vermaak oplevert. Zoo is *het vuur eener redevoering* eene overdragtelijke (metaphorische) uitdrukking; want het denkbeeld van *vuur* is hier van een *brandend ligchaam* ontleend, dat alles om zich heen verwarmt, en diensvolgens

met eene redevoering, die wegens hare kracht en nadruk grooten indruk op ons maakt, overeenkomst heeft.

§ 662. Dergelijke metaphorfische uitdrukkingen zijn in iedere taal en ook in het neerlandsch zeer menigvuldig, en wij gebruiken dezelve dikwijls zonder het te weten. De woorden *inzien*, *verstaan*, *overwegen*, *ontwikkelen*, *ontvouwen* zijn allen metaphorfisch, en laten zich allen terug brengen op zinnelijke voorwerpen, waarvan zij ontleend en op werkingen van den geest overgebracht zijn. Zoo is *ontvouwen* eigenlijk *iets* (doek, laken of eenige andere stof) *in zijn geheel openleggen, ten einde al deszelfs deelen voor het oog zichtbaar te maken*.

§ 663. Daar de overdragt (metapher) de fierlijkheid der rede bevorderen zal, zoo moet ook de oneigenlijke uitdrukking zoo gekozen worden, dat het denkbeeld, het zij in klaarheid, het zij in levendigheid, het zij in sterkte winne. Zoo b. v. zegt de uitdrukking: *de hoop lijdt fchibbreuk*, dubbel zoo veel als *de hoop verdwijnt*; want bij eene fchibbreuk stelt men zich zeer duidelijc voor, dat alle hoop verloren is, en dit bijdenkbeeld geeft juist aan de uitdrukking eene grootere sterkte. Even zoo zegt men van eenen grijsaard: *de avond, de herfst zijns levens*, en van eenen jongeling: *de lente zijns levens*. Hier vereenigen zich verfcheidene aangename denkbeelden.

en voorstellingen met elkander, en de verbeelding grijpt het schoone beeld des *avonds* en der *lente* aan, en houdt zich met de *ondergaande zon*, met de *schemering*, met het *aannaderen eener zoete rust*, of met de *vernieuwde levenskracht* en *bekoorlijkheden der verjongde natuur* op eene aangename wijze onledig. Alle deze schoone beelden, die bij het denkbeeld van avond en lente zich opdoen, worden nu op het denkbeeld van ouderdom en jeugd mede overgedragen. Zeer krachtig en schoon zijn ook de metaphoren in de volgende uitdrukking van een rechtschapen man: *de grond van zijn geluk is eene rots, die niet verwrikt kan worden, en de bewustheid zijner braafheid is een staf, die hem tot eenen vasten steun dient.* OSSIAN zegt van eenen held: *in vrede gelijkt hij den velden der lente, in den oorlog den stormwinden der bergen.* Van eene jonge maagd sprekende is het: *zij was omgeven met het licht van schoonheid; maar haar hart was de zetel des hoogmoeds.*

§ 664. Bij de metaphers zijn de volgende regels in acht te nemen, welke ook grootendeels op de overige tropen toepasselijk zijn:

a.) De vergelijking moet bij de metaphoren duidelijk en natuurlijk, niet ver gezocht en gedwongen zijn. Staan de beide denkbeelden in geen, of slechts gering verband, zoo wordt de metapher een raadsel, waarvan de oplossing den geest

vermocht, b. v. *zijne ziel was geheel met droefheid vervuld; zoodat een gering toevoegfel het geheele vat der gelatenheid deed springen.* De gelijkheid tusfchen de *ziel* van eenen gelatenen en een *vat* is zeker niet groot. Zoo ook: *bondigheid van bewijzen, gemakkelijkhed en eenvoudigheid in de voordragt zijn eigenschappen der ware en hooge geleerdheid, die ik mij niet waard achte de fchoenriemen te ontbinden.* Hier vraagt men niet zonder reden, wat toch *fchoenriemen der geleerdheid* beteekenen.

b.) Om dezelfde reden is het gebruik af te keuren van metaphers, welke ontleend zijn uit eenige kunst of wetenschap, aan de meeste menschen onbekend.

c.) Men hoede zich verder voor het gebruik van gewone en afgesletene metaphers en zulke overdragtelijke uitdrukkingen, welke een laag, onaangenaam en walgelijk denkbeeld kunnen verwekken, in het bijzonder, wanneer het voorwerp, dat met een ander vergeleken wordt, zekere waardigheid heeft. Zoo zegt zeker fchrijver, den raad gevende van meer op de kleine en onbeduidende, dan op de groote en openbare daden der menschen acht te geven; *bij dezen is de ziel in galakleederen, bij genen in een' slaaprok en op mullen.* Dit beeld verwekt hier onaangename en walgelijke denkbeelden, en beneemt alzoo aan het onderwerp deszelfs deftigheid. De aartsbisfchop

TILLOTSON laat in eene leerrede over het laatste oordeel, *de wereld om de ooren des zondaars kraken*, en CAMPE doet *het beleid op schildwacht staan*. Beide beelden voeren iets gerings met zich, en missen de werking, die zij moesten voortbrengen.

d.) Men wachte zich desgelijks, twee of meer verschillende metaphers te gelijker tijd te bezigen, en daardoor de eenheid te verbreken. Zulk eene vermenging van metaphers vindt men zelfs bij anderzins goeie schrijvers. Zoo zegt ADDISON: *er is geen gezichtpunt, waaruit men de menschelijke natuur kan beschouwen, hetwelk niet genoegzaam is, om de zaden van trotschheid uit te dooven*. Twee verschillende beelden, van welke geen door de verbeelding duidelijk kan bevat, worden; dewijl het even ongepast is, van een *gezichtpunt* te zeggen, dat het *uitdooft*, als van *zaden*, dat zij *uitgedoofd worden*.

e.) Men drage ook zorg, geene overdragtelijke en eigenlijke uitdrukkingen onder een te mengen. Zoo laat POPE, in zijne vertaling van de Odyssea, Penelope, treurende om het vertrek van haren zoon Telemachus, het volgende zeggen: *ook de andere zuil van den staat is weg, en dat zonder afscheid van mij te nemen, zonder mijne toestemming te vragen*. Hier komt Telemachus in hetzelfde oogenblik als eene zuil en als een persoon voor,

f.) De overdragt moet eindelijk met den aard des onderwerps overeenkomstig zijn. Niet alle foorten van stijl zijn even vatbaar voor deze sierraden, en men moet wel zorgvuldig acht geven en naauwkeurig toezien, wat het onderwerp al of niet gedooge, ten einde niet, in plaats van te behagen, walging te verwekken. Ook moeten zij niet al te lang vervolgd worden; daar zij dan dikwerf stijf en gemaakt worden en veel van hare waardigheid verliezen.

4. *De bijpraak* (allegorie).

§ 665. Onder de figuren, tot sierraad strekkende, komt in de eerste plaats voor de bijpraak. Zij is eene omstandige voorstelling eener zaak door middel van eene andere, welke met de eerste eenige gelijkheid heeft, en dus in derzelver plaats kan gesteld worden. Het eenige onderscheid tusschen de metaphor en deze figuur is, behalve de gewone kortheid der eerste en de meerdere uitgebreidheid der laatste, dat de metaphor zich zelve verklaart, door de woorden, welke in hunne eigene en natuurlijke beteekenis daarbij gebruikt worden, als: *de romeinsche dichtkunde was eene bloem, uit grieksche zaden in den tuin eens keizers verplant, alwaar zij veilig en in volle schoonheid bloeide.* Hier is, door de woorden *romeinsche dichtkunde* alle twijfel weggenomen; maar de allegorie is verder van de eigenlijke beteekenis

verwijderd; zoodat de verklaring niet uitdrukkelijk gegeven, maar aan de overdenking wordt overgegeven. Zoo maakt de abt SIEIJES van de volgende allegorie gebruik: *twee jaren zijn thans vervlogen, sedert gij den jongen boom planttet; stormen loeiden hevig rondom hem, dreigden hem met wortel en tak te vernielen en hij groent.* Onder het beeld eens booms wordt hier de vrijheid van dien tijd voorgesteld.

§ 666. Het voornaamste betrekkelijk de allegorie in acht te nemen, is, gelijk voor de metaphor, waarmede zij het meest overeenkomt, dat de gelijkheid ongezocht, natuurlijk en in eenige bijzonderheden plaats vinde, dat men geene figuurlijke en oneigenlijke, noch ook geene twee verschillende figuurlijke voorstellingen ondereen menge, en eindelijk dat deze figuur, als te veel kunst verradende, niet in het hartstogtelijke of gevoelvolle behoort gebezigd te worden.

§ 667. Fabels en gelijkenissen (parabolen) zijn niets dan allegorien, welke menschelijke gaardheden en handelingen afbeelden, door woorden en menschelijke bedrijven aan dieren en levenlooze voorwerpen toe te schrijven. De zedeles der fabel is de eigenlijke, in woorden uitgedrukte zin der allegorie. Het raadsel is ook een allegorie, in zover het als afbeelding eener zaak door eene andere beschouwd wordt, met dit bijzondere, dat hetzelfde opzettelijk in bijstandigheden gehuld is, welke de beteekende zaak niet terstond te kennen geven.

5. *De vergrooting* (hyperbole).

§ 668. De vergrooting of grootspraak bestaat in het vergrooten eener zaak buiten de palen, welke de natuur aan dezelve gesteld heeft. In de dagelyksche zamenleving komt zelfs deze figuur voor, als: *sneller dan de wind; witter dan sneeuw.*

§ 669. De verbeelding en nog meer de hartstogt heeft eene natuurlijke neiging, om de voorwerpen in een sterk licht te plaatsen, waarom deze figuur in hartstogtelijke plaatsen met de meeste gepastheid kan gebruikt worden. Bij eenvoudige beschrijvingen moet men met omzigtigheid van deze figuur gebruik maken; dewijl men anders ligtelijk in gezwollenheid en winderigheid vervalt; gelijk dit gebrek plaats heeft in de volgende beschrijving: *ik vond haar uitgestrekt op den grond; in vollen storm der droefheid, evenwel nog schoon; uit hare oogen stroomde een zoo geweldige vloed van tranen, dat, al stond de gansche wereld in vlam, de gramschap des Hemels daardoor zoude uitgedoofd, en de mächtigste brand gebluscht worden.*

6. *De vergelijking* (comparatie).

§ 670. De vergelijking is de gemeenfte der figuren, en draagt het meeste tot versiering der rede bij. Zij drukt de gelijkheid uit, welke

twee voorwerpen met elkander hebben, en moet altijd dienen, om de voorwerpen in een helder licht te plaatsen. Bij hetgene te voren (§ 617) reeds omtrent de vergelijkingen gezegd is, kan nog aangemerkt worden, dat de gansche natuur beelden voor de vergelijking aanbiedt, en alzoo aan het vernuft en de verbeeldingskracht een ruim veld opent, waarop deze vermogens der ziel genoegelijk kunnen weiden.

§ 671. Tot voorbeeld kan dienen de volgende vergelijking van Nederland, in deszelfs vernedering en herstelling bij het menschelijk ligchaam: *gelijk somtijds het menschelijk ligchaam in den bloei der jaren en krachten, door een toenemend bederf wordt aangetast; zoodat de kranke van erger tot erger, van banger tot banger lijden voortgezweept, eindelijk afgestreden, bewegingloos daarneder ligt, gered om naar het graf gedragen te worden; maar de kwaal heeft uitgewoed; diep verborgen glimt nog eene enkele levensvonk; de weldadige natuur heeft het beletsel verwijderd, dat haar onderdrukte; nu gloort zij weder op, ontylamt en stort nieuwe levenskracht in aderen en vaten; kracht, werkzaamheid, bloei, alles keert met snelheid terug; en de uitgeteerde prooi des grafs staat verjongd, met frische sappen, bloozend van leven en gezondheid, als een wonder voor onze oogen. Niet anders was de veege staat van Nederland, niet anders deszelfs herstelling.*

§ 672. De vergelijkingen moeten, even als alle andere figuren, gepastelijk worden bijgebracht, en daar zij niet de taal van de sterke drift, maar eer die der levendige verbeelding zijn, zoo gebruikt men dezelve gevoelig op zulke plaatsen, waar het te doen is, om het verstand te onderrigten en te overtuigen, of waar men de verbeelding door eene sierlijke voorstelling wil treffen en vermaken. De voorwerpen, waarvan de vergelijkingen ontleend worden, moeten niet van zaken, die eene te veel in het oog loopende overeenkomst hebben, ontleend worden. Zulke zijn b. v. het vergelijken van eene schoone vrouw bij *Venus*, van een sterk man bij *Hercules*. Afgesletene vergelijkingen, als van een' held bij *eenen leeuw*, van een neerflagtig mensch bij *eene bloem*, welke haar hoofd laat hangen, van hevige hartstogten bij *eenen storm*, van kuischheid bij *sneeuw*, van deugd bij *de zon of sterren*, enz., behoort men insgelijks te vermijden, ten zij men aan dezelve door de voorstelling zekeren schijn van nieuwhed wete te geven.

§ 673. Al te zwakke en te ver gezochte gelijkheid verspreidt geen nieuw licht, maar veeleer duisterheid. Voldoende is het, dat de gelijkheid slechts in de voornaamste punten plaats hebbe; ja zelfs kan somtijds eene vergelijking duister worden, wanneer dezelve te ver in bijzonderheden wordt voortgezet.

§ 674. Eindelijk moeten de voorwerpen, waarvan men de vergelijkingen ontleent, algemeen bekend zijn en met den aard der onderwerpen overeenstemmen; vooral moet men in het ernstige en verhevene geene vergelijkingen van gemeene of lage voorwerpen opnemen.

7. *De tegenstelling (antithesis).*

§ 675. Deze figuur kan evenzeer ter bevordering van de sierlijkheid, als van de duidelijkheid en den nadruk dienen. Te eerstgemelden einde is het noodzakelijk, dat de tegengestelde voorwerpen in de leden van eenen zin zoo veel mogelijk overeenkomen, gelijk zulks reeds, op eene andere plaats (§ 446) is aangemerkt. Ter bevestiging diene nog het volgend voorbeeld: *aan de eene zijde strijdt de schaamte, aan de andere de ongebondenheid; aan deze de eerbaarheid, aan de andere de onkuischheid; aan deze de trouw, aan gene het bedrog. — Dit is geene geschrevene, maar eene ingeschapene wet, tot welker betrachting wij niet door onderrigting worden opgeleid, maar door de natuur gevormd zijn.*

§ 676. Men moet het veelvuldig gebruik dezer figuur vermijden; dewijl zij eene te moeilijke kunst verraaft, en de rede stijf en gemaakt doet worden.

Derde hoofdstuk.

Verdere middelen ter bevordering
der sierlijkheid.

1.) *Natuurlijkheid of eenvoudigheid.*

§ 677. Natuurlijkheid of eenvoudigheid in stijl en voordragt is almede zeer tot bevordering der sierlijkheid dienstig. Deze natuurlijkheid of eenvoudigheid, niet met platheid te verwarren, is gelegen in eene natuurlijke gemakkelijheid van uitdrukking, vermindering van ongepaste sieraden en ongedwongenheid in de gansche voordragt. Die edele eenvoudigheid in de voorstelling en bearbeiding, in plaats van den nadruk, de deftigheid en schoonheid te benadeelen, strekt veeleer, om die eigenschappen te verhoogen; daar zij met de hoogste verhevenheid en het gebruik der voortreffelijkste sieraden zeer wel bestaanbaar is.

§ 678. De natuurlijkheid staat tegen den opgesmukten, weidschen, gezwollenen en gezochten stijl over, waardoor dikwijls aan enkele dingen een luister ten deel wordt, die het oog van het geheel afrekt, en, in plaats van dit meer in het licht te plaatsen, veeleer hetzelfde verduistert.

§ 679. In het natuurlijke, eenvoudig schoone, is gewoonlijk eene hooge kunst verborgen,

welke de onbedrevene niet inziet, voor dat hij iets dergelijks, dat gemakkelijk schijnt, beproeft. Een voorbeeld van eenen gezwollenen stijl levert het volgende op: *zijt van mij gegroet, heilige bakermat! Alles, alles bevat gij, wat eens de droomen mijner kindschheid opferde; alles, waaraan het hart in de jongelingsjaren, ach! met zulke warme gevoelens zich hechte; alles, waaraan ik nog als grijsaard nooit zonder tranen denke! Zijt van mij gegroet in gedachten, heilige bakermat! Noemen u mijne lippen, zoo ontvlugt altijd eene zucht tot u uit de geprangde borst. Door geene daden van ligtzinnigheid of dwaasheid worden mij uwe poorten gesloten. O, ware het mij nog slechts als grijsaard vergund, in uwen schoot, het levenszatte hoofd ter nimmer eindigende rust te buigen! Ontdaan van het gezochte en gezwollene, kan het voorgaande op deze of dergelijke wijze verbeterd worden: wees van mij gegroet, heilige vaderstad! die de schoone droomen des knaaps, de liefelijke hoop des jongelings, de weemoedige herinneringen des toekomstigen grijsaards omvat. — Wees van mij gegroet, heilige vaderstad, die ik niet zonder zuchten kan noemen! Door geene misdaad, geenen mistap uit uwe muren verbannen. — O, kon ik ten minste mijn vermooid, grijs hoofd eenmaal in uwen schoot ter ruste nederleggen!*

§ 680. Even zoo kan b. v. eene voordragt gemakkelijk, levendigheid en belang bezitten,

en gebrek hebben aan bepaaldheid en edele eenvoudigheid. Een vloed van woorden overstroomt en verduistert dikwijls de goede gedachten, die men misſchien juist daardoor regt begrijpelijk en bevattelijk maken wilde, en deze overvloed van woorden, gepaard met gebrek aan gedachten, verwekt bij den denkenden lezer niet zelden verveling.

2. *De levendigheid.*

§ 681. Onder de verdere middelen tot verfraaijing der rede komt levendigheid van stijl bovenal in aanmerking. Zij bestaat daarin, dat men, door aan zijne voordragt zekere aanschouwelijkheid te geven, de verbeeldingskracht en het gevoel opwekke, en zijne rede, als ware het, leven en beweging doe verkrijgen.

§ 682. De levendigheid wordt geboren:

1.) Uit de geschikte keus van nadrukkelijke woorden; 2.) uit het gebruik van zelfstandige naamwoorden, in plaats van werkwoorden: *na dat de vijanden overwonnen waren, trok de veldheer terug*, beter: *na de overwinning der vijanden, trok de veldheer terug. Ik zag de zon opgaan, en hoorde de leeuwerikken zingen*, beter: *ik zag den opgang der zon en hoorde het gezang der leeuwerikken*; 3.) uit verkorting der voorstellen en perioden, wanneer men dezelve zamen-trekt; 4.) door de herhaling; 5.) door te reg-

A a

ter plaats ingevlochtene uitroepingen en ondervragingen; 6.) door het gebruik van bijvoegelijke naamwoorden, met oordeel gekozen en strekkende, om de voorwerpen te verzinnelijken en alzoo in een helder licht te stellen; 7.) uit de verwisseling van het algemeene met het bijzondere, de geslachten met de foorten, enz., als bij HOOFD in B. 14 zijner *Nederlandsche Historien, met den duitſchen ruitſer bezette men Tienen, Aarſchot, en andere plaatsen.* Hier staat *ruiter* voor *de gansche ruitſerij.* Zoo ook bij denzelfden: *de ſtaatsche ruitſer dacht de hielen te toonen*; 8.) door het gepast gebruik der figuurlijke taal, in het bijzonder van de metaphor en de vergelijking, waarover boven (§ 700) reeds gehandeld is; 9.) eindelijk uit ſchilderachtige beſchrijvingen, als ook uit ſnedige en bondige ſpreuken, waarover reeds te voren (§ 591 en 614) geſproken is en onmiddellijk hierna nog iets zal aangemerkt worden.

3. *Het invlechten van ſierlijke beſchrijvingen.*

§ 683. Ter verſiering der rede is in het bijzonder dienſtig de invlechting van levendige en bevallige beſchrijvingen. Ten voorbeelde kan dienen de beſchrijving der intrede van Nederlands koning, WILLEM I, in den Haag, voorkomende in VAN DER PALM'S Gedenkschrift van Nederlands herſtelling. *Nooit werd vreugde, tot dronkenschap opgevoerd, op zoo ver-*

ſchillende wijzen, naar ieders aard vertoond. Hier deed zij de oogen ſchitteren, daar benevelde zij ze met den zoeten dauw der natuur; ginds ſtond men wezenloos, geworteld in den grond; als geloofde men niet wat men zag. Dezen gloeide het gelaat, gene verbleekte; de een berſte los in gejuich, des anderen ſtem ſmoords in het ſnikken der overkropte borst. Den ouders was het, als hadden zij een kind uit den dood wedergekregen, den mannen een broeder, den jongelingen een vader! Wat men zag en hoorde op de ſtraten, waar eene ſchaterende menigte geen plekje ledig liet, golvend zich voortſturde en hoeven noch raderen ontzag voor een glimlach van den Geliefden: dit was nooit aldus gezien of gehoord; maar aandoenlijker nog, verheffend en verteederend, wat men zag aan de venſters der woningen, waar de bloem der beide Jekſen zich in reijen en trapsgewijze voorwaarts drong en duizend doeken zwaaiden, met tranenbeſproeid! Eene dergelijke ſchilderachtige beſchrijving van Don Johans intrede binnen Bruſſel is te voren (§ 591), tot een ander einde, reeds bijgebracht.

4. *Het gebruik van ſnedige en ſcherpzinnige gezegden.*

§ 684. Te regter plaatſe en niet te menigvuldig aangewend, kunnen ſnedige en ſcherpzinnige gezegden, als blijken dragende van vernuft en levendigheid van geest, niet miſſen te beha-

gen. Zoo kan men het onder de snedige gezegden rangschikken, wanneer men van eenen gierigaard zegt, *dat hij arm is te midden van zijnen rijkdom*; dewijl hier eene schijnbare tegenstrijdigheid plaats heeft. Desgelijks het zeggen: *dat Capua voor Hannibal Cannæ geweest is*, dat is, *even verderfelijk, als Cannæ voor de Romeinen*. Daar echter in dergelijke gezegden de zin altijd eenigermate verborgen ligt, en alzoo eene buitengewone inspanning van den geest vordert, zoo behooren zij met spaarzaamheid gebezigd te worden; dewijl zij in het tegengestelde geval te veel vermoeijen en lastig vallen.

HANDLEIDING
TOT DEN
NEDERLANDSCHEN STIJL.

DERDE DEEL.

DE HULPMIDDELEN TOT EENEN
GOEDEN STIJL.

§ 685. Met de bloote kennis der behandelde vereischten eener goede schriftelijke voordragt is men nog niet in het bezit van dezelve; want men moet die kunnen toepassen. Dan, zich met de vereischten en gronden van eenen goeden stijl bekend gemaakt hebbende, heeft men eenen grooten stap gedaan, om met gemak en voordeel de voornaamste hulpmiddelen van den stijl, namelijk het lezen, de navolging en de eigene oefening zich ten nutte te kunnen maken. In de vier woorden: „lees, beoordeel, beproef, verander,” is alles vervat, waardoor een goede stijl aangeleerd en gevormd kan worden.

EERSTE AFDEELING.

HET LEZEN.

§ 686. Men leest, om zelf zich eene wetenschap eigen te maken, of om zich in het algemeen met wetenschappelijke onderwerpen bekend te maken, of blootelijk tot vermaak. In alle drie gevallen kan men met het lezen, het leeren der

taal en de poging, om zijnen stijl te vormen, verbinden. Om dit doel te bereiken, neme men de volgende regelen in acht.

§ 687. Men ordene zijne lezingen, dat is, men verdeele dezelve in het lezen van ernstige, onderwijzende en onderhoudende schriften. In de keus der boeken en de orde, waarin men die na elkander moet lezen, volge men den raad van deskundigen. Afwisseling in het lezen is noodzakelijk; nu moet men ernstige en moeilijke, dan onderhoudende en gemakkelijke schriften lezen, ten einde zich uitspanning te geven en tot nieuwen arbeid in staat te stellen.

§ 688. Voor alle dingen gewenne men zich niet aan het oppervlakkig lezen. Men make daarom het lezen niet tot een dagwerk, maar tot eene enkele bezigheid: want het ligt in de inwendige gesteldheid onzer natuur, dat doorgaans geen werk aanhoudend en met gevolg uitgeoefend kan worden, dat niet met eene soort van vermaak verbonden is. Men leze altijd met opmerkzaamheid en overtuige zich gedurig, of men het gelezene wel verstaan en begrepen hebbe.

§ 689. Aan de boeken van gewigtigen inhoud moet men de beste en helderste uren van den dag wijden; voor die tot vermaak bepale men slechts zoo veel, als van de andere overblijft. Wie alleen tot tijdverdrijf leest, behoeft eene gestadige afwisseling, en waar deze plaats grijpt, daar

blijft zelden iets in het hoofd, of het wordt dadelijk door iets anders verdrongen.

§ 690. Men leze elk boek met oordeel, zoowel ten aanzien van de regelen der spraak-kunst, plaatfing der zin- en scheiteekenen, duidelijkheid, nadruk en sierlijkheid, als ten aanzien van het eigenaardige van deszelfs stijl.

§ 691. Het eigenaardige en bijzondere des schrijvers, wat zijne wijze van denken, gevoelen en spreken betreft moet naauwkeurig opgemerkt en niet slechts bij het lezen gevoeld, maar ook duidelijk gedacht en bepaald ontwikkeld worden; men moet naauwkeurig kunnen opgeven, waarin het bestaat. Men lette op de redenen, waarom het geschrift ons zoo zeer bevalt. Men toone hoe, waar en waarom hij deze of gene woordfchikking verkoos. Op sommige plaatfen zal men bevinden, dat aan een voorftel de grootste kortheid gegeven wordt; terwijl op andere de volfte perioden elkander opvolgen. Nu staat het werkwoord op het einde, dan in het begin, of in het midden. Komt men op zulke plaatfen, die wegens hare moeilijke verbindingen minder bevallen, zoo beproeve men, aan dezelve eene betere of ten minfte duidelijke wending te geven.

§ 692. Leest men op deze wijze oordeelkundig meerdere van elkander verschillende fchrijvers, zoo wordt de geest te gelijk aan alle kanten befchaafd; dezelve wordt geoeffend, om de gedachten uit

menigvuldige gezigtpunten te beschouwen, deze gedachten met verschillende bijkomende denkbeelden te verbinden, in onderscheidene betrekkingen te brengen en op verschillende wijzen toe te passen; verder zijne gevoelens op menigvuldige wijzen te bepalen, te verfijnen, te matigen, en zoo in het algemeen onderscheidene vormen aan te nemen.

§ 693. Wie dit verzuimt, of wie bij de studie van enkele schrijvers blijft staan, zal van de ernstigste vlijt, maar eene zeer matige beschaving zijner geestvermogens inoogsten, en zich in het bijzonder die vaardigheid van den geest niet verwerven, die aan onze kennis, met betrekking tot derzelve werkelijk gebruik, in de toepassing eene zoo uitstekende waarde geeft, en zich daarin voordoet, dat men zich in vreemde gedachten gemakkelijk en snel weet te vinden, en zijne eigene even zoo gemakkelijk uit dat gezigtpunt weet te betrachten en op die wijze aan te wenden, als het gegevene geval juist vereischt.

§ 694. Wanneer men zich niet vergenoegt, met bloot den inhoud te verstaan, maar ook acht geeft, in welke orde de schrijver zijne denkbeelden verbonden, en het geheel voorgesteld hebbe, zoo gewent men zich juist te denken. Zonder noodig te hebben, zich tot de inzage der wetten, welke het verstand bij het denken volgt, te verheffen, verrijkt men zijn verstand met denk-

beelden, die stof tot nadenken geven, en leert wendingen, die men bij zijn eigen werk ten nutte kan maken.

§ 695. Door deze oefening leert men ongemerkt de kunst van zich juist en fierlijk uit te drukken; want gedeeltelijk is die kunst, zonder de bekwaamheid van juist te denken en te gevoelen niet mogelijk, gedeeltelijk zoude zij, ook zonder dezelve mogelijk zijnde, toch tot niets dienstig zijn. Eene rede vol van de schoonste uitdrukkingen, zonder schoone gedachten en fierlijke verbinding derzelve, is een welluidend maar niets beteekenend gebengel. Wanneer echter de bekwaamheid van ware en schoone gedachten aan te kweken, eerst voorhanden is, zoo wordt de kunst van zich fierlijk uit te drukkén, wel niet van zelve, maar door vlijt en behoorlijke opmerkzaamheid veel gemakkelijker gevonden.

§ 696. Niets echter gaat zonder eigen toedoen, zonder inspanning, vlijt en eigene werkzaamheid in den geest over. Zal het lezen den geest onderrigten en volmaken, zoo moet men het gelezene door de grootste opmerkzaamheid zich eigen maken. Men moet niet werktuigelijk, niet te ras, niet te vlugtig en te veel lezen, maar zich gewennen, om het gelezene te verstaan en te onderzoeken. Zulk lezen alleen heeft eene onderrigtende kracht.

§ 697. Goede boeken moeten meermalen gelezen worden. Eerst leze men, om een algemeen overzicht te verkrijgen, zonder oordeelkundige opmerkingen, en geve zich geheel aan de voordragt des schrijvers over. Het gevoel der kunst zal des te dieper indruk op ons gemoed maken; het zal ons door de kracht der taal boeijen en veelvuldige bewegingen in de ziel voortbrengen. In het vervolg leze men met meer ingespannene opmerkzaamheid, om het doel des schrijvers geheel te overzien. In wetenschappelijke werken, waarin een naauw verband heerscht, moet men bij elke hoofdzaak zoo lang vertoeven, tot men dezelve verstaan hebbe. Wat men niet verstaan heeft, teekene men aan, om op eenen anderen tijd verder daarover na te denken, na te lezen of het gevoelen van anderen daaromtrent te raadplegen.

§ 698. Om de hoofdzaken en hoofdgedachten van het gelezene des te beter in het geheugen te prenten, zoo schrijve men dezelve op. Dit geschiedt het best, wanneer men bij elke merkwaardige plaats in het boek een teekentje met potlood maakt, en op een stuk papier de bladzijde, waar een of meer dezer plaatsen staan, opteekent. Op deze wijze wordt de aandacht onder het lezen niet afgebroken, en de draad der gedachten niet verloren. Het opschrijven neemt men het geschiktst waar op eenen tijd, wanneer men tot eigen nadenken minder gestemd is.

§ 699. Men zoeker dat, wat in deszelfs soort waarlijk voortreffelijk is, in het geheugen te prenten, waardoor een groote rijkdom in taal gewonnen, en het gebruik der taal in de verschillendste soorten van den stijl zoo zeer bevorderd wordt. Men moet slechts den goeden stijl niet in bloote herinneringen van het gelezene laten gelegen zijn, en daardoor het eigenaardige verliezen.

§ 700. Men schrijve echter niet altijd de woorden des schrijvers zonder verandering af. Daar het op den wezenlijken inhoud aankomt, zoo moet deze kort, maar getrouw en volledig opgegeven worden; want de eerste en gemakkelijkste weg, om zich in het denken te oefenen, is de gedachten van anderen met eigene uitdrukkingen te herhalen en eigene gedachten daarmede te verbinden. Slechts de stof, niet den vorm, waarin de schrijver dezelve opneemt, moeten wij in ons dagboek overdragen. Alsdan verzekeren wij het eigene van onzen geest, verplanten vreemde gewassen op ons gebied, en oogsten vruchten in, die het eigene van onze wijze van denken en gevoelen met zich dragen.

§ 701. Vervolgens bestudere men meesterlijke beoordeelingen van geschriften, die men gelezen heeft, en trachte daardoor eenen zelfstandigen en oordeelkundigen blik over dezelve te verkrijgen.

§ 702. Men wissel bestendig het lezen af met

eigen nadenken over het gelezene. Daardoor wordt het geheugen geoefend en de stijl verbeterd, en terwijl wij het boek ter zijde leggen, en het gelezene op het papier brengen (zie hieronder bij de afdeeling *eigene oefening*), worden wij gewaar of wij onzen schrijver regt verstaan en het gelezene volkomen gevat hebben.

§ 703. Men gewenne zich ook over de stof zelve te denken eef men het boek, waarin over dezelve gehandeld wordt, in de hand neemt.

§ 704. Men moet zonder vooroordeel voor en tegen eene zaak of eenen schrijver lezen, en niet oordeelen, eer men de gronden voor en tegen een betwist punt kent. Daarom moeten de voornaamste schrijvers van beide partijen gelezen, derzelve wederzijdsche meeningen in het licht gesteld, vergeleken en tegen elkander afgewogen worden. Hiertoe zijn b. v. dienstig de twist-schriften over de franfche omwenteling, enz.

§ 705. Is men met het algemeene lezen gereed, zoo moet men tot een bijzonder lezen overgaan, dat is, elk moet de Schriften het meest en vlijtigst bestuderen, welke voor zijn bepaald doel, voor zijn ambt, of voor de wetenschappen, aan welke hij zich toewijden wil, de voornaamste zijn. Daarom moet hij zich, zoodra mogelijk, kennis van de beste Schriften over zijn vak zoeken te verschaffen.

§ 706. Bij geschiedkundige Schriften heeft men

bijzonder acht te geven op de tijd orde, en op de wijze, hoe de schrijver de oorzaken en uitwerkfels aan elkander geschakeld heeft.

§ 707. Twee bedoelingen moet men bij het lezen bestendig voor oogen houden, zal hetzelfde met vrucht geschieden: vooreerst, de zaken te behouden, om ze met zijn stelsel te vereenigen; ten andere, zich voornamelijk de wijze eigen te maken, waarop anderen de zaken beschouwd hebben. Hierom behoort men geene boeken van brekebeenen te lezen, vooral waar zij hunne eigene redenering ingemengd hebben. Men kan er zaken uit leeren; maar, hetgeen veel gewigtiger is, aan zijne denkwijze eenen goeden plooi te geven, leert men er nooit uit.

§ 708. Men zal niet ligt over te veel dingen denken; maar men kan over te veel dingen lezen. Over hoe meer zaken men denkt, dat is, hoe meer zaken men met zijne gedachten en ondervinding in verband zoekt te brengen, des te meer wint men in kracht. Met het lezen is het omgekeerd: men breidt zich uit, zonder zich te versterken. Men moet daarom zich niet, door zijn lezen laten beheerschen, maar integendeel over hetzelfde de heerschappij uitoefenen.

§ 709. In het algemeen moet men elk boek, dat men gelezen, of ook slechts doorbladerd heeft, opteekenen, en even zoo elk boek, waarop men opmerkzaam is gemaakt.

§ 710. Gewent men zich eens aan de opgemelde regels, zoo is men op den weg, om de groote kunst te leeren, van in het kortste tijdsbestek met het grootste nut te lezen.

T W E E D E A F D E E L I N G .

DE NAVOLGING.

§ 711. Ter verkrijging van eenen goeden stijl hebben wij als tweede hulpmiddel opgegeven de navolging, waardoor men verstaat het overnemen en zich eigenmaken van de wijze van voordragt der beste schrijvers.

§ 712. Men hebbe hierbij nauwkeurig acht te geven wien men navolge, en zich alleen tot zoodanige schrijvers te bepalen, welke volgens de eenparige getuigenis van deskundigen der navolging waardig gekeurd zijn.

§ 713. Voorts moet men weten, wat in dezen navolging verdient, en waarom; daar er niet zelden in de werken der beste schrijvers nog gebreken gevonden worden, welke men moet kennen en vermijden. Daartoe is dus noodig eene grondige kennis van het schoone in het algemeen, en van de schoonheden in de werken der schrijvers, die men na wil volgen, in het bijzonder, ten einde niet, in plaats van derzelve schoonheden na te volgen, de daaraan grenzende gebreken zich eigen te maken.

714. Men wachte zich hierbij bovenal voor eene slaaffche navolging, welke alle eigene vinding buiten sluit en zich voornamelijk bepaalt tot het overnemen van zekere uitdrukkingen, woordfchikkingen en wat iets meer is. Veeleer trachte men op zulk eene wijze na te volgen, dat men eigen oordeel en vernuft ten toon spreide, en het overgenomene eene gedaante van oorspronkelijkheid verkrijge.

§ 715. Men trachte wijders het voorbeeld, dat men zich ter navolging gesteld heeft, niet alleen te evenaren, maar zelfs te overtreffen; dewijl men, alleen volkomene gelijkheid met het voorbeeld zoekende, altijd beneden hetzelve zal blijven, even gelijk het afbeeldfel voor het oorspronkelijke moet wijken.

§ 716. Men stelle zich eindelijk datgene uit onderscheidene schrijvers ter navolging voor, waarin ieder van hen bijzonder uitgemunt heeft, en bepale zich bij de navolging van eenen enkelen; dewijl niet alles, wat zelfs van de uitmuntendste schrijvers voortgekomen is, even schoon en vlekkeloos bevonden wordt.

§ 717. Het zal naauwelijks noodig zijn hierbij te voegen, dat de navolging zich niet enkel bepaalt tot schrijvers in onze moedertaal, maar dat het vertalen en navolgen der beste voorbeelden uit vreemde talen allezins aanbeveling waardig is. Niet ongepast echter zal het zijn

hier aan te merken, dat de vertaling den uitheemschen schrijver zoo moet afbeelden, als of hij oorspronkelijk in onze moedertaal geschreven had. Proeven van dezen aard scherpen ons oog, om grondiger de kracht en den geest onzer taal te leeren kennen.

DERDE AFDEELING.

DE EIGENE OEFENING.

§ 718. Het derde hulpmiddel ter aanleering van eenen goeden stijl is eigene oefening in het opstellen, door welchen weg alleen men de bekwaamheid verkrijgen kan om zijne gedachten in eene goede orde, natuurlijk, bepaald, nadrukkelijk en sierlijk voor te dragen.

§ 719. Men oefene zich daarom vroegtijdig in de kunst van zich wel uit te drukken, en late geenen dag voorbijgaan, zonder eenig schriftelijk opstel te ontwerpen. Men rigte zijne eerste stijloefeningen zoo in, dat men dezelfde gedachten nu in den vorm van eenen korten volzin, dan in de gedaante van eene periode, en dan weder in alle verscheidenheid eens zamengestelden volzins nederstelle.

§ 720. Men vange met het gemakkelijke aan, en ga voorts trapsgewijze tot het meer moeilijke over. Hiertoe zal het raadzaamste zijn, dat men zich in den beginne oefene, in

over het gehoorde en geziene zijne gedachten schriftelijk ter neder te stellen, alvorens men tracht aanmerkingen daarover te maken. Verhalen van het geen wij vernomen, beschrijvingen van het geen wij gezien, en schilderingen van het geen wij gevoeld hebben, moeten de eerste onderwerpen van onzen arbeid zijn. Brieven, verhalen, beschrijvingen van natuurafereelen, schilderingen van reizen zijn het gemakkelijkst voor eerste schriftelijke opstellen. Bij deze werkzaamheid moet men zoo schrijven, als men zoude gesproken hebben, wanneer men iemand, dien men hoogacht, berigt van datgene, wat men ondervonden heeft, te geven had.

§ 721. Hiermede kan gepastelijk verbonden worden het maken van uittreksels uit gelezene boeken, welke vervaardigd worden of ondergeschikt of onder zekere afdeelingen (rubrieken), b. v. die van vriendschap, moed, zeden, karakter eens volks. enz. Eene derde soort van uittreksels doelt alleen op enkele woorden en spreekwijzen. Ook het overzetten van schoone stukken uit vreemde talen kan, wanneer de bijzondere gelegenheid zulks medebrengt, gevoegelijk hiermede gepaard gaan; gelijk ook te zelfden einde dienstig is de omzetting van dichtstukken in onrijm, van gesprekken in verhalen, en dit laatste ook omgekeerd.

§ 722. Daarna ga men tot het behandelen van

B b

algemeene en ligte onderwerpen over; vooral van dezulke, welke tot het vak, waarop men zich bijzonder wil toeleggen, betrekking hebben; terwijl men in de keuze der onderwerpen zekere verscheidenheid kan waarnemen, ten einde zijnen stijl daardoor naar den verschillende aard der zaken gepastelijk te leeren afwisselen.

§ 723. Hiermede kan gepaard gaan het vervaardigen van korte levensbeschrijvingen of levensschetsen uit verschillende schrijvers; een werk, dat niet moeilijk en meestal zeer aangenaam is. Voorts het maken van beoordeelingen over het karakter en de hoedanigheden van groote mannen, uit voorhanden zijnde levensbeschrijvingen; wijders vergelijkingen van helden, regenten, staatslieden, wetgevers en schrijvers, die ten aanzien hunner daden al of niet overeenkomst hebben. *Alexander, Cesar, Karel de Groote, Prins Willem I, De Ruitcr, Tromp, Hendrik IV, Sully, Newton, Hugo de Groot, Erasmus, Vondel*, enz.

§ 724. Insgelijks kan men met deze oefeningen verbinden het maken van meer moeilijke, namelijk zamenhangende en oordeelkundige uittreksels, uit verhalende en beoordeelende geschriften, maar die in betrekking tot beide voorbeeldig zijn. Men heeft hierbij het voordeel, dat men deze uittreksels zonder meester en vreemde hulp kan vervaardigen; daar men altijd zijnen

schrijver als voorbeeld en als beoordeelaar voor zich heeft. Te gelijker tijd gewent men zich met meer opmerkzaamheid te lezen, wanneer men eenen schrijver in een beknopt en klaar uittreksel brengen wil, en er op uit is, om hem te regt te wijzen, te wederleggen of vollediger te maken. Ook leert men daardoor, hetwelk wel het gewigtigste is, aan zijne gedachten eene goede wijziging te geven.

§ 725. Desgelijks kan men de voorafgaande oefeningen gepastelijk afwisselen, mer enkele stoffen van het gelezene boek in het breede uit te werken, die uitbreiding met het boek zelf te vergelijken, en de fouten, die men begaan heeft, aan te teekenen en te verbeteren. Of men beproeve eene schets van het gansche gelezene boek te vervaardigen.

§ 726. Om de juiste uitdrukkingen voor de gedachten gemakkelijk te vinden zijn de eerste voorwaarden, zonder welke men niets in dezen worden kan, dat men zijn verstand met zeke ren voorraad van kundigheden verrijke, en zich in de taal, waarin men schrijft, genoegzaam geoefend hebbe, dat is, men moet niet alleen eenen rijkdom van woorden bezitten, maar ook geoefend zijn, om met alle woorden die gedachten te verbinden, welke zij uitdrukken. Bezitten wij deze bekwaamheid, zoo kunnen wij onze opmerkzaamheid op de gedachte, die wij

willen uitdrukken, zoo lang en aanhoudend rigten, tot dat zij ons volkomen helder geworden is. De woorden zullen zich alsdan ongezoekt aanbieden, en de gedachten onwillekeurig in eene duidelijke taal veranderen.

§ 727. Moeten wij echter voor de gedachte eerst de uitdrukking zoeken, of denken wij reeds aan de uitdrukking, eer wij ons de gedachte duidelijk en helder hebben voorgesteld, of is het zelfs het geval, dat wij tot de uitdrukking eerst de gedachte zoeken; zoo kan onze voordragt onmogelijk treffend zijn.

§ 728. Ook komt het er aanvankelijk niet op aan, juist het regte woord dadelijk getroffen te hebben. Men schrijve de niet in alles passende uitdrukking maar neer, en breke zijn nadenken niet af, om angstig naar het betere woord te zoeken, want is eens de gansche zamenhang der woorden daar, zoo als ons datgene, wat wij wilden zeggen, bij aanhoudendheid duidelijker worden, en de enkele betere uitdrukking zal van zelve gevonden worden.

§ 729. Men moet zich alzoo voor alle dingen tot de vervaardiging van een schriftelijk opstel voorbereiden, waartoe, behalve het evengemelde, nog behoort dat wij weten, hoe het aan te leggen, om de hoofdgedachte, die wij voordragen willen, regt te vatten.

§ 730. Om het onderwerp, over hetwelk men

schrijven wil, of de hoofdonderwerpen eens opstels, dat men moet ontwerpen, geheel te vatten, wordt vereischt, dat men rijpelijk over de zaak nadenke, en vooral zich gewenne, om zijne opmerkzaamheid altijd slechts op eene zaak te vestigen, en wel zoo lang, tot dat men met dezelve tot het bepaalde doel gekomen is. Elk middelmatig verstand kan op deze wijze iets verrigten, en een goed verstand kan daardoor groote dingen tot stand brengen.

§ 731. Men vange derhalve niet eerder aan met schrijven, dan nadat het hoofddenkbeeld of de hoofddenkbeelden des onderwerps gevonden en nauwkeurig bepaald zijn. Men vestige de geheele opmerkzaamheid op de hoofdgedachte, ontlede dezelve in hare kleinste bestanddeelen en beschouwe haar van alle zijden.

§ 732. Onder deze inspanning der denkkraft ontstaat het ontwerp (plan) van uitvoering. Dit ontwerp moet zoo lang doorgedacht worden, tot dat hetzelfde gansch volledig en duidelijk zich voor de oogen des verstands vertoont. Heeft men nu het plan voor het geheel ontworpen, en het slot zoo wel als het begin in het hoofd, zoo beginne men alsdan eerst te schrijven.

§ 733. Om tot dit doel, dat is, het overzigt over het geheel te geraken, vermijde men, de opmerkzaamheid te zeer op de enkele deelen te vestigen, welke men veelteer slechts

vlugtig doorloopt. Dan heeft men eenmaal het geheel gevat, zoo beginne men, zich in eene zorgvuldige behandeling der enkele omstandigheden in te laten. Men ontwikkel de bijkomende denkbeelden, die om de hoofddenkbeelden daar zijn, en geve aan dezelve het gepaste licht, eene behoorlijke duidelijkheid en levendigheid en natuurlijke rangschikking. Zoo ontstaat nu de eigenlijke samenhang van enkele deelen tot een geheel; en hoe meer wij onze opmerkzaamheid op den samenhang vestigen, des te meer zullen de enkele voorstellingen zich daarnaar schikken en er mede overeenstemmen.

§ 734. Handelt men op eene tegengestelde wijze, en vertoeft men dadelijk in het begin te veel bij enkele dingen, zoo geraakt men in gevaar, om zich in bijzaken of bijdenkbeelden te wikkelen, en de hoofddenkbeelden uit het oog te verliezen.

§ 735. Is het voorwerp van het nadenken gewichtig, zoo denke men niet eens, maar onder scheidene tijden, over hetzelfde na, en herhale dit zoo lang, tot dat men het geheel zonder moeite bevat.

§ 736. Men make zich de gunstige oogentblikken van eene kalme gemoedsgefteldheid en opgeruimdheid van geest ten nutte; verzamele en schrijve de gedachten in denzelfven opkomende ter neder; in het bijzonder die, welke een nieuw licht over de zaak beloven te verspreiden.

§ 737. De beginner, alsmede ieder, die breedvoorige, gewigtige en ingewikkelde opstellen te vervaardigen heeft, doet wel, eerst een kort ontwerp of een schets te maken. Daardoor verkrijgt hij een beter overzicht over het geheel, vaste steunpunten om het gebouw op te trekken, en gemakkelijker in het verbeteren van het werk. Hij geraakt niet in het gevaar van zich te verwarren, en in wildloopigheid en nuttelooze herhalingen te vervallen. Men moet niet nalaten zich zelve te toetsen, door zijnen schriftelijken arbeid dikwijls, na eenig tijdverloop, weder na te zien, en van nieuws te onderzoeken, of men niet eenige zijde van het onderwerp overzien, en of men alle punten wel zoo in het licht gesteld hebbe, als noodzakelijk en nuttig is.

§ 738. Het is zeer noodig, zijne opstellen overaluid te lezen, om zoo wel den stijl als de gedachten te onderzoeken. Door het gehoordwingen wij het verstand tot een nieuw ingespannen onderzoek en men ontdekt aldus, door luide klanken opmerkzaam gemaakt, dikwijls gebreken, die bij het stille lezen onopgemerkt zijn.

§ 739. Om zich eenen eigen voorraad van gedachten te bezorgen, is het zeer raadzaam, in een boek de gedachten op te schrijven, welke zich in ons bij gelegenheid onder het lezen, spreken, of ook dikwijls zonder eenige ons bewuste aanleiding, over zekere onderwerpen des

levens of van het denken ontwikkelen. Men zal ook wel doen met opzettelijk tot zulk eene ontwikkeling zich een onderwerp te kiezen, bij hetwelk men juist op dien tijd een bijzonder belang heeft, en zich dan geheel aan de ingeving van het oogenblik over te geven, zonder juist het oogmerk te hebben, om van deze ontwikkeling immer eenig gebruik te maken.

§ 740. Hoe nuttig ook het te voren aanbevolene maken van uittreksels zij, zoo is toch eene verzameling van eigene gedachten veel doelmatiger. Bij doorzage ook van deze geestwoekering, geraakt het denkvermogen wederom in een ruim veld, dat voor de overdenking zoo gunstig is, of men vindt ook wel zonder vermoeden daarin gedachten, welke op het nu voorhanden zijnde onderwerp betrekking hebben.

§ 741. Bij elk optel gaat de kunst van uit te denken met de kunst van te rangschikken hand aan hand. De eerste of de kunst van uit te vinden (*inventio* of *heuristica*) houdt zich bezig met de bestanddeelen of bouwstoffen, die eerst gevonden en gekozen moeten worden. De laatste, de rangschikking der stoffen (*dispositio*), houdt zich onledig met den vorm, of de orde, waarin de voorhanden zijnde bouwstoffen moeten gebragt worden.

Eerste Hoofdstuk.

Kunst van uitvinden.

§ 742. Wanneer wij de bouwstoffen voor een gegeven onderwerp willen vinden, moeten wij ons hetzelfde levendig, en met belangstelling vertegenwoordigen, en onze opmerkzaamheid uitsluitend en voortdurend op hetzelfde rigten: dit heet overdenken. Hiertoe behooren de regels, die boven (§ 162 en 163) ten aanzien van het overdenken gegeven zijn, en wat in het onmiddellijk voorgaande aangevoerd is.

§ 743. Het volgende is nog op te merken:

a.) Men stelle zich het voorwerp niet blootelijk in het afgetrokken e (in abstracto), maar ook in het zamenvattende (in concreto) voor, met herinnering aan daadzaken uit de ondervinding; wil men b. v. over de gierigheid nadenken, zoo neme men het beeld eens gierigaards uit den kring zijner bekenden.

b.) Om het overdenken te gemoet te komen, kan men andere voorwerpen, die met het opgegevene voorwerp overeenkomstig en verwant zijn, onderzoeken. Wie b. v. over geleerde ijdelheid wil nadenken, beschouwe den geleerden in het algemeen in zijne handelingen, sla de eenzijdigheid gade, in welke hij zoo ligt vervalt, en vergelijk de ijdelheid met zelfvertrouwen, eergierigheid, trotschheid, enz. De denkbeelden, welke men daardoor

aanwint, geven uitsluitel over het hoofdonderwerp.

c.) De overdenking kan door lezen voorbereid worden, of reeds voorbereid zijn. In het algemeen is het echter niet raadzaam, ten tijde der overdenking vreemde gedachten over hetzelfde onderwerp te raadplegen. De eigene denkkracht wordt daardoor meer onderdrukt dan verheven. Men heeft het voorwerp zelf niet meer voor de oogen van het verstand, maar alleen deszelfs beeld, dat ons door den schrijver tegelijk opgedaongen wordt. Vandaar is het beter, eerst zelf over eene zaak na te denken, en zijne eigene gedachten te ontwikkelen en op het papier te brengen; eer men zich bij anderen te raad begeeft, of eer men de beschouwingen over dezelfde stof en de daadzaken en hulpmiddelen, tot derzelver onderzoek behorende, samenbrengt. Daardoor gewent men zich niet slechts, om de gedachten van anderen beter te beoordeelen, maar men wordt zeer dikwijls op gedachten gebragt, waarop men niet zoude gekomen zijn, wanneer men zich in het begin dadelijk eenen leidsman gekozen had.

§ 744. Ieders gezond verstand moet beslissen, welke manier hij moet gebruiken. Ook kunnen nog andere omstandigheden daartoe dienen, want het onderwerp des opfets kan het noodzakelijk maken, het werk niet eer te beginnen, voor dat men alle daadzaken en gedachten van anderen opgezameld hebbe.

§ 745. Om tot de kennis van een voorwerp te geraken, is er eene systematische en eene socratifche leerwijze van overdenking.

a.) Bij de systematische leerwijze ligt eens naar strenge regels gerangschikte, volkómene uiteenzetting van eene samenhangende reeks van denkbeelden ten gronde, die van eenvoudige begrippen of de eerste gronden uitgaat, en door aan de eerste begrippen altijd nieuwe toe te voegen, en aan de voorgaande stellingen altijd nieuwe ondergeschikt te maken, tot het bijzondere en onbekende afdaalt. Aan het hoofdstaan den is palingen (definitien); deze worden gevolgd door de in zich zelve klaarlijkelijke stellingen of grondstellingen, die in andere wetenschappen of door de ondervinding vastgesteld zijn. Uit deze, of uit het deel des onderzoeks, worden de gronden tot de verdeling van het te veren bepaalde voorwerp genomen, en deze verdeling bepaalt tevens den loop der onderverteeling van het bijzondere onder het algemeene, en gevolgd van de daarmede aanvangende sluitreeksen. De bewijzen volgen op de stellingen en de ophelderingen door voorbeelden op de bewijzen. Men laat de beschouwingen voorafgaan, en op de zelve de daadzaken volgen, waarop de eerste steunen. Van het afgetrokken (abstracte) ga men over tot het zamenvattende (concrete). Hiertoe behoort alles, wat boven van bepalingen, besluiten en bewijzen gezegd is.

b.) De socratische leerwijze vangt aan met enkele daadzaken, die zij of als voorbeelden gebruikt om denkbeelden daaruit af te leiden, of als verschijnsels, tot welker verklaring zij onderstellingen beproeft. Somwijlen legt zij algemeen aangenomene gevoelens, gezegden uit den voor tijd, of spreuken van wijsgeeren, enz. ten grondslage van hare onderzoekingen, en terwijl zij tracht den waren zin derzelve uit te vorschen, of derzelve waarheid te toetsen, komt zij eindelijk ook tot het onderzoek van het onderwerp zelf. Waar zij in het gevoelen van anderen eene dwaling opmerkt, zoekt zij hetzelfde door beperking of uitbreiding meer gewigt te geven; toetst dan de verandering op nieuw; heldert dezelve verder op, tot dat men in het onderzoek tot stellingen komt, welke over het algemeen verstaanbaar zijn, alle zwarigheden doen verdwijnen, en alle gronden der waarschijnlijkheid in zich vereenigen.

§ 746. Bijzondere soorten dezer leerwijze zijn: de geschiedkundige (historische), welke het nadenken over een onderwerp door de geschiedenis der zaak of door de geschiedenis van de kennis der zaak, bevordert; de wederleggende leerwijs, welke de onwaarheid van daadzaken, de valsheid van stellingen, gevoelens en besluiten aantoonst. (Hiertoe behoort wat boven § 95 volgg. van het wederleggen gezegd is.) Deze leerwijze is de gemakkelijkste; want hij, die wederlegt,

heeft iets bepaalds, vanwaar hij uitgaat, en alle be-
kwaamheden hebben daarbij een ruim veld, om zich
met voordeel uit te breiden. De uitleggende
(commenterende) leerwijze (men zie boven § 169
de regels van uitlegging), waarbij men met oordeel
moet uitleggen; dewijl anders ligt het zelfdenken
en het eigen oordeel verloren gaat. De gedachten
eens schrijvers moeten hierbij duidelijker dan hij
zelfs kon doen ontwikkeld, uit nieuwe gezigt-
punten voorgesteld en nieuwe gevolgen daaruit
afgeleid worden. De waarnemende of beoor-
deelende leerwijze onderscheidt zich van de
vorige daardoor, dat zij met eenen vrijen blik den
geest eener voordragt van gedachten opvat, om de
gebreken, of het onbestaanbare daarin te ontdek-
ken, of ook door vergelijking en verbetering van
de enkele dingen, nieuwe beschouwingen zoekt
te verkrijgen.

§ 747. De stoffen der voordragt zijn van vier-
derlei aard. Zij zijn namelijk; verhalen, wan-
neer wij anderen gebeurde zaken mededeelen;
beschrijvingen, wanneer wij andere dingen,
die voorhanden, zijn, duidelijk maken; — on-
derrigtingen, wanneer wij zekere waarheden
ophelderen; — opwekkingen, wanneer wij
anderen tot eenige werkzaamheid aanspooren (*).

(*) Schoon sommigen deze laatste soort tot eene der
drie eerste soorten willen gebragt hebben; zoo komt het

Kortheidshalve wordt hier de opgave der gezigt-punten voorbijgegaan, uit welke deze stoffen te betrachten zijn, om dezelve te verbinden met den vorm der voordragt, bij welken zij buitendien moeten voorkomen.

Tweede hoofdstuk.

Kunst van schikking en verdee-
ling der gevordene
bouwstoffen.

§ 748. Heeft men alles op het papier of in het hoofd zamengebragt, wat men van het onderwerp, waarover men schrijven wil, weet, zoo schikke men dit alles in eenen natuurlijken zamenhang. Hiertoe noodigt ons het denkvermogen van zelf uit; aangezien ons verstand naar het algemeene tracht, de algemeene denkbeelden opzoekt, en onder dezelve de bijzondere rangschikt. Om de algemeene denkbeelden uit te vinden, worden de enkele gedachten met elkander vergeleken; waarbij men bevinden zal, dat eenige van dezelve overeenkomst met elkander hebben, zonder toch geheel denzelfden inhoud te hebben.

ons echter voor, dat de opwekkingen op zich zelve als eene afzonderlijke soort moeten voorkomen, al is de grond der opwekking verhaal, beschrijving of onderrigting, als wanneer onzes inziens, alleen de vereeniging of vermenging van twee soorten plaats heeft, even zoo als b. v. in een verhaal eene beschrijving kan ingevlochten worden.

Deze worden zamengevoegd en zoo ontstaan meerdere soorten. Ook deze soorten worden met elkander vergeleken, de overeenkomstige worden verbonden, en daaruit ontstaan geslachten, die zich weder allen onder een gezigtpunt of een hoofddenkbeeld te zamen laten brengen. De geslachten zijn de deelen, de soorten de onderafdeelingen (zie boven § 25.)

1. *Geschiedkundige stoffen. Derzelyer vereischten en schikking.*

§ 749. De voorstelling eener daadzaak veronderstelt eene verzameling van berigten over dezelve, welke uit toereikende bronnen geput zijn, en welke bestaan of in eigene beschouwing en overtuiging, of in schriftelijke oorkonden, of in mondelinge berigten van geloofwaardige ooggetuigen en van andere gelijktijdig levende onpartijdige mannen.

§ 750. De daadzaken hebben zich in de zedelijke of in de natuurlijke wereld toegedragen. In beide opzigten komen de volgende punten, met weinig verandering, in aanmerking:

a.) Wijze van oorsprong en gelegenheid; tijd, plaats, personen, hoofdpersonen, bijkomende personen, wederzijdsche betrekkingen.

b.) Oorzaken en drijfveren; ware en valsche, innerlijke en uiterlijke. Tot de inner-

lijke oorzaken en drijfveren behooren die, welke uit het karakter der handelenden ontspringen; tot de niterlijke, die uit opvoeding, gewoonte, stand, vermogen, betrekkingen enz. voortkomen.

c.) Doel en oogmerk der handelende personen; middelen om tot het doel te geraken, hinderpalen en zwarigheden.

d.) Waarde en gewigt eener gebeurtenis of daad op zich zelve. Denkbeeld, hetwelk der daad ten gronde lag; indruk, welke de gebeurtenis in zijn geheel voortbragt.

e.) Aftloop der gebeurtenis.

f.) Gevolgen en derzelver invloed op de handelenden zelve en op anderen, op dien tijd, op de nakomelingschap.

g.) Oordeel der tijdgenooten en der nakomelingschap.

Bij eene gebeurtenis, uit de natuurlijke wereld, is onder g.) het oordeel van deskundigen in aanmerking te nemen.

§ 75r. Om deze bestanddeelen van geschiedkundige schriften in derzelver bijzonderheden te ontwikkelen, is het noodig eene genoegzame mate van menschenkennis en eene grondige kennis van zaken, benevens eene onpartijdige waarheidsliefde te bezitten.

§ 752. Voorts dient in elk geschiedverhaal zekere eenheid van onderwerp in acht genomen te worden, dat is, de gebeurtenissen moeten

niet verward, maar in orde en in een zamenhangend verband verhaald worden. Hiertoe is het noodig, dat men gepastelijk van het eene tot het andere wete overtegaan, en bij die overgangen de onderscheidene gebeurtenissen door eenen gemeenschappelijken band aan een te knoopen. Dit vordert de duidelijkheid, en is tot bevordering van het vermaak zoo wel als de leering uitermate dienstig.

§ 753. In geschiedkundige schriften moet ook zekere deftigheid heerschen, en alles, wat laag, plat en onedel is, uit dezelve verbannen worden. Beuzelachtige vertelsels, lage, gezochte en hoogdravende uitdrukkingen mogen in dezelve geene plaats vinden; maar eenvoudigheid en deftigheid moet de toon wezen, waarin de geschiedenis vervat is.

§ 754. Onontbeerlijk in geschiedverhalen is belangrijkheid, waaronder men alles verstaat, wat bijzonder strekt tot leering en vermaak. Hiertoe is het inlechten van algemeene mensch-, staat- en zedekundige aanmerkingen bevorderlijk, mits zij ongezocht zijn, uit het onderwerp zelfs voortvloeijen, en strekken om de karakters der handelende personen of de beginsels van verhaalde bedrijven op te helderen. Te zelfden einde is insgelijks dienstig eene gepaste afwisseling van uitvoerigheid en beknoptheid, waardoor men met eenen luchtigen tred over min belangwekkende gebeurtenissen heen stapt, en bij de meer belangrijke daarentegen

langer blijft stil staan. Voorts zijn levendige schilderingen van zekere gewigtige gebeurtenissen, om deze als ware het onder de zinnen te brengen, ter bevordering der belangrikheid ongemeen dienftig; terwijl het in den mond leggen van redevoeringen, bij zulke gewigtige gelegenheden, aan de personen in het geschiedverhaal voorkomende, geen gering gedeelte van de levendigheid dezer schilderingen uitmaakt, mits zij niet te dikwerf herhaald worden, aan het karakter der sprekende personen passende en met de omftandigheden overeenkomstig zijn (*). Eindelijk is het inlasfchen van karakterfchetfen nog als een middel ter verfiering der geschiedenis hierbij te vermelden. Zij moeten echter niet te zeer vermenigvuldigd worden, en die trekken bevatten, waardoor het bijzonder karakter der voorkomende personen, uit hunne daden voornamelijk wordt in het licht gefield.

§ 755. Bij het aangemerkte ten opzigte van geschiedkundige fchriften is nog te voegen, dat

(*) De wederlegging van het gevoelen derzulken, welke het invlechten van redevoeringen in geschiedverhalen afkeuren, op grond, dat de waarheid der geschiedenis door dergelijke verdichtingen te zeer benadeeld wordt, vindt men in *SIEGENBEER'S aanmerkingen* op deszelfs redevoering over P. C. HOOFD bl. 188 volg. De hoogleeraar BORGER heeft insgelijks het nut der invlechting van zulke redevoeringen voldingend bewezen in eene latijnsche verhandeling, welke met het eermetaal, bij eene prijsvraag over dit onderwerp uitgelooft, is bekroond geworden.

de stijl met den aard der geschiedenis moet overeenstemmen. Er zijn geschiedkundige schriften, zoo als jaarboeken en andere gedenkschriften, welke niet dezelfde deftigheid van stijl vorderen als eene eigenlijk gezegde geschiedenis. Even zoo zal de stijl eener algemeene geschiedenis van dien eener bijzondere moeten onderscheiden zijn, daar de laatste veel meer nadruk en sierlijkheid dan de eerste toelaat.

§ 756. Tot het zich eigen maken van eenen goeden geschiedkundigen stijl, stelle men zich de beroemdste nederlandsche geschiedschrijvers ter navolging. Een HOOFD verdient in de eerste plaats genoemd te worden, niet alleen om den schat van staat-, mensch- en zedekunde, welke in zijne schriften gevonden wordt, maar ook om de sterkte, bondigheid en sierlijkheid van zijne voordragt en wegens den rijkdom onzer taal, welke alom in zijne werken uitblinkt. Zijne groote zucht tot beknoptheid is echter somtijds der duidelijkheid nadeelig.

§ 757. Voorts munten onder de nederlandsche geschiedschrijvers uit: HUGO DE GROOT door bondigheid, getrouwheid, grondige kennis van zaken en belangrijkheid; — SIMON STIJL, wegens zuiverheid van taal en fraaiheid van voordragt, in zijne *Opkomst en bloei der Nederlanden*; — GERHARD BRANDT, in zijn *leven van de Ruiters*, enz. door uitgebreide kundigheden

en grondige kennis der taal, duidelijkheid, bondigheid en netheid van stijl; — STUART, in zijne *Romeinsche Geschiedenis*, door duidelijkheid, zakelijkheid, naauwkeurigheid, en eenen wegslepden bevalligen stijl; WAGENAAR, in zijne *Vaderlandsche Hlistorie* enz., door zuiverheid van taal en gemakkelijke eenvoudigheid van voordragt.

2. *Beschrijvende stoffen. Schikking en verdeding derzelve.*

§ 758. Door beschrijvingen moeten zaken, die voorhanden zijn, zoo duidelijk gemaakt worden, dat men dezelve van andere dingen onderscheiden kan (zie § 747). Het verhaal behandelt het op elkander volgende, de beschrijving het samenbestaande. Voorwerpen der beschrijving kunnen zijn uit- en inwendige. Tot de uitwendige behooren: de werken der natuur, als: voortbrengfels, merkwaardigheden, plaatsen, verschijnsels, enz.; werken der kunst, als: gebouwen, schilderwerken, beelden, enz. Werken, tot beide behoorende, als: het aanleggen van tuinen, havens, enz.. Inwendige voorwerpen der beschrijving zijn toestanden des lichaams en der ziel, als: staat van gezondheid en ziekte, vreugde, droefheid, hoop, karakter, enz..

§ 759. Is het voorwerp in de ruimte, zoo

zal men of den natuurlijken gang der zintuigelijke beschouwing volgen, zoo als bij plaatsbeschrijvingen, gedenkteekens; of men brengt de enkele kenteekens onder algemeene denkbeelden, die men door vergelijking uitvindt. Men vindt, b. v. in een park bergen, grotten, waterwerken, kluisenaarswoningen, tempels, uitzigten, boschjes, dieren, gewassen, kommen, enz.. Nu kan men deze voorwerpen achtervolgens beschrijven, zoo als dezelve bij het rondwandelen zich voordoen; doelmatiger echter zal het zijn, de overeenkomstige voorwerpen zamen te vatten en dezelve onder een algemeen gezigtspunt zamen te brengen; b. v.

1.) Werken der natuur, als: ligging, bergen, dalen, vlakten, waterpartijen, uitzigten.

2.) Werken der kunst, als: lanen, priëltjes, boschwerk, gewassen, bloemperken, waterkommen, grotten, kluisen, fonteinen, waterprongen en watervallen, dieren, kunstwerken, gedenkteekens, gebouwen.

3.) Huishoudkundige nuttigheden, als: groenteteelt, boomkweekerij, vruchten, wijn enz.. Deze voorwerpen, die reeds in bovenstaande rubrieken opgenomen zijn, kunnen hier slechts ten aanzien van derzelve nut in aanmerking komen.

4.) De indruk van het geheel op het

gevoel maakt het besluit uit, zoo als gevoelens van rust, van opgeruimdheid, van droefgeestigheid, van eenzaamheid, van tegenstrijdigheid, van het romantische.

§ 760. Is het te beschrijven voorwerp als een voorwerp in den tijd voor te stellen, b. v. een mensch, zoo komt eerst in aanmerking zijne innerlijke gesteldheid, als: onderdom, gestalte, gemoedsgesteldheid, hartstogten, gewoonten, karakter, opvoeding, verstandsvorming; vervolgens zijne uiterlijke gesteldheid, als: stand, huiselijke en burgerlijke betrekkingen.

3. *Onderrigtende opstellen. Schikking derzelve.*

§ 761. Het doel van het onderrigt is, iemand van eene waarheid door gronden te overtuigen. Dit geschiedt door de ontwikkeling eens denkbeelds en de onderrigting daaromtrent, door bewijzen, door verbetering en wederlegging van valsche denkbeelden, door onderzoek en toepassing eener waarheid. In het algemeen heeft men zich bij de onderrigting, omtrent een voorwerp, de volgende vragen te doen:

- 1.) Wat beduidt het woord? Vaststellen des hoofdenkbeelds. Bepaling of beschrijving.
- 2.) Wat is wezenlijk en wat is toevallig?
- 3.) Zijn er verwante begrippen, welke elkan- der verklaren?

4.) Zijn er valsche begrippen te wederleggen?

5.) Voorbeelden en getuigenisfen.

§ 762. De denkbeelden worden nu analijtsch, dan sijñthetisch ontwikkeld. Analijtsch, wanneer men van het algemeene tot het bijzondere afdaalt, b. v. onbaatzuchtigheid is het vermogen, om zijn eigen vóórdoel vrijwillig en gaarne, uit verstandige gronden en met het duidelijk bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen op te offeren. Sijnthetisch, wanneer men van het bijzondere tot het algemeene opklimt, b. v. wie zijn eigen voordeel vrijwillig en gaarne, uit verstandige gronden en met het duidelijke bewustzijn dezer gronden, aan het voordeel van anderen opoffert, handelt edel, en wie eene bekwaanheid in deze edele handeling verkregen heeft, bezit de deugd van onbaatzuchtigheid.

Volkomen onderrigt en uiteenzetting, b. v.

1.) Wat is onbaatzuchtigheid? Bepaling derzelve als te voren.

2.) Voorwerp, grootheid, waarheid. Andere menschen; berust op gevoel en inzicht.

3.) Oorsprong, ware, valsche. De ware onbaatzuchtigheid ontstaat uit de overtuiging, dat wij verpligt zijn, om de verstandige bedoelingen van een ander te bevorderen, en uit de menschenliefde, welke ons aanzet, om aan de

lotgevallen en wenschen van anderen deel te nemen. De valsche onbaatzuchtigheid ontstaat uit ligtzinnigheid, uit eene zwakke weekheid van gevoel, uit gebrek aan inzicht. Ik moet niet mijne hoogere algemeene bedoelingen aan de onbeduidende of ook wel onverstandige en baatzuchtige bedoelingen van anderen opofferen.

4.) Kenteekens. Het uiterlijke gedrag. Handeling. De onbaatzuchtige doet het goede, dewijl het goed is. Niet het gevolg zijner daden, maar de pligtmatigheid van dezelve en de zuiverheid zijner gezindheid komt bij hem in aanmerking. Hij werkt in stilte en zonder gedruisch, is voor geene omkoopning vatbaar, werkt onafgebroken en volhardend, krachtig en onwankelbaar, en blijft zich altijd gelijk.

5. Graden. Ware onbaatzuchtigheid heeft geene graden; zij offert alles op voor het als goed erkende doel.

6.) Middelen. Aankweeking van algemeene menschenliefde. Nadenken over het gewigt der menschelijke bedoelingen. Ten nutte maken van zich aanbiedende gelegenheden. Gewoonte aan onthouding.

7.) Nut. Andere beweeggronden; oordeel der wereld; voorbeelden. De onbaatzuchtigheid is een veredelend gevoel; zij behoedt ons voor mismoedigheid wegens mislukte verwachtingen, en verhoogt daardoor onze bedaard-

heid van ziel; zij behoedt ons, om van onze bedoelingen eene te hooge gedachte te koesteren; zij verwerft ons liefde, achting en vertrouwen; zij maakt ons vatbaar voor de hooge bedoelingen der menschheid. Voorbeelden.

§ 763. Wil men eene waarheid bewijzen, zoo moet men onderzoeken en voordragen.

1.) Het getuigenis der zintuigen, van het gevoel, gezigt, gehoor.

2.) Het algemeene gevoel van waarheid.

3.) Proeven, ondervinding, overeenkomst.

4.) Gevolgtrekking uit andere waarheden.

5.) Onbestendigheid der twijfelingen.

6.) Gevolgen uit het tegendeel.

7.) Getuigenissen.

8.) Nuttige toepassing der waarheid.

Wilde men b. v. bewijzen, dat de opvoeding voor den mensch eene weldaad zij, zoo zoude men daarbij moeten aanvoeren:

Bij 1.) Het gevoel van noodzakelijkheid en de poging om onzen aanleg te ontwikkelen.

Bij 2.) Dat de menschelijke maatschappij aanspraak op ons heeft en ons waardeert, in zoo ver wij die kunnen bevredigen.

Bij 3.) Door de opvoeding wordt de mensch eerst waarlijk mensch, door dezelve wordt hij geschikt om aan zijne bestemming te voldoen; het dier zelf wordt door onderrigt veredeld.

Bij 4.) De verpligting van den mensch, om

zich te volmaken en aan de menschelijke maatschappij nuttig te worden; veronderstelt de ontwikkeling van zijnen aanleg.

Bij 5.) De twijfelingen aan deze waarheid berusten deels op misduiding, in zoo ver men opvoeding met leeren verwisfelt; deels op ongerijmdheden en bovennatuurkundige grillen, wanneer men b. v. beweert, dat de Natuur de beste leermeesteres is.

Bij 6.) Eene algemeene verwildering zoude het gevolg zijn, wanneer men de opvoeding verwierp.

Bij 7.) De grootste denkers getuigen voor de noodzakelijkheid der opvoeding.

Bij 8.) Invloed op onze daden. De beschouwing van het weldadige der opvoeding verhoogt in ons het streven naar volmaaktheid, zij spoort aan tot dankbaarheid jegens ouders en leermeesters, tot het bevorderen van de opvoeding van anderen; zij boezemt ons deelneming in de hoogste belangen der menschheid in. Zie boven (§ 68 en volg.) over het bewijzen.

§ 764. Wil men valsche begrippen wederleggen; zoo moet men aantoonen:

- 1.) Gebrek aan geldige bewijzen.
- 2.) Strijdigheid met het eigen gevoel, met het algemeene gevoel van waarheid, met de proeven, ervaringen, met overeenkomst, met andere waarheden, of misduiding der getuigenissen.
- 3.) Zwakheid van de gronden der dwaling.

4.) Onbegrijpelijkheid en innerlijke tegenstrijdigheid der zaak.

5.) Onnoozele en gevaarlijke gevolgen uit het valsche begrip af te leiden.

6.) Opsporen der gronden, welke tot de dwaling verleiden. (Zie boven § 92 en volg. de kunst van te wederleggen.)

§ 765. Bij het onderzoek eener waarheid moet men hetzelfde in acht nemen, als bij het ontwikkelen, bewijzen en wederleggen van een begrip.

Ware b. v. het onderwerp van ons onderzoek de liefdeloosheid, zoo zouden de enkele denkbeelden deze of dergelijke zijn:

1.) De mensch heeft eene natuurlijke neiging, om zich als het middelpunt van alle bemoeijingen aan te zien.

2.) Liefdeloosheid maakt gevoelloos ten opzichte van vreemd lijden en vreugde.

3.) Liefdeloosheid verwijdert de harten der menschen van ons.

4.) Niet hij is liefdeloos, die aan de lediggaang en dronkenschap ondersteuning weigert.

5.) Men vindt in zijn eigen lijden zoo zelden deelneming bij anderen.

6.) Liefdeloosheid onttaardt gemakkelijk in hardheid en wreedheid.

7.) De liefdelooze oordeelt ligtelijk slecht over zijne medemenschen.

412 HANDLEIDING TOT DEN

8.) Hij ziet er niet naar, of zijn oordeel anderen ook schaden kan.

9.) Liefdeloosheid onttaardt ligt in wangunst.

10.) De bron van liefdeloosheid is ook gebrek aan welwillendheid.

11.) De liefdelooze oordeelt dikwijls naar blooten schijn.

12.) Wie zijnen naasten niet bemint, mist de meeste menschelijke genoegens.

13.) De liefdelooze is voor geene ware deugd vatbaar.

14.) Men kan alle menschen niet helpen.

15.) Liefdeloosheid ontstaat uit eigenliefde.

16.) Men moet zijn hart steeds voor het gevoel geopend houden.

17.) Wie anderen tracht goed te doen, vat ook genegenheid voor hen op.

18.) Niets smart zoo zeer, dan zich liefdeloos beoordeeld te zien.

19.) Schoon men niet allen kan helpen, zoo kan men hun toch deelneming betoonen.

20.) Wie zijnen naasten bemint, vindt dikwijls hulpmiddelen, waar hij die zelf niet vermoedde.

21.) De liefdelooze weigert zijne hulp ook daar, waar zij goed aangewend en bewezen kan worden.

22.) Liefdeloosheid ontstaat dikwijls uit traagheid.

23.) Zonder wederkeerige liefde en toegevendheid, kan de wereld niet bestaan.

24.) Men is dikwijls liefdeloos uit ligtzinnigheid.

25.) Ons gevoel wordt in de wereld al te dikwijls bedrogen.

26.) Liefdeloosheid is ongevoeligheid omtrent het lijden en de vreugde zijns naasten.

27.) Diegene is niet liefdeloos, welke misdaden aan den dag brengt.

28.) Liefdeloos is hij, die onschadelijke zwakheden en gebreken zijns naasten voor oogen stelt.

§ 766. Vergelijkt men nu deze 28 gedachten, zoo bevindt men, dat de volgende te zamen behooren en onder een gezigtpunt kunnen gebracht worden:

1.) Bronnen der liefdeloosheid 1, 10, 15, 22, 24.

2.) Bewijs 2, 7, 8, 11, 21, 28.

3.) Gevolgen en andere gebreken 3, 6, 9, 13.

4.) Aard 4, 26, 27.

5.) Uitvlugten, verontschuldigingen en wederlegging derzelve 5, 14, 19, 20, 25.

6.) Middelen en beweegredenen ter vermindering 12, 16, 17, 18, 23.

§ 767. Worden deze 6 geslachtsdenkbeelden met elkander vergeleken, zoo zal men bevinden, dat te zamen behooren 1, 3, 4, en wederom 5 en 6. De stelling zoude dus zijn:

414 HANDLEIDING TOT DEN

Onderrigt omtrent de liefdeloosheid.

1. Wat is de liefdeloosheid?

- a.) Wat zij niet is 4, 27.
- b.) Aanwijzing 2, 7, 8, 11, 21, 28.
- c.) Bronnen 1, 10, 15, 22, 24.

2. Hoe kan men zich voor liefdeloosheid hoeden?

- a.) Uitvlugten en verontschuldigen zijn ongegrond 5, 14, 19, 20, 25.
- b.) Middelen en beweegredenen 12, 16, 17, 18, 23.
- c.) Bijzondere regelen uit het voorgaande afgeleid.

§ 768. Ter eigene oefening volgen hier eenige opgaven van eenen gemengden inhoud.

1.) Welken invloed heeft de taal op den geest eener natie.

2.) Waarom zijn de menschen dikwijls juist tegen die gebreken het strengste, welke zij zelve hebben?

3.) Voor welke gebreken moet men zich in de vriendschap wachten?

4.) Waaruit is de, aan den ouderdom eigene, spaarzaamheid te verklaren?

5.) Verdiende Alexander werkelijk den bijnaam de Groote.

6.) Trekken tot schildering van het karakter eens nijdigheids.

7.) Welk einddoel moet de staat met deszelfs straffen verbinden?

8.) Tot welke nuttigheid strekt het eene stad, dat zij aan eene bevaarbare rivier ligt.

9.) Zijne fouten niet te verbeteren, is zoo goed, als nieuwe te begaan.

10.) Over de zelfsbeheerfching.

11.) Over de gevolgen der ontdekking van Amerika.

12.) Over het onderscheid der standen en de ongelijkheid in vermogen.

13.) Over de vaderlandsliefde.

14.) Over de voordeelen des landbouws.

15.) Vergelijking van het bijzonder en openbaar onderwijs.

16.) Vergelijking van gemeenebesten, bepaalde en onbepaalde heerschappijen.

17.) Vergelijking van den gierigaard met den verkwister.

18.) Welke zijn de beste middelen, om zich menschenkennis te verwerven?

19.) Moeten wij eer boven gezondheid en leven schatten?

20.) In welke gevallen moeten wij anderen toegevendheid weigeren?

21.) Zijn leugens uit nood geoorloofd.

22.) Wederlegging der stelling: de oordeelvellingen van menschen over ons, zijn ons onverschillig.

§ 769. Opzigtelijk de onderrigtende schriften is nog in het algemeen op te merken, dat duidelijkheid derzelve eerste en voornaamste vereischte behoort te zijn; dewijl de onderwerpen, in deze

foort van schriften veelal dulster en afgetrokken zijnde, meer nog dan andere schriften dit vereischte behooren te bezitten. Voorts moet men zich in dezen op juistheid toeleggen, ten einde zijne denkbeelden zonder eenige verwarring door anderen te doer bevatten. Eindelijk kan een doelmatig gebruik van de overige hulpmiddelen van den stijl de droogheid van sommige onderwerpen grootelijks verminderen, en de voordragt verlevendigen; want offchoon stoute en hartstogtelijke figuren hier geenzins te pas komen, zoo kan men echter van gematigde overdragten, gelijkenissen en dergelijken met vrucht gebruik maken.

Derde hoofdstuk.

Orde of schikking der voordragt
in het algemeen.

§ 770. Wij hebben tot hertoe gezien hoe de enkele bouwstoffen naar redeneerkunstige wetten zamengevoegd moeten worden, dat is, wij hebben over eene orde of schikking der stoffen gehandeld. Thans zullen wij handelen over de orde der voordragt in het algemeen, of hoedanig de vorm der opstellen noodzakelijk zijn moet. Elke voordragt heeft nu regelmatig drie deelen in de volgende orde, te weten: de inleiding, de behandeling van het onderwerp en het slot.

1. *De inleiding.*

§ 771. De inleiding is bestemd, om belang te doen stellen in het onderwerp en tot hetzelfde voor te bereiden, dat is, het onderwerp in het gezichtpunt te plaatsen, uit hetwelk wij willen, dat het beschouwd zal worden, en aan te brengen, of in het geheugen terug te roepen die noodzakelijke denkbeelden en voorafgaande kundigheden, welke tot verstand van het te verhandelen onderwerp gevorderd worden.

§ 772. Tot de inleiding kan men ook brengen de overgang ter behandeling van den inhoud des opstels, het voorstel zelf of de opgave van het onderwerp en het verzoek om toegevendheid of opmerkzaamheid.

§ 773. Opzigtelijk de inleidingen is aan te merken, dat dezelve alleen ontleend moeten worden van zaken, welke met het onderwerp der verhandeling in het naauwste verband staan; waartoe het niet ondienstig is, bij gewigtige voordragten eerst het onderwerp wel te overwegen, en eene schets der verhandeling te maken voor dat men aan de inleiding begint. Voorts behoren bedaardheid, zedigheid, onge Kunstelde eenvoudigheid en beknoptheid in het algemeen in elke inleiding heerschende te zijn. Bij korte opstellen kan de inleiding gevoegelijk gansch weggelaten of ten uiterste kort gemaakt worden, en

D d

vooral behoort gezorgd te worden, 'dat door de inleiding geen wezenlijk deel der verhandeling weggenomen worde.

2. *Behandeling van het onderwerp.*

§ 774. De behandeling des onderwerps stelt den inhoud in het geheel voor. Het voorstel of de stelling (thesis) moet in eenvoudige en duidelijke bewoordingen, beknopt, en tevens volkomen vervat zijn.

§ 775. Het voorstel of de stelling is eene vraag, welke onderzocht of beantwoord, of eene waarheid, welke bewezen, of een denkbeeld, dat verklaard moet worden. In al deze gevallen komt de volgende rangschikking met weinig verandering voor: 1. ophelderingen (*argumenta explicantia*), 2. bewijzen en bescheiden (*argumenta probantia*) en 3. middelen ter overreding (*argumenta persuadentia*).

§ 776. Wat de ophelderingen betreft, hierbij komt in aanmerking het verhaal of de verklaring en de verdeeling. In het verhaal of de verklaring moet men de zaken in zulk een licht plaatsen, als datgene, wat men tracht te beoogen het meest begunstigt, en nimmer van de waarheid en waarschijnlijkheid afwijken. Het verhaal of de verklaring moet vooral duidelijkheid bezitten, voorts zekere beknoptheid, bestaande

in de weglating van alles, wat het oogmerk des verhaals of der verklaring niet bevordert; eindelijk moet de stijl natuurlijk en eenvoudig zijn, wel met zekere mate van sierlijkheid, doch zonder uitvoerige vergelijkingen of stoute en hartstogtelijke figuren.

§ 777. In vele gevallen, wanneer namelijk de korthed van het opstel, of de aard van het onderwerp of eenig bijzonder oogmerk zulks niet verbiedt, verspreidt eene gepaste opgaaf der verdeeling van het onderwerp niet alleen veel licht over den geheelen inhoud, maar maakt ook het overzicht over het geheel veel gemakkelijker. De verdeelingen moeten natuurlijk en van elkander onderscheiden zijn, dat is, de deelen behooren in een geregeld verband en in eene geleidelijke orde te staan, en het eene deel moet niets bevatten, dat reeds in een voorgaand ligt opgesloten. De verdeelingen moeten voorts volkomen zijn, dat is, de leden der verdeeling moeten het onderwerp in zijn geheel bevatten. Eindelijk moeten de afdeelingen niet alleen beknopt en juist zijn, ten einde gemakkelijker bevat te worden, maar men moet ook dezelve niet noodeloos vermenigvuldigen, daar zulks de voordragt meer verduistert dan opheldert, en de eenheid van onderwerp verbreekt.

§ 778. Ten voorbeelde der ophelderingen kan dienen het volgende over het *geweten*:

a.) Verklaring. Het zedelijk gevoel, zoo-

D d 2

dra het ons onzen eigenen zedelijken toestand doet kennen, heet *geweten*, of nog naauwkeuriger: *geweten* is het met zedelijk gevoel verbonden vermogen, om de zedelijkheid en onzedelijkheid onzer daden te beoordeelen. Dit denkbeeld grondt zich op het zedelijk gevoel, hetwelk door de voorstelling opgewekt wordt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomstig of strijdig is.

Men kan ook den loop der gedachten omkeeren en aldus beginnen. De mensch heeft een zedelijk gevoel, hetwelk hem zegt, dat iets met de zedelijke wet overeenkomstig of strijdig is. Wanneer niet alleen dit gevoel opgewekt wordt, maar ook de rede de zedelijke waarde of onwaarde erkent: zoo ontstaat het met zedelijk gevoel verbonden oordeel, over de zedelijkheid of onzedelijkheid der daden, hetwelk men *geweten* noemt. De bestanddeelen van het begrip zijn een zedelijke zin en het oordeel der rede.

b.) Verdeeling. Naar mate het oordeel over onze daden goed of kwaad, klaar of duister, duidelijk of verward, waar of valsch, zeker of twijfelachtig is, naar die mate is zulks ook het *geweten*.

Het *geweten* doet zich op verschillende wijzen voor. Rekent zich de mensch slechts zeer grove overtredingen toe, zoo heeft hij een *ruim* *geweten*; maakt het *geweten* hem ook bij kleinigheden ongerust, zoo heet het *bcāngst*; gaat het onze be-

sluiten vooraf, zoo is het *waarschuwend*; volgt het de daden, zoo is het *straffend*. In deze toestanden is het geweten *wakend*; in de tegen- gestelde noemt men het *slapend*.

Tot voorbeelden kan men bijbrengen de naauw- gezette, de gewetenlooze, enz. Op deze wijze laten zich, naar gelang van het onderwerp, de ophelderingen nog vermeederen, en uit vele andere gezichtpunten voorstellen.

§ 779. Aangaande de bewijzen en beschei- den, of het betoogend gedeelte eener voor- dragt is aan te merken, dat hieraan, als het ge- wigtigste deel, de meeste vlijt behoort besteed te worden, aangezien van de kracht en bondigheid der bewijzen de bereiking van het oogmerk voor- namelijk afhangt. In het algemeen is in het oog te houden, dat alleen eene grondige kennis van het onderwerp de voldingendste bewijsreden kan doen kennen, welke met duidelijkheid, klem en eene zekere mate van bevaligheid moeten voor- gedragen worden.

§ 780. Opzigtelijk de inrigting of schik- king der bewijzen is in het bijzonder aan te merken, dat de algemeene bewijzen voor de bij- zondere komen. Ook is het meestal doelmatig, om van zwakkere tot sterkere bewijzen op te klim- men, ten einde den sterksten indruk voor het laatst te bewaren, en alzoo eene volkomene overtuiging te weeg te brengen. Voorts is het dienstig die

bewijzen, welke eene groote kracht bezitten, afzonderlijk aan te dringen, zwakkere integendeel nevens elkander te plaatsen; ten einde de eerste niet door andere verduisterd worden, en de laatste door hunne menigte en gemeene strekking elkander onderling helpen onderschragen. Desgelijks moeten de bewijzen niet te ver uitgerekt of te zeer vernigvuldigd worden, opdat men niet door het eerste den indruk verzwakke, of door het laatste verveling en wantrouwen veroorzake. Eindelijk moet men zorgen, om geene bewijsgronden van verschillende aard onder een te mengen, hetwelk het geval zoude zijn, wanneer men b. v. de bewijzen voor de *waarheid* eener zaak, met die voor de *pligtmatigheid* of *nuttigheid* te gelijk voordraagt.

§ 781. Wat de middelen ter overreding, ook wel het hartstogtelijk gedeelte genoemd, aangaat, hiervoor namen de Ouden aanleiding uit:

- a.) Het lofwaardige, of schandelijke.
- b.) Het voor- of nadeel.
- c.) Het aangename of onaangename.
- d.) De gemakkelijker of moeilijker.
- e.) De noodzakelijkheid of noodeloosheid.

Bij de gelijkfoortige middelen ter opwekking der hartstogten, moet men van de min tot de meer gewigtige overgaan; zelden zal het omgekeerde geval dienen plaats te grijpen.

Ter opwekking der hartstogten, hetwelk na-

tuurlijk slechts plaats moet hebben, wanneer het onderwerp hiervoor vatbaar is, dient vooral, dat men zelf die aandoeningen gevoele, welke men bij anderen wil opwekken. Verder moet men in het hartstogtelijke niets vreemdsoortigs mengen, b. v. lange redeneringen, uitgebreide vergelijkingen en wat iets meer is. Eindelijk moet het hartstogtelijke niet te lang voortgezet, en even min oneigenaardig voorgesteld worden. Kort, afgebroken, stout en krachtig is de eigenaardige taal der driften; hierom moet men zich voor het al te uitvoerige, kunstige en gezochte wachten, b. v. voor uitvoerige vergelijkingen, allegorien, enz.; terwijl integendeel vragen, uitroepingen, spraakwendingen en dergelijke figuren hier met vrucht kunnen gebruikt worden.

3. *Het slot.*

§ 782. Het slot dient ter korte en duidelijke herhaling van het voornaamste der verhandelde zaken, of om de voorgedragene waarheden aan de verbeelding of het hart aan te bevelen, of om er gevolgen of leeringen ter beoefening uit af te leiden.

§ 783. De korte herhaling en zamentrekking van het verhandelde is voornaamlijk aanbevelingwaardig, om zich zelven en anderen van de orde der voordragt en de uitputting des onderwerps te

overtaigen. Lang moet echter deze herhaling niet zijn; dikwijls is een enkele volzin tot dat oogmerk toereikende. Men zorge zoo veel mogelijk, dat deze herhaling bedektelijk geschiede; ten einde den schijn te vermijden, als wantrouwde men het geheugen en de opmerkzaamheid van anderen. Eindelijk zij men op zijne hoede, om de rede niet plotsfelijk af te breken, noch met een zwak of slepend slot te eindigen.

HANDLEIDING
TOT DEN
NEDERLANDSCHEN STIJL.

VIERDE DEEL.

KARAKTERS VAN DEN STIJL EN SOOR-
TEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL.

§ 784. Na in het voorgaande de wijze van voordragt of den stijl, benevens de vereischten en hulpmiddelen van eenen goeden stijl in het algemeen, behandeld te hebben, blijft ons nog overig te spreken over het karakter en de foorten van denzelfen, dat is, over het eigendommelijke, dat de voordragt verkrijgt, door zekere in dezelve heerschende eigenschappen, en door den invloed, welke de bijzondere onderwerpen op de voordragt uitoefenen.

EERSTE AFDEELING.

KARAKTERS VAN DEN STIJL.

§ 785. De Ouden hadden vier onderscheidene karakters van stijl, de lakonische, attische, rhodische en aziatische stijl. De korthed der oude Lacedemoniers in alles, wat zij zeiden, ging zoo ver, dat zij dikwijls op eenen brief niets antwoordden dan *ja* of *necn*, en zelfs somtijds alleen met de eerste letters dezer woorden.

De attische stijl was daarentegen iets woordenrijker, maar in het geheel altijd kort en bepaald; niet opgeblazen noch gezocht, maar vol geest en schoonheid. Tegen denzelfven stond lijnregt over de woordrijke aziatische stijl; terwijl de rhodische tuschen de twee laatstgenoemden het midden hield.

§ 786. Naarmate in de voordragt sommige eigenschappen meer, andere minder en enkele in het geheel niet aangetroffen worden, verkrijgt de stijl onderscheidene karakters, welke men oudtijds reeds tot drie hoofdkarakters bragt, namelijk: den eenvoudigen, middelmatigen en verhevenen stijl; welke allen eenen goeden stijl kunnen opleveren. Wij zullen eerst deze verdeeling, naar welke velen zich thans nog schikken, volgen, en daarna het verschil van stijl nog uit andere oogpunten beschouwen.

1. *De eenvoudige stijl.*

§ 787. De eenvoudige schrijfrant is duidelijk, bevattelijk en natuurlijk. Zij onthoudt zich van alle sieraden; echter heerscht in dezelve eenige levendigheid en waardigheid, zoodat zij niet droog en langwijlig wordt. Ook in volkschriften behoort zij niet tot platheid, en in kinderschriften niet tot het kinderachtige en beuzelachtige af te dalen. Zij is bijzonder geschikt voor alle voordragten, die algemeene bevattelijk-

heid (populariteit) ten doel hebben; insgelijks voor brieven, gesprekken, verhalen, onderrigende geschriften en dergelijke. Van gebreken tegen de zuiverheid van taal, schoonheid en weluidendheid behoort zij vrij te zijn.

2. *De middelmatigen stijl.*

§ 788. De middelbare schrijfstijl is de taal der rust, der ernstige overtuiging en onderrigting. Er heerscht eene zorgvuldiger en juistere uitdrukking van het beschaafd verstand in, en tevens van een levendig doordrongen zijn van het onderwerp, dat men wil voordragen. De bewoordingen zijn rijker en krachtiger; de zinnen en perioden voller en ronder, dan in den eenvoudigen stijl, zonder echter tot de sierlijkheid des verhevenen stijls op te klimmen. Zij houdt dus, in den volsten zin des woords, het midden tusschen den eenvoudigen en hoogerem schrijfstijl, schoon ook aan dezen stijl, in enkele gevallen, afdelingen tot den eenvoudigen, tot bevordering van duidelijkheid en bevattelijkheid van voordragt, en opklimmingen tot den hoogerem stijl, ter bevordering van aanschouwelijkheid des onderwerps voor de verbeelding en het gevoel, mogelijk en geoorloofd zijn. In zulk eene deftige houding is de taal ter voordragt van gewigtige aangelegenheden, zoo wel van het geheele menschdom als van enkele personen, bijzonder geschikt.

3. *De verhevene stijl.*

§ 789. De verhevene schrijfrant heeft ten doel, om, door middel van eene beeldrijke taal het hart te treffen en de driften in beweging te brengen. Door zich van alle sieraden en hulpmiddelen der kunst te bedienen verzinnelijk: en verlevendigt zij de voorwerpen, wekt het gevoel en alle aandoeningen, als van vreugde, droefheid, medelijden, verontwaardiging enz. op, verschaft een vrij spel aan de verbeelding, en is meer op gevoel en hartstogt dan op onderrigting en kracht van wil berekend. Deze schrijfrant het groote en verhevene voorstellende, en daardoor reeds bewondering, verbazing en eerbied voor het onderwerp aفسerfende, mag echter even min in opgeblazenheid, overlading en overdrijving der schoonheden ontaarden, als tot het drooge en slepende afdalen. Zij verheft door de keus der woorden en de deftigheid der uitdrukking het beteekende voorwerp b. v. *beemden*, *kielen*, enz. voor *velden*, *schepen*.

§ 790. Men dient echter hierbij niet uit het oog te verliezen, dat deze schrijfstijl, eene sterkere spanning der zielskrachten veronderstellende, spoedig deszelfs houding verliezen moet, en alzoo niet doorgaande kan gebezigd noch geheele boeken in dezelve kunnen geschreven worden, maar dat hij somtijds den middelbaren schrijfstijl behoort te

vervangen. Eene gepaste vereeniging van deze drie verschillende karakters van den stijl, overeenkomstig met het onderwerp en de bedoeling des schrijvers, zal de meeste verhevenheid kunnen voortbrengen.

§ 791. Deze drie hoofdkarakters of eigendommelijke verhoudingen sluiten echter de menigvuldige tuschenkarakters zoo weinig uit, dat zij in eene en dezelfde voordragt nooit geheel gelijkmatig voortgezet moet worden, en dat derzelve overgangen, van den eenvoudigen in den middelbaren, en uit dezen in den hooger en stijl, en omgekeerd, natuurlijk en onmerkbaar zijn moeten. De geweldige en onvoorbereide sprongen uit den eenvoudigen in den verhevenen stijl, en omgekeerd, zijn ten uiterste berispelijk.

§ 792. Daar ondertuschen de opklimmingen voor het gevoel met meer welgevallen gepaard gaan, dan de afdalingen, zoo moet men, bij niet al te lange opstellen of liever het slot voor eenen verhevenen schrijftrant besparen, dan van den laatsten tot den eenvoudigen schrijfstijl terug treden.

4. *Drooge, platte of kunsteloze, nette, fraaije en bloemrijke stijl.*

§ 793. Behalve de drie opgegevene algemeene karakters van den stijl, zijn er dus nog vele middelsoorten en alle onderscheid van stijl is op verre na in dezelve niet begrepen.

§ 794. Wanneer men dit verschil nog uit andere oogpunten beschouwt, gelijk met opzigt tot de mate van fierlijkheid aan denzelfden eigen, zoo hebben hierin verscheidene trappen plaats.

§ 795. Op den laagsten trap staat die, welke de drooge manier wordt genoemd. Deze, van bevaligheid geheel ontbloot, legt zich alleen toe, om de zaken op eene verstaanbare wijze voortedragen, en is alleen in leerende en betoogende stukken te duiden.

§ 796. Eenen trap hooger staat de platte of kunstelooze stijl, waarin wel geene treffende sieraden gebezigd, maar echter behalve voor duidelijkheid, tevens voor juistheid en zuiverheid gezorgd wordt, en aan welke levendigheid en nadruk somtijds niet vreemd zijn.

§ 797. Hierop volgt de nette stijl, in welke allerlei verfraaijing, behalve van de hoogste en schitterendste foort, voorkomt. Deze manier legt zich toe, behalve op duidelijkheid en juistheid, op schoonheid van uitdrukking en voordragt, en op het gebruik van figuren, echter geen stoute en vurige.

§ 798. Eenen trap hooger staat die schrijftrant, welke de fraaije genoemd kan worden, en de uitstekendste sieraden in eene ruime mate aanneemt; in een woord, die alles bevat, wat het oor streelen en het hart treffen kan.

§ 799. Eindelijk heeft men nog eenen schrijf-

trant, welke gewoonlijk den naam van bloemrijken draagt. Deze wordt geboren door al te groote en te ontijdige overlading met schoonheden; wanneer men namelijk altijd aan zijne uitdrukkingen eenen schitterenden glans tracht te geven. Deze manier kan, door eenen valschen luister, slechts aan eenen bedorven smaak behagen, maar geenszins duurzame toejuiching verwerven.

5. *Uitvoerige en beknopte stijl.*

§ 800. Een ander oogpunt, waaruit men het onderscheid tusschen den stijl kan beschouwen, is dat met betrekking tot de meerdere of mindere mate van uitvoerigheid. Te dezen aanzien kan men twee soorten onderscheiden, den uitvoerigen namelijk en den beknopten stijl. De eerste ontwikkelt de denkbeelden in het breede en in alle hunne bijzonderheden, en spreidt overal eenen grooten rijkdom en overvloed ten toon; de laatste in tegendeel kiest het treffendst gezigtspunt ter voorstelling zijner gedachten, zonder in geringe bijzonderheden te treden, gebruikende de sieraden van den stijl, niet zoo zeer ter verfraaijing, als wel tot bevordering van sterkte en nadruk. Beide deze soorten zijn naar gelang van den smaak en de onderwerpen te gebruiken; alleen behoort te worden opgemerkt, dat uitvoerigheid ligtelijk in langwijligheid en beknoptheid in droogheid en duisterheid ontaardt.

6. *Natuurlijke en gemaakte stijl.*

§ 801. Een ander onderscheid van stijl is dat, hetwelk door eenen meer of min natuurlijken en gemaakten schrijfrant geboren wordt. De eerste soort is gelegen in zekere natuurlijke gemakkelijheid van uitdrukking en voordragt, met de hoogste sieraden zeer wel bestaandaar. De gemaakte stijl, in allen opzichte berispelijk en het tegengestelde van den voorgaanden, legt in uitdrukking en voordragt eene kunstige werking aan den dag, en verraadt duidelijk door veelvuldig gebruik van kunstige figuren, zwierige omschrijvingen of ongewone woordvoegingen enz., dat men siertlijk of nadrukkelijk heeft willen zijn.

7. *Driftige of hartstogtelijke stijl.*

§ 802. Eindelijk is nog de driftige of hartstogtelijke stijl in aanmerking te nemen, waarvan het groote oogmerk is het hart te treffen en de driften op te wekken, waaraan dan ook alle hulpmiddelen der kunst dienstbaar gemaakt worden.

§ 803. Sommige uitersten dezer bijzondere karakters, als te groote uitvoerigheid, beknoptheid, en daaruit ontstaande zwakheid en duisterheid, bloemrijkheid en gemaaktheid, moeten altijd zorgvuldig verijd worden.

§ 804. De overige, op zich zelve onberispe-

lijke karakters zijn goed of af te keuren, naar gelang zij met den verschillenden aard der onderwerpen over en der personen, tot welke men spreekt of schrijft, strooken en aan denzelfen passen.

T W E E D E A F D E E L I N G .

SOORTEN VAN ONGEBONDEN OPSTEL,
BIJZONDER MET BETREKKING TOT
DEN BEROEPSTIJL.

§ 805. Uit het onderwerp, dat wij voorstellen, en uit het doel, waarmede wij het voorstellen, zijn onderscheidene soorten van opstel ontstaan, welke, door gebruik en gewoonte gewijzigd, zich in de verschillende standen der maatschappij voordoen.

§ 806. Voor elke betrekking van het burgerlijk leven heeft zich een eigene toon in de voordragt gevormd, welke den geest van die betrekking kenmerkt, en zoo onderscheiden moet zijn, als de menigvuldige betrekkingen, werkzaamheden en beroepsoorten van het dagelijksche leven zelve. Van daar heeft bijna elke stand eenen bijzonderen stijl, beroepstijl genoemd, van welken, als een wezenlijk deel uitmakende van de kundigheden tot dien stand noodzakelijk, men niet gevoegelijk kan afwijken.

§ 807. De burgerlijke aangelegenheden in het

E e

algemeen zijn of openbare werkzaamheden van den staat, of aangelegenheden van enkele bijzondere personen, zonder tusschenkomst van eenig bestuur; uit de eerste wordt de hoogere, uit de laatste de lagere beroepstijl geboren.

§ 808. Wanneer bij het voordragen eener zaak, deze voor zich zelve spreken of gelden moet, zoo is het blijkbaar dat alsdan eene geschikte voordragt een onontbeerlijk vereischte is. Deze kunst heeft even zeer aanspraak op het hoofd, als op het karakter des mans van beroep. Zij vordert een geoefend verstand, eene gemakkelijke en juiste bevattting, eene groote mate van oordeelskracht en een edel karakter, vereenigd met eene bespiegelende kennis van het te bearbeiten vak, bedrevenheid in taal en stijl; in elk bijzonder geval doorgronding van het onderwerp in alle zijne betrekkingen, klare inzage in het doel en de meest gepaste middelen, en tevens de in 't ooghouding van het eigendommelijke in grondstellingen en begrippen des persoons of bestuurs, aan wien de beoordeeling of beslissing der zaak is toevertrouwd.

§ 809. Het wetenschappelijk gevormde, met kennis verrijkte verstand zal nooit in verleghenheid geraken, hoe zich in een voorkomend, al is het ook vreemd onderwerp voor te bereiden, en hoe zich omtrent hetzelfde en datgene te

onderrigten, wat somtijds uit een ander gebied der wetenschappen, ter ontwikkeling van hetzelfde, vereischt wordt. De juiste bevattings en oordeelskracht zullen tot het hoofdpunt geleiden, op hetwelk alles aankomt; zullen het wezenlijke van het niet wezenlijke, het doelmatige van het ondoelmatige weten af te scheiden; zullen de verschillende zijden van het onderwerp uitvinden, en de voordéeligste en helderste uitkiezen; grondige kennis van zaken zal de denkkraft geleiden, bedrevenheid in taal zal de voorgestelde zaak aanbevelen, en de begaafdheid eindelijk om in den geest van hem te spreken, tot wien de voordragt gerigt is, zal den goeden uitflag waarborgen. Moet nu de man van beroep een beschaafd man zijn, zoo moet hij ook even zeer den edelen man in zich vereenigen, zijne levendige overtuiging van regt en onregt, en zijnen ijver voor het algemeen welzijn nimmer verloochenen, en zelfs de overijde en onverstandig gekozene maatregelen van hoogere besturen, wel bescheiden, maar tevens onverschrokken aantoonen.

§ 810. Vereenigt met dezen aanleg en voorafgaande kundigheden de man van zaken de overige eigenschappen van den goeden stijl, namelijk: duideljkheid, kracht en sierlijkheid, zoo zal zijne voordragt, als een schoon vrij voortbrengsel van zijnen geest verschijnen.

§ 811. De steller van openbare stukken, welke kunsten en handwerken betreffen, moet met de kunsttaal in dezelve gebruikelijk bekend zijn, en zich naar het gewestelijk of plaatselijk gebruik naauwkeurig schikken, zoo hij niet duister zijn en kwalijk verstaan worden wil.

§ 812. Redeneerkundige orde en opvolging van gedachten is de eerste voorwaarde eener duidelijke en juiste voordragt; maar de schrijver van beroepstukken moet nooit het onderscheid uit het oog verliezen, dat tusschen eene voordragt bestaat, welke wijsgeerig gedacht, gerangschikt en uitgewerkt is, en zulk eene, welke als eene wijsgeerige verhandeling of kanselrede klinkt. De beroepstijl is geene schooltaal en de collegien vorderen geen geleerd uitkramen van wijsheid, maar eene gemakkelijke en bevattelijke voordragt, in welke zich de innerlijke waarheid der bewijzen, zonder dwang of zonder geleerde praal, aan het gezond verstand van zelve voordoet.

§ 813. In beroepstukken komt het hoofdzakelijk er op aan, om aan alle bijkomende denkbeelden, alle vreemde spelings van het vernuft achter wege te laten; het hoofddoel daarentegen zoo te kiezen, voor te stellen en uit te werken, dat het zich van zelve aan den lezer opdringt. Het te kiezen gezigt punt moet wel altijd door den aard der zaak zelve bepaald worden, maar het laat ook veranderingen toe, welke met den

heerschenden geest eens bestuurs of perfoons meer of minder overeenkomen.

§ 814. Met dezen geest bekend zijnde, zal men zich de vraag moeten doen: uit welk een gezigtspunt zullen en kunnen die genen, aan wien de voordragt gerigt is, overeenkomstig derzelve stand, denkwijze en wat iets meer is, het onderwerp betrachten en beoordeelen? Hiernaar moet de voordrager, wanneer het doel zulks veroorlooft, zich schikken, of zijne lezers van hunne eigene beschouwingen zoeken af te brengen en voor de zijne te winnen; in welk opzigt wederom het beleid in elk bijzonder geval moet beslissen, of dit door openlijke wederlegging, of slechts heimelijk diene plaats te hebben.

§ 815. Met elk onderwerp, dat wij voordragen, en met de betrekking, in welke wij tot de personen staan, aan wien wij onze voordragt rigten, is zekere gepastheid en gebruik verknocht, die men nimmer uit het oog moet verliezen. Een goede smaak en een zuiver gevoel zijn de eerste leermeesters van eene geschikte beroepsvoordragt, ondervinding en het lezen van goede beroepschriften voleinden datgene, wat men tact pleegt te noemen. Het zijn gebruikelijke vormen, naar welke men zich schikken moet en aan welke gewoonlijk zulk eene groote waarde gehecht wordt, dat zelfs de bestgeslaagde arbeid, wanneer daarin de regels der gepastheid en der

gewoonte verwaarloosd zijn, somtijds afgekeurd wordt.

§ 816. Tot het gepaste van den beroepstijl behoort ook nog de inachtneming der wellevendheidsvormen en der gezamenlijke titels, welke in zekere aangenomene uitdrukkingen bestaan, ter vastgestelde beteekenis van de uiterlijke waardigheden en wederkeerige betrekkingen der onderscheidene staatsleden en collegien, der minderen jegens de meerderen, en welke titels in alle europesche staten, deels door stilzwijgende overeenkomst, deels door uitdrukkelijke voorschriften zijn ingevoerd.

§ 817. De beroepstijl, zoo wel de hoogere als de lagere, heeft gedurende de laatste tijden in Nederland zeer in volkomenheid en beschaving toegenomen; de eerste door den verbeterden geest en den veredelden vorm, welke van de hoogere staatsbesturen uitgevloeid zijn, en hunnen weldadigen invloed op de ondergeschikte besturen uitoefenen; de laatste in het bijzonder door het verbeterd lager onderwijs, dat zeker in geen ander land zoo algemeen en op zulk eene volkomene wijze gevonden wordt.

§ 818. De beroepstijl loopt over de volgende maatschappelijke handelingen.

I. In openbare aangelegenheden.

a.) *Staten met staten.* Hiertoe behooren de

verbonden, oorlogsverklaringen, manifesten, vredesverdragen, zoogenaamde notas of geheime verhandelingen.

b.) De regering met de burgers van den staat. Hierbij komen voor de kabinetsorders, proclamatiën, besluiten (decreten), publicatiën, resolutiën, enz., welke deels in naam van den vorst, deels in naam der staatsbesturen uitgevaardigd worden.

c.) De besturen onder elkander. Daartoe worden gebragt, rescripten, berigten, bescheiden, mededeelingen, requisitiën, enz.

d.) De onderdanen met den vorst of het bestuur. Hierin heeft men verzoek- klaag- en smeekschriften, adresfen, voorstellingen, bezwaren.

e.) De geregtelijke aangelegenheden der onderdanen onder elkander. Hiertoe behooren alle handelingen der regtspleging en politie, eischen, aanklagten, kennisgevingen, berigten, replieken, duplieken, volmagten, testamenten, enz.

II. In bijzondere aangelegenheden.

Deze bepalen zich tot handelingen tuschen burgers, zonder medewerking der overheid, b. v. verbindtenissen van allerlei aard, als: ruil-koop- en huurcontracten, schuldbrieven (obligatiën), wissels, quitantiën, volmagten, getuigschriften, aankondigingen, brieven, enz.

Eerste hoofdstuk.

Openbare beroepsvoordragt.

1. *De ministeriële of diplomatische stijl voor buitenlandsche aangelegenheden.*

§ 819. De opstellen, buitenlandsche aangelegenheden betreffende, worden nu eens onder den naam van het opperhoofd des staats zelven, dan weder in zijnen naam of op zijnen last vervaardigd. In een en ander geval is derzelve eigene taal deftige ernst, op eenen edelen, waardigen toon, in welken gematigdheid, beleid openlijke welwillendheid, vriendelijke teregtwijzing en heilige pligt voor het welzijn en het regt der volkeren doorstralen. Het is in deze opstellen geoorloofd de grenzen des middelbaren schrijftrants te overschrijden en den hoogereren te naderen. In de laatste tijden vindt men uitstekende voorbeelden van deze soort, welke met opzigt tot derzelve zakelijke beknoptheid, diepe staatkundige waarheid en schoone eenvoudigheid, niet slechts aan het bedoelde oogmerk volkomen beantwoorden, maar ook als uitmuntende voorbeelden van taal en stijl ten uiterste belangrijk zijn (*).

(*) Om niet wijdloopig te worden, zullen wij van deze en volgende soorten van openbare stukken geene voorbeelden bijbrengen; maar alleen opgave en aanwijzing doen van eenige uitmuntende stukken in elk vak, welke, als uit nog niet lang verloopene tijden ontleend, gemakkelijk door den desbegeerenden knaen nagezien worden.

§ 820. Allezins voorbeeldig in dezen stijl is, de oorlogsverklaring van den keizer van Oostenrijk tegen Napoleon van 10 augustus 1814. Insgelijks kan tot voorbeeld van dezen stijl dienen: de conventie tusschen Pruisen, Oostenrijk en Rusland, te Parys den 26 september 1815 gesloten; even zoo de verklaring der verbondene Mogendheden, van den 13 maart 1815, ten gevolge van de landing van Napoleon in Frankrijk.

2. *De kabinetstijl voor binnenslandsche aangelegenheden.*

§ 821. In het schrijven, antwoorden en geven van bevelen, door het opperhoofd des staats aan zijne onderdanen, behoort verhevene ernst en welwillendheid door te stralen. De taal der majesteit bestaat echter niet in oosterfche gezwollenheid en hoogdravende woorden, maar moet veeleer in de uitdrukking der gedachten liggen. De taal, in welke het hoogste staatsbestuur zich uitdrukt, behoort even ver van trotschheid en hardheid, als van zwakheid verwijderd te zijn. De magt, grootmoedigheid en wijsheid, de zachtheid, liefde en minzame goedheid moet door den geest en niet door woordenpraal aangekondigd worden. Duidelijkheid, bepaaldheid, beknoptheid en mannelijke ernst, in enkele woorden en geheele volzinnen, zijn onmisbare eigenschappen in kabinetschriften (*).

(*) Voorbeelden in dit vak vindt men overvloedig in de

3. *Proclamatien.*

§ 822. Oproepingen, die de vereeniging van den algemeenen wil tot een groot, gewichtig en edel doel ten oogmerk hebben, moeten het hart treffen, met geestdrift vervullen en tot eene onweerstaanbare sterkte en kracht verheffen. De steller van zulk eene oproeping moet een zielkundig menschenkenner zijn, en weten, hoe men de hartstogten in beweging brengt; hij moet weten, hoe hij den volksgeest aangrijpen moet, behoort de sterkste beweeggronden te kennen, en zelf met geestdrift vervuld te zijn voor de zaak, waarvoor hij anderen wil winnen. Is hij dit alles niet, zoo zal zijne voordragt koud en krachteloos zijn en het doel misfen. — De proclamatien moeten met gelijke sterkte het verstand overtuigen en op het gevoel werken; zij moeten eene hooge mate van eenvoudigheid en algemeene verstaanbaarheid bevatten, en op eene levendige wijze voorgesteld zijn.

§ 823. Tot dit alles zijn korte volzinnen en perioden het meest geschikt. Zijn zij tot het krijgsvolk gerigt, zoo moeten zij den krijgsman met geestdrift voor het gewigt van zijnen stand vervullen, en tot dapperheid en heldenmoed ontvlammen. — De geschiedenis der jongste tijden

Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden, door STUART, waaraan wij ter bekorting de desbegeerigen verwijzen.

levert, in deze foort van beroepstijl, vele uitmun-
tende voorbeelden (*).

4. *Voordragt in staatsvergaderingen.*

§ 824. Deze voordragt, met die in de reeds behandelde stukken onder den algemeenen naam van staatkundige voordragt te begrijpen, bevat in het algemeen die stukken, bij welke men in staatsvergaderingen over de staats-

(*) Bijzonder dient hier ten aanzien dezer laatste soort van proclamatiën vermeld te worden het werk getiteld: *Eloquence militaire ou l'art d'émouvoir le soldat. Paris chez Magimel 1818.* Men vindt in hetzelfde alles omtrent dit onderwerp bijeenverzameld, wat uit de oude en nieuwe geschiedenis getrokken kon worden, zonder den gefnuikten franschen trots te zeer te beleedigen. Zoo vindt men dus in hetzelfde niet die proclamatiën, welke tijdens de heugelijke omwenteling in 1813 in ons vaderland menigvuldig zijn gedaan, en alle denzelfden geest van echte vrijheidszin en vaderlandsliefde ademen. Die van het *Algemeen bestuur der Vereenigde Nederlanden van 20 en 21 nov. 1813*, en die van den *Admiraal KIKKERT*, verdienen hier herinnerd te worden; zij zijn, behalve in andere werken, geboekt in *Konijnenburgs Nationaal gedenkboek der Hern. Ned. Unie.* Behalve deze zijn in het krijgskundige nog te vermelden: *de oproeping aan de Duitschers van Kutusow*, in den naam des keizers van Rusland en des konings van Pruissen, te Kalisch 13/23 maart 1813; — voorts *de proclamatie van Alexander I, keizer van Rusland aan zijn leger*, eer hij van Wilna afreisde; — eindelijk *de proclamatie aan de belgische soldaten van den Luit. Gen. EVERS*; alle welke stukken in de geschiedkundige schriften van dien tijd te vinden zijn.

en volksbelangen handelt. Het hoofddoel dezer stukken is overreding tot zeker gevoelen, waartoe gewoonlijk mannelijke en sierlijke redevoeringen het beste dienen. Het eerste vereischte dezer redevoeringen is overtuiging van het verstand, waartoe het opwekken der hartstogten niet zelden uitstekend bevorderlijk is. Ten einde te zien, welk eene uitmuntende oefenschool voor deze soort van voordragt ons vaderland in de vergadering der Staten-Generaal oplevert, hebbe men alleen op te slaan de meergemelde Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden, of andere staats-oorkonden waarin men menigvuldige uitmuntende voorbeelden in deze soort van stijl aantreft.

5. *Gepaste voordragt in wetten en verordeningen.*

§ 825. Door wetten verstaat men, in den eigenlijken zin van het woord, de bepalingen van de pligten en regten der burgers van den staat jegens den staat zelve, of jegens elkander. Uit de eerste betrekking ontstaat de staatswetgeving in politie- finantie- en krijgzsaken; uit de tweede de wetgeving voor de regtspleging in burgerlijke en lijfstraffelijke zaken.

§ 826. Daar elke wet eene uitdrukking van het staatsdoel voorstelt, en hieraan elk burger van den staat zich moet onderwerpen, zoo vordert dezelve eene onbepaalde gehoorzaam-

heid, en daar ieder burger het staatsdoel erkent, zoo kan bij het daarstellen van den vorm der wet zelve het oogmerk niet zijn, om diegenen, welke men in verpligting wil stellen, door gronden te onderrigten of te overtuigen.

§ 827. Een en ander wordt als geheel overtollig aangemerkt, daar het in het gezond verstand des burgers met regt verondersteld wordt. Hieruit blijkt, dat in de wetten, vorm en uitdrukking juist bepaald en gebiedend zijn moeten.

§ 828. De bepaaldheid vereischt niet slechts algemeene verstaanbaarheid, maar ook zulke uitdrukkingen, welke de verwiseling met overeenkomstige denkbeelden volstrekt onmogelijk maken. De vervaardiger eener wet moet dus in de keus der uitdrukkingen met de uiterste omzigtigheid te werk gaan, dewijl de wet voor allen is. In elke wet, die voor alle burgers van éenen staat verbindend zijn zal, moet men zich naar de strengste regels van den stijl gedragen. De juist bepaalde hoofdgedachten eener wet moeten zoo veel mogelijk zamengedrongen, en alles, wat niet onmiddellijk tot het oogmerk dienstig is, afgesneden worden. Het gebiedende en verbiedende moet liggen in de kortheid en juistheid van het gebod en verbod, en in de uitdrukkingen, die op den wil het sterkste werken.

§ 829. Door verordeningen verstaat men

in het algemeen elke bepaling van organieke middelen ter bereiking van het staatsdoel. Dikwijls echter worden reeds voorhanden zijnde voorschriften nog naauwkeuriger door andere bepaald, en alsdan noemt men deze verklaringen (explicatiën, interpretatiën), ter onderscheiding van dezulken, welke als geheel nieuwe en algemeene wetten aan te merken zijn, en bij voorkeur verordeningen genoemd worden. Zijn de verordeningen voor alle leden van den staat verbindend, zoo heeten zij algemeene, maar hebben zij slechts betrekking tot zekere klassen of enkele staatsburgers, zoo zijn het bijzondere verordeningen.

§ 830. De algemeene verordeningen bevatten, naar het oogmerk, dat daardoor bereikt wordt, naar het onderwerp, dat zij betreffen, naar den vorm, in welken zij verschijnen, de benaming: befluiten (decreten), declaratiën, publicatiën, ook blootelijk verordeningen (b. v. stedelijke verordeningen), reglementen, circulairen, instructiën, enz.

§ 831. De bijzondere verordeningen heeten rescripten, bescheiden, mandaten, enz.

§ 832. Befluiten (decreten) zijn verordeningen, ter stipte nakoming, door den vorst, zeiven of het staatsbestuur uitgevaardigd, zoo

wel voor het geheele volk, als somtijds slechts voor zekere bijzondere personen geschikt.

§ 833. Door patenten verftond men te voren die openbare stukken, welke door den vorst zelve of door het hoogfte staatsbestuur, bij gewichtige veranderingen in de regering bekend gemaakt werden, ter nakoming of ter overneming van zekere pligten, welke in die veranderingen haren grond hadden; b. v. patent ter bijeenroeping der algemeene ftaten. Men houdt zich echter thans niet meer aan het gegeven begrip, maar geeft dien naam meer aan zoodanige stukken, die blootelijk een openbaar bericht bevatten, hetwelk of het geheele volk, of een gedeelte van hetzelfde of enkele personen betreft. Zoo ook noemt men patent eenen vrijheidsbrief, waarin iemand zekere voordeelen of voorregten toegeftaan worden, als: voor de vervaardiging van werktuigen, voor de bereiding van waren, enz.; van daar patentwaren, enz. Ook de jaarbrieven van allen, die eenig maatschappelijk bedrijf uitoefenen, heeten patenten, b. v. patent als kaaskooper.

§ 834. Reglementen bevatten de voorschriften en naauwkeurige omschrijving van de wijze, hoe men in de uitoefening van zekere bedieningen, of in het ten uitvoer brengen van wetten en besluiten zich moet gedragen.

§ 835. Somtijds betreffen de reglementen de bepaling van den werkkring (resfort) eens be-

stuurs, de regten, die hetzelfde heeft, en de verplichtingen, die op hetzelfde rusten. In dit opzigt zijn het eigenlijk instructien, en dienen ook alleen deze benaming te dragen; maar de grenzen der reglementen en instructien zijn niet naauwkeurig bepaald. Men heeft algemeene en bijzondere instructien, b. v. voor de regeringen en voor enkele takken van beheer in de regeringen, als: instructien voor de ontvangers, aannemers, enz.

§ 836. In alle verordeningen, welke onmiddellijk door het opperhoofd des staats, of in zijnen naam uitgevaardigd worden, doet het beschaafde verstand den onvoorwaardelijken eisch, dat zij met duidelijkheid, omzigtigheid, nadruk en tevens in eenen behagelijken vorm vervaardigd worden, en dat in dezelve een geest heersche, welke van de hoogste verlichting in den staat te verwachten is.

§ 837. Zullen de verordeningen eene algemeen verbindende kracht hebben, zoo moeten zij ook voor de minder beschaafde onderdanen volkomen verstaanbaar zijn; dewijl juist op dat gedeelte des volks het meest door de wetten moet gewerkt worden.

§ 838. Hetgeen met weinige woorden verstaanbaar kan gezegd worden, behoeft geene lange verklaringen, bijvoegfels, omschrijvingen, enz. Al te groote korthed is echter nog scha-

delijker; dewijl zij dikwijls tot misverstand of onduidelijkheid aanleiding geeft; te meer daar het publiek geene ophelderingen vragen kan, en het zeer ongeschikt is, wanneer de wetgever zich genoodzaakt ziet, met eene verklaring (interpretatie) der wet achteraan te komen.

§ 839. De vervaardiger eener verordening moet daarom de kennis en bekwaamheden van zijn publiek naauwkeurig kennen; bijzonder wanneer niet zoo zeer de bepaling van zekere regten, dan wel iets, dat eene heilzame strekking heeft, bedoeld wordt. Daar hieromtrent de gevoelens van een groot publiek verschillend zijn, zoo moet de vervaardiger naauwkeurig in aanmerking nemen, uit welk gezichtpunt het bekend geworden onderwerp beoordeeld wordt, ten einde alzoo tot het gevoelen van het publiek te kunnen afdalen, het juiste begrip des onderwerps bestemmen, en met gronden aantoonen, wat en waarom datgene opgevolgd moet worden, dat ter algemeene kennis gebragt wordt.

§ 840. Volgt op eene vroegere verordening eene nieuwe met bijvoegfelen, om de eerste bepalingen nog naauwkeuriger uit te drukken en nieuwe voorschriften te geven, zoo is het altijd noodzakelijk naar de oude verordeningen te verwijzen, en tijd, plaats en omstandigheden, onder welke zij gegeven werden, in de inleiding kort en geschiedkundig op te geven; opdat het algemeen

daardoor een bewijs verkrijge van het gewigt der zaak, en tevens eene beschaamende herinnering aan het niet opvolgen van een nuttig voorschrift.

§ 841. Komen in eene algemeene verordening enkele voorschriften voor, welke niet met het hoofdonderwerp in een onmiddellijk verband staan, zoo moeten zij aan hetzelfde ondergeschikt en zoo geplaatst worden, dat zij hetzelfde niet verduistren. Men moet het algemeene van het bijzondere scheiden; het eerste vooraf aanvoeren en het laatste zoo laten volgen, dat het altijd het eerste tot grondslag heeft. Hierdoor bekomt men een duidelijker overzicht, en maakt het gebruik der verordening gemakkelijker.

§ 842. Het algemeene in zulk eene verordening is of datgene, waartoe alle burgers van den staat verplicht zijn, of het is de voorstelling van het onderwerp en de voorwaarden, op welke hetzelfde in het algemeen met de hulp der burgers verwezenlijkt moet worden. In den aanvang de orde op te geven, die men volgen wil, strijdt tegen den geest en vorm van zulke verordeningen; maar de grond der verdeeling moet bij elke afdeling terstond in het oog vallen, opdat men in staat zij, de volgende hoofd- en onderverdeelingen zelf in zijne gedachten aan te vullen of het plan te overzien, hetwelk bij de verordening ten grondslag ligt.

§ 843. Heeft men op deze wijze het algemeene

duidelijk en in een helder licht daargesteld, zoo moet men het bijzondere, dat enkele burgers verplicht, of wat naauwkeuriger te omschrijven is, onder het beding volgen, dat de samenhang met het algemeene terstond in het oog valle. De bijzondere voorstellen moeten behoorlijk op en uit elkander volgen, zoodat elk een geheel uitmaakt, dat op zich zelf verstaanbaar is, en geene verdere verklaring door volgende voorstellen behoeft. Ook moet niets verondersteld worden, hetwelk zich niet naar de omstandigheden en gesteldheid der lezers laat veronderstellen. Daarbij denke men echter niet, door herhalingen, wijdloopige beschrijvingen, enz. dit te zullen verhelpen. De verstandige lezer wordt er door vermoeid en de minder beschaafde in verwarring gebragt.

§ 844. Eindelijk moet elke paragraaf slechts een hoofdvorstel bevatten; of moeten er volstrekt verscheidene voorstellen verbonden worden, om juist door deze verbinding der voorstellen meer klaarheid te bewerken, of den indruk te versterken, zoo kan het toch slechts onder die voorwaarde geschieden, dat de gelijkfoortige inhoud derzelve zulk eene verbinding toelaat, en de reden daarvan onmiddellijk in het oog valt.

§ 845. Daar de innerlijke doelmatigheid der wetten en verordeningen niet altijd genoegzaam is, om derzelve aanzien te doen gelden, zoo vereischt deze nog altijd zekere uiterlijke midde-

len, namelijk: de belooningen en straffen; dan het is op geenerlei wijze onverschillig, hoe van deze middelen gebruik gemaakt wordt, en men moet veelmeer met het grootste beleid te werk gaan, wanneer zij dat bewerken zullen, wat men van dezelve denkt te mogen verwachten.

§ 246. De belooningen bestaan deels in aanmoedigingen, deels in bepaalde beloften, welke vervuld moeten worden, zoodra de plichtschuldigen de voorschriften nakomen. De eerste worden in algemeene uitdrukkingen opgesteld, bij welke altijd het denkbeeld te gronde ligt: hoe zeer het den wetgever tot genoegen zal zijn, en hoe hij diegene met bijzondere goedheid zal aanzien, en naar gelang der omstandigheden beloonen en bevorderen zal, welke zich door de opvolging der bekomene bevelen onderscheiden. Gewoonlijk worden zulke belooningen of dadelijk bij het begin der verordening uitgedrukt, of men besluit met dezelve. Het komt echter daarbij er op aan, dezelve die plaats te geven, waar de belofte den sterksten indruk maakt, en dat men door dezelve overtuigd wordt, dat het ernstig gemeend en geen bloot voorgeven, of eene gewone spreekmanier is, welke men naar goeddunken kan opvatten. Tegen zulk een oordeel moet de steller zich alzoo zoeken in zekerheid te stellen, en zijne uitdrukkingen zoo kiezen en inrigten als zulks het opgegevene

oogmerk vereischt. Meer laat zich in het algemeen hierover niet zeggen, dan dit nog, dat zulke aanmoedigingen immer groote uitwerkfelen zullen hebben, als de met nadruk uitgesprokene bevelen, vooral in zaken, welke grootendeels van den goeden wil der burgers afhangen, en waarin aan derzelve willekeur een vrije loop gelaten moet worden; daar het in hunne magt staat, tegen het bevel te handelen, zonder te vreezen, dat men hen ontdekken zal.

§ 847. De bepaalde beloften, dat men geld, prijzen, bevorderingen, eereteekens, enz. aan diengenen zal uitdeelen, welke de gegevene verordening stiptelijk en naar geweten opvolgt, hebben het goede, dat in het bijzonder zulke burgers tot naijver worden opgewekt, wien het, uit gebrek aan beschaving, aan edeler beweegredenen ontbreekt. Zij brengen echter ook aan den anderen kant het kwade te weeg, dat zij de eigenbaat aanzetten, en dikwijls zelfs tot bedriegerijen aanleiding geven, waardoor de goede bedoelingen des wetgevers ook bij de betergezinden kunnen verwoest worden.

§ 848. Op beide deze zaken moet men derhalve wel acht geven, en zich eerst de vraag voldoende beantwoorden, of het met het bedoelde oogmerk overeenkome, eene belooning in geld of dergelijke toe te zeggen. Ook moet men niet in het algemeen eene zekere som beloven, zonder er het

beding naauwkeurig bij te voegen, onder welk het zal uitbetaald worden, en dit vervolgens aan het nader onderzoek en de beflissende omstandigheden willen overlaten. Waar bij het algemeen zulke twijfelingen over den onzekeren uitflag der zaak ontstaan kunnen, daar is de belofte zoo goed als niet gedaan. Hieruit heeft men den regel: dat men ook bij zulke beloften met de uiterste voorzigtigheid behoort te werk te gaan, en dat het raadzamer is, zoodanige slechts in het algemeen uit te drukken, om na gedaán onderzoek des te gepaster te kunnen beloonen.

§ 849. Wat de waarschuwingen, bedreigingen en straffen, bij verordeningen bepaald, betreft, zoo kan men niet ontkennen, dat zij dezen een zeker plegtig aanzien geven, eenen hooger graad van werkzaamheid mededeelen, en de betrekking bepaaldelijk doen kennen, welke er tuschen den wetgever en de onderdanen plaats zal grijpen. Dan ook hier verijdelen ligt verkeerde middelen het goede oogmerk, en men moet ook hier met de grootste voorzigtigheid en beleid, de bepaling eener straf wikken.

§ 850. De wetgevers dwalen namelijk veeltijds daarin, wanneer zij gelooven, dat de sterkste middelen ook het sterkste moeten werken. De strengste en zwaarste straffen worden juist het minste gevreesd; dewijl men weet dat zij toch niet naar derzelve gansche gestrengheid vol-

trokken worden, naardien zulks zonder de grootste onregtvaardigheid, en zonder den overtreders geheel ongelukkig te maken, niet geschieden kan. Zoo wordt met geldstraffen in vele gevallen weinig uitgerigt, aangezien de overtreders der wet van te voren hunne berekening maken, hoe veel zij, ontdekt wordende, te betalen hebben. Zij stellen daartegen de winst, welke zij aan den anderen kant bekomen, en zoo eindigen zij gemeenlijk met de wet te overtreden; dewijl het toch nog mogelijk is, dat zij niet ontdekt worden.

§ 851. Veel gemakkelijker zal dus het doel en de opvolging eener verordening te bereiken zijn, door of eene zeer zachte straf te kiezen, om dezelve des te gewisfer uit te oefenen, of de straffen (zoo mogelijk) geheel onbepaald te laten, en daarmede slechts in het algemeen te dreigen; het te doene onderzoek echter des te strenger interigten, en dan naar bevind van zaken een regtvaardig vonnis, zonder aanzien des perfoons, uit te spreken.

§ 852. De straffen moeten ook niet al te kort en hard zijn, en alzoo het aanzien hebben, als of dezelve den wetgever door de hoogste gramscchap waren ingegeven; maar veeleer uit de verordening zelve voortvloeijen, en in eenen ernstigen doch niet harden vorm verschijnen.

§ 853. Het opstellen eener nieuwe verordening, in het bijzonder wanneer deze eene alge-

meen verbindende kracht hebben zal, moet het werk van een rijp overleg en van het doordachtste onderzoek van alle betrekkingen en omstandigheden zijn. De opgeklearde geest voor het algemeen welzijn en billijkheid, moet zich in elke verordening vertoonen, in elken regel waargenomen worden; zij moet aan geene verklaring (interpretatie), verandering (alteratie), vermeerdering (ampliatie) enz. onderhevig zijn, en elke twijfeling zelf beantwoorden. Is aan dit vereischte voldaan, zoo zullen de schadelijke gevoelens, dat men zich overhaast heeft, en van zijne dwaling terug gekomen zijnde, zijne mislagen verbeteren zal, nooit kunnen opkomen. De wet zal door hare innerlijke waarde achting en eerbied inboezemen, en zich in het aanzien staande houden, dat ter gewillige en stipte opvolging onontbeerlijk is.

§ 854. Ten aanzien van den vorm der verordeningen is op te merken, dat elke verordening, die eenigermate van gewigt is, drie afdeelingen heeft, de inleiding, waarin de redenen en gronden aangevoerd worden, welke tot de verordening aanleiding gegeven hebben; de verordening zelve, en het slot. De voorstellen moeten in de verordening behoorlijk gescheiden, en of onder hoofd- en onderafdeelingen gebragt, of in doorlopende paragrafen en nummers afgedeeld worden, al naar mate, dat door het een

of het ander het overzicht of het uitvinden der enkele voorschriften bevorderd wordt. Te dien einde worden ook wel de paragrafen met korte inhoudsaanwijzingen voorzien, die aan den kant der paragrafen of boven dezelve geplaatst worden. Bij korte verordeningen zijn de vermelde afdeelingen onnoodig.

§ 855. Het slot moet zich naar den inhoud der verordening schikken. Daarin wordt of vastgesteld, hoe de bekendmaking derzelve zal plaats hebben, of de wensch en hoop uitgedrukt, dat de pligtschuldigen de gegevene voorschriften pligtmatig zullen nakomen; ook wel tevens de straf bepaald, welke den overtreder der wet treffen zal; of er wordt kortaf met het formulier geëindigd: „waarnaar zich ieder te gedragen hebbe.” Wat de overige gebruikelijke vormen betreft, zoo moet men zich naar het bestaande gebruik rigten. In de Nederlanden is de vorm zeer eenvoudig: boven wetten, verordeningen en andere stukken wordt de naam des Konings dan slechts geplaatst, wanneer zij van hem zelve voltrokken worden. Is dit het geval niet, zoo verschijnen zij zonder eenige formaliteiten, onder den naam der ambtenaren, welke dezelve uitvaardigen.

§ 856. Publicatien zijn openbare stukken, door welke of het geheele publiek of een gedeelte van hetzelfde een bericht ter opvolging of leering wordt medegedeeld. In het eerste

geval komen zij met de verordeningen overeen; in het laatste behelzen zij een openlijk onderrigt, om een algemeen nuttig doel te bereiken, of ook wel eene goedkeuring, waardoor daden, uit plichtgevoel verrigt en tot het algemeen welzijn strekkende, erkend worden. De onderrigtingen moeten zoo algemeen verstaanbaar en bepaald als mogelijk uitgedrukt worden, zoodat elk de voorschriften opvolgen kan, zonder verder onderrigt te behoeven.

§ 857. De bedoelingen moeten daarin met naauwkeurigheid en eene zekere vaderlijke welwillendheid opgegeven worden, zoodat er geene misvattingen plaats grijpen, geene bijoogmerken aangewreven worden en geene klagten van eenigen dwang zijn kunnen. Bij goedkeuringen moet het welgevallen in gepaste en edele uitdrukkingen opgesteld zijn, en daarbij wel bedacht worden, dat elke weifelende en voor meerdere uitleggingen vatbare uitdrukking den geprezenen in de goede meening van het publiek kan doen dalen, en hem zelfs dikwijls belagchelijk maakt.

§ 858. Het opstellen van een reglement behoort tot de moeilijkste werkzaamheden, welke eenen ambtenaar kunnen opgedragen worden. Het komt daarbij geheel op de juiste en duidelijke bewerking der onderwerpen aan, die in hetzelfde ter opvolging gegeven en beschreven moeten worden.

§ 859. De hoofdregel bij het bearbeiden der reglementen is, de algemeene ambtspligten zoo duidelijk te bepalen, dat zelfs een gewoon verstand dezelve begrijpen kan, en daar, waar het op de eigenlijke behandeling der werkzaamheden en op eenen gelijken uitwendigen vorm aankomt, zeer naauwkeurig en uitvoerig te zijn.

§ 860. Hiertoe volgt, dat de steller van een reglement niet alleen eene grondige en veelomvat- tende kennis, zoo bespiegelende als beoefenende, in het gegevene vak hebben, maar, dewijl het staatsgebouw een geheel vormt, dat in zijne enkele deelen onafgebroken samenhangt, ook de geheele staatsinrigting kennen moet; hetzij het daarop aankome, dat de takken van werkzaam- heid verbeterd, of dat zij ten aanzien van der- zelve vorm nieuw ingerigt (georganiseerd) moe- ten worden. Dan dit is nog niet genoeg: de steller moet de vereischte plaatselijke kennis bezitten; dewijl deze alleen hem in staat stelt, de voorwerpen uit derzelve waar gezigtpunt te beschouwen, en op het naauwkeurigste te bepa- len. Bij dit alles is het nog noodzakelijk, of- schoon het eerste ontwerp eenen met zulke kun- digheden toegerusten man overgelaten is gewor- den, dat hetzelfde aan onderscheidene zaak- kundigen voorgelegd en door hen onpartijdig onderzocht worde.

§ 861. In de inleiding van het regle-

ment worden zeer kort de redenen opgefomd, welke tot hetzelfde aanleiding gegeven hebben. Somwijlen worden ook in de inleiding terftond de hoofdgronden opgegeven, waarop het geheele reglement berust, en deze terftond door eenen gefchikten overgang met het reglement zelf verbonden. Aan de inleiding moet bijzondere vlijt befteed worden, om dezelve in een bevallig gewaad voor te dragen; opdat men niet dadelijk bij den aanvang door eenen moeilijken ftijl afschrikke. In het reglement zelve moeten, zoo als in andere verordeningen, de algemeene ftellingen de bijzondere voorafgaan. Het geheel wordt naar zijnen omvang in afdeelingen, hoofddeelen, hoofdstukken en paragrafen verdeeld, en met de hoofd- en bijzondere inhoudsaanwijzingen voorzien. Betreft het reglement den werkring van een bestuur of eenen enkelen ambtenaar, zoo is het eigenlijk eene instructie, bij welker vervaardiging de bovenaangevoerde regels in acht zijn te nemen.

§ 862. Circulairen of rondgaande brieven worden door een hooger bestuur aan de gezamenlijke, aan hetzelfde ondergefchikte besturen of ambtenaars gerigt, om bevelen, besluiten en dergelijke tot derzelve kennis te brengen.

6. *Schrijftrant in rescripten, resolutien
en beschikkingen.*

§ 863. Door rescripten verfaat men alle bijzondere voorschriften, welke namens den vorst, of het onmiddellijk aan hem ondergeschikte bestuur (ministerie), op het verzoek van een bijzonder persoon, op het berigt en voorstel van een ondergeschikt bestuur, of uit eigene beweging uitgevaardigd worden. Men noemt ook zulke stukken rescripten, welke van de opperste gerechtsbesturen (minister, ministerie van justitie) aan de ondergeschikte besturen in burgerlijke (civile) en lijfstraffelijke (criminele) zaken afgegeven worden, en waardoor of eene spoedigere regtspleging bedoeld, of het mededeelen van een berigt verlangd, of eene regtsverordening bepaald wordt.

§ 864. Doorgaans worden bij rescripten geene gronden aangevoerd, dewijl de ondergeschikten moeten vooronderstellen, dat de overheid, welke een rescript geeft, de zaak van alle zijden overwogen en onpartijdig beslecht heeft. In finantie- en politiezaken is het echter menigmaal noodzakelijk, door gronden op de overtuiging te werken, en de ondergeschikten in het juiste gezigtspunt te plaatsen, uit hetwelk zij de zaak te beschouwen hebben.

§ 865. De rescripten vorderen, volgens der-

zelve aard eene meer behagelijke wijze van uitdrukking dan de wetten en verordeningen, daar zij in zekere mate tot de persoonlijke opstellen, of tot diegene behooren, welke aan een bepaald bestuur gerigt worden. Er behoort geen ruwe, bijtende toon in de stukken der landscollegien aan de ondergeschikten te heerschen. Den dwalenden wijze men met gematigheid en gronden te regt; in de vermaning menge men geene verachting en vernedering; bij berispijgen make men geene roespeling op personen, en bij straffen verrade men geenen haat; en verre zij in dit schrijven alle zede preken en elke ter zake niet dienende speling van het vernuft.

§ 866. De hoogere zullen aan hunne ondergeschikte beambten, zonder hun aanzien en dat van hunnen werkring iets te kort te doen, hunne uitdrukkingen door het aangename van den vorm weten te verzachten. In plaats dus van den ondergeschikten bevelen toe te zenden, welke in eenen gebiedenden toon geschreven zijn, of met eene aan droogheid grenzende korthed opgesteld zijn, behooren veeleer de hoogere ambtenaars den geest en de beweegredenen van het bevel, tot welks uitvoering zij verpligt zijn, te ontwikkelen. Zulke vaderlijke inlichtingen zullen den onbedrevenen te hulp komen, het werk gemakkelijker maken en eenen schoonen naijver verwekken; terwijl het daarentegen niet misfen kan, of

hardheid en onvriendelijkheid brengen in eene groote mate neerflagtigheid en misnoegen te weeg.

§ 867. De beroepstijl, als stijl van rescripten en lands beschikkingen in het algemeen, moet echter geen zwakke, zoete, geene pligtplegingsstijl zijn. Dit ware beneden de waarde eener regering en derzelver beambten. Deze moeten de waarde van hunnen post in geenen deele te kort doen; maar een geest vol menschenliefde moet zich in hunne taal even zoo wel voordoen, als zich die in elk beschaafd mensch voordoet, al spreekt hij ook met zijnen minsten bediende.

§ 868. Ook bij bevelen en verordeningen moet men het onaangename, dat zij mogten hebben en niet altijd te vermijden is, door het aangename van den vorm verzachten; het zij door dit als onvermijdelijke noodzakelijkheid, het zij als een natuurlijk gevolg der staatsinrigting, of der gestoorde orde voor te stellen. Men trachte door belangstelling de gemoederen geneger te maken, om zich aan het onvermijdelijke te onderwerpen, en, in plaats van dezelve tot misnoegen en haat op te winden, achting voor de wet en derzelver handhavers in te boezemen.

§ 869. Deze geest gebiedt om aan ambtenaren, welke eenen geringen misflag begaan hebben, en die anders met trouw, vlijt en omzigtigheid hun ambt waarnemen, niet even harde verwijtingen te

doen als aan anderen. Men late het veeleer bij eene herinnering verblijven, met de aanmerking, dat men zich in het toekomstige meer oplettendheid en eene naauwkeurige opvolging enz. be- looft.

§ 870. Zijn er antwoorden of ophelderingen betrekkelijk gegevene berigten in rescripten voor- handen, zoo worden dezelve vermeld en de aan- leiding er toe kortelijk opgegeven. Beschikkin- gen (dispositien) worden op voorstellingen en verzoeken gegeven, en zijn gunstig of on- gunstig.

§ 871. De gunstige beschikkingen, bij welke een verzoek ingewilligd wordt, kunnen eenvoudig en kort zijn, daar de verzoeker meest- al zelf de gronden opgegeven heeft, waarop zijn verzoek toegestaan kan worden, of de zaak is zoo duidelijk, dat het volstrekt nutteloos zijn zou- de, daaromtrent nog iets te zeggen. De inwilli- ging moet evenwel met die waardigheid, ernst en bepaaldheid uitgedrukt worden, welke het on- derwerp en het aanzien des bestuurs vorderen. Geheel anders is het daarentegen gelegen met de weigerende beschikkingen, die grooter van omvang zijn en naauwkeuriger uiteengezet moe- ten worden. De voordragt wordt namelijk geheel, zonder eenige bepaling af- geflagen, wanneer dezelve met de wetten strijdig is, of op valsche gronden steunt. In

het eerste geval wordt het verzoek kort en bepaald, met eene enkele verwijzing naar de bestaande wet of inrigting, als ongepast afgewezen. Eene wijdoopige bewerking zou hier zoo overtollig als ondoelmatig zijn. Berust het verzoek op valsche gronden of onjuiste daadzaken, zoo zoude het met de waarde des bestuurs strijden, wanneer het zich in uitvoerige wederlegging wilde inlaten, daar alleen de dwalende aan zich zelve zijne dwaling te wijten heeft, en het zij door zich zelve het zij door anderen van zijne dwaling kan overtuigd worden.

§ 872. Bestaat het verzoek uit onderscheidene punten, van welke eenige toegestaan en andere verworpen moeten worden, of zoo als het geval ook zijn kan, dat het ingediende stuk slechts een enkel onderwerp betreft, en dit op zich zelf wel, maar uit hoofde der omstandigheden, of zoo als het verzocht is, niet toegestaan kan worden, zonder dat men tegen de wetten handelt; zoo moet ook hiernaar de zamenstelling ingerigt worden. Men drukt zich namelijk in dezelve zoo uit, dat de opsteller van het verzoek terstond inziet, waarom hem hetzelfde gedeeltelijk, zoo als het opgegeven is, geweigerd moet worden. Ook is het dan niet noodig, zich met de gronden in te laten, wanneer deze terstond in het oog vallen, of zonder moeite kunnen gevonden worden.

§ 873. Bij hoogere besturen is het volgen-

G g

de van belang: wanneer iemand door een ondergeschikt bestuur, wegens een ten deele onaannemelijk verzoek reeds is afgewezen, en echter zich niet van zijn ongelijk kan of wil overtuigen, maar zich aan het hoogere bestuur wendt, zoo wordt, bij bevind van juiste beoordeeling, de klager kortaf weder naar het ondergeschikt bestuur verwezen. Redenen zullen in zulk geval slechts dan te geven zijn, wanneer uit de voordragt duidelijk kenbaar is, dat men uit onwetendheid of onbekendheid met de wetten gedwaald hebbe; want zulk eene dwaling verdient verchooning.

§ 874. Eindelijk kan een verzoek ook om die reden geweigerd worden; dewijl daarin de wettelijke punten niet bevat zijn, die aangevoerd moeten worden, wanneer daarop uitspraak moet gedaan worden. Hierop make men den verzoeker (requestant) opmerkzaam en late het aan hem over, de gebreken te verhelpen.

§ 875. De regel om bij weigerende beschikkingen de redenen onaangeroerd te laten, is echter aan menigvuldige uitzonderingen onderhevig. Men moet daarbij telkenmale op het onderwerp en den persoon naauwkeurig acht geven, en daarmede volgt, dat het dikwijls noodzakelijk is, grondige en omstandige besluiten op te stellen.

§ 876. Elk onderwerp laat zich van verschillende zijden beschouwen, en elk, die bij een be-

ftuur om iets verzoekt, meent regt te hebben en te kunnen vorderen, dat hem zijn verzoek toegeftaan worde. De zaak kan echter van dien aard zijn, dat het moeilijk is, den verzoeker met weinige woorden en uitdrukkingen begrijpelijk te maken, waarom men zoo en niet anders beflist hebbe; of er kunnen in eene en dezelfde zaak hernieuwde voorftellingen en befchikkingen (dipofitionen) voorkomen.

§ 877. Onder zulke en dergelijke omftandigheden kan het voor een bestuur niet om het even zijn, hoe de verzoeker over de uitspraak denkt, en niet slechts vordert het de billijkheid, maar ook het beleid, dezen in hetzelfde gezigtpunt te plaatfen, uit welke de eerfte de zaak befchouwd heeft, en bijgevolg de gronden voor de tot dusverre gegevene befchikkingen aan te voeren; ten einde hem kortelijk van de onregmatigheid zijner vordering te overtuigen en hem gerust te ftellen.

§ 878. Er heersche voorts in het geheel eene ernstige doch geenszins beleedigende taal, die duidelijk te kennen geeft, dat men wenscht te overtuigen en te onderrigten. Hoe voor het overige de gronden, de bijzondere onder de algemeene, of omgekeerd, gerangfchikt moeten worden, of zij met nummers voorzien, of alle in eene of meer volzinnen zamengedrongen moeten worden, hieromtrent moet het onderwerp van het stuk,

de personen, met wie men te doen heeft, en het doel, dat men bereiken wil, beflissen (*).

7. *Berigtende voordragt.*

§ 879. Door een berigt verstaat men de schriftelijke mededeeling van een ondergeschikt aan een hooger bestuur over onderwerpen, die tot den werkkring van beiden behooren. Het ondergeschikte bestuur doet berigt of op order of ambtshalve. Naar aanleiding hiervan en volgens het doel der voordragt treft men de volgende foorten van berigten aan, als: aanwijzing; verflag (rapport); aanvragen; meeningen; het dienen van berigt, confideratien en advies, en verantwoordingen. Dikwijls vereenigen zich meer dan eene dezer foorten in één berigt, b. v. wanneer eene aanvraag zonder eene daarmede verbondene aanwijzing niet kan verleend worden.

§ 880. Het samenstel van alle deze berigten berust in het algemeen op dezelfde regels; maar de verscheidenheid der onderwerpen in den openbaren werkkring vordert nu de eene, dan de andere voorstelling en omkleeding. Hiervan zijn

(*) Wij verwijzen korthedshalve naar de meergemelde *Jaarboeken van het Kon. der Nederlanden door STUART*, en tevens ook bijzonder naar het *Staatsblad*, alwaar men in deze en volgende soort van stukken mede uitstekende voorbeelden aantreft.

de volgende bijzonderheden omtrent de voormelde foorten op te merken.

§ 881. Het doel van elke aanwijzing is, den persoon of het bestuur, aan hetwelk dezelve gerigt wordt, eene juiste en volkomen geschiedkundige kennis van de daadzaak of verhandeling, welke het onderwerp uitmaakt, te verschaffen.

§ 882. Geschiedkundige waarheid, volkomenheid en klaarheid zijn de drie wezenlijke vereischten van eene aanwijzende voordragt.

§ 883. De berigten moeten zuiver geschiedkundig zijn, dat is, men moet zich in dezelve alleenlijk tot berigtgeving bepalen, zich van alle inmenging van redekaveling onthouden, en dit aan hem overlaten, die ter beoordeeling der zaak, ter ontwikkeling der gevolgen uit de medegedeelde daadzaken, geroepen is.

§ 884. De onderwerpen der kennisgewingen zijn voorvallen, gebeurtenissen, welke ter kennis van het hoogere bestuur gebragt moeten worden. Is de zaak van dien aard, dat het ondergeschikte bestuur, tot wier kennismeming dezelve eigenlijk behoort, uit hoofde van derzelver gewigt, niet zelf beslissen kan, maar eerst bevel van het hoogere bestuur inwacht, zoo is het berigt tevens eene aanvraag. Zulke stukken worden, zonder eenige inleiding, met de zaak zelve aangevangen, en in het slot wordt de zaak aan de beslissing van het hoogere bestuur overgelaten.

§ 885. De inrigting der aanvragen wordt door de vraag zelve aan de hand gegeven: de aanvrager wil van zijnen twijfel ontheven en met betrekking tot zijn te houden gedrag door een antwoord onderrigt worden. Daartuit volgt, dat het twijfelachtige punt zelf, en de redenen waarom men zich in twijfel bevindt, klaar en duidelijk voorgesteld en ontwikkeld moeten worden.

§ 886. Dikwijls draagt men bij aanvragen ook zijne eigene meening voor, namelijk, in gevallen, dat zekere omstandigheden of betrekkingen twijfelingen veroorzaken. Alsdan kan de berigtgever bij de gronden van zijne twijfeling ook vermelden, hoe hij zelf deze twijfeling opgelost, en zelf gehandeld zoude hebben, wanneer hij de beslissing niet aan hooger inzicht had willen overlaten. Hij matigt zich op deze wijze niets aan, maar zal integendeel, wanneer zijne gronden gepast zijn, zich daarmede verdienstelijk maken. Slechts wordert de ondergeschikte betrekking, dat hij zijne meening niet in den vorm van eene regtstreeksche voordragt, maar slechts als een bijzadenken zich opdoend denkbeeld, doe voorkomen. — Wanneer men berigt inzendt omtrent een opgegeven onderwerp, met bijvoeging van zijne eigene meening en oordeel, alles op bevel of verzoek, zoo noemt men dit: dienen van berigt, confideratien en advies. — Verflag (rapport) wordt genoemd

elke dienstmededeeling ten gevolge van hiertoe ontvangen bevel.

8. *Verzoek- klaag- en smeekschriften; voordragten, gedenkschriften.*

§ 887. Verzoek- klaag- en smeekschriften (requesten, petitiën, supplicatiën) benevens voordragten en gedenkschriften zijn stukken, in welke bij besturen of enkele personen eene zaak voorgedragen wordt, met oogmerk om een besluit overeenkomstig met het gedane verzoek te bewerken. De zaak berust of op inwilliging van eene bloote gunst, of op het erkennen van een regt of eene billijkheid. In het eerste geval is het stuk een smeekschrift; in het tweede een verzoek- of klaagschrift. Bij de eerste liggen genadezaken, bij de laatste regtszaken ten gronde. Van deze stukken onderscheiden zich de gedenkschriften (memorien) alleen daardoor, dat bij deze alle formulieren van aanspraak wegvallen, en zij zich er bij bepalen, eene zaak kort en getrouw voor te stellen. Men bedient zich van dezelve deels als bijlagen in breedvoerige zaken, welke meeningen, voorflagen, enz. behelzen; maar deels ook, wanneer men eene aangelegenheid door een bestuur, aan hetwelk men niet ondergeschikt is, bij een hooge, of bij den vorst zelven, wil voordragen, en daarom den vorm eens verzoeks niet kiezen wil.

§ 888. De kunst der zamenstelling in deze stukken bestaat daarin, dat men de gronden voor de zaak zoo aan de gronden tegen dezelve weet over te stellen, dat de eerste het overwigt over de laatste behouden. De man van zaken komt zeer dikwijls in de noodzakelijkheid, om zaken te verdedigen, van welke hij zich zelven moet bekenen, dat de gronden voor door de gronden tegen eene zaak overtroffen worden. Hoe meer het gewigt van beide gronden aan elkander gelijk is, of naar de zijde van de tegengronden overheelt, hoe minder de steller van eene voordragt zich vleijen kan, dat de tegengronden een geheim voor anderen en voornamelijk voor hem blijven zullen, aan wien de voorstelling gerigt is. Hij moet veeleer veronderstellen, dat hij, die over de zaak beslissen moet, de tegenwerpingen of reeds kent en overziet, of dezelve opzoeken en met de gronden voor de zaak vergelijken zal. Daarom moet eene voorstelling, zal zij niet mislukken, in geenen deele eenzijdig gedacht worden, d. i. de steller moet bij het uitwerken van dezelve niet alleen de gronden opzoeken, welke voor zijne zaak spreken, hij moet ook overleggen, welke tegenwerpingen er voorhanden zijn; derzelve sterkte nagaan en of het wegens derzelve gewigt noodig is, dezelve elk in het bijzonder te weerleggen, of dat hij dezelve onaangeroerd kan laten, wel verzekerd, dat hare zwak-

heid en nietigheid ieder anderen, zoo wel als hem, moet in het oog vallen.

§ 889. Maar de zaak moet eenzijdig voorgesteld worden, dat is, de voordrager mag slechts dan zich inleenen, om de gronden voor en tegen af te wegen, wanneer hij genoegzaam zeker is, dat het gewigt de schaal naar zijnen kant doet overflaan. Alsdan kan hij het gerust aan den regter overlaten, de gronden aan weerszijde te onderzoeken; want hierbij waagt hij niets. In tegendeel wint hij, hoe klaarder en aanschouwelijker voor de bedaarde overtuiging hij het overwigt zijner gronden tracht te maken. Is de voordrager echter zelf onzeker, of niet de tegenwerpingen den voorrang verdienen, hoewel pligt of belang hem tot de sterkste verdediging opeischen, zoo is de vraag, of de gronden ter beslissing van stellige wetten, of van vrije wijsgeerige inzigten hunnen oorsprong ontleenen, of wel dat de uitspraak alleen van de stem des beslissers afhangt.

§ 890. Moeijelijk is in het eerste, veel gemakkelijker in het laatste, eene twijfelachtige, netelige zaak voordeelig voor te stellen. De menigvuldigheid van gevoelens en inzigten onder de menschen, over hetgene algemeen regt, waar en goed, wijs en voordeelig is, en de verscheidenheid van denkwijze maken het mogelijk, zelfs eene stelling, voor welker waarheid en regtmatigheid, naar algemeene grondstellingen geoordeeld, slechts

eene stem schijnt te bestaan, met goed gevolg aan te grijpen; maar waar de rede het gevoelen in de uitspraak van eene stellige wet geplooid heeft, daar vindt dit ten nutte maken van de menigvuldigheid der inzigten en gezindheden niet meer plaats.

§ 891. Ondertusfchen moet men toch in beide gevallen beproeven met eene voorftelling door te dringen. Dan is de eerste regel, dat de voordrager in den toon van zelfvertrouwen op het gewigt zijner gronden spreke, derzelve zwakheid niet fchijne te bemerken, maar het ftilzwijgend aan den uitflag overlate, of men dezelve ontdekken zal of niet. Ten tweede wachte hij zich, de tegenwerpingen in een helder daglicht te plaatsen; immers, wanneer zij niet zoo nabij liggen, dat men dezelve niet kan voorbijgaan.

§ 892. Moeten echter de tegenwerpingen mede in den kring van het voorftel getrokken worden, zoo moeten zij van hare zwakfte zijde getoond, daarentegen de gronden van derzelve overtuigendfte zijde voorgefteld worden. Zelfs fchijngronden mogen niet altijd geheel verfmaad, maar aan dezelve kan een aangename, door fchijn van nieuwhoud verrassende glans gegeven worden.

§ 893. Bijzonder is het den pleitbezorger, zelfs naar de strengfte zedekunde geoorloofd, in regtzaken, wanneer deze slechts geene bedriegery ten oogmerk hebben, voor de zwakkere, naar

regterlijke waarschijnlijkheid verliezende partij, of voor den als misdadiger aangeklaagden en schuldig bevondenen nog eene beproeving te wagen, voor de eerste om het winnen der zaak, voor den laatste om het verwerven van vrijpraak, verzachting of genade. Al staat hem hier ook geen ander middel ten dienste, dan eene kunstige, op schijngronden gebouwde voordragt, zoo heeft hij zijnen pligt vervuld, en het onpartijdig onderzoek der zaak aan den pligt des regters overgelaten. Dat door de uitvinding en 't opgeven van afleidende gronden geene verdichting van valsche daadzaken verstaan mag worden, behoeven wij nauwelijks aan te merken.

§ 894. Om een gunstig besluit bij dengenen voort te brengen, die de voordragt ontvangt, is er nog een ander algemeen hulpmiddel, waardoor dikwijls meer dan door de innerlijke waarde der gronden zelven kan bewerkt worden, namelijk: de kunst om de zaak zelve den lezer zoo aantrekkelijk als mogelijk te maken. Hiertoe behooren in het bijzonder zulke zaken, tegen welke men vooringenomen is, en die daarom met tegenzin aangehoord worden; verder ook die, welke van geen of slechts weinig belang zijn, en die men daarom met geene opletendheid verwaardigt. Dit geschiedt door het belangrijkste der zaak te doen uitkomen, en het persoonlijke van hem, aan wien men de voorstel-

ling rigt, zich ten nutte te maken. Men moet hiertoe weten, welke gronden terug stooten en welke daarentegen het meeste bevallen. Kent men echter de bijzondere denkwijze des perfoons of den geest des bestuurs, waaraan men schrijft, niet; zoo moet de voordrager zich vergenoegen met de zaak in een algemeen gezigtspunt voor te stellen, hetwelk hij zeker stellen kan, dat elk onpartijdige ook voor het zijne zal nemen.

§ 895. Bij de vervaardiging van verzoekschriften moet naauwkeurig op de betrekking acht gegeven worden, in welke de vervaardiger tot hem staat, van wien hij iets wenscht te verkrijgen. Men moet zich in dezen even ver van kruipende laagheid, als van kwetfing van het welvoegelijke verwijderd houden.

§ 896. Eene bijzonder moeilijke zaak is bij verzoekschriften de omstandigheid, dat de vervaardiger zeer dikwijls genoodzaakt is van zich zelve te spreken, vooral bij het vermelden van wezenlijk verdienstelijke handelingen, die de meerdere welligt het eerst door den verzoeker verneemt, welke toch alle verdenking van eigenbaat van zich wil afweren. Hier is een getrouw, waar en onopgesmukt verhaal van hetgene voor het algemeen welzijn gedaan is, en waaruit het verdienstelijke zich van zelf voordoet, zonder daarop uitdrukkelijk opmerkzaam te maken, op deszelfs regte plaats. In het verzoek

zelve toone men bepaald aan, waarin de hulp eigenlijk bestaan moete, wanneer dezelve als zoodanig behoort aangezien te worden; want eene te zedige bescheidenheid kan dikwijls juist het tegendeel voortbrengen van hetgene men bedoelt; terwijl alle wijdloopigheid, die nergens on gepaster dan in verzoekschriften is, volstrekt vermeden moet worden.

§ 897. Of het verzoek eene bijzondere inleiding behoort te hebben, hangt van het voortdragene af. In de meeste gevallen, en wanneer er niet reeds iets voorafgegaan is, kan dezelve geheel weg blijven, en terstond met het verhaal der hoofdzaak zelve begonnen worden.

§ 898. Het verhaal moet alleen zulke daadzaken en die hoofdomstandigheden bevatten, waaruit zich de bevoegdheid tot het verzoek van zelve doet kennen. Bijomstandigheden, welke voor den verzoeker alleen een bijzonder belang hebben, maar geene ophelderingen of gronden van de hoofdzaak bevatten, behooren in het verhaal niet opgenomen te worden.

§ 899. De vervaardiger eens verzoek moet de redenen, waarom hij iets verzoekt, kortelijk opgeven, dat alles, wat hij als grond voor zijn verzoek aan te voeren heeft, mede in het verhaal der omstandigheden inweven, maar zoo bescheiden, dat het niet het aanzien heeft, als wilde men iets afperfen, of den wil van den meer-

deren tot iets bepalen, waartoe hij slechts door zich zelven bepaald kan worden.

§ 900. Daar het verzoek dus op eene natuurlijke wijze als slot van het geheel moet volgen, zoo is een kunstige overgang daartoe niet alleen overtollig, maar zoude ook te gemaakt schijnen en geen goeden indruk veroorzaken. Het verzoek zelf moet kort en bepaald zijn, en niets meer behelzen, dan hetgeen reeds in het voorafgegane bevat is. Men besluite voorts, na het verzoek, eenvoudig met de gewone eerbetuigingen.

§ 901. De hier voorgedragene regels zijn grootendeels ook op voordragten toepasfelijk. Bij dezen komt het meer dan bij verzoeken er op aan, om de eifchen en aanmatigingen, welke door eene tegenpartij gemaakt worden, te wederleggen, en derzelve gronden te ontzenuwen. Hoofdzakelijk komt het daarbij er op aan, hoe de tegenpartij de gefchiedkundige omftandigheden voorgesteld hebbe; want van deze hangt dikwijls alles af. Zijn nu de daadzaken door de tegenpartij niet met de behoorlijke trouw verhaald, zijn zij in een valsch licht geplaatst, zijn er gewigtige omftandigheden uitgelaten of verdraaid, zoo is het volftrekt noodzakelijk, het valsche en gebrekkige des verhaals te toonen, en het pogen van partij, om tot dwaling te vervoeren, in het licht te ftellen. Wijdloopige wederleggingen zijn echter niet noodzake-

lijk, maar het is in eene voorstelling voldoende, de onbillijke eischen en aanmatigingen door eenige onwederlegbare tegenwerpingen krachteloos te maken. Hiertoe is het niet noodig, de partij op den voet te volgen, maar de hoofdzaak kort en naauwkeurig op te geven, en dan de waarheid met onomstootelijke gronden te bewijzen (zie verder boven § 87. en volg).

Voorbeelden.

- i. Verzoekschrift (request) om burgerlijk pensioen.

Aan Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, Prins van Oranje Nassou, Groot-Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.

SIRE!

Hendrik Paul Verbruggen ontvanger der con-
vooyen en licenten te Amsterdam, nadert eerbiedig
Uwe Majesteit, met onderdanig verzoek, om te
worden gepensioneerd.

De adresfant vermeent al de vereischten te be-
zitten, welke de wet van den zeventienden mei
1814, n°. 11 vordert.

Het bij deze petitie overlegd extract uit de
registers van den burgerlijken stand te Haarlem,
bewijst, dat de requestrant aldaar in den jaer
1770 geboren is.

Sedert het jaar 1789 heeft de requestrant, blijkens nevensgaanden staat van dienst in onderscheidene militaire betrekkingen den staat gediend, vijf wonden bekomen, en tien veldtogten medegemaakt, tot in den jare achttienhonderd en veertien; als wanneer de adresfant zijnes ondanks zijne roemrijke loopbaan heeft moeten verlaten; dewijl een lichamelijk ongemak; het gevolg van uitgeftane vermoeijenisfen, hem tot den dienst verder ongeschikt maakte.

Vervolgens in zijne tegenwoordige betrekking te Amsterdam geplaatst, heeft hij tot heden zijnen post met allen ijver en getrouwheid waargenomen; dan zijne van dag tot dag toenemende zwakke lichaamsgesteldheid maakt hem zulks langer ondoenlijk, gelijk zulks uit het gelegaliseerd en nevensgaande declaratoir van den geneesheer M. te Amsterdam voldoende blijkt. Redenen waarom de requestrant, na veertigjarigen dienst, de tien veldtogten namelijk medegerekend, vermeent die weldaden te mogen inroepen, welke Uwe Majesteit den braven ambtenaar verleend heeft, namelijk te worden gepensioneerd op den voet bij art. 5 en 6 der aangehaalde wet.

Uit de almede hierbij overgelegde stukken blijkt, dat het tractement vier en twintig honderd gulden beloopt, zijnde derhalve voor het twee derde zestien honderd gulden.

Opgemelde redenen hebben den requestrant be-

wogen, zich tot Uwe Majesteit te wenden met eerbiedig verzoek, dat het Hoogstdenzelven moge behagen, hem zijn eervol penfioen te verleen.

Hetwelk doende, enz.

Amsterdam, den 15 aug. 1820.

2. Klaagschrift (doleantie) over de plaatselijke belasting op de huurwaarde.

Aan de Edele Achibare Heeren Burgemeesteren dezer stad.

Geeft met verschuldigten eerbied te kennen *Pieter Breukelaar*, mr. bezemmaker;

Dat hij in de belasting op de huurwaarde voor zijn huis, Wijk D, N°. 70, is aangeflagen op f 80-, blijkens bij dezen requeste gevoegde kennisgeving.

De requestrant twijfelt niet of U. Ed. Achtbaren, in aanmerking nemende de gewone huurwaarde der huizen in de kerkstraat gelegen, en den aanflag der huizen zijner burenen met het zijne vergelijkende, zullen zich overtuigen van het ongelijk, hem door dezen aanflag aangedaan, en verzoekt denzelven goedgunstig te willen doen veranderen en verminderen, zoo als bevonden zal worden te behooren.

Hetwelk doende, enz.

Gouda, den

H h

5. Smeekschrift om onderstand.

*Aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de
Prinses van Oranje, Kroonprinses
der Nederlanden, Grootvorstin van
Rusland, enz. enz. enz.*

MEVROUW!

Aleen de hartbrekendste toestand, in welken eene weduwe met drie nog jonge kinderen zich bevinden, kan de stoutheid verschoonen, waarmede zij zich aan de voeten Uwer Keizerlijke Hoogheid werpt, ten einde voorziening te smeeken in haar angstig lot.

De adresfante, *Carolina Vreesman*, weduwe van *Hendrik Rempol*, aide chirurgijn in dienst van dezen staat, verloor haren voorn. man kort na zijne in dienst treding, en kan wegens dien korten dienstdijd; op geen weduwentractement aanspraak maken.

Bekend echter met de welwillendheid, en zucht om armen wel te doen van Uwe Keizerlijke Hoogheid, nadert zij Hoogstdezelve eerbiedig, met onderdanig verzoek, dat haar eenige onderstand worde toegestaan, namelijk, dat het der reques-trante vergund worde, den naam van Uwe Keizerlijke Hoogheid, voor eene door Hoogstdezelve te bepalen somma, op eene intekeningslijst van onderstand te plaatfen, ten einde dit schoone

voorbeeld moge nagevolgd worden door weldenkende en menschlievende stad- en landgenooten, en de requesetrante daardoor uit de armoede en ellende, waaronder zij op het punt is van te bezwijken, gered worde, en in staat gesteld zij om haar kroost tot nuttige burgers van het vaderland op te voeden.

Hetwelk doende, enz.

's Hage, den

9. *De geregtelijke stijl.*

§ 902. De voornaamste vereischten van eenen goeden geregtelijken stijl zijn: beknoptheid, duidelijkheid en bepaaldheid. Overdaad van woorden zonder wezenlijke denkbeelden is overal, maar inzonderheid alhier te wraken; dewijl het er hier veelal op aankomt, dat men door geene bijkomende denkbeelden opgehouden worde, om tot de hoofdzaak te geraken. De bijkomende denkbeelden moeten derhalve zoo kort mogelijk uitgedrukt worden, al moest dit zelfs ten koste der schoonheid geschieden, welke bij opstellen van deze soort altijd aan de duidelijkheid ondergeschikt moet blijven. Duidelijkheid en bepaaldheid zijn onontbeerlijk in de taal en den stijl der regtsgeleerden; dewijl uit gebrek aan dezelve het grootste misverstand en de hardnekkigste twisten ontstaan kunnen. De regtsgeleerde moet daarom aan eene grondige ken-

nis des regts en der daadzaken, eene groote bedrevenheid in de gronden en regels zijner moedertaal paren; ten einde juiste bepalingen van zaken en woorden te geven, en zich te wachten voor het verwisfelen van woorden, die slechts weinig van elkander verschillen.

§ 903. De middelen tot bevordering der duidelijkheid in het algemeen, en de evengemelde in het bijzonder, zijn dus in regtsgeleerde stukken van het uiterste belang. Zuiverheid van taal dient hier aanbevolen te worden, deels als zoodanig middel, deels omdat nergens meer dan bij regtsgeleerden, uit gewoonte en valsche begrippen van duidelijkheid en bepaaldheid, het gebruik van latijnsche, fransche en andere vreemde woorden en uitdrukkingen in aanzien staat. Offchoon men nu wel somtijds de duidelijkheid door te ver gedrevene zucht voor de zuiverheid der taal zoude kunnen benadeelen, wanneer namelijk voor een vreemd woord nog geen gangbaar nederlandsch woord voor handen is, of dat dit in de regtsgeleerde taal te opgesmukt en te gemaakt is; zoo is echter eene duidelijke omschrijving meest altijd, ter bevordering van duidelijkheid, meer dienstig, dan de duistere kortheid van eene voor mingeleerde Nederlanders onverstaanbare uitdrukking.

§ 904. De gewigtigste opstellen, welke in de school der regtsgeleerden voorkomen, zijn de verweerschriften (deductien) en de verde-

digingen (defensien). Elke ontwikkeling eener regterlijke zaak of eener regterlijke betrekking is eigenlijk wel eene deductie; maar volgens het spraakgebruik verstaat men door deductie het volkomen en grondig uit elkander zetten van een regtsgechil voor het geregt, of eenige andere openbare aangelegenheid voor het publiek, van de laatste foort zijn de manifesten zie (§ 818.) De eerste heten deductien in den eigenlijken zin van 't woord, wanneer derzelve onderwerp eene burgerlijke (civile) zaak, en defensien, wanneer het eene lijfstraffelijke (criminele) zaak betreft. De deductien hebben de meeste overeenkomst met de gedenkschriften, onderscheiden zich echter van dezelve daarin, dat men bij de laatste bijzonder den persoon in aanmerking neemt, aan wien de voordragt gerigt is; bij de eerste daarentegen zich aan de zaak houdt.

§ 905. De hoofdvereischten eener grondige deductie zijn, dat men de juiste gronden opzoeke, en zich bij dezelve bepale. Daarbij zal het blijken, of de zaak zuiver geregte-lijk (juristisch) zij, dan of de staatkunde, de politie, de staatshuishoudkunde daarmede iets te doen hebbe. In deze wetenschappen zoeke men de grondstellingen, op welke men de zaak denkt te bouwen, en stelle, wanneer zich verscheidene gezichtpunten aanbieden, de zaak uit elk derzelve zoo voor, dat, door het wederkeerige onderstou-

nen der gronden en gevolgen, de zaak in hare volle klaarheid en ontegensprekelijke waarheid verschijnt.

§ 906. Hiertoe behoort verder, dat de enkele bewijzen en gevolgtrekking in eene gestrengede redeneerkunstige opvolging van fluitredenen, en in eene stelselmatige orde met de aangenome beginselen staan, en daaruit afgeleid worden. De enkele deelen moeten echter zoo verbonden worden, dat het geheel niet in het kleed van eene leerstellige voordragt of van eene twistrede verschijne. Hiertoe moet men de enkele deelen van de betooggronden der deductie zoo nevens elkander zoeken te plaatsen, dat of het verwante en overeenkomstige, of het zuiver tegenovergestelde onmiddellijk op elkander volge, hetwelk beide stof tot het uitvinden van natuurlijke verbindingsmiddelen en overgangen aanbiedt.

§ 907. Schoon waarheid bij het geschiedkundige, grondigheid bij het betoogende gedeelte der voordragt, daarvan onontbeerlijke vereischten zijn, zoo moet toch een goede smaak in de geheele voorstelling doorstralen. Deze laatste zal beslissen, of eene drooge, dan wel eene levendige voordragt voor het onderwerp geschikt is. De eerste zal meer in aangelegenheden, het burgerlijk en staatsregt, de openbare veiligheid en geldmiddelen betreffende, aan te wenden zijn; de laatste in verdedigingen, waar

het op het redden van eenen onschuldig aangeklaagden, of op het afwenden van eene zware straf aankomt; in het algemeen in die gevallen, waar gewigtige belangen, het geluk of welzijn van enkele of meerdere op het spel staan, waar het er op aankomt, om den weg tot het hart des lezers of hoorders te vinden. Tot dit laatste nu moeten wij door overtuiging van het verstand geraken; want overtuigen wij niet door gronden, zoo zullen wij, al is onze voordragt ook nog zoo schoon, niets vorderen, aangezien men aan de regters koele onderzoekers heeft, die hier, voor dat zij door goede redeneerkundige gronden volkomen overtuigd zijn, zich aan de aangename indrukken eener sierlijke voordragt overgeven.

§ 908. Eene zoogenaamde inleiding, waarin de oorzaken opgegeven worden, welke tot de regtsverdediging aanleiding gegeven hebben, en waarbij men zich moeite geeft, om den regter voor zich en zijne zaak te winnen, is slechts in eenige zeldzame gevallen, en onder zekere bepalingen bij groote staatschriften noodzakelijk. Eene zaak kan door toeval, of anderzins in het openbaar eenig opzien gebaard hebben, en op menigerlei wijze misvormd zijn geworden. In zulke en dergelijke omstandigheden kan eene inleiding, als eene van het opstel zelfs onafhankelijke voorrede, strekkende om een gevoelen, hetwelk van het algemeene afwijkt, te beweren, volstrekt

noodzakelijk zijn; ten einde den vooringenomenen tot een bedaard onderzoek der voordragt voor te bereiden, en door eenige losse trekken aan te toonen, dat men hêt eerlijk met de zaak meent.

§ 909. Bij bijzondere deductien, voornamelijk in regtsgedingen, vindt zulk eene inleiding slechts in zoo ver plaats, als het bij het geregte gewoonte is, in het begin van het opstel te toonen, welk onderwerp daarin behandeld wordt, en dat men de geregtelijke gebruikelijkheden in acht genomen hebbe. Ook bij schriften van defensie kan eene korte inleiding vooruitgezonden worden.

§ 910. Hieruit spruit van zelf voort, dat de inleiding of van de zaak zelve, of van eene bijomstandigheid ontleend kan worden. In het eerste geval is de zaak onder een algemeen gezichtpunt te brengen, dat geschikt is, op eene regtmatic geoorloofde wijze voor de voordragt belang in te boezemen. In het tweede geval poogt hij, die de zaak voordraagt, nu zijn eigen persoon, dan dien zijns beschermlings of zijns tegenstanders of des regters, dan weder omstandigheden van tijd en plaats ten nutte te maken, om voor zijne voordragt belang te verwekken. Deze laatste soort van inleidingen is gewoonlijk veel natuurlijker en gepaster dan de eerste. Het beste middel om eene gepaste inleiding te vinden is, dat men, ten volle bekend met alles wat het

belang der voordragt begunstigen of verminderen kan, zich geheel in de plaats des hoorders of lezers stelt. In alle gevallen behoort echter eene inleiding vermeden te worden, die gezocht of plat, te lang of te onbelangrijk is, of in geen verband staat met de voor te dragen zaak.

§ 911. Na de inleiding, wanneer deze al noodzakelijk is, volgt de opgave der daadzak (expositio facti). Dit is eigenlijk de grondvest des gebouws, op welke men tot het punt opklimt, waaruit den regter het licht der overtuiging ten helderste tegenstraalt. Om de daadzaak doelmatig voor te dragen, moet men, met kennis der uiterlijke kenteekenen van waarheid of waarschijnlijkheid, de enkele daadzaken behoorlijk weten te schikken, en geheel ongemerkt, als lichtende punten, diegene doen uitkomen, aan welke men zijne deductie of defensie verbindt wil. Hierbij is het noodig, met bevalligheid en eene aan de zaak passende afwifeling te kunnen verhalen, nu eens naar den aard der zaak aan een gefchakeld, dan weder ftuksgewijze met invlechting van het bewijs, de deductie of defensie. Voor dit gedeelte geldt de algemeene regel, dat zoo dikwijls hij, die voordragt, met reden bezorgd kan zijn, dat zekere daadzaak op den regter eenen cenigzins nadeeligen indruk kan maken, men aan denzelfden geenen tijd moet laten om zich in te wortelen; maar uit de regtsontwik-

keling of verdediging zoo veel moet laten voorafgaan, als noodig is, om het diepe indringen tegen te gaan, en den regter te bewegen, om zijn oordeel nog op te schorten en de hoofdvoorstelling af te wachten, in zoo ver men niet gezind ware dezelve terstond voor te dragen.

§ 912. De hoogste kunst bij de voordragt der daadzaken is het verhaal (narratio), hetwelk uit de zaak zelve voortvloeit, zoo voor te stellen, dat het tevens als het eenig ware, of ten minste boven alle andere, als het waarschijnlijkste voorkomt. Dit is een moeilijk werk, en vordert eene groote mate van menschenkennis en inzage in de verschillende drijfveren der menschelijke handelingen en begrippen, om te weten, waardoor de menschen in hun oordeel omtrent de waarschijnlijkheid van en de beweegredenen tot eenige daadzaak zich laten leiden.

§ 913. Verder komt de karakterfchilderling en de reeds vermelde kunst, om den regter voor den perfoon en de zaak welwillendheid in te boezemen, in aanmerking, waaromtrent wij verwijzen naar het tevoren (§ 129) hierover aangemerkte. Zijn de daadzaken in de gevorderde bijzonderheden op het zorgvuldigste onderzocht, derzelver waarheid of valsheid aangetoond, en, hetgeen de hoofdzaak is, derzelver verhouding tot de wetten en alzoo tot de beflissing der zaak, zoo bewerkt, dat het

geheel zich als gunstig voor de zaak voordoet, zoo heeft de verdediger het zijne gedaan, en het komt nu op het even zoo gewigtig vereischte aan, namelijk, eene grondige kennis der wetten en derzelve toepassing op het onderhavig geval.

§ 914. Vooral komt het er op aan, dat men met volkomene juistheid den staat van het geschil (zie § 96.) bepale, door duidelijk aan te toonen, waarop het aankomt, en wat, als in geschil, door den regter moet beslist worden; ook in welke punten de gevoelens of het beweerde der partijen, zoo wel van de daadzaak zelve, als ook, wanneer dit het geval is, van het rangschikken der daadzaak onder zekere wet, van elkander afwijken. Voorts komt het op zulk eene plaatsing en rangschikking van alle deelen der voordragt aan, dat elk stuk daar staat, waar het de beste werking doet, om het geheel gemakkelijk te overzien en te omvatten, het door oefening tot hebbelijkheid gewordenene redeneerkundig juist denken, of eene aaneenschakeling van eene geheele reeks redeneerkundige gevolgtrekkingen en besluiten, die, zonder in den vorm van schoolsche sluitredenen te verschijnen, toch volkomen proef houden.

§ 915. Het ligt in den aard der zaak zelve, dat men van de wapens, welke de redeneerkunde aan de hand geeft, zich gedeeltelijk aanvallender gedeeltelijk verdedigender wijze

bedient. Bij de laatste handelwijze moet men zich voor het gebrek wachten van te gelooven, dat men zijne partij niets moet toegeven, waaroftrent hierboven (§ 125, 126 en 127) het noodige gezegd is. Nog veel minder moet men de gronden zijner tegenpartij verdraaijen; daar zulks den regter natuurlijk met wantrouwen vervult (zie § 125).

§ 916. Sometijds kunnen er gevallen zijn, waarin het raadzamer is, den eenen of anderen grond der partij onaangeroerd te laten (zie § 128); waarbij echter de eigene gronden en die van partij naauwkeurig dienen gewogen te worden, en staat de schaal dan evenwel nog voor den verdediger over, zoo kan hij zich die uitzondering op den regel veroorloven. Dit kan echter altijd alleen op zulk eene wijze geschieden, dat men of bij hem loffelike beweegredenen veronderstellen moet, of dat ten minste twijfelachtig blijft, of niet, wanneer hij zich over het overgeflagene had uitgelaaten, hij in staat zou geweest zijn hetzelfde te bestrijden. Elk verdediger moet echter op zich zelve ten uiterste opmerkzaam zijn; want men kan namelijk van de waarheid eener stelling volkomen overtuigd zijn, en gelooven, dat men dezelve uit het juiste gezichtpunt beschouwd en duidelijk en bepaald uitgedrukt hebbe. Echter blijft dwaling en misvatting altijd mogelijk, die of uit eene te groote liefde voor het onderwerp, of uit

een te ingespannen en te aanhoudend nadenken ontftaat, waardoor eenigermate het vermogen verloren gaat, om de zaak nog van eene andere zijde te beschouwen. Hierdoor kan der goede zaak zeer veel nadeel toegebracht worden.

§ 917. Te voren (§ 88, 89 en 90, alsmede § 780) is reeds over de plaatfing en fchikking der bewijsgronden gefproken. In het bijzonder is hierbij nog aan te merken, dat de verdediger zich moet wachten, van overtollige en wijdloopige gronden voor te dragen; dewijl het geheugen daardoor overladen, en het onderwerp te zeer gefmaldeeld wordt, hetwelk de opmerkzaamheid, ter omvatting der weinige maar overtuigende en wel uiteengezette gronden noodzakelijk, te zeer vermoeit.

§ 918. De bewijsgronden worden in dezelfde orde voorgedragen als de afzonderlijke te bewijzen zaken, zonder dat men zich bij de opgave der gronden aan eenen vasten vorm verbindt. Zoo vangt men fomwijlen dadelijk met de uitspraak der wetten aan, ketent hieraan eerst de enkele daadzaken, en vergelijkt dan ten flotte de daadzaken elk in het bijzonder met de afzonderlijke wetten, en leidt daaruit gevolgen af; of men stelt eerst juist zoo de daadzaken voor, bewijst dezelve, brengt dan de wetten bij, en rangfchikt de bewezene daadzaken onder dezelve.

§ 919. In het algemeen zijn er twee ver-

schillende wegen van behandeling. De verdediger toont namelijk den weg, dien hij nemen wil, in het geheel niet; hij brengt alleen gronden aan, die op een doel in eene reeks van gevolgtrekkingen berekend zijn. Hij begint met algemeene stellingen, wendt zich nu eens tot de ondervinding, dan weder tot het menschelijk gevoel, schakelt aan deze waarheden terstond eene andere stelling, welke hem zijn doel altijd nader brengt; gaat langzamerhand tot het onderhavige geval over, en trekt ten besluite, terwijl hij de algemeene waarheden met de enkele daadzaken vergelijkt, de noodige gevolgtrekkingen overeenkomstig de wetten. — Of hij stelt het te bewijzende naakt voor, verklaart vooraf, hoe hij bewijzen wil, en werkt bedaard elk der te bewijzen stellingen uit. De eerste weg is wel de moeijelijkste, en doet bij de mondelinge voordragt de meeste werking; de laatste is voornamelijk bij ingewikkelde regtszaken aan te prijzen.

§ 920. Over de wijze, op welke het slot eener deductie gemaakt zal worden, kan men niet wel bijzondere regelen opgeven; dewijl alles op het doel aankomt, hetwelk de verdediger zoekt te bereiken. Staat de geheele voordragt in een helder licht, en kan men op goedkeuring rekenen, zoo is aan het slot derzelve, de herhaling der hoofdzaken overtollig; dewijl men daardoor den regter eenigermate de overtuiging schiejnt te willen

afperfen. Men eindige dan, zonder eenige omstandigheden, en late aan den regter de vereeniging der slotuitkomsten (resultaten) over, welke hij ter beslissing der zaak noodig heeft.

§ 921. Daarentegen vordert het beleid, in uitvoerige deductien, bij welke niet verondersteld kan worden, dat de gansche loop der denkbeelden en alle bewijsgronden (volkomen) opgemerkt zijn, dat men aan het slot de hoofdfom van al het voorgedragene nog eens nadrukkelijk herhale.

§ 922. Wanneer overal waar mededeeling vereischt wordt, de kunst van eene fierlijke voordragt van gewigtigen invloed is, zoo streve men ook in het geregtelijke beroepsleven, bijzonder in deductien en defensien naar derzelve prijs. De schoone voordragt moet echter van eenen bedaarden en gematigden aard zijn; dewijl zij een middel ter bevordering van de overtuiging des verstands zijn moet, en daarmede niets meer strijdt dan hevigheid en onstuimigheid. De hartstogten moeten derhalve niet voortdollen; maar juist in toom gehouden worden. Dan bedaard en gematigd is nog niet koud en kleumsch, en der hartstogten heer en meester te zijn bestaat niet daarin, dat men er in 't geheel geene hebbe. Wat werkelijk schoon bij de voorstelling zijn, en als zoodanig ook op anderen werken zal, moet niet alleen gedacht, maar ook gevoeld worden. Het beste mid-

del hiertoe is bovenal, dat ons altijd voor oogen zweve het denkbeeld des regts, welks uitvoering het geldt in de zaak, die wij verdedigen. Geen hulpmiddel is overigens ter overreding magtiger, dan het geloof aan de braafheid van hem, die ons tracht te overreden.

§ 923. Daar de deductien en defenfien in het wezen der zaak dezelfde zijn, en slechts in eene kleine te voren (§ 904.) gemelde bijzonderheid van elkander verschillen, zoo is hetgeen van de eerste reeds gezegd is, ook volkomen op de laatste toepasselijk. Wij zullen derhalve alleen nog eenige algemeene aanmerkingen op beide foorten van stukken hier bijvoegen.

§ 924. Bij elke wetgeving moet gezorgd worden, dat de onschuldige geene straf onderga, en dat de schuldig bevondene nooit harder gestraft worde, dan hij werkelijk verdient. Een en ander te bewerken is de taak des verdedigers; den beschuldigden volkomen en doelmatig te regtvaardigen, dat is, elken grond, die in de daad zelve, of in den dader, of in het misdrijf gelegen is, en naar de wet den beschuldigden geheel of gedeeltelijk verontschuldigt, op te zoeken, en de eenzijdigheid in onderzoek en beoordeeling tegen te werken. Uit dien hoofde bevelen de wetten, dat elk lijfstraffelijk aangeklaagde verdedigd moet worden. De verdediger onderscheidt zich dus van den zaakbezorger in burgerlijke zaken.

daardoor, dat hij in de plaats van den staat zelven treedt, en door dezen tot dienaar der gerechtigheid, ter bescherming der aangeklaagden tegen willekeur en onderdrukking, geroepen is.

§ 925. Wanneer de verdediger de regten van een mensch moet doen gelden, wien de staat van zijn maatschappelijk en dikwijls tevens van zijn natuurlijk aanwezen berooven wil, zoo veroorlooft reeds de aard van zulk eene verdediging eene gevoeliger' en aandoenlijker' voordragt, dan waar het bloot het weinigje mijn en dijn in de burgerlijke regtspleging geldt. De verdediger kan zelfs den staat als medeschuldigen aanklagen, wanneer dezelve niet voor middelen zorgt, om elke tot den arbeid gewillige hand werk te verschaffen, om elken onderdaan, die door rampspoeden, bijzonder door algemeene landplagen, waaraan de staat zelf schuld heeft, in verarming en daardoor in eene hem te magtige verzoeking geraakt is, ten minste eenen onderstand te bezorgen. Hij kan zelfs het noodlot aanklagen, wanneer dit hem in zulk eene van hem geheel niet afhankelijke aaneenschakeling van ongelukkige uiterlijke omstandigheden en betrekkingen plaatste, dat hij, als met een onweerstaanbaar geweld, altijd meer en meer van den weg der zedelijkheid en deugd verwijderd, en eindelijk aan den afgrond gevoerd werd, in welken hij dan dikwijls weder meer ingestooten werd dan zelf afdaalde. Hij

kan zelfs in zulk een geval den regters met deze of dergelijke woorden aanspreken: „wie onder u „durft zeggen, dat, wanneer hij door deze „zelfde onstandigheden als ik voortgesleept wa- „re, hij niet een even zoo groot, ja nog groo- „ter misdadiger zoude geworden zijn.” Door zulk eenen uitroep kan hij hen daarover doen fideren, dat het alleen aan het hun gunstige toe- val toe te schrijven is, dat zij de regters des beschuldigten zijn, en deze niet de hunne is. Hij kan in de diepten der wijsbegerte en zielkunde doordringen, en uit dezelve de eerste be- weegredenen opdelven tot besluit, en wat hetzel- ve niet is, tot hetgene vatbaar of niet vatbaar voor toerekening maakt. Hij kan zeer vrij met de zedelijke en burgerlijke waarde zijner aan- klagers en beschuldigers omgaan, om hunne ge- loofwaardigheid te vernietigen of ten minste te verzwakken. Hij kan alle raderen in beweging brengen, om het medelijden der regters met den ongelukkigen op eene waardige wijze op te wek- ken.

§ 926. Een gezuiverde smaak en juist oor- deel zal overigens den verdediger leeren, welke taal hij naar de onderscheidene gevallen te voeren hebbe; of de geringheid der zaak hem gebiedt binnen de grenzen des lageren stijls te blijven, of dat het gewigt der zaak, het algemeen belang

of iets dergelijks hem veroorlooft eenen verhevener stijl te bezigen (*)

§ 927. In den geregteijken stijl komen nog sommige gemakkelijker opstellen voor, als: procesverbalen, memorien, rapporten, consultatien, adviefen, enz. In al deze stukken, waarvan wij de meeste reeds te voren onder de berigten, enz. behandeld hebben, en andere ten opzichte van den inhoud tot dezelve gebragt kunnen worden, zijn beknoptheid en duidelijkheid hoofdvereischten.

§ 928. De procesverbalen zijn wettige schriftelijke berigten, ter naauwkeurige beschrijving en bevestiging van zekere verrigtingen strekkende. Zoo dienen zij fomtijds om den uitslag van eenig onderzoek, fomtijds om dien van de

(*) Tot een voorbeeld geven wij in dezen op, het uittreksel uit eene van Cicero's redevoeringen, te vinden in *BLAIRS Lessen over de Redekunst en Fraaije letteren* D. II. bl. 205 volgg. De heerschende toon dezer redevoering stemt meest overeen met dien der hedendaagsche geregteijke redevoeringen, welke in het algemeen niet zoo hoog hartstogtelijk als die der ouden gestemd zijn. — Als voorbeelden in onze taal en uit dezen tijd kunnen wij niets opgeven dan het merkwaardig pleitgeding, onlangs door de advokaten DE JONGE en MEIJER gevoerd over het Paviljoen te Haarlem, en v. D. LINDEN's verzameling van merkwaardige gewijsden. Onze rechtspleging is oorzaak van een volslagen gebrek in dezen; doordien hare gesteldheid de openbaarmaking der defensien niet gedoogde.

beraadslagingen eener vergadering te doen kennen, enz. Naar de verscheidenheid nu van deze verrigtingen of van het onderwerp dier stukken verschillen zij van elkander, en verkrijgen diensvolgens onderscheidene benamingen, als: procesverbaal van bezegeling, van bevrediging, enz. voor de vredegeregten; van inventaris, enz. door de notarissen (*). De volgende algemeene aanmerkingen omtrent deze stukken zullen voldoende zijn, om een algemeen denkbeeld te verkrijgen van den aard en de inrigting dezer stukken, welke in het geregte niet alleen, maar ook in vele andere werkkringen, zoo menigvuldig voorkomen.

§ 929. Ten aanzien van den vorm dezer stukken is op te merken, dat zij, zoo als de meeste openbare beroepstukken, geschreven worden op vellen papier, die in de lengte in vieren gevouwen zijn, van welke vouwen de eerste ter linkerhand wit blijft. Nu begint men met op te geven den tijd der plaats hebbende verrigting, namelijk, jaar en dag, somtijds ook het uur; daarna beschrijve men de plaats. Vervolgens worden de personen, wien het stuk aangaat, terstond ge-

(*) Den geheelen omvang der procesverbalen en andere opgenoemde stukken hier te behandelen, zoude even noodeloos als ondoenlijk zijn. Men vindt toch voor hen, die hiermede te doen hebben, in de *Formulierboeken voor de onderscheidene regtsplegingen en het notarisambt*, alles wat men ten aanzien der gemelde stukken verlangen kan.

noemd en naauwkeurig beschreven, ook de hoofdzak, waarover het stuk handelt, zeer kort voorgesteld, of men laat de aanleiding tot dezelve, indien deze bestaat, onmiddellijk voorafgaan.

§ 930. Met betrekking tot den inhoud moet voornamelijk het volgende in acht genomen worden: behalve de naauwkeurige beschrijving der personen, moet ook daarop acht gegeven worden, of zij in eigene of in vreemde aangelegenheden verschijnen. Desgelijks moeten ook de daadzaken en omstandigheden niet alleen eenvoudig en naar waarheid verhaald, maar ook naauwkeurig bepaald en beschreven worden. Men moet derhalve, wanneer er ophelderingen noodig zijn, zich dezelve laten opgeven.

§ 931. Bij korte verhalen kan men ook de zaak in een kort begrip (summarisch) bevatten en alzoo nederfchrijven. Ook in moeilijke en ingewikkelde gevallen is dergelijk beknopt verhaal zeer raadzaam. Men kan alsdan de hoofdpunten opmerken, en daardoor in staat gesteld worden, om de voordragt des te ordelijker en duidelijker neer te schrijven.

§ 932. Om in een procesverbaal de daadzaak naauwkeurig en getrouw voor te stellen, is het niet alleen pligt, geen woord te gebruiken, dat den zin van het opgegevene misvormen kan, maar het is ook dikwijls noodzakelijk, de eigene uitdrukkingen der verhalers te behouden. Zulke

plaatsen is men alsdan gewoon wat binnenwaarts te plaatsen, te onderschrappen, of door andere teekens te onderscheiden.

§ 933. Is de verschijnende opgeroepen of gedaagd, zoo moet hij eerst met het onderwerp der oproeping bekend gemaakt, en daarna over dezelve gehoord worden. De hoofdzaak is, dat er geene wezenlijke tot de zaak behorende omstandigheid overgeslagen worde.

§ 934. De omstandigheden, welke de zaak toelichten, moeten veelal door vragen verkregen worden. Lieden uit den zoogenaamden lageren stand stellen dikwijls hunne belangen onduidelijk, verward en zonder zamenhang voor; daarom moet men alvorens met schrijven te beginnen, de zaak zoo lang met hen bespreken, tot men met dezelve in orde is.

§ 935. Alle verkortingen, door- en uitschrappingen, alsmede invoeging van woorden, en dergelijke meer moeten vermeden worden. Behalve dat dit onaangenaam en ongechikt is, geeft het ook grond tot het vermoeden, dat dergelijke veranderingen niet door diegenen gemaakt mogten zijn, wien het stuk betreft, waardoor dit alzoo in geloofwaardigheid verliezen moet, en waarom ook de wet zelve zulke gebreken uitdrukkelijk verbiedt. Is het echter niet mogelijk dergelijke dingen te vermijden zoo vordert de wet, dat men op de onbeschre-

vene linkerzijde des blads, of aan het einde van het stuk, door eene bijzondere aanteekening de gemaakte veranderingen vermeldt, en ook deze door de belanghebbende personen bij onderteekening laat bevestigen.

§ 936. Niet tegenstaande dit opgegevene algemeene, zijn de procesverbalen zeer onderscheiden, naar de personen, die dezelve uitvaardigen en de zaken, welke er het onderwerp van zijn. In alle vakken van beheer en regtsvordering komen zij onophoudelijk voor (*). De gewone wijze, waarop de meeste zamengesteld zijn, is te zien in het volgende

Procesverbaal.

Heden den eersten augustus des jaars achttienhonderd en twintig verscheen voor ons *G. A. Binnendijk*, commissaris van politie te M. . . , de heer *Willem van Neufstadt*, koopman alhier, welke ons het volgende te kennen gaf:

Dat hij heden morgen ongeveer te vijf ure, zijnde omtrent een uur vroeger dan hij gewoon was op te staan, zich verbeeldde zijn voordeur te hooren openen; dat hij, hierop uit het bed gesprongen zijnde, door de raam zijne dienstmaagd

(*) Ter volkomene kennis der procesverbalen en andere genoemde stukken, verwijzen wij naar de reeds gemelde *Handboeken enz. over de regtspleging en het notarisambt*, waarin men voor elk vak de noodige voorbeelden aantreft.

Heintje Jongvrouw met een pakje onder haar voorschoot haastig had zien weggaan, en een oogeblik daarna zonder pakje weder te rug keeren, voor dat de comparant den tijd had, om zich slechts een weinig aan te kleeden, ten einde haar te volgen.

Dat gemelde dienstmaagd op des comparants vraag, waarom zij uitgegaan was, een nietsbeduidend antwoord gaf, en op de vraag, welk pakje zij uit het huis gedragen had en waarheen, zij stellig ontkende eenig pakje gehad te hebben.

Dat de comparant door dit hardnekkig ontkennen vermoeden gekregen hebbende, na gedaan onderzoek, gemist heeft een klein gekleurd vloertapijt, hetwelk in eene weinig bewoonde kamer op eenen stoel gelegen had.

Dat gemelde dienstmaagd, op de vragen haar omtrent dit gezegde tapijt gedaan, schijnbaar onverschillig geantwoord heeft, dat zij daarvan niets wist.

Dat de comparant echter, toevallig gisteren avond nog in dezelfde kamer geweest is, en aldaar het bewuste vloerkleed nog gezien heeft, alzoo uit een en ander moet besluiten, dat zijne voormelde dienstmaagd gezegd vloerkleed heden morgen uit het huis gedragen, en den comparant alzoo ontvreemd heeft.

Dat de comparant, hierdoor in zijne sedert eening tijd opgevatte vermoedens van de oneerlijkheid

der gezegde dienstmaagd bevestigd, zich, uit hoofde van zijne eigene en van de algemeene veiligheid verplicht heeft gevonden hiervan aangavé te doen, te meer daar de bewuste dienstmaagd, uit medelijden door den comparant opgenomen, zich alzoo aan zeer groote ondankbaarheid ten zijnen opzigte heeft schuldig gemaakt.

Hiermede eindigde de comparant zijne verklaring, keurde dezelve, na gedane voorlezing, goed, en heeft met ons onderteekend

(get.) W. V. NEUSTADT.
G. A. BINNENDIJK,
Comm. v. politie.

Tweede Hoofdstuk.

Bijzondere beroepsvoordragt.

§ 937. Tot den bijzonderen beroepstijl kan men brengen: 1°. brieven; 2°. onderhandfche acten. Ieder toch heeft in zijnen bijzonderen werkring, in welken hem zijne betrekking in de menschelijke maatschappij geplaatst heeft, met het schrijven van brieven te doen, en niet zelden ook zal men zich in de gelegenheid bevinden, om onderhandfche acten te vervaardigen, zoo als: wifels, rekeningen, kwijtingen (quittantien); ja fomtijds ook, daartoe in staat zijnde huurcedels, koopcontracten, enz.

A. De briefstijl.

I. *Stof en andere inwendige eigenschappen der brieven.*

§ 938. Brieven zijn schriftelijke woordwyselingen met afwezenden, dus plaatsbekleeders van mondelijke gesprekken; derhalve moet in brieven de taal en stijl heerschen, die bij het mondeling onderhoud met den persoon, die ons geschrijf lezen moet, in acht zoude zijn te nemen geweest. Het eigenaardige en kenmerkende in eenen brief bestaat derhalve daarin, dat wij ons in eene persoonlijke betrekking verbeelden te zijn, en ons daarmede overeenkomstig uitdrukken.

§ 939. Natuurlijkheid moet derhalve het hoofdkarakter des briefs zijn, in zoo ver de taal der welvoegelijkheid en der maatschappelijke betrekkingen zulks toelaat.

§ 940. Daar echter elk schriftelijk opstel meer moeite en voorbereiding veronderstelt dan de mondelijke zamenpraak, en een brief met grooter opmerkzaamheid behandeld, en met meer gestrengheid beoordeeld wordt dan het mondeling onderhoud; zoo is ook menig woord, en menige uitdrukking daarin niet geoorloofd, welke men aan het onvoorbereide gewone gesprek vergeeft. De briefstijl verlangt iets meer zorg in de keus en omkleeding der gedachten; hij strookt derhalve

niet met het alledaagsche, bij hetwelk een verkeerd gezegde dikwijls der aandacht ontglipt en geen spoor meer achterlaat.

§ 941. Men moet in brieven trachten de grondtrekken van achting, vriendschap, en liefde op eene gemakkelijke, schoone en aangename wijze, die het wezen van eenen schoonen brief uitmaakt, uit te drukken, en even zeer van al te groote deftigheid en sieraden, als van onnaauwkeurigheid en slordigheid zich onthouden. Behalve de kennis der regels van taal en stijl, behoort tot eenen goeden briefstijl oefening en kennis van het menschelijke hart; in het bijzonder dient men acht te geven op den persoon, aan wien, en het onderwerp, waarover men schrijft.

§ 942. Wanneer men aan eenen onbekenden schrijft, zoo moet men bij den aanvang des briefs, al die ongunstige indrukken en vooroordeelen verstrooijen, die dikwijls bij de eerste beschouwing van eenen onbekenden bij ons ontstaan. Men verontschuldigt de vrijheid, welke men neemt, om onbekend te schrijven; men verwacht zijne verontschuldiging van de edele denkwijze, van de gezindheid om ieder te verpligten; men voert aan, dat men van niemand eenen beteren raad, een grondiger onderrigt over de zaak hopen kon. Ook de kennis aan bloedverwanten, of vrienden van hem, aan wien men schrijft; een zelfde vaderland; gelijkheid van beroep, werkzaamheden,

of studien, dit alles zijn onderwerpen, die men in zulke gevallen ten nutte kan maken.

§ 943. Heeft men van persoonlijke bekenden reeds brieven in handen, dan schikt men zich, zoo veel mogelijk, naar den door hen zelven gebezigten toon. Aan vrienden en bloedverwanten schrijft men in denzelfden toon en in dezelfde uitdrukkingen, waarvan men zich bij het mondelijk onderhoud met hen bedient.

§ 944. Schrijft men over zijne eigene zaken, zoo behoort men met de grootste zedigheid van zich zelven te spreken, en zijne verdiensten niet willen verheffen; ook verraadt het eene groote eigenliefde, wanneer men veel van zich zelven spreekt.

§ 945. Beklaagt men zich, zoo moet zulks op eene eenvoudige wijze geschieden, zonder het ongeluk, dat ons bejegt, of de onbillijkheid, die men ons aandoet, te vergrooten.

§ 946. Uit dit alles blijkt, dat de brieven een maatstaf van het gevoel voor het welvoegelijke zijn, namelijk in de onderscheidene behandeling van personen, wien men vriendschap of liefde, en van zulken, wien men achting en eerbied schuldig is.

§ 947. In elken brief moet eene juiste en natuurlijke opvolging van gedachten heerschen. Eer men den brief begint, overdenke men derhalve, wat men te schrijven hebbe, en bren-

ge het in eene behoorlijke orde, zoodat men het gemakkelijk overzien kan.

§ 948. De inleiding des briefs, wanneer dezelve noodig is, behoort kort, natuurlijk, en niet van al te ver genomen te zijn; het flot desgelijks kort, en een en ander op eene gepaste wijze met den inhoud verbonden.

§ 949. Ten einde zich in het briefschrijven te oefenen, beginne men met antwoorden op brieven te schrijven. De brieven geven den loop der antwoorden aan de hand, en zijn tevens eene aanleiding hoe men schrijven moet.

§ 950. In het algemeen wordt de briefstijl verdeeld in brieven van wellevendheid, in verzoekende, gemeenzame, onderrigende en beroepsbrieven.

§ 951. Het eigenaardige in brieven van wellevendheid is, dat men dezelve niet van ons eischt, maar wel van onze achting en wellevendheid verwacht. Hiertoe behooren: brieven van dankzegging voor bewezene diensten, voor vriendelijke deelneming in ons lot; — van gelukwensching aan bekenden en boven ons in rang verhevene, wanneer hen eenig bijzonder geluk bejegent, of bij vrolijke voorvallen in maatschappelijke betrekking, als: geboorte, trouw, herstelling uit ziekte, enz.; — van rouwbeklag bij treurige voorvallen onder bloedverwanten. Men wachte zich in de welle-

vendheidsbrieven hoofdzakelijk voor eene overdrevene deelneming, voor gekunstelde gevoelens, voor uitweidingen en ver gezochte verzekeringen.

§ 952. Den gemeenzamen brief schrijven wij aan vrienden, bloedverwanten, ouders, echtgenooten, beminden, broeders, zusters, weldoeners: hij omvat de teederste betrekkingen des levens, en moet in eene zuivere en natuurlijke taal van het hart opgesteld zijn.

§ 953. De onderrigende brieven strekken zich tot wetenschappelijke onderwerpen uit, en bevatten de letterkundige, wijsgeerige en staatkundige brieven; terwijl de beroepsbrieven, waartoe de koopmansbrieven voornamelijk behooren, over alle beroepszaken, tot neringen en handteringen betrekkelijk, handelen.

2. *Titels en andere uitwendige eigenschappen der brieven.*

§ 954. Alvorens de onderscheidene soorten van brieven eenigzins in het bijzonder te beschouwen, zal het niet ongepast zijn, omtrent de titels en het overige uiterlijke der brieven iets aan te merken, dat ook op zeer veel andere soorten van geschriften toepasselijk is.

§ 955. Bij de titels heeft men voornamelijk op vier zaken acht te geven, namelijk: de aanspraak of het hoofd, boven het begin van den brief staande; de benaming, in den samenhang;

het onderschrift of slot, en het opschrift (adres). Alle deze zaken moeten in een bepaald verband staan. Het zoude even ongeſchikt zijn, eenen brief, dien men b. v. met *hooggeleerde Heer* begonnen had, met *genegen dienaar* te eindigen, als het zoude zijn *verpligte dienaar* te zettē, wanneer men iemand met eenig verzoek nadert.

§ 956. In het algemeen hangen de titels af van geboorte, ſtand en burgerlijke betrekkingen; in het bijzonder echter behoort de afhankelijkheid of onafhankelijkheid, in welke de ſchrijver tot den ontvanger ſtaat, wel in aanmerking genomen te worden.

§ 957. In geſchriften aan den Koning is: 1°. de aanspraak: *Sire*; 2°. de benaming in den zamenhang: *Uwe Majesteit* en *Hoogstdezelve*; 3°. het onderschrift: *van Uwe Majesteit de zeer gehoorzame dienaar en getrouwe onderdaan*; 4°. het opschrift: *aan Zijne Majesteit den Koning*. — Aan den Kroonprins ſchrijvende, is: 1. *Doorluchtigſte Prins*; 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid* en *Hoogstdezelve*; 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzaamſte en onderdanigſte dienaar*; 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid den Prins van Oranje, Kroonprins der Nederlanden*. Voor Prins Frederik is 1, 2 en 3 hetzelfde, en 4. *aan Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Frederik der Nederlanden, Commisſaris Generaal van oorlog*.

§ 958. In geſchriften aan de Koningin: 1. de

aanspraak: *Mevrouw*; 2. in den zamenhang en 3. het onderschrift, als aan den Koning; 4. het opschrift: *aan Hare Majesteit de Koningin*. — Aan de Kroonprinses: 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Keizerlijke Hoogheid en Hoogstdezelve*; 3. *van Uwe Keizerlijke Hoogheid de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*; 4. *aan Hare Keizerlijke Hoogheid, de Prinses van Oranje, Kroonprinses der Nederlanden, Grootvorstin van Rusland*, — Aan Prinses Marianne: 1. *Mevrouw*; 2. *Uwe Koninklijke Hoogheid*; 3. *van Uwe Koninklijke Hoogheid de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*; 4. *aan Hare Koninklijke Hoogheid, Wilhelmina Frederica Louisa Marianne, Prinses der Nederlanden*.

§ 959. Aan eenen minister, secretaris van staat, staatsraad, commissaris-generaal, directeur-generaal, inspecteur-generaal, luitenant-generaal geeft men den titel van *Excellentie*, en bij inzending van stukken, is: 1. de aanspraak: *Hoog Edel Gestrenge Heer*; 2. benaming: *Uwe Excellentie of U. H. E. G.* (Uw Hoog Edel Gestrenge); 3. het onderschrift: *Uwer Excellentie gehoorzaamste dienaar*; 4. het opschrift: *aan Zijne Excellentie den (Minister van Marine, of Commissaris-generaal, enz.)*

§ 960. Men schrijft aan de Staten-Generaal aldus: aanspraak: *Edelmogende Heeren*; 2. benaming: *Uw Edelmogenden*; 3. *van Uw Edelmogenden de gehoorzaamste en onderdanigste dienaar*;

4. het opschrift: *aan de Edelmogende Heeren Staten-Generaal*. Voorts noemt men de staten eener provincie: *Groot Edel Achtbare Heeren* en *U Groot Edel Achtbaren*; — de burgemeesters eener stad: *Edel Achtbare Heeren* en *Uw Edel Achtbaren*.

§ 961. De hooge justitie-collegien heten: *Hoog Edel, Hoog Gestreng*; de mindere: *Wel Edel Achtbaren*; — de generaal-majours betitelt men: *Hoog Edel Gestreng*; en verder U. H. E. G., desgelijks andere hoofdofficieren. Aan kapiteins en luitenants, alsmede aan leden van gerechtshoven, secretarissen, rechtsgeleerden, enz. geeft men den titel van *Wel Edel Gestreng Heer* en voorts U. W. E. G. — Wijders noemt men in geschriften een' hoogleeraar in de godgeleerdheid: *Hoog Eerwaarde, Hooggeleerde Heer*; andere hoogleeraren: *Wel Edel Hooggeleerde Heer*; de predikanten: *Wel Eerwaarde, zeer Geleerde*; de gepeesheeren: *Zeer Geleerd*; eenen graaf: *Hoog Wel Geboren*; eenen baron: *Hoog Geboren*; andere adel: *Hoog Edel Geboren Jonkheer*; iemand uit den aanzienlijken stand van minder adel: *Wel Edel Geboren*; voornamen lieden uit den middelstand: *Wel Edele*; elk ander uit den middelstand: *Mijnheer*. Aan Vrouwen van rang schrijft men: *Wel Edel Geboren Mevrouw*, of enkel *Mevrouw*; aan ongehuwden: *Wel Edel Geboren Freule* en *Mejufvrouw*.

§ 962. Na het slot herhaalt met den titel van

K k

hem, aan wien men den brief schrijft, en noeme zich van vorsten, den *gehoorzamen* en *onderdanigen dienaar*; van staatspersonen, den *gehoorzamen dienaar*; van anderen, den *dienstwilligen* of *dienstvaardigen dienaar*; terwijl men in den loop van den brief de titels bij verkorting herhaalt. Zie de voorbeelden zoo van verzoekschriften, brieven, als anderzins gegeven.

§ 963. Behalve de titels is ten opzichte van de verdere inrigting der brieven een en ander aan te merken, wat ook meestal op andere beroepschriften toegepast kan worden.

§ 964. Het gebruik van zuiver, wit en afgefneden postpapier, en goeden zwarten inkt, die niet bleek of rood wordt, zijn de eerste vereischten tot een schoon uiterlijk der brieven. Bij andere stukken dan brieven, neemt men geen postpapier.

§ 965. Een duidelijk schrift is verder eene noodzakelijke eigenschap der brieven. Eenen brief zoo te schrijven, dat de lezer met moeite den inhoud verstaan kan, is veel erger dan onduidelijk te spreken; want iemand, dien men niet verstaat, kan men dadelijk vragen, maar eenen briefschrijver niet. Vooral is eene duidelijke naamteekening van zeer veel belang; schoon velen in het begrip schijnen te verkeeren, dat men dezelve niet te onduidelijk en onleesbaar maken kan.

§ 966. Men vermijde vlekken, uit- en door-

fchrappingen, alsmede het gebruik van zand; men wachte zich voor naschriften, dewijl zij meestal onachtzaamheid, overhaasting en verstrooijing van gedachten te kennen geven. Ook neme men de gewoonte van vele lieden niet aan, om hunne brieven altijd te sluiten met de woorden: „in haast,” „in grooten” of „zeer grooten” „den grootsten haast.” Heeft men werkelijk vele bezigheden, zoo zegge men dit, met bijvoeging van de aanleiding daartoe, op eene beknopte en bescheidene wijze, in den brief zelve. Gewoonlijk echter is het slechts eene ellendige uitvlugt voor slordigheid in het schrijven, somtijds ook om zich een zeker aanzien van gewigt te geven.

§ 967. Aan personen, wien men hoogachting en eerbied schuldig is, is het ongeschikt zijne brieven door anderen te laten schrijven en dezelve slechts te onderteekenen.

§ 968. De opschriften der brieven moeten goed en volkomen leesbaar gesteld worden; de naam des ontvangers wordt gewoonlijk met grooter, en de naam der plaats met nog iets grooter letter geschreven. Voorts moet men, schrijvende aan personen, in groote steden wonende, niet vergeten de straat en het nummer van het huis op te geven.

§ 969. Men onthoude zich van alle kunstige zamenvouden der brieven. Brieven, die op de drie zijden beschreven zijn, voorziet men met een

omslag, en aan personen, wien men achting verschuldigd is, wordt de brief nooit dan onder een omslag (couvert) afgezonden.

§ 970. Tot het verzegelen van brieven gebruikt men gewoonlijk rood of zwart lak, en roode, witte of zwarte ouwels. Van zwart lak en zwarte ouwels bedient men zich alleen bij doodberigten en in den rouw. Men neme voorts, om wel en duidelijk te verzegelen, niet te veel noch te weinig lak; dewijl in het eerste geval een dikke rand om het zegel komt, en in het laatste het zegel onduidelijk wordt.

§ 971. Brieven worden met boden of met gelegenheid, maar het zekerste met den post verzonden. De ontvanger betaalt doorgaans het vrachtgeld (de port); wanneer echter de afzender zulks betaald heeft, drukt men dit op de linkerzijde des opschrifts door het woord *vrachtvrij* (franco) uit. Sluit men eenen brief in eenen anderen, zoo drukt men op het opschrift des ingeslotenens briefs zulks uit door de woorden *onder omslag* (sous couvert), en geeft men dien aan eenen vriend of bekenden mede, door de woorden *met vriend* (par ami). Brieven aan voorname personen met gelegenheid te zenden, of in dezelve andere brieven ter verdere bezorging in te fluiten is onwellevend. Sluit men eenige muntspecie in eenen brief, dan schrijft men de waarde daarvan buiten op, en late de brieven zelve aanteekenen, gelijk ook die, welke papieren van waarde bevatten.

3. *Soorten van brieven.*

§ 972. De onderwerpen van het gemeene leven, welke tot brieven aanleiding geven, zijn zoo menigvuldig, dat zij niet alle naauwkeurig onder boven gegevene verdeeling (§ 950.) gebragt kunnen worden. Men verontschuldigt zich, noodigt, herinnert, doet vermaningen, berispingen, verwijten, enz. of men vereenigt onderscheidene onderwerpen in een' en denzelfden brief. Men onderscheidt derhalve: berigten, gelukwenschingen, brieven van vertroosting, van verzoek, van aanbeveling, van herinnering, van verontschuldiging, van noodiging, van raadvraging, dankzegging, vriendschappelijke brieven, gemengde brieven en antwoorden.

B E R I G T E N .

§ 973. Berigtschrijven bevat aanwijzingen, verhalen en voorstellingen van gebeurde zaken. Men neme hierbij de algemeene regelen van den stijl in acht, en legge zich vooral toe op duidelijkheid en beknoptheid. Kleinigheden en bijzonderheden stippe men slechts even aan, en brenge daarentegen de hoofdzaken des te meer vooruit. Onaangename berigten, zoo als sterfgevallen en dergelijke, moeten niet terstond in

het begin van den brief verhaald worden. Men zoeke den lezer met beleid en behoedzaamheid voor te bereiden, en den hevigen indruk te verzwakken, of men late eenen derden de zaak op eene geschikte wijze bekend maken.

§ 974. In sterfgevallen meldt men met weinige woorden den naam en ouderdom des overledenen, den aard der ziekte, den tijd des overlijdens en de betrekkingen, waarin de overledene tot de overblijvenden en den schrijver stond. Bij eene huwelijksverbindtenis geeft men van het voornemen daartoe kennis, met vermelding van den dag, waarop de eerste afkondiging zal plaats hebben en met aanbeveling in de vriendschap.

§ 975. De volgende korte voorbeelden kunnen voor andere dergelijke dienen:

Berigt wegens het volbrengen van eenen opgedragen last.

Rotterdam den 13 juni 1826.

Wel Edele Heer!

Hiermede heb ik de eer UWE. berigt te doen, dat ik den door UWE. mij onder 12 mei opgedragen last stiptelijk volvoerd heb.

Alvorens tot den aankoop van het huisraad over te gaan, heb ik de meeste winkels en pakhuizen bezocht en doorgezien, om mij te overtuigen, waar ik de gevraagde stukken het best zoude

krijgen. Hetzelfde heb ik ten aanzien der aangekochte zijden en wollen stoffen in acht genomen. De lijst der gekochte zaken, benevens de voldane rekeningen der bijzondere verkoopers, fluit ik hierin. Ik heb alles op het zorgvuldigste laten inpakken, en heden met schipper *Pictersfen* medegegeven, die morgen van hier vertrekt, en uiterlijk den 17 dezer te M. . . zal aankomen.

Ik hoop, dat alles aan de verwachting van UWE. zal beantwoorden, en verzoek mij met verdere bevelen te vereeren. Door derzelver naauwkeurige opvolging zal ik altijd trachten de hoogachting aan den dag te leggen, waarmede ik verblijve

Wel Edele Heer!

UWE gehoorzame en dienstvaardige Dienaar.

P.

Eene weduwe berigt eenen vriend den dood hares mans.

S. . . . den 12 julij 1820.

Zeer geachte vriend!

Gisteren floeg het vreesfelijke uur, waarin ik mijnen geliefden man, en met hem mijne rust en mijn geheel geluk verloor. — Gij kendet den braven, en weet alzoo dat hij mij alles was. Helaas, ik bevind mij thans in den schrikkelijksten toestand! Leed ik alleen, zoo zoude ik niet klagen; maar

K k 4

het lot mijner arme onschuldige kinderen jammert mij. Het hart dreigt mij te breken, wanneer zij weenend om hunnen vader roepen, en mij aanzien, als of zij mij zeggen willen: ongelukkige moeder, gij moet nu alleen voor ons zorgen! — Hoe zal mij dat mogelijk zijn? Gij weet, dat het mijnen man, bij alle zijne werkzaamheid en spaarzaamheid, onmogelijk was, veel over te garen; dat hij slechts weinig nalaten konde. Wat moet ik nu beginnen. — Bij wien kan ik raad, troost en hulp zoeken? Op u berust mijne hoop! God bewege uw hart, om mij arme ongelukkige weduwe bij te staan.

Geachte vriend!

UWE bedroefde vriendin.

S.

VERZOEKBRIEVEN.

§ 976. De aanleiding tot het verzoek, de gronden, waardoor hetzelfde ondersteund wordt, de gewigtige voordeelen, welke men van deszelfs inwilliging kan verwachten, en de verpligting daarvoor, maken den algemeenen inhoud van elk' verzoek uit. De taal moet in hetzelfde openhartig, zedig en wellevend zijn. Somwijlen laten de verzoekbrieven, even als de verzoekschriften, eene levendige schildering der omstandigheden toe. Het verzoek moet altijd als iets zeer gewigtigs voorgesteld worden; zelfs kan men somtijds de moeilijk-

heid, om het gevraagde te erlangen, aanroeren; ten einde daardoor den hoogen graad van verplichting aan te toonen. Heeft men reeds diensten en weldaden van hem, aan wien het verzoek gericht is, ontvangen, zoo moet men dezelve niet voorbijgaan, maar nu zijn vertrouwen en zijne hoop daatop gronden. Daar deze brieven den gewonen briefvorm moeten hebben, zoo is het ongepast, dezelve aan te vangen met het gewone begin der verzoekschriften: *geeft met eerbied te kennen* (eene wending, om zich zelve niet 't eerst te noemen); evenmin eindigt men met 't slot: *hetwelk doende, enz.* (door welk *enz.* men verstaat: *zult gij wel doen*) (*).

§ 977. Verzoeken om betaling of zoogenaamde maanbrieven, moeten met zeer veel omzigtigheid en zoo beleefd mogelijk geschreven worden. Van de omstandigheden en denkwijze der personen zal de toon afhangen, dien men bij de eerste aanmaning te houden hebbe. Soms zal het genoeg zijn alleen te vragen, of men de geleverde waren, enz. naar genoegen ontvangen heeft. Soms echter zal men zijne verlegenheid onbewimpeld kunnen ontdekken, en slechts in geval men zijn doel op deze wijze nog niet be-

(*) Veel van hetgene te voren omtrent de *verzoekschriften* gezegd is, kan ook op de *verzoekbrieven* toegepast worden; zoo als *het zediglijk spreken van zich zelve*, enz.

reikt, zal men zijne eischen op eene nadrukkelijke, maar altijd bescheidene wijze, kunnen voordragen.

§ 978. Eene en andere soort van verzoekbrieven treft men aan in de volgende voorbeelden:

Verzoek om op een kantoor geplaatst te worden.

Mijn Heer!

Vernomen hebbende, dat UWE. iemand op uw kantoor noodig heeft, neem ik de vrijheid mij daartoe aan te bieden. Omtrent mijne kennis in handelszaken en mijn zedelijk gedrag leg ik het getuigschrift van mijnen tegenwoordigen principaal, den Heer L. over, bij wien ik drie jaren geweest ben. Getrouwe vervulling mijner pligten is mij altijd heilig geweest, en zal zulks altijd blijven.

In verwachting van UWE. antwoord ben ik met de meeste hoogachting

Mijn Heer!

**UWE. dienstw. dienaar
P.**

Verzoek om verlenging (prolongatie) eens wissels.

Hoog Edel Gestrenge Heer!

De wissel, welken UHEG. van mij in handen hebt, vervalt den 18 dezer. Het zoude mij een groot genoegen zijn, wanneer UHEG. kondet besluiten, denzelven nog twee maanden te verlengen (prolongeren). Alsdan zoude ik in staat

zijn, om met mijn eigen geld de betaling te doen, daar ik, mijn koorn nog niet tot eenen goeden prijs hebbende kunnen verkoopen, tot mijn groot nadeel gelden, ter betaling van den wissel, zoude moeten opnemen. Wanneer UHEG. het geld juist zelf niet noodig heeft, durf ik hopen, dat mijn vriendelijk verzoek niet zal afgeslagen worden.

Ik verzoek UHEG. mij hieromtrent antwoord te willen doen toekomen, en de verzekering mijner volkomene hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn,

Hoog Edel Gefrenge Heer!

U. H. E. G. zeer gehoorzame
en onderdanige dienaar.

N.

§ 978. Voorbeelden.

Verzoek aan eenen vriend om eenig geld te leen.

Wel Edele Heer!

Onderscheidene onvoorziene omstandigheden brengen eene oogenblikkelijke geldeloosheid bij mij te weeg. Op UWE. vriendschap rekenende, twijfel ik niet of UWE. zult aan mijn dringend verzoek, om f. 80:- voor eene maand te leen, indien zulks mogelijk is, gaarne voldoen. Dit bewijs van vriendschap zal mij dubbel aangenaam zijn, daar ik liever aan UWE. dan aan iemand anders verplichtingen van dezen aard heb. Ik verwacht UWE.

antwoord, en zal mij verheugen, door wederdienst te toonen, hoezeer ik ben

Wel Edele Heer!

UWE. gehoorz. en dienstvaardige dr. en vriend.

M.

Verzoek om betaling (maanbrief).

Wel Edele Heer!

. Eenige bijzondere huishoudelijke zaken hebben zoo vele uitgaven gevorderd, dat ik mij daardoor in verlegenheid bevinde. De verzekering hiervan, zal mij in UWE. menschlievende gevoelens verschooning doen vinden voor het vriendelijk verzoek, van mij, in mijne dringende omstandigheden met de betaling mijner kleine rekening goedgegunstig te ondersteunen.

Vertrouwende, dat UWE. dit verzoek geenszins ten kwade zult duiden, voeg ik hierbij de verzekering, dat het mij een bijzonder genoegen zal zijn, verder met uwe bevelen vereerd te mogen worden.

Ik heb de eer met alle hoogachting te zijn

Wel Edele Heer!

UWE. gehoorzame dienaar.

P.

DANKZEGGINGEN.

§ 980. Brieven van deze foort volgen op het

ontvangen van weldaden, diensten en pligtplegingen, die men niet gerechtigd was te vorderen. Dankbaarheid is den onbaatzuchtigsten mensch aangenaam, en bewijst ten minste voor het eerste oogenblik, dat de weldaden aan geenen onwaardigen verkwist zijn. De uitdrukking in deze brieven moet natuurlijk zijn, en even ver van koelheid als van overdrevene dankbetuigingen verwijderd blijven. Het eerste verraaft ongevoeligheid, het laatste beledigt menschen van eene edele denkwijze. De dankbetuiging moet met de zaak, waarvoor men bedankt, in zekere verhouding staan.

§ 981. Met beloften van wederdienst, vergelding, enz. zij men behoedzaam. Men zoude daardoor tot het vermoeden aanleiding kunnen geven, als twijfelde men aan de belangeloosheid des gevers, of dat men vreesde verpligting aan hem te hebben; ook is men dikwijls onvermogen, om zulke beloften te vervullen. Daarentegen moet men het nut, gewigt en de voordeelen doen uitkomen, die men door de weldaden erlangd heeft; en wanneer men zich in een waar gevoel van dankbaarheid heeft uitgedrukt, zoo voege men er de verzekering bij, dat men zich de bewezene goedheid en toegenegenheid waardig zal toonen.

§ 982. Men geve overigens acht op de denkwijze, het karakter, de eerzucht en den stand van den ontvanger des briefs, ten einde zich naar het een en ander zoo veel doenlijk te schikken.

§ 983. Men moet met het schrijven van zulke brieven niet dralen, en daarom de redenen van vertraging, zoo deze plaats gehad heeft, met verontschuldiging opgeven. Deze brieven worden gewoonlijk nietbeantwoord.

Voorbeeld.

Dankzegging bij de terugbetaling van geleend geld.

Wel Edele Heer!

Met de levendigste gevoelens van dankbaarheid, heb ik eindelijk het geluk, UWE. de mij zoo goedgunstig geleende honderd gulden te kunnen terug geven. Ik gevoel al te wel, dat ik wegens de vertraagde vervulling mijner belofte harde verwijtingen verdien, en het alleen aan UWE. menschlievende goedheid te danken heb, zoo lang geduld met mij gehad te hebben. In strijd met een hard noodlot; dat mij van alle kanten trof, verloor ik echter den moed niet, en na een zwaar lijden van eenige jaren lacht mij weder het geluk toe. Ik haast mij mijne schuld te voldoen, en hoop hierdoor UWE. vergiffenis te erlangen. Edele menschevriend, hoe zal ik in staat zijn immer die groote goedheid te kunnen vergelden! Weinige mijner bekenden zouden mijne eerlijkheid als een genoegzaam onderpand aangenomen hebben, voor een belangeloos voorfchot, met hetwelk UWE. mij zoo grootmoedig uit den hoogsten nood hielpt. Woorden kunnen het zuivere

gevoel van dankbaarheid niet uitdrukken, dat nimmer in mijn hart zal verfterven. Ik beveel mij bij voortdoring in UWE. toegenegenheid, en verzoek UWE. de verzekering der onbegrensde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te zijn

Wel Edele Heer!

UWE. dienstv. dienaar.

D.

GELUKWENSCHINGEN.

§ 984. Deze brieven worden bij gelegenheid van huwelijk, standsverheffing, verjaardagen en bij andere gelukkige en aangename gebeurtenissen gefchreven. In dezelve moeten de gevoelens van het hart in eene natuurlijke en ongekunstelde taal uitgedrukt worden. Soms worden zulke brieven alleen beleefdheidshalve gefchreven, waarom men dezelve ook wel gelegenheids-brieven noemt.

§ 985. Men kan in dezen soms op eene bescheidene wijze te kennen geven, dat hij, wien men geluk wenscht, het geluk niet aan toeval, maar aan ijver, bekwaamheid, enz. te danken heeft. Men moet voorts het geluk niet te zeer verheffen of verlagen; wijl het eerste tot verandering van den persoon zelve, en het laatste tot geringfchatting van het geluk strekken kan. — Men moet almede niet wenschen, dat het geluk

van beftendigen duur moge zijn; wanneer de bezitter desgelijks wenschen konde, om dit spoedig met een ander te verwisfelen. Eindelijk wensche men geenen hooger en eerepost aan hem, die den hoogsten bereikt heeft, dien hij overeenkomstig zijne betrekkingen konde erlangen.

Voorbeeld.

Gelukwensch, bij eene bevordering in dienst van den staat, aan iemand met wien men vroeger in kennis stond.

Hoog Edel Gestrenge Heer!

Onder de gelukkigste schikkingen der Voorzienigheid tel ik het, dat Zij mij het genoegen laat smaken, U. H. E. G. tot den eervollen post van R. . . verheven te zien, en U. H. E. G. eerbiedig mijne hartelijke gelukwenschen daarvoor aan te kunnen bieden. Ik deel de vreugde met den braven burger van den staat, wanneer hij de verdienste ziet beloonen en dengenen in eenen ruimen werkkring geplaatst vindt, die zijne krachten voor het welzijn des vaderlands uit zuivere beginfelen te werk stelt. U. H. E. G. heeft reeds in vroegere betrekkingen zoo veel goeds en nuttigs gesticht, dat zich nu in den uitgebreideren werkkring, van U. H. E. G. diepe, veelomvattende kennis en onvermoeiden ijver voor het heil der menschheid alles verwachten laat. Het bewustzijn, van altijd met de beste bedoelingen te handelen,

schenkt den edelen man vrolijke tevredenheid met zich zelve; maar zijne daden met het gewenschte gevolg bekroond te zien, is de hoogste aardfche gelukzaligheid voor den braven dienaar des staats. Moge de Voorzienigheid U. H. E. G. voor alle die rustelooze pogingen ten algemeenen beste, die hooge belooning schenken, en U. H. E. G. nog lang, tot nut van dit land, in een ongestoord levensgenot bewaren.

Ik verzoek U. H. E. G. de verzekering der ongevinsde hoogachting aan te nemen, waarmede ik de eer heb te blijven

Hoog Edel Gestreng Heer!

U. H. E. gheoorz. en
onderd. dienaar.

M.

BRIEVEN VAN VERTROOSTING,
bijzonder VAN ROUWBEKLAG
(condolcantic).

§ 986. Deze vinden alleen onder bloedverwanten en vrienden plaats, en doen de beste werking, wanneer de eerste hevigheid der smart voorbij is. De troostgronden moeten door het treurige voorval zelf, het beleid des schrijvers en de kennis aan het hart van hem, aan wien men schrijft, aan de hand gegeven worden. De deelneming kan dikwijls het aanzien hebben, dat men zelf troost noodig heeft.

L 1

Voorbeeld.

Aan eenen vader, wiens zoon op het slagveld
gebleven is.

Hooggeachte vriend!

De onverwachte en treurige tijding van den dood uwes zoons heeft den diepsten indruk op mij gemaakt. Wie een gevoelig hart heeft zal U beklagen, en de smart over het verlies van zulk een' hoopvollen jongeling regtmatig noemen. Mogt echter ook tevens de gedachte in uwe ziel regt levendig zijn, dat geen dood schooner en roemrijker is dan de zijne; een troostgrond, die u meer dan alle andere moet geruststellen. Uw brave zoon stierf, als een dapper verdediger des vaderlands, zijnes konings, zijner medeburgers, op het bed van eer. Hij is daardoor voor ons hart onvergetelijk en aan allen oneindig dierbaar. Zijn aandenken zal nog door de nakomelingschap geëerd en op prijs gesteld worden. Schik u bedaard in uw lot; dit smeek ik u bij de vriendschap, die gij voor mij koestert, en bij de liefde, waarmede ik onveranderlijk ben

Uw opregte vriend.

W.

Aan eenen vriend, die door den brand zijn huis en
bezittingen verloren heeft.

Zeer waarde vriend!

Diep, zeer diep heeft mij de tijding van uw

ongeluk getroffen. Ach, wie kan het vooraf zeggen, wat hem in het volgende uur bejegenen zal? Maar, ik wil uwe smartelijke gewaarwordingen niet door mijne klagten vermeerderen. Gij hebt geen schuld aan uw ongeluk; dit moet uwen kommer verzachten en uwen moed staande houden. Vertrouw, dat die God, die gedoogde dat u zulk een zwaar lot trof, ook spoedig een weldoend vader voor u zijn kan. Dat dit ongeluk eenen nadeeligen invloed op uwe gezondheid kan hebben, maakt mij zeer bezorgd. Gij zijt echtgenoot en vader, de steun van een bedrukt huisgezin. Vat moed; veeltijds is de hulp het meest nabij, als de nood op het hoogste is geklommen. Reken op de hulp uwer vrienden, onder welke ik mij durf tellen. Met het bereidwilligste hart snel ik u met mijne hulp te gemoet. Gij hebt eene spoedige en krachtadige ondersteuning noodig. Meld mij onverwijld, waarmede ik u voor het oogenblik dienen kan. Stel uw hart gerust. Ik ben meer dan ooit

Uw ware vriend

L.

BRIEVEN VAN AANBEVELING.

§ 987. De aanbevelingen zijn onder bloedverwanten en vrienden gewoonlijk minder beperkt, dan aan andere personen. Vriendschap, maagschap, en waardigheid van hem,

L 1 2

dien men aanbeveelt, geven gewoonlijk aanleiding, dat wij iemands belang behartigen. Men kan slechts zulk eenen aanbevelen, dien men naauwkeurig kent, en van wien men overtuigd is, dat hij onze aanbeveling eer zal aandoen. Eene ware schildering der betrekkingen is een hoofdvereischte bij aanbevelingen. Is het mogelijk, dat hij, aan wien men iemand aanbeveelt, zich van de waarheid overtuigen kan, zoo moet men daarheen verwijzen.

§ 988. Daar het goed gevolg der aanbeveling meerendeels van het aanzien des aanbevelers afhangt; zoo is het niet alleen belagchelijk, maar ook ten hoogste onbescheiden, wanneer geringe personen brieven van aanbeveling aan voornamen schrijven. Alleen zeer bijzondere en zeldzame gevallen kunnen hier eene uitzondering maken.

§ 989. De aanleiding en de verplichting om iemand aan te bevelen, het onderwerp van het verzoek en de gronden, waarvan men verwacht dat de aanbeveling goed opgenomen worde, maken den inhoud van zulke schriften uit.

Voorbeeld.

Aanbeveling voor eenen jongman tot schrijver.

Hoog-Edel Gestrenge Heer!

Vernomen hebbende dat U. H. E. G. een goed schrijver voor U. H. E. G. ambtswerkzaamheden verlangt, verzoek ik tot dit werk eenen

jongman zich te laten aanbevelen, die zelf zich door de bewijzen zijner bekwaamheid en bruikbaarheid het best zal doen kennen. Hij schrijft schoon en naauwkeurig, kent de latijnsche en fransche taal, heeft tot heden onderwijs in die talen gegeven en van de vruchten dier vlijt nog eene oude moeder ondersteund. Ik ken hem sedert verscheidene jaren en kan verzekeren, dat hij zich altijd voorbeeldig en zedig gedragen heeft, en deswegens van ieder geacht en bemind wordt. Hij zal zeker zich door vlijt en stiptheid de volkomene goedkeuring van U. H. E. G. verwerven. De jongeling zal bij U. H. E. G. de beste gelegenheid vinden, om zich onder de leiding van U. H. E. G. tot de burgerlijke werkzaamheden bekwaam te maken. Door deszelfs aanneming zal U. H. E. G. den grond tot zijn geluk leggen, zijne moeder eene groote gerustheid verschaffen en de uitstekende hoogachting vermeerderen, met welke ik de eer heb te zijn

Hoog Edel Gestreng Heer!

U. H. E. G. gehoorzame dienaar
H.

BRIEVEN VAN VERONTSCHULDIGING.

§ 990. Verontschuldiging en regtvaardiging komen te pas, wanneer men zich aan werkelijke misflagen schuldig gemaakt heeft, of in verdenking geraakt is van dezelve begaan te hebben.

Men zij in zulke brieven opregt en late het hart spreken. Bloote verontschuldigen, verdichte regtvaardigen, enz. zijn veel erger dan eene openhartige bekentenis van het aangedane ongelijk en verzoek om vergeving.

Voorbeeld.

Verontschuldiging wegens niet genomen afscheid.

Waarde vriendin!

Als gij deze regelen lezen zult, ben ik reeds ver van u. Ik kon niet mondeling afscheid van u nemen; de smart der scheiding zoude voor mij te groot geweest zijn, en de uwe had dezelve nog vermeerderd. Hierom nam ik het befluit, den dag van mijn vertrek voor u te verbergen. Mijn hart verzette zich tegen dit voornemen, maar de rede eischte het. Mijne tranen vloeijen; terwijl ik schriftelijk van u scheid, u in mijne armen sluit en u het laatste vaarwel toeroepe. Mijn hart dreigt te breken, wanneer ik denk, dat gij om mij reeds mistroostig geworden zijt en, als gij dit leest, in diepe treurigheid verzinken zult. Maar, mijne lieve vriendin, zie over den tijd onzer scheiding heen, naar het vrolijke uur des wederziens. In dien tijd zullen wij briefwisseling houden; ik beloof u ten minste alle maanden tijding, en gij zult mij beloonen zoo als ik het verdien. Mijne ontmoetingen, gedachten en wenschen zal ik u mededeelen; gij zult mij de uwe

aanvertrouwen. Vaarwel! denk in uw hart, en in den kring onzer vrienden dikwijls aan uwe altijd getrouwe vriendin

M.

KLAGTEN, VERMANINGEN, BERIS-
PINGEN, VERWIJTINGEN.

§ 991. Brieven van deze soort hebben op meer of min groote misflagen betrekking, en veronderstellen, dat men of door perfoonlijke betrekkingen, of door omstandigheden daartoe gerechtigd zij. Wie zonder opzet misdaan heeft, moet anders behandeld worden dan de ligtzinnige, en deze wederom anders dan de booswicht. Op den eenen werkt een koele ernst, op den anderen een bitterder toon. De een moet door gronden gewonnen, de andere door voorstellingen getroffen, een derde hevig geschokt worden. Wie reeds voor zijne dwaasheden boet, dien behooren meer nuttige leeringen en wenken dan eigenlijke verwijtingen gegeven te worden. Dikwijls vereischen zulke brieven eenen verschoonenden, met behoedzaamheid gekozenen toon, in welken het bekommerde, van toorn en haat even ver verwijderde hart spreekt. Eene onwellevende taal be-
taamt eenen braven man zelfs in drift niet. Zij bereikt ook nooit haar oogmerk; want zij verbit-
tert, in plaats van te overtuigen en te verbeteren. Ruwe en lage scheldwoorden, enz. moeten in

alle brieven volstrekt vermeden worden, opdat men, de mislagen van anderen willende berispen, niet zelf zich aan eenen misflag schuldig make.

§ 992. Zonder dringende noodzakelijkheid schrijve men echter deze soort van brieven niet, vooral niet aan personen, die in onze nabijheid wonen; maar zegge dezen liever mondeling, wat men te zeggen heeft. De ervaring leert, dat zulk eene briefwisseling tuschen beleedigde personen, ook bij alle hehoedzaamheid in de uitdrukkingen, meestal meer verbittert dan te regt brengt, en de twistzaken dikwijls meer verergert dan verbetert.

Voorbeelden.

Een meester klaagt over zijnen leerling bij diens vader.

Mijn Heer!

Het doet mij leed, U een onaangenaam berigt te moeten doen. Uw zoon gedraagt zich niet meer zoo goed als in 't begin. Hij werkt minder vlijtig, leert minder, is niet meer zoo vertrouweljk jegens mij en mijne vrouw, en is onordelijk in zijne zaken. Eenige malen kwam hij zelfs laat en half dronken te huis, en ik heb reden om te gelooven, dat hij zich aan nog grootere buitensporigheden heeft schuldig gemaakt. Het zoude zeer te bejammeren zijn, dat hij, bij zoo veel aanleg en een goed hart, verleid zoude worden. Ondanks mijne waarschuwingen, heeft hij

zijn omgang met ligtzinnige en zeer slechte jonge lieden niet afgebroken.

Gij kent mij als een' gestrengen vriend van orde en zedelijkheid. Blijft uw zoon niet binnen derzelve palen, zoo kan ik hem in mijn huis niet langer dulden. Gij kunt hem dus de ernstigste voorstellingen doen, en ik wensch hartelijk, dat de uwe meer nut mogen doen dan de mijne.

Overigens verblijve ik

UWE. dien. en vriend

T.

Namelooze (anonijme) waarschuwing.

Gij zijt ten uiterste onvoorzigtig in uwe gesprekken en verschoont zelfs die niet, van wien gij afhangt. In het gezelschap van gisteren hebt gij u zelfs in uwen scherpenden toon over den heer N. uitgelaten. Men begrijpt naauwelijks hoe gij aldus tegen uw eigenbelang kunt handelen. Het is een geluk voor u, dat de heer N. zulk een geduldig man is; anders zoudt gij voor uwe onbezonnenheid mogelijk reeds heden boeten. Maar wees op uwe hoede! het zwaard hangt u over het hoofd, en zijt gij eenmaal gevallen, zoo reken er op, dat gij u niet weder zult verheffen. Wie u dit schrijft, is u onverschillig; genoeg, het schrijft u
 een welmeenend vriend.

BRIEVEN VAN GEMENGDEN INHOUD.

§ 993. Men verstaat hieronder zulke brieven, waarin onderwerpen van verschillende aard voorkomen. Zij moeten zoo beknopt mogelijk voorgedragen worden, en zijn schoon te noemen, wanneer de onderscheidene onderwerpen zoo natuurlijk en ongedwongen vereenigd zijn, dat zij een behagelijk geheel uitmaken.

Voorbeeld.

Aan eenen afwezigen broeder.

Acht dagen zijt gij nu afwezig, lieve broeder, acht treurige dagen, in welke ik u zeer dikwijls gemist heb; veel meer dan gij gelooft. Ik kan het u niet genoeg zeggen, hoezeer mij uwe verwijdering ter harte gaat. In mijn gansche leven was ik zoo neerflagtig niet, als ik tegenwoordig ben. Onze goede ouders geven zich alle moeite om mij te vervrolijken, maar te vergeefs. Dat gij ook bij eenen koopman in H. moest op het kantoor gaan, daar er hier toch zoo velen zijn. Dikwijls komt de gedachte in mij op, dat uwe verwijdering eene straf voor mij is. Ik heb u door mijne haastigheid en door mijne eigenzinnigheid zoo veel verdriet veroorzaakt. Thans daar ik mijnen mislag erken, heb ik niet eens de gelegenheid, om denzelfden weder goed te maken.

Dan vergeef den berouwhebbenden. Gij zult het doen; daar ik u nooit met opzet beleedigd

heb. Wanneer wij elkander weder ontmoeten, zoo zult gij aan mijne verbetering zien, dat ik u niet bedrieg.

Daar gij thans in H. zijt, en zeer zeker gelegenheid zult hebben, om alles, wat er in de muziek nicuws uitkomt uit de eerste hand te hebben, zoo verzoek ik u mij datgene toe te zenden, wat uw gezuiverde smaak voor mij nuttig en aangenaam oordeelt.

Schrijf mij dikwijls, ten einde het verdriet over uw afzijn te verzachten, en geloof dat ik met de teederste broederlicfde ben

UW KAREL.

A N T W O O R D E N .

§ 994. De inhoud van elken brief, dien men ontvangt, geeft van zelve aan de hand, of hij een antwoord behoeft of niet. De antwoorden moeten den inhoud des briefs punt voor punt oplossen, en geene vraag, verzoek of opdracht mag met stilzwijgen voorbij gegaan worden. Men moet zich echter wachten van iets te beantwoorden, waartoe men niet in staat gesteld of geregtigd is.

§ 995. In het beantwoorden van gemeenzame brieven moet men de vriendschappelijke gezindheden, in dezelve uitgedrukt, trachten te beantwoorden. Men zorge echter, om den stand, ouderdom, enz. van den schrijver, bij het be-

antwoorden, in acht te nemen, zoo dat men aan een' uoderen perfoon, die ons *lieve vriend* noemt, niet weder denzelfden naam geeft. Ook is het niet wellevend te schrijven: *uw brief, uwe letteren*, maar *uw vriendelijke, geëerde brief, uwe aangename letteren*, enz. Desgelijks zegge men niet: *aan uwe bede zal ik voldoen*; maar men bediene zich van eenig ander woord, als: *uw verlangen, wensch, begeerte*, enz.

§ 996. Even menigvuldig als de aanleiding tot het schrijven van brieven is, even zoo menigvuldig zijn de antwoorden. Het antwoord op eene gelukwensching is eene dankzegging; dat op eene vraag een berigt, enz. De wellevendheid vordert, dat men het antwoorden op eenen brief niet te lang uitstelle.

Antwoord op eene uitdaging tot een tweegevecht.

Mijn Heer!

Gij hebt mij tot een tweegevecht uitgedaagd. Inderdaad een slecht eerbewijs, dat gij mijn doorzicht maakt; of worden beleedigingen door dood of verminking uitgewischt? Gij zet daardoor mijne zedelijkheid en mijnen moed op de proef; maar gij dwaalt, wanneer gij gelooft, dat ik ten opzichte van een van beide geen' toets zoude houden. Uwe begrippen van eer mogen dezelfde blijven; wat mij betreft, ik bezit te veel koelbloedigheid, om wegens een ingebeeld gevoel van eer mijn of mijns

naastens leven in gevaar te stellen, en te veel gevoel van eer, om mij zoo wel tegen de wetten des lands, als tegen mijn eigen verstand te vergriepen.

Gij kunt met uwe vrienden over mijne schijnbare lafhartigheid spotten. Liever wil ik aan onverstandigen lafhartig schijnen, dan door verstandigen voor eenen onverstandigen gehouden worden.

Hierin stel ik mijne eer, dat ik, schoon zelf beleedigd, u de hand ter verzoening bied, ten einde u te overtuigen, dat eene kleinhartige gevoeligheid mij niet kan bewegen, in een enkel oogenblik van vriendschap en achting tot doodelijke vijandschap over te gaan.

Antwoord op eene huwelijksbekendmaking.

Waarde Neef en Nicht!

Met hartelijke deelneming en innige blijdschap hebben wij het aangenaam berigt van UE. voorgenomen huwelijk vernomen. Wij danken er UE. welmeenend voor, en wenschen U, lieve vrienden, met uw voornemen geluk. Dat uw huwelijk onder de gunstigste voorteekenen moge voltrokken worden. Gelukkig, driewerf gelukkig zij de heilige band, die UE. vereenigt, en nimmer worde dezelve jammerlijk verscheurd. Smaak al die genoogens, welke gij u zelven hebt kunnen voorstellen; immer zij uw huwelijkspad met roozen bestrooid; bewandelt dat pad altijd vrolijk en

tevreden. In een woord weest zoo gelukkig als het menschen zijn kunnen.

ANDERE SOORTEN VAN BRIEVEN.

§ 997. Van de gemeenzame of vriendschappelijke brieven, voornamelijk dienende om de vriendschappelijke betrekkingen ook bij afwezigheid aan te kweeken (zie § 952), zijn onder de behandelde soorten reeds genoegzame voorbeelden opgegeven.

§ 998. De brieven, welke herinneringen aan eene zekere beloften, alsmede raadvragingen omtrent zekere onderwerpen behelzen, kunnen als bijzondere soorten van verzoekbrieven beschouwd worden. Ook kan men de brieven van uitnoodiging tot bijwoning van bruiloften, begrafenissen, gastmalen, enz. daartoe brengen; weshalve wij naar dezelve verwijzen (zie § 976).

§ 999. De koopmansbrieven, of de zulken, welke de bezorging van handel- of beroepsaangelegenheden ten doel hebben, zijn in niets van de gewone onderscheiden, dan dat er geen vertrouwelijke toon in plaats heeft, en er somtijds eenige kunstwoorden, uit den handel genomen, in voorkomen.

§ 1000. De letterkundige en staatkundige brieven handelen over wetenschappelijke en staatkundige onderwerpen. Zij moeten het-

algemeene karakter van den briefstijl, ongedwongene natuurlijkheid namelijk, bezitten; offchoon de bijzondere aard en belangrijkheid der onderwerpen deze soort in vele opzigten van de overige briefsoorten onderscheidt (*)

B. Onderhandfche acten.

§ 1001. Door onderhandfche acten verfaat men die schriftelijke opstellen, welke gewone maatschappelijke handelingen ten onderwerp hebben en door de belanghebbende personen zelve gemaakt worden, zonder tusschenkomst van eenige door de wetten aangestelde ambtenaars. Ten opzigte van deze stukken is aan te merken, dat

(*) In de meeste talen vindt men van voorname mannen brievenverzamelingen, welke belangrijk zijn, zoo wel nit hoofde van den inhoud der brieven, als van de kennis, welke wij door dezelve verkrijgen van het karakter, de zeden en denkwijze der schrijvers en van den geest der tijden, in welke dezen geschreven hebben. Onder de Ouden muntten de brievenverzamelingen van CICERO en PLINIUS, de eerste meer en de andere minder, door belangrijkheid van onderwerpen en ongekuuste eenvoudigheid uit. Onder de nieuwere komen die van GELLERT, POPE, MADAME DE SEVIGNÉ, waarvan de meeste ook in onze taal overgezet zijn, als schoone voorbeelden in dezen stijl bevattende, in aanmerking; terwijl boven andere brieven, in het nederlandsch bijzonder die van den geschiedschrijver HOOFT, door derzelve levendigheid en vernuft uitsteken, hoewel de stijl, als voot brieven al te gedrongen en opgesierd, niet geheel navolgenswaardig kan genoemd worden.

niemand van eenige beteekenis in de maatschappij de kennis van deze stukken ontberen kan. Ieder toch komt in betrekkingen, die het aangaan van verbindtenissen, het geven van volmagten, getuigfchriften, enz. noodzakelijk maken. Daar nu de geldigheid van de meeste dezer opstellen afhangt van de inachtneming van zekere regelen, door het gebruik of de wetten voorgeschreven; zoo kan het opgeven van die regelen, en derzelve toepassing in weinige voorbeelden van algemeene nuttigheid hier niet ondienstig zijn. In moeilijke gevallen en zelfs bij twijfelingen, handelt men verstandig, met zich van den raad en de hulp van deskundigen te bedienen; maar in vele gevallen van het dagelijksche leven is eene geringe aanwijzing genoeg, om zelf die stukken op te stellen, en alzoo vele kosten, welke derzelve vervaardiging door anderen medebrengt, te voorkomen. Duidelijkheid, orde en naauwkeurigheid zijn de hoofdvereischten van den stijl in deze soort van opstellen. De meest gewone onderhandfche acten zijn: verbandschriften, volmagten, wissels, verklaringen, getuigfchriften, kwijtingen, rekeningen, enz.

1. *Verbandschriften* (contracten).

§ 1002. Een contract, verdrag of verbandschrift is eene schriftelijke overeenkomst van verplichtingen, waartoe zich personen jegens elkan-

der verbinden. Bij elk verdrag zijn er twee of meer personen, van welke de een iets belooft en de ander de belofte aanneemt.

§ 1003. Tot deugdelijkheid van een verdrag wordt, volgens de bestaande wetten, gevorderd:

1.) Dat het verdrag omtrent eene geoorloofde handeling gefloten worde. Door contracten kan niemand tot daden verplicht worden, welke door de wetten verboden zijn, zooals: slavernij, berooving of belemmering van vrijheid, van godsdienst en geweten, verheling van en aanzetting tot ongeoorloofde daden, levenslange ongehuwde stand, in een woord al wat strijdig is met de goede zeden en de algemeene orde.

2.) De personen, welke een contract fluiten, moeten daartoe bevoegd zijn. Minderjarigen, onder toeverzigt geplaatste personen en getrouwde vrouwen kunnen zonder autorisatie van voogden, curators of echtgenooten geene verbindtenis aangaan.

3.) De wederzijdsche toestemming der partijen is tot geldigheid van een contract volftrekt noodzakelijk. Eene toestemming uit dwaling, bedrog of dwang is in regten niet geldend, en voldoende bewezen vernietigt zij het contract.

4.) Het onderwerp, waaromtrent men eene verbindtenis aangaat, moet

M m

bepaald zijn. Het onderwerp moet over wezenlijk verhandelbare zaken loopen, welke ten aanzien van derzelve voort en hoeveelheid nauwkeurig behooren bepaald te worden.

5.) De contracten moeten dien vorm hebben, welken de wet tot geldigheid vordert. Hiertoe behoort voornamelijk, dat zij op gezegeld papier zijn, en onder zoo vele in de acte vermelde eensluitenden opgesteld worden, als er belanghebbende partijen zijn. Voorts moeten de geldfommen, wanneer deze voorkomen, nauwkeurig en voluit, dat is, in schrijffletters uitgedrukt zijn, terwijl de acten eigenhandig door de zich verbindende partijen moeten onderteekend worden.

**RUILING, KOOP- EN VERKOOPCONTRACT,
TRANSPORT, KUSTING.**

§ 1004. Ruiling is een verdrag, waarbij partijen wederzijds de eene zaak voor de andere geven. In dit contract moet de huurwaarde der onroerende goederen bepaald worden; ten einde daaruit de registratie-kosten te berekenen.

§ 1005. Koop en verkoop is een contract, waarbij de eene partij zich verplicht iets te leveren, en de andere hetzelfde te betalen.

§ 1006. De prijs en het verkochte voorwerp moeten in het verdrag duidelijk uitgedrukt zijn. De kosten der acten, en hetgeen tot dezelve be-

hoort, komen, wanneer daaromtrent niets bedongen is, ten laste der koopers.

§ 1007. De verkooper verplicht zich tot de levering of de overdragt (transport) van het verkochte en tot de waarborg (garantie) er van, dat is, den koper in het gerust bezit te stellen van het gekochte, en hetzelfde te vrijwaren van de verborgene gebreken, of van dezulke, welke het contract van zelf vernietigen.

§ 1008. De voorname pligt des koopers is, de stipte betaling van den koopschat, op de wijze, den tijd en de plaats in het contract bepaald.

§ 1009. De verkooper heeft privilegie op het verkocht onroerend goed, en deze kusting, behoorlijk over- of ingeschreven, gaat voor alle overige schuldeifchers.

Acte van ruiling.

De ondergeteekenden *Ane Dijkstra*, landman te *Oosterzee*, district *Lemmer*, landfchap *Vriesland*, en *Bauke Riemersma*, mede aldaar woonachtig, verklaren onderling aangegaan te hebben het navolgend contract van ruiling, en zich deswegens verdragen te hebben, als volgt:

Ane Dijkstra staat, in ruil met het na te melden huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde bouwmanswoning, schuur en erve, gelegen te *Oosterzee* voornoemd, geteekend F°. 25, belend het veenland van *Fenne Sijbes de Jong* en het huis

van *Sjoerd Terpstra*, in vollen en vrijen eigendom en met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden *Bauke Riemersma*, en waardeert hetzelfde op eene huurwaarde van veertig gulden. *Bauke Riemersma* staat, in ruil met het voornoemde huis en erf, af, zijne tot dus verre bij hem bewoonde winkelwoning, en erve, geteekend N°. 49, belend met de woning van *Wijbren van der Veen* en de turffchuur van *Barre van der Wiel*, met de daaraan verknochte dienstbaarheden, aan gezegden *Ane Dijkstra*, en waardeert hetzelfde op eene huurwaarde van zeventien gulden.

Bauke Riemersma betaalt, daarenboven aan *Ane Dijkstra* voormeld, eene fomma van honderd en vijftig gulden, welke *Ane Dijkstra* hierbij verklaart ontvangen te hebben, en deswegens voornoemden *Bauke Riemersma* te kwijten.

Ieder betaalt van heden af 's lands-, dorps- en andere lasten van het bij ruil verkregene.

Alle bewijzen, bescheiden, en wat dies meer zij, zijn door partijen wederzijds overgegeven, waarvan zij elkander beiden zonder reserve kwijten.

Partijen domicilieren zich ten effecte dezès in de herberg *de zwarte raaf* te Oosterzee, onder afstand van elk ander domicilium contrarie dezès. Hiervan deze acte in duplo door partijen geteekend.

Gedaan te *Oosterzee* den 15 aug. 1820.

(get.) ANE DIJKSTRA.

BAUKE RIEMERSMA.

Koopcontract, transport en kusting.

De ondergeteekenden *Hendrik Velzen*, kaaskooper, wonende te *Zutphen*, en *Pieter van Thiel*, slagter mede aldaar woonachtig, verklaren aangeaan te hebben het navolgend kóopcontract:

Hendrik Velzen verklaart bij deze, voor de somma van zestien honderd gulden te hebben verkocht, en diensvolgens af te staan en in vollen eigendom over te dragen aan *Pieter van Thiel*.

Een huis en erve, onbezwaard met eenig hypotheek, staande en gelegen te *Zutphen* op de markt, Wijk D. N°. 325, belend aan de eene zijde met het huis van *Hendrik van Tol*, en aan de andere zijde met dat van den heer *Christiaan van den Ende*, met alle de dienstbaarheden aan hetzelfde verknocht.

De koper *Pieter van Thiel* verklaart voorschrevene koop aan te nemen, en diensvolgens aan *Hendrik Velzen* voornoemd of regtverkrijgenden, gezegde somma van zestien honderd gulden wettig schuldig te zijn, en daarvoor het verkochte en getransporteerde huis en erve te verbinden, volgens het privilegie, den verkooper bij de wet verleend. Voorts verklaart de koper en schuldenaar welgemelde som van zestien honderd gulden te zullen betalen in goede, gangbare munt en in jaarlijksche termijnen van twee honderd gulden, ingaande met den eersten januarij aanstaande. Bij

gebreke van deze aldus bepaalde aflossing, of van de na te melden intrest geregeld te voldoen, zal het den schuldeischer, of zijnen regtverkrijgenden vrijstaan deze kusting dadelijk geheel op te zeggen.

De schuldenaar verbindt zich bovendien, om aan gemelden schuldeischer of regthebbenden, te betalen mede in gangbare geldspecie intresfen van de hoofdfom, tegen vijf ten honderd in het jaar, ingaande met den eersten januarij 1800 een en twintig, tot zoo lang voormelde fom kost- en schadeloos zal zijn afgelost.

De kosten van registratie, zegels en transcriptie dezes komen ten laste van den kooper en schuldenaar.

Beide partijen kiezen hun domicilium aan het bureau ter conservatie van de hypotheken, te *Zutphen* gevestigd.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen geteekend den zeventienden october 1800 en twintig.

(get.) HENDR. VELZEN.
P. VAN THIEL.

HUUR- EN VERHUURCONTRACTEN.

§ 1010. Er is tweederlei soort van huurcontract, namelijk, van zaken en van diensten. De verhuring en de huur van huizen, kamers, kelders, schuren, enz. wordt huurcontract genoemd, terwijl aan de huur en verhuring van

landgoederen, landerijen, boerderijen, bosfchen, weilanden, boomgaarden, veenen, enz. de benaming van pachtcontract gegeven wordt.

§ 1011. De huur van dienften is voornamelijk van: 1°. dienstboden, 2°. voerlieden, schippers en dergelijken; 3°. aannemers en handwerklieden.

§ 1012. De verhuurder is verplicht den huurder in het volkomen en ongestoord genot van het verhuurde te stellen, en het verhuurde behoorlijk te onderhouden.

§ 1013. De huurder is verplicht het gehuurde te gebruiken, zoo als het een goed huisvader betaamt, en de bedongene huurpenningen op den bepaalden tijd rigtig te voldoen. Hij is verantwoordelijk voor brand, ten zij deze ontstaan ware door onvoorzien onheil, door 't gebrekkige maakfel van het huis, of door het naburig huis. Hij mag ook, ten zij het in het contract anders bepaald ware, het verhuurde weder geheel of gedeeltelijk aan een ander verhuren; ook bij ontruiming, mits geene schade aan het gehuurde toebrengeude, weder afbreken, wat hij op eigene koste heeft laten maken.

§ 1014. De dood van huurder of verhuurder, of de verkoop van het verhuurde, verbreekt het huurcontract geenszins.

§ 1015. De huurcedels moeten behelzen: den naam, het beroep en de woonplaats van den huurder en verhuurder; — de beschrijving van

den toestand en het gebruik van het verhuurde; — wanneer het genot van het verhuurde begint en eindigt; — den prijs, waarvoor de verhuring geschiedt; — het tijdstip van betaling; — de bepalingen van wederopzegging en de eigenhandige onderteekening van huurder en verhuurder.

§ 1016. Soms tijds bepaalt men ook eene zogenoemde optie, dat is, dat de huurder; des verkiezende, langer in het genot van het gehuurde, bij voorkeur boven anderen, kan blijven.

Huurcedel van een huis.

Wij ondergeteekenden *Dirk Bosman*, koopman, wonende te Dordrecht, verhuurder, en *Everhard Tillemans*, winkelier, mede woonachtig te Dordrecht, huurder, zijn overeengekomen omtrent navolgend huurcontract:

Ik, *Dirk Bosman*, verklaar bij deze voor de somma van vier honderd nederlandsche guldens te verhuren aan *Everhard Tillemans* voornoemd, voor den tijd van twee jaren (en nog een jaar *optie*), aanvang nemende den eersten mei achttienhonderd en twintig.

Een winkelhuis, staande en gelegen in de voorstraat, wijk D. N°. 531, met een pakhuis daarenevens, alles den huurder volkomen bekend.

De huurder *E. Tillemans* voormeld verklaart gezegde huur aan te nemen en zich te verbinden, aan den verhuurder of regtverkrijgenden opge-

melde fomma te betalen, in vier gelijke termijnen, telkens met een honderd gulden; zullende de eerste betaling plaats hebben den 1 augustus aanstaande, en zoo verder tot het einde van den huurtijd.

De huurder verplicht zich het voormelde huis zelf te bewonen, en aan niemand, zonder uitdrukkelijke schriftelijke toestemming van den verhuurder, over te doen; tevens aannemende, de vensterglazen met glas dicht te houden, en bij verhuizing in eenen goeden staat weder over te leveren.

De huurder neemt voor zijne rekening de stedelijke belasting op de huurwaarde en die op de deuren en vensters, benevens alle diegene, welke ten laste des huurders loopen of komen kunnen, zonder deswegens eenige vermindering van huur te kunnen vorderen.

Van dit alles is opgemaakt deze acte in duplo en door ons onderteekend.

Dordrecht den 3 april 1820.

D. BOSMAN.

E. TILLEMANN.

LEENCONTRACTEN.

§ 1017. Leencontracten zijn schriftelijke verzekeringen, welke men voor eene geleende som geeft. In het algemeen noemt men dezen obligatiën; meer bijzonder schuldbeckentnissen, wanneer men alleen verzekering doet,

M m 5

de geleende fom met of zonder betaling van renten terug te zullen geven; obligatiën daarentegen, wanneer daarbij eenig onroerend goed, b. v. een huis, tuin, enz.; als waarborg verbonden wordt; — pand der minne, wanneer een schuldenaar tot zekerheid den schuldeifcher eenig roerend goed ter hand ftelt.

§ 1018. Bij het leencontract komt meermalen de borgtogt of borgftelling (cautie) voor. Deze is de fchriftelijke verbindtenis van eenen derden, om de verpligtingen van den schuldenaar te zullen vervullen, bijaldien deze in gebreke blijft de fchuld te voldoen.

§ 1019. Tot een volkomen leencontract behoort:

- 1.) De naam, het beroep en de woonplaats des schuldeifchers en des schuldenaars.
- 2.) De bekentenis, dat men de waarde werkelijk ontvangen hebbe.
- 3.) De bepalingen, zoo ter betaling der rente als van de hoofdfom.
- 4.) De plaats waar, en de tijd wanneer het verdrag gefloten is.
- 5.) De onderteekening des schuldenaars.

Voorbeelden.

Leen- obligatie met intrest, betaling in termijnen, prolongatie (verlenging) en cautie (borgftelling).

Ik ondergeteekende, *Pieter de Bij*, leerkoo-

per te *Medemblik*, landschap *Holland*, noordelijk gedeelte, verklaar in goede gangbare munte ter leen ontvangen te hebben van, en deugdelijk schuldig te zijn aan den heer *Karel van Loon*, koopman in zout te *Hoorn*, de somma van vierduizend gulden, en dezelve somme te zullen wedergeven aan voornoemden heer *K. van Loon*, in zijne handen of in die van den wettigen houder dezes, in jaarlijksche termijnen van vier honderd gulden; waarvan de eerste verschijnen zal den zeventienden october achttienhonderd en twintig, en zoo vervolgens van jaar tot jaar op denzelfden datum.

Wanneer echter de wettige houder dezes gezegde termijnsbetaling mogt uitstellen, alsdan wordt deze obligatie gerekend te vervolgen in dier voege, dat wanneer na verloop van het jaar achttienhonderd en dertig deze obligatie niet geheel mogt zijn afgelost, alsdan door den wettigen houder dezes het geheele onafgeloste kapitaal te allen tijde kan worden gevorderd, mits daarvan een half jaar te voren waarschuwing gedaan worde. Voorts is bepaald, dat van het aan het hoofd zijnde kapitaal, op dezelfde wijze als omtrent hetzelfde is bepaald, zal worden voldaan een jaarlijksche intrest van zes ten honderd.

En verklaren wij medeondergeteekenden, *Petrus der Willigen*, koopman te *Middelburg*, en *Hendrik de Kortenaar*, schipper te *Nijmegen*, te

hebben gezien bovenstaande obligatie en bepalingen, en ons te stellen als geheele borgen van dezelve fomma van vier duizend gulden, en bij deze afstand te doen van de uitzonderingen den borgen in regten besproken, in het bijzonder de eerdere uitwinning en de schuldspitting, en dien ten gevolge ons elk in het bijzonder niet anders te beschouwen, dan als schuldenaars van den heer *Karel van Loon* of van den wettigen houder dezes.

Aldus onderteekend te Amsterdam den 16 augustus achttienhonderd twintig.

Goed voor vier duizend gulden, hollandsch courant.

(get.) PIETER DE BIJ.
P. DER WILLIGEN.
H. DE KORTENAAR.

Leencontract met pand.

Ik ondergeteekende *Willem van Rijsfel*, mr. metfelaar te *Amersfoort*, landschap *Utrecht*, bekenne ter leen ontvangen te hebben van den heer *Simon van der Kemp*, rentenier te *Utrecht*, en aan denzelven deugdelijk schuldig te zijn, de fomme van drie honderd gulden, welke fomme ik aanneem een jaar na de onderteekening dezes wederom te zullen betalen, benevens een intrest van vijf ten honderd in het jaar, waarvoor ik te pand gegeven heb de navolgende zaken: eenen diamanten ring, ter waarde van tachtig gulden; eene gou-

den snuifdoos, ter waarde van honderd en vijftig gulden, en twee juweelen oorringen, ter waarde van honderd gulden.

Deze vier stukken zijn in een met mijn wapen verzegeld kistje gefloten.

En verklare ik mede ondergeteekende *Simon van der Kemp* bovenstaande kleenoodien, in gemeld kistje befloten, te hebben ontvangen.

Wijders zijn de beide partijen nog overeengekomen, dat, zoo de betaling niet op den bepaalden tijd plaats heeft, de schuldenaar nog een half jaar uitstel zal genieten, om de voormelde kostbaarheden terug te bekomen, tegen betaling van kapitaal en verloopende intrest op den voet voormeld. In geval echter ook alsdan de verschuldigde betaling niet geschiedt, zoo zullen voormelde panden aan den schuldeischer als wettig eigendom verblijven.

Aldus in duplo opgemaakt en door beide partijen onderteekend.

Utrecht den 9 oktober 1800 en twintig.

(get.) WILLEM VAN RIJSSEL.
S. VAN DER KEMP.

2. *Volmagten.*

§ 1020. De volmagt (procuratie, mandaat) is eene acte, waarbij iemand eenen anderen last geeft en magtigt, om iets voor hem en in zijnen

naam te verrigten. De lasthebber is verplicht zijnen last stiptelijk te volgen; is verantwoordelijk wegens het niet uitvoeren van denzelfven, alsmede voor dengenen, dien hij in zijne plaats stelt (substitueert). Daarentegen is ook hetgene de gevolmagtigde (mandatarius), ingevolge den gegeven last doet, aan te merken, alsof de lastgever (mandant) zulks zelf gedaan hadde, en deze moet daarmede genoegen nemen.

§ 1021. De volmagt moet, behalve de verrigtingen, welke opgedragen en kosteloos, ten zij er anders bepaald ware, verrigt worden, ook derzelve grenzen nauwkeurig bepalen; zij is algemeen (generaal) voor alle zaken, of bijzonder (speciaal) voor eene of meer zaken van den lastgever, en eindigt door hare herroeping of intrekking, door opzegging van de zijde des lastgevers of des lasthebbers, door natuurlijke of burgerlijken dood, interdictie of insolventie van een van beiden.

Voorbeelden.

Algemeene lastgeving (generale procuratie).

De ondergeteekende *Pieter Willebroek*, boterkooper te *Delfshaven*, district *Rotterdam*, landschap *Holland*, zuiderkwartier, verklaart te volmagtigen den heer *Frans van Laren*, leerlooijer wonende te *Rotterdam*, en denzelfven te stellen

tot zijnen algemeenen en bijzonderen gemagtigen, ten einde voor den ondergeteekenden te beheeren en te besturen zijne zaken en goederen, zoo roerende als onroerende, zonder eenig onderscheid, en zich in het volkomen bezit van dezelve te stellen; dien ten gevolge aan te nemen, of van de hand te wijzen alle erfenissen; te doen verzegelen of ontzegelen, of zich tegen dezelve te verzetten, rekening en verantwoording te doen en bij dezelve tegenwoordig te zijn; te koopen en te verkoopen zoo roerend als onroerend goed; de ingekomen kapitalen en intresfen weder uit te zetten; voor de vredegerigten en andere gerechtshoven als eischer of gedaagde te verschijnen; ten einde naar bevind van zaken te handelen.

Te welken einde de lasthebber bij dezen volkomen wordt gemagtigd, om al datgene te verrigten, wat tot bevordering van een of ander noodig mogt zijn, verleenende hem bij dezen zoodanige volmagt, als maar eenigzins aan eenen gemagtigde kan of mag gegeven worden, verkla- rende de handelingen van den gevolmagtigde (geconstitueerde) te zullen goedkeuren als naar regten.

Aldus onderteekend te *Delftshaven* den eersten oktober 1800 en twintig.

(get.) P. WILLEBROEK.

Bijzondere lastgeving speciale procuratie met
substitutie en beding van belooning.

De ondergeteekende *Hendrik Zuileveld*, grondeigenaar te *Kampen*, provincie *Overijssel*, verklaart te volmagtigen *Karel Hofwijk*, Notaris te *Arnhem*, provincie *Gelderland*, of dien deze zal substituieren, bijzonder om uit zijnen naam en zijnerwege te veilen en aan de meestbiedenden tegen gereed geld te verkoopen zijn huis, tuin en erve, staande en gelegen bij de Rijnpoort te *Arnhem*, geteekend wijk K. N°. 167, en verder alles, zonder nadere volmagt, te dezen te verrigten, wat zal bevonden worden te behooren, onder verzekering van deszelfs handelingen te zullen goedkeuren, deszelfs voorfchotten en ter zake verrigte uitgaven te zullen voldoen, en hem wegens de werkzaamheden te deze schadeloos te stellen, gelijk zulks behoort is.

Gedaan te *Kampen* den 27 september 1826.

(get.) H. ZUILEVELD.

Substitutie.

De ondergeteekende *Nikolaas van Randwijk*, Mr. loodgieter te *Gouda* gevolmagtigde van *Pieter Krul*, rentenier te *Haarlem*, tot het bijwonen van de vergadering van schuldeifchers van *Hendrik Bulthuis* alhier en om aldaar naar bevind van zaken te handelen, verklaart volgens

de magt hem bij procuratie van den derden dezer gegeven te *Delft*, en aldaar geregistreerd denzelfden dag voor een regt van twaalf stuivers, te substitueren *Arij Rijswijk*, zaakwaarnemer alhier, en hem te dien einde in zijne plaats te stellen op denzelfden voet als hij gevolmagtigd is, onder verzekering van goedkeuring en verdiend salaris.

Aldus gedaan te *Gouda* den tienden juni 1800 en twintig.

(get.) N. v. RANDWIJK.

Volmagt bij brief.

's Hage den 15 januarij 1820.

Wel Edel Gestreng Heer!

Ik verzoek en volmagtig UE. uit mijnen naam en mijnentwege, op de conditien, tijdens de openbare veiling van het pakhuis van dhr. *Moritz*, door den notaris *Dendron* voorgelezen, dat pakhuis voor mij in te mijnen voor zes duizend gulden.

Hiermede zult U. W. E. G. verpligten

UEd. dw. dienaar.

Den heer Mr. *R. Vink*,
advokaat te *Zwolle*.

H. VAN DRIEN.

3. *Wissels, briefjes aan order, assignatien, promesfen, acceptatien, quitantien, adviesbrieven.*

§ 1022. De wissels behooren onder de ge-

N n

wichtigste schuldbekentenisfen; dewijl zij nauwkeurige betaling op den bepaalden tijd vorderen, en bij gebreke van dien tot dadelijke vervolging in regten in staat stellen.

§ 1023. De wissels worden getrokken van de eene plaats op de andere; drukken juist uit de fom welke, den tijd wanneer en de plaats waar betaald moet worden, en bepalen of de waarde in specie, in koopgoederen, in rekening of op eene andere wijze genoten is. Zij loopen aan de order van een' derden of aan die van den trekker zelven, en duiden aan of zij de prima, secunda, tertia, enz. zijn.

§ 1024. Een wissel krijgt volkomen bewijs voor de houders door de aanneming (acceptatie), uitgedrukt wordende op den wissel door het woord *geaccepteerd*, met de onderteekening des betrokkenen. Binnen vier en twintig uren na de aanbieding moet de wisselbrief geaccepteerd worden.

§ 1025. De wissel wordt getrokken op zicht, op een of meer dagen, maanden, ufo's na zicht; op een of meer dagen, maanden, ufo's na dato, of op eenen bepaalden dag of tijd. De wissel op zicht is betaalbaar op vertooning; die op ufo na dertig dagen, enz. zonder ooit loop- of respijtdagen te hebben. Vervalt de wissel op een' feestdag, zoo is dezelve daags te voren betaalbaar.

§ 1026. Men draagt den eigendom des wissels

over door endosfement, bevattende den datum, de voldoening der waarde, en den naam van hem, aan wiens order het gesteld is. De wissel moet betaald worden in de uitgedrukte munt en niet vóór den vervaldag. Bij niet betaling wordt de wissel daags daaraan geprotesteerd. De protesten van non-betaling, alsmede die van non-acceptatie, worden gedaan door twee notarissen, of door een' notaris en twee getuigen, of door een' deurwaarder en twee getuigen.

§ 1027. De wet op het zegel bepaalt, dat wissels en andere handelpapieren aan het handelzegel onderworpen zijn. Buitenlandsche moeten alvorens gebruikt te worden voor zegel geviseerd zijn. Men heeft noodig voor wisselbrieven van alle verhandelbare effecten beneden de *f* 200 tot en met *f* 100, een zegel van 2 ft. 8 p. nominale prijs, maar van 3 ft. 2 p. de 10°. en 15°. verhooging daaronder begrepen; van *f* 200 tot en met *f* 500 een zegel van 5 ft. nom. en 6 ft. 4 p. werkelijke waarde; voorts voor elke *f* 500 hooger een zegel van 5 ft. nom. en 6 ft. 4 p. werkelijke waarde hooger; zoo dat men, om te weten welk zegel men b. v. van *f* 6500 tot *f* 7000 behoort te gebruiken, men slechts te zien heeft hoeveel maal *f* 500 in *f* 7000 begrepen is, — hier 14 maal, en zoo veel maal 5 ft. zal zijn de nominale, en zoc veel maal 6 ft. 4 p. de werkelijke waarde der zegels. Het eerste *f* 3:10 het tweede *f* 4:7:8.

N n 2

§ 1028. Bovenstaande bepalingen zijn ook op de briefjes aan order, enz. toepasselijk. Het briefje aan order bevat de te betalen som, den naam van dengenen, aan wiens order het onderteekend is, den tijd der betaling, en het rellaas hoe de waarde is daargesteld.

§ 1029. Op assignatien of briefjes van aanwijzing worden de gelden afgegeven, die men schuldig is. Promesfe wordt het briefje genoemd, waarbij men het verschuldigde voor zekere waren, op eenen bepaalden tijd, aanneemt te voldoen. Wanneer zulk eene schuld voortspruit uit geleende gelden, zoo noemt men dergelijk briefje eene acceptatie.

Voorbeelden.

Wissel aan de order van zich zelven.

Amsterdam den 23 augustus 1820.

Goed voor f 730 -:-

Veertien dagen na dato gelieve UE. te betalen aan de order van mij zelven, de somme van zeven honderd en dertig gulden. De waarde in rekening, zal UE. valideren als per advies van

UWEd. dv. dienaar

Den heer *Hendrik van Tol*,
te Utrecht.

P. de KONINCK,

NEDERLANDSCHËN STIJL. 565

(endossement)

Voor mij aan den heer *P. Vliet* of order,
waarde naar genoeg en ontvangen.

Amsterdam 26 aug. 1820.

P. DE KONINCK.

Wissel aan de order van een' anderen.

Gouda den 19 september 1820.

Goed voor *f*1737-:

Drie maanden na dato gelieve UE. te betalen aan
de order van de heeren *Van Roon en Comp.* de
fomme van zeventien honderd zeven en dertig gulden,
de waarde naar genoeg en ontvangen. Het zal UE.
in rekening valideren, als volgens advies van

UWEd. dw. dienaar

De heer *R. van Gorkum*, P. MIJNDERS.
te Dordrecht.

(endossement)

Voor ons aan de order van den heer
R. de Koe, waarde in rekening.

Rotterdam, 19 oktober 1820.

VAN ROON & Co.

Assignatie aan eigen order.

Dordrecht, 25 juli 1820.

De heer *P. Oostenrijk*, te Voorburg, ge-
lieve te betalen, aan mijne order, de fomme
van vijf honderd en twintig gulden; de waarde

N n 3

in rekening en stelt op rekening van koffij,
als met of zonder advies van

UWE. dw. dienaar

Zegge f 520 -:

R. VAN APPELDORF.

Assignatie aan de order van een' anderen.

De heer *P. Krijnen*, te Sneek, gelieve te betalen aan de order van den heer *P. van Os*, de somme van achthonderd negentien gulden en veertig cents; het zal UE. in rekening valideren.

Zwol, 7 augustus 1820.

Zegge f 819 - 40.

R. NOODHORST.

Promesse.

Op den 12 september eerstkomende neme ik aan te betalen aan den heer *N. van Dorigen*, of order, de somme van vijfhonderd en twaalf gulden; de waarde genoten.

Schoonhoven, 15 juni 1820.

Goed voor f 512 -:

G. PEILHAAK.

Quitantie.

Ontvangen van den heer *H. van Wageningen* de somme van negenhonderd dertien gulden, waarvoor UE. in rekening creditere.

Middelburg, 30 september 1820.

Zegge f 913 -:

L. DE VRIES.

Adviesbrief.

Den heer *Pieter de Lelij*,
te Vollenhoven. Vlaardingen, 19 aug. 1820.
Mijn Heer!

Hiermede heb ik de eer te berigten, dat ik heden op UE. afgegeven heb, drie maanden na dato, f 2300.-: aan de order van den heer *W. Klein*. UE. gelieve deze traite bij voorkomen te vereeren, en onze rekening daarvoor te belasten.

Ik heb de eer met achting te zijn

UE. dw. dienaar.

R. MALLINK.

4. *Verklaringen en getuigschriften.*

§ 1030. Eene verklaring en getuigschrift (declaratoir, certificaat, attest) is eene eenvoudige, duidelijke en vrijmoedige bekentenis der waarheid, zonder beweeggronden of redeneringen. Zij moeten niet meer noch minder behelzen, dan ter zake dient; en betreffen zij het gedrag van personen, zoo mogen er wel kleine, maar groote gebreken geenszins verzwegen worden. Zijn er groote gebreken, zoo is het somtijds beter het getuigschrift achterwege te laten.

Certificaat van oorspronkelijkheid eener
fabrikwaar.

De ondergeteekende, *Hendrik Buitendijk*, fabrikant, wonende te *Naarden*, verklaart, dat de alomvermaarde teekenpotlooden, uit zijne fabriek

N n 4

herkomstig, ten blyke van echtheid voorzien zijn van zijnen naam, en bovendien in een papier moeten gewikkeld zijn, dit certificaat bevattende, en door hem onderteekend en van zijn wapen voorzien.

Naarden den 20 mei 1820.

(get.) H. BUITENDIJK.

Getuigschrift (attest) van goed gedrag.

De ondergeteekende *Pieter van Stangen*, verklaart, dat *Willem Beler*, geboortig van *Doesburg*, vier jaren bij hem als koetfier in dienst is geweest, dat hij zich altijd getrouw, ordelijk en vlijtig gedragen, en geenen misflag' van eenig belang begaan heeft.

Naaldwijk den 13 april 1820.

(get.) P. VAN STANGEN.

5. *Kwijtingen, rekeningen, enz.*

§ 1031. Een briefje van ontvangst (recepis, reçu) bevat de schriftelijke bekenenis, dat men eene zaak rigtig bekomen heeft.

§ 1032. Kwijting (quitantie, acquit, discharge) is een geschrift, waarbij men verklaart, dat eene schuld betaald is of iemand van eenige verplichting ontslagen wordt. Het is noodzakelijk, naauwkeurig te bepalen, waarvoor men het geld ontvangen hebbe. Wanneer men dingen koopt, zonder dezelve dadelijk te betalen, geeft de ver-

kooper eene rekening, of lijst der waren volgens de orde der dagen, op welke zij gekocht zijn.

Briefje van ontvangst (recepis, reçu).

Verklare hiermede uit handen van den heer *P. Simons* ontvangen te hebben het boekwerk: *Stuart en Kuiper, de Mensch*, 6 deelen in halve engelsche banden.

Elburg, 7 julij 1820. (get.) R. SLUITER.

Kwijting (quitantie).

Ontvangen van *Willem de Gumster*, leerbereider te *Schoonhoven*, de somme van vierhonderd en tachtig gulden, bedrag van een termijn van aflossing en de intresfen van eene hijpotecaire obligatie te zijnen laste, in dato den 16 april 1818, groot oorspronkelijk twee duizend gulden, als nu per resto twaalf honderd gulden.

Aflossing . . . . . f 400-:

12 m. intrest van f 1600 à 5 pct. 80-:

Utrecht, 16 april 1820. f 480-:

(get.) R. DE MEIJER.

Acquit.

Ik ondergeteekende gezien en onderzocht hebbende de rekening en verantwoording, op heden gedaan door *Pieter van der Zee*, graankoooper te *Alkmaar*, omtrent de uitgaaf en ontvangst van deszelfs bestuur over mijne vier huizen te *Alkmaar*, waaruit blijkt, dat de ontvangst der huizen bedroeg twaalf honderd en zestien gulden.

N B 5

570 HANDLEIDING TOT DEN NED. STIJL.

en de uitgaven aan reparatie, 's lands lasten en administratieloon; drie honderd negen en zestig gulden dertig cents, en derhalve een batig saldo oplevert van acht honderd zes en veertig gulden en zeventig cents; verklaar die rekening goed te keuren, en gezegde fomme van acht honderd zes en veertig gulden en zeventig cents te hebben ontvangen; strekkende deze voor kwijting.

Purmerend, den 21 augustus 1820.

(get.) ALBERT RUISCH.

Voldane rekening.

Rotterdam den 1 januarij 1824.

De Heer *N. Vermeulen*, debet

aan *P. Snel* kabinetwerker;

wegens gemaakt en geleverd huisraad.

1823.		Gl.	Cts.
maart 17	Eene schrijftafel van maghoni hout met slot en beslag	64	—
mei 15	Eene groote laadtafel van eikenh. met 3 schuifladen, sloten en beslag	26	75
junij 28	Een speeltafeltje van maghoni hout	10	20
aug. 31	Een kaptafeltje van notenboomenhout met toebehooren	16	35

Somme 117 Gl. 50 Cts.

Voldaan den 15 januarij 1824.

P. Snel.

T^E ROTTERDAM,
Ter Drukkerij van MENSING EN VAN WESTREENEN.

V Stockman

4/12/1992

findings

For the project

11. 27. 1992

